

**KATONAI NEMZETBIZTONSÁGI
SZOLGÁLAT**

2017. 2. szám

**SZAKMAI
SZEMLE**

ALAPÍTVÁ: 2003

BUDAPEST

**A Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat
tudományos-szakmai folyóirata**

Felelős kiadó

Kovács József altábornagy, főigazgató

Szerkesztőbizottság

Elnök:	Dr. Béres János, PhD	vezérőrnagy
Tagok:	Árpád Zoltán	ezredes
	Dr. Fűrjes János Norbert, PhD	alezredes
	Dr. Kassai Károly, PhD	ezredes
	Dr. Kenedli Tamás, PhD	alezredes
	Dr. Magyar Sándor, PhD	ezredes
	dr. Sabjanics István	főhadnagy
	Szabó Károly	ezredes
	Tóth Csaba Mihály	alezredes
	Simon László	alezredes
	Dr. Vida Csaba, PhD	alezredes
Felelős szerkesztők:	Dr. Kenedli Tamás, PhD	alezredes
	Simon László	alezredes
Olvasószerkesztő:	Tóth Csaba Mihály	alezredes
Tördelő szerkesztő:	Szabó Beatrix	

Elérhetőségeink

Postacím:	Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat Tudományos Tanácsa 1111 Budapest, Bartók Béla u. 24-26. 1502 Budapest, Pf. 117
Telefon:	Dr. Kenedli Tamás 30/738-7925 Simon László 30/999-5205
E-mail:	szakmaiszemle.kontakt@gmail.com
Weblap:	http://www.kfh.hu/hu/publikaciok.html

HU ISSN 1785-1181

TARTALOM

BIZTONSÁG- ÉS VÉDELEMPOLITIKA

- KOÓS GÁBOR – PROF. DR. SZTERNÁK GYÖRGY
**AZ ÉSZAKI-SARK GEOPOLITIKAI ÉS GEOSTRATÉGIAI
JELENTŐSÉGE – OROSZ SZEMMEL** 5
- ETL ALEX
EURÓPAI VÉDELMI IPAR NAPJAINKBAN 24
- NAGY BIANKA
**TÖREKVÉS AZ EGYENSÚLYRA (A NATO-OROSZ VISZONY
GEOPOLITIKAI SZEMSZÖGBŐL)** 37
- CSAJKA-VÁNDOR ADRIÁN
**A MUSZLIM TESTVÉRISÉG HELYZETE EGYIPTOMBAN
ÉS A NEMZETKÖZI SZÍNTÉREN A MORSZI-KORMÁNY
BUKÁSA UTÁN** 57
- MAROSI ZSUZSANNA
A DZSIHÁDISTA TERRORIZMUS SPANYOLORSZÁGBAN .. 69
- TÓTH ZOLTÁN BALÁZS
**A VÉDELMI EGYÜTTMŰKÖDÉS KERETEI AZ
EURÓPAI UNIÓBAN** 89

TECHNIKAI RENDSZEREK

- MÓGOR TAMÁSNE – PROF. DR. RAJNAI ZOLTÁN
**AZ INFORMÁCIÓBIZTONSÁGI KULTÚRA JELENLEGI
HELYZETE ÉS FEJLESZTÉSÉNEK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI
MAGYARORSZÁGON** 103

ALKALMAZOTT NEMZETBIZTONSÁGI-ELHÁRÍTÓ ISMERETEK

- PÁRKÁNYI CSONGOR
AZ „ODÜSSZEUSZ” – AKTÍV INTÉZKEDÉSI TERV 111

FÓRUM

KARDOS TÍMEA KATA

**A BŰNÜLDÖZÉSI CÉLÚ TITKOS FELDERÍTÉS STRASBOURGI
MEGÍTÉLÉSE, A HATÁLYOS MAGYAR SZABÁLYOZÁS FŐBB
PROBLEMATIKÁJA 121**

AZ OLVASÓHOZ

KIRÁLY ÁGNES – KNAPP GÁBOR

**A III. NEMZETKÖZI KIBER(TÉR) SZIMPÓZIUM –
2017. BUDAPEST 136**

DR. SABJANICS ISTVÁN

**RECENZÍÓ -
BIZTONSÁGI KIHÍVÁSOK A 21. SZÁZADBAN 147**

E SZÁMUNK TARTALMA..... 150

CONTENTS 151

SZERZŐINK..... 160

E SZÁMUNK LEKTORAI 161

A PUBLIKÁLÁS FELTÉTELEI 162

BIZTONSÁG- ÉS VÉDELEMPOLITIKA

KOÓS GÁBOR – PROF. DR. SZTERNÁK GYÖRGY

AZ ÉSZAKI-SARK GEOPOLITIKAI ÉS GEOSTRATÉGIAI JELENTŐSÉGE – OROSZ SZEMMEL

„Арктика наша!”
„1 млн квадратных км.
Арктики к России!”
Vlagyimir Putyin elnök¹

Bevezetés

Az Oroszországi Föderáció sem Kelet, sem Nyugat; sem Európa, sem Ázsia, hanem Eurázsia. Más szóval, ez az ország Kelet is és Nyugat is. Az Oroszországi Föderáció mindenképpen igyekszik megőrizni döntési önállóságát a Nyugattal és a Kelettel szemben egyaránt. Ez nem jelent elszigetelődést, csak ez az orosz geopolitikai és geostratégiai gondolkodásmód sajátossága. Ez a gondolkodásmód tükröződik vissza a mértékadó orosz szakirodalomban,² és ezzel foglalkoznak az országot elemző nyugati szakírók is tanulmányaikban.

Az érvényben lévő gazdasági szankciók ellenére is az Oroszországi Föderáció egyre vonzóbb a nyugati üzletemberek körében. Ugyanakkor e hatalmas ország földrajzát, történelmét, de legfőképpen az orosz embereket igazán nem ismerik, nem ismerjük. Csak nagyon kevés külföldinek adatott meg, hogy az orosz kultúra mérhetetlen gazdagságát, különleges karakterét ismerje. „Sok esetben ennek az ismeretnek a hiánya okozza a meg nem értést az orosz vezetők politikai, gazdasági és esetenként katonai jellegű döntéseinek vizsgálatakor” — állítja Alexander Dugin, orosz biztonságpolitikai szakértő.³

Az Oroszországi Föderáció a közeljövőben teljes mértékben vissza akarja állítani nagyhatalmi státuszát. Ebben a folyamatban jelentős az orosz politikai, gazdasági és katonai vezetők szerepe, akik alapjaiban változtatták meg az orosz állami politika irányvonalát. Ma egy más országot láthatunk, mint 15-20 évvel korábban – egy nemzeti önbizalmát visszanyert országot, aki pontosan tudja helyét a világban. Különlegesen fontos geopolitikai, geostratégiai helyzetének tudatában az orosz politikai vezetés válaszolni képes arra a kérdésre, hogy *hová akar eljutni az Oroszországi Föderáció?*⁴

A szerzők ajánlják tanulmányukat a címben jelzett témával az oktatásban és a tudományos kutatásban foglalkozóknak és mindazoknak, akik az Oroszországi

¹ „Az Északi-sark a mienk, egymillió négyzetkilométer az Északi-sark területéből Oroszországé.” <http://kremlin.ru/events/president/news/47061> (Letöltés ideje: 2017. 04. 03.)

² Дугин, Александр: Геополитика России XXI века. Академический проект, 2014 г. ISBN: 978-5-8291-1660, p. 651

³ Oroszország és Európa. Orosz geopolitikai szöveggyűjtemény. Szerk.: Ljubov SISELINA – GAZDAG Ferenc, Zrínyi Kiadó Budapest, 2004. pp. 342–344.

⁴ ZIGAR, Mihail: Putyin metamorfózisa. Európa Könyvkiadó, 2016 ISBN: 9789634055150 p. 581

Föderációról szóló tudósítások kapcsán bővebb információt és választ szeretnének kapni arról, miért van különös jelentősége az Északi-sarknak az orosz geopolitikai és geostratégiai gondolkodásban?

Hogyan jelenik meg az Északi-sark térsége az orosz geopolitikai és geostratégiai célkitűzéseket tartalmazó dokumentumokban? Továbbá, az Oroszországi Föderáció hogyan kívánja érvényesíteni politikai, gazdasági és katonai érdekeit a térségben? A katonai érdekek érvényesítéséhez milyen katonai vezetési, szervezeti, kiképzési és technikai feladatokat kell megoldania napjainkban és a közeljövőben Szíriában, vagy a sarkkör térségében?

Az Északi-sark geopolitikai jelentősége és az Oroszországi Föderáció

Az Oroszországi Föderáció már 2008-2009-ben pontosan megfogalmazta geopolitikai és geostratégiai céljait az Északi-sark térségével kapcsolatban.⁵ A térség kiemelt fejlesztési irányai: az integrált társadalmi és gazdasági fejlődés, a tudományos eredmények felhasználása, új technológiák hasznosítása, modern információs és távközlési infrastruktúra kiépítése, nemzetközi együttműködés erősítése és a környezeti, katonai biztonság erősítése a régióban. Továbbá az ország államhatárának védelme az északi sarkkörön belül. A fejlesztés irányai (célkitűzések) legyenek összhangban más dokumentumokkal. Ezt a dokumentumot követte a nemzeti biztonsági stratégia újrafogalmazása és elfogadása 2015-ben.

Az Oroszországi Föderáció Nemzeti Biztonsági Stratégiája (СТРАТЕГИЯ национальной безопасности Российской Федерации от 31 декабря 2015 г. №683) kiemelt figyelmet fordít az Északi-sark jelentőségére.⁶ Ennek a figyelemnek az okát vizsgáljuk tanulmányunk következő részében.

Az Amerikai Egyesült Államok Geológiai Kutatóintézete (US Geological Survey) által 2011 júliusában elkészített felmérés szerint az eddig fel nem derített, kitermelhető olaj a sarkkörön belül több mint a kétszerese a térségben eddig feltárt mennyiségnek: az elemzés alapján legalább 90 milliárd hordó olaj, 1670 billió köbméter földgáz és 40 milliárd hordó folyékony földgáz található az északi sarkkörön belül. Az amerikai értékelés szerint az olajkincs zöme az alaszakai táblán, míg a földgázkincs több mint fele az orosz partoknál található.⁷

Más megközelítésben, a világ még fel nem tárt gázkészletének a 30 százaléka, olajkészletének pedig mintegy 13-15 százaléka található az Északi-sarkkörön belüli térségben. Azt más szakértők is elismerik, hogy a sarki gázkészletek nagy része orosz területre esik. A Gazprom orosz vállalat becslései szerint egyedül a Jamal-félszigeten és a hozzá tartozó sarki tájon legalább 16 trillió köbméter gáz rejlik, de a 22 trilliót is elfogadható becslésnek tartják.⁸

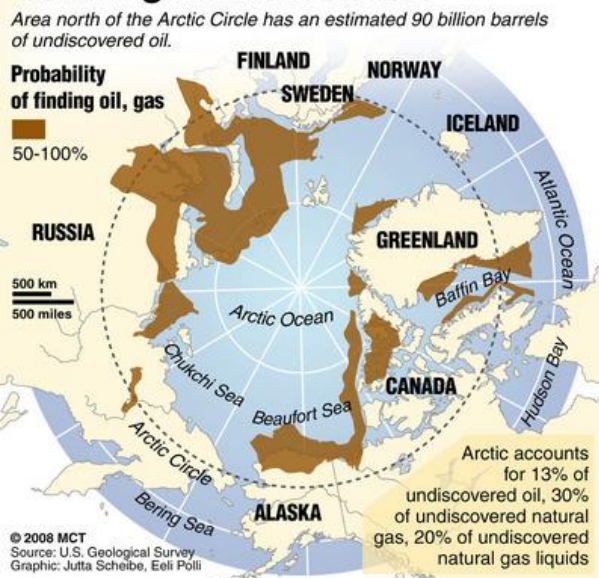
⁵ СТРАТЕГИЯ РАЗВИТИЯ АРКТИЧЕСКОЙ ЗОНЫ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ И ОБЕСПЕЧЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ НА ПЕРИОД ДО 2020 ГОДА. https://minrec.gov-murman.ru/upload/iblock/b36/strategy_azrf.pdf (Letöltés ideje: 2017. 04. 03.)

⁶ СТРАТЕГИЯ национальной безопасности Российской Федерации от 31 декабря 2015 г. №683. <http://kremlin.ru/acts/bank/40391> (Letöltés ideje: 2017. 04. 03.)

⁷ Arctic Petroleum Geology, Geological Society, 2011., p. 818. ISBN 9781862393288 https://books.google.hu/books/about/Arctic_Petroleum_Geology.html?id=9nOJZwEACA-AJ&redir_esc=y (Letöltés ideje: 2017. 04. 03.)

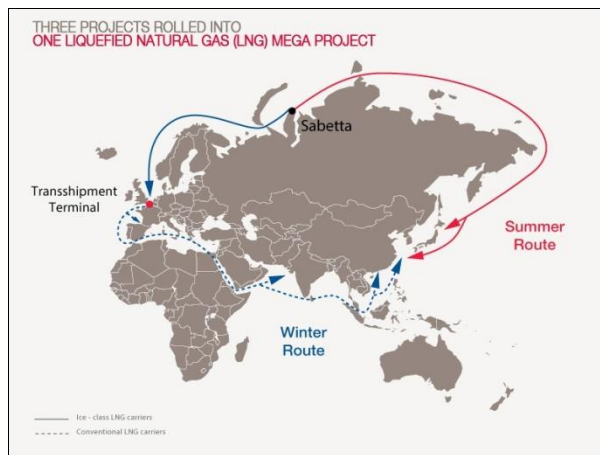
⁸ Időzített bomba ketyeg az Északi-sarkon, http://www.energiainfo.hu/idozített_bomba_ketyeg_az_eszaki-sarkon-30281/ (Letöltés ideje: 2017. 04. 03.)

Oil and gas in the Arctic

1. ábra: az Északi-sark lehetséges földgáz és kőolaj készlete⁹

A kitermelés ma már nem ütközik technikai és technológiai akadályba, még a szélsőséges időjárási viszonyok ellenére sem. Az Amerikai Egyesült Államok szakemberei arra számítanak, hogy a XXI. század közepére a világ gázfelhasználásának a felét, de legalább 30 százalékát az Északi-sarkon folyó kitermelés fogja biztosítani. Ebből a kitermelésből és felhasználásból az Oroszországi Föderáció sem akar kimaradni. Nagyszabású orosz tervek léteznek a térség gazdasági fejlesztésére.

2. ábra: GAZPROM cseppfolyósított földgáz projektje¹⁰

⁹ Forrás: Arctic, <http://www.matthieuthery.com/energy/fossil-energy/crude-oil/crude-oil-geography/arctic/> (Letöltés ideje: 2017. 04. 03.)

Ennek az állításnak egyik bizonyítéka a 2012 őszén, a Jamal-félszigeten végrehajtott gigantikus méretű gázberuházás, amelynek végső kifutása akár az is lehet, hogy egész Európát elláthatják a félszigetről gázzal. Hosszú azoknak a településeknek a listája is, amelyeken keresztül haladnak majd az új olajvezetékek. Stratégiai jelentőségű hidak és sztrádák épülnek meg néhány év alatt, s a nagy beruházások egyik legfontosabbja lesz az északi vasútvonallal.¹¹

Nemcsak a természeti kincsek teszik vonzóvá ezt a térséget. Az Északi-sark válhat az Európát Ázsiával összekötő új közlekedési útvonallá a sokkal költségesebb déli helyett, amely az Indiai-óceánon és a Szezi csatornán vezet keresztül. Az orosz partokhoz közeli Jeges-tenger igénybevétele 20 százalékkal csökkentené a teherszállító hajók költségeit.¹²

További, nem elhanyagolható körülmény, hogy az Északi-sarkkör térségében sem kalózzokkal, sem a déli útvonalra jellemző egyéb veszélyekkel nem kellene számolni. Ehhez azonban többek között új kikötőket kell építenie az Oroszországi Föderációnak. A több mint 6 ezer kilométer hosszú orosz partszakaszon jelenleg mindössze két teljes értékű sarki tengeri kikötő van, az egyik nyugaton: Murmanszk, a másik a Távol-Keleten, Pevek.

A Jamal-félszigeten már épülő kikötő után ezért a Nyenyec autonóm körzetben egy másik kikötő építéséhez is hozzáláttak.¹³ Az amerikai szakemberek megállapították, hogy a legnagyobb hajózási akadálytól, a jégtől 2025-ben már nem kell annyira tartani: az év nagy részében már nem lesz szükség jégtörő hajók igénybevételére. Ennek oka, a globális felmelegedésnek „köszönhető.” A mérések szerint az Északi-sark felmelegedésére utaló hosszú távú trendek romlanak, és a nyár végétével sem javulnak, amikor az Északi-sarkvidéken rendszerint növekedni szokott a hó és a jég mennyisége.

Az amerikai Országos Oceanográfiai és Légköri Hivatal 2016 évi jelentése szerint a felmelegedés megállíthatatlan és a hőmérséklet folyamatosan emelkedik.¹⁴

¹⁰ Forrás: Yamal LNG: The gas that came in from the cold. <http://www.total.com/en/energy-expertise/projects/oil-gas/lng/> (Letöltés ideje: 2017. 04. 03.)

¹¹ Tovább épülhet a világ legészakibb vasútvonala. <http://iho.hu/hir/tovabb-epulhet-a-vilag-legeszakibb-vasutvonala-160108> (Letöltés ideje: 2017. 04. 03.)

World's northernmost railway to be built under PPP deal, <http://www.railwaygazette.com/news/infrastructure/single-view/view/worlds-northernmost-railway-to-be-built-under-ppp-deal.html> (Letöltés ideje: 2017. 04. 03.)

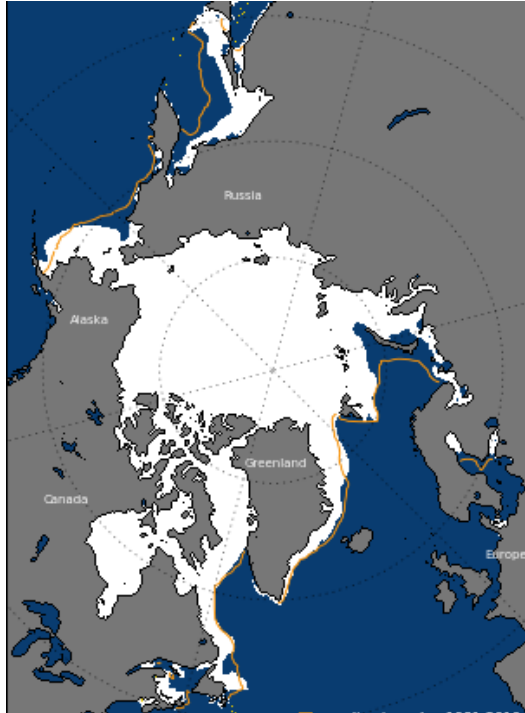
Yamal Express, <http://www.gazprom.com/press/news/reports/2013/yamalskiy-express/> (Letöltés ideje: 2017. 04. 03.)

¹² Climate Change Could Allow Ships to Cross the North Pole by 2040.

Az olvadás megnyitotta lehetőségek gazdasági jelentőségét jelzi, hogy két német teherszállító hajó 2009-ben 7.400 kilométerrel tudta meg rövidíteni Dél-Koreából Hollandiába tartó útját azzal, hogy a Szezi-csatornán át vezető hagyományos útvonal helyett az orosz partokat követte a Jeges-tengeren., <http://www.smithsonianmag.com/science-nature/climate-change-could-allow-ships-to-cross-the-north-pole-by-2040-371538/> (Letöltés ideje: 2017. 04. 03.)

¹³ Kínai hitel a yamal-i LNG terminálban, http://www.energiainfo.hu/kinai_hitel_a_yamal-i_lng_terminalban-33828/ (Letöltés ideje: 2017. 04. 03.)

¹⁴ Unprecedented Arctic warmth in 2016 triggers massive decline in sea ice, snow, <http://www.noaa.gov/media-release/unprecedented-arctic-warmth-in-2016> (Letöltés ideje: 2017. 04. 03.)

3. ábra: az Északi-sark jégmező nagysága – 2017. március 22.¹⁵

Újabb rekordot döntött meg az északi-sarki téli tengeri jég kiterjedése, az adatok feljegyzésének kezdete óta 2017 februárjában és márciusában mérték német és amerikai kutatók a legkisebb téli maximumot. Az Amerikai Országos Hó- és Jégadat Központ (National Snow & Ice Data Center) közlése szerint műholdas méréseik 2017. március 7-én mutatták ki a valaha mért téli legkisebb tengeri jég kiterjedést az Észak-sark térségében, 14,42 millió négyzetkilométert. Az Északi-sark körüli tengeri jég zsugorodása jelzi leglátványosabban a klímaváltozást az elmúlt évtizedekben. Klímakutatók arra figyelmeztettek, hogy ha változatlan ütemben folytatódik a károsanyag-kibocsátás, 2050-re eltűnhet a tengeri jég az Arktiszon.

A Lloyd's nagy-britanniai biztosító arra számít, hogy az északi teherforgalom 2021-ben a 2013. évi másfélmillió tonnáról 15 millió tonnára növekszik.

Ennek azonban katonai veszélyei is vannak az Oroszországi Föderáció számára. A jég olvadása az amerikai hadihajók, tengeralattjárók előtt is megnyitja az utat. Ami az Expert Online elemzője szerint azt jelenti, hogy a hajókról kilőtt amerikai ballisztikus rakéták 16 perc alatt elérhetik az ország fővárosát, Moszkvát és az ország európai részét. Ha másért nem, hát ezért is tekintik orosz szakemberek

¹⁵ Forrás: Arctic sea ice maximum at record low for third straight year, <http://nsidc.org/arcticseaicenews/> (Letöltés ideje: 2017. 04. 03.)

kulcsfontosságúnak azt, hogy katonailag is felkészüljenek az új helyzetre.¹⁶ Állításunkat igazolja a következő elemzés is: „Az új birodalomnak eleve birodalomként kell épülnie, és tervének alapjává már most a teljes értékű és fejlett, szigorúan birodalmi elveket kell tenni. Nem szabad kedvező jövőbeni körülményekben reménykedve távoli perspektívaként kezelni ezt a folyamatot. A nagy Orosz Birodalom megteremtéséhez sohasem lesznek kedvezőek a feltételek, ha a nép és a nép nevében fellépni igyekvő politikai erők nem rögzítik már most tudatosan és világosan állami és geopolitikai orientációjukat. Ezért kell már ma határozottan kimondani: nem Orosz Állam, hanem Orosz Birodalom. Nem társadalmi-politikai evolúció, hanem geopolitikai forradalom.

Geopolitikai logikát követve ennek a Birodalomnak stratégiaileg és területileg felül kell múlnia az előző változatot (a Szovjetuniót). Következésképpen az új birodalomnak, eurázsainak, nagy kontinentálisnak, perspektíváját tekintve pedig világbirodalomnak kell lennie. Az oroszok csatája a világhuralomért nem ért véget.¹⁷ Úgy gondoljuk, ezt a geopolitikai, geostratégiai célkitűzést az európaiaknak ismerniük kell, amennyiben meg akarják érteni az orosz gondolkodást.

Felelős orosz biztonságpolitikai szaktekintélyek is megfogalmazták azt a véleményüket, hogy a diplomáciai viták mellett az ország katonai erejével is alá kell támasztani az ország igényeit az Északi-sark ellenőrzésére. Különös tekintettel arra, hogy több mint egymillió négyzetkilométerrel szeretné az Oroszországi Föderáció bővíteni sarkvidéki területeit. Ehhez természetesen diplomáciai úton nem sikerült megszereznie a többi érdekelt ország hozzájárulását.¹⁸

Az Északi-sarkot még nem fedezték fel teljesen, de az, amit már tudunk, azt engedni feltételezni, hogy komoly olajtartalékokat rejt az északi-sarki talapzat. A már elhunyt, kiváló orosz geológus, Igor Gramberg azt állította, hogy a Jeges-tenger egy szilárd olaj- és gázmező. Az újabb adatok megerősítik a véleményét. Az Északi-sark geopolitikai helyzete a globális felmelegedéssel párhuzamosan bonyolódott, nyolc ország jelentkezett be, hogy igény tart sarkvidéki területeire és az ott található energiahordozókra. Az 1996-os Ottawai Nyilatkozat hozta létre közös fórumukat, az Északi-sarki Tanácsot, mely a sarkvidékkel kapcsolatos kérdések fóruma. E mellett az ENSZ egy bizottsága, a Kontinentális Talapzat Bizottság hivatott rendezni az olyan problémákat, hogy melyik országot milyen nagyságú terület illet meg.¹⁹

Az Északi-sark geopolitikai és geostratégiai jelentőségével kapcsolatban figyelemre méltó tanulmányt írt Deák Anita és Kálló László, amelyből csupán egy rövid részletet idézünk.

Először: „Az Oroszországi Föderáció 2009-ben életbe lépett nemzeti biztonsági stratégiája több fejezetében is foglalkozik az Északi-sark geopolitikai jelentőségével. A világ és Oroszország jelenlegi helyzetét, valamint a fejlődési

¹⁶ Стратегическое командование в Арктике начнет работу 1 декабря, <http://www.rbc.ru/rbcfreeneews/54735437cbb20f77b3465047> (Letöltés ideje: 2017. 04. 03.)

¹⁷ Oroszország és Európa. Orosz geopolitikai szöveggyűjtemény. Zrínyi Kiadó Budapest, 2004. pp. 345-347.

¹⁸ Дугин, Александр: Основы геополитики. Геополитический характер русской Арктики, http://society.polbu.ru/dugin_geopolitics/ch101_i.html (Letöltés ideje: 2017. 04. 03.)

¹⁹ FÜGEDI Zita: Olajozottan folytatódik az Északi-sark készleteinek feltárása, <http://kitekinto.hu/europa/2015/02/03/> (Letöltés ideje: 2017. 04. 03.)

tendenciákat taglaló részében a stratégia megállapítja, hogy a nemzetközi politika figyelme hosszú távon az energiaforrások birtoklására fog irányulni. A világpolitika meghatározó szereplőinek „versenyfutása” az energiahordozók megszerzéséért főként a Közel-Kelet, a Kaszpi-tenger és Közép-Ázsia térségében, valamint a Barents-tenger és más, északi-sarkkörüli területeken várható. A nemzeti biztonság szavatolásáról szóló fejezet állami és társadalmi biztonságra vonatkozó részében a dokumentum megállapítja, hogy az orosz nemzeti biztonság szavatolásának egyik alapvető feltétele az államhatárok megbízható védelme.

Másodszor: az ország határainak védelme érdekében az orosz határokon fejlett technológiájú határellenőrző rendszereket kell alkalmazni, és növelik a határőrizet határfokát több határszakaszon, többek között az északi-sarkkör Oroszországhoz tartozó térségeiben. A fejezet gazdasági növekedésre vonatkozó részében a dokumentum azt az álláspontot tükrözi, hogy a nemzeti biztonság szavatolása érdekében középtávon növelni kell a gazdasági ágazatok versenyképességét és az orosz árucikkek értékesítési piacát. A gazdaságfejlesztési program egyik legfontosabb földrajzi területe az északi-sarkkör térsége, ahol szállítási, energiaipari, információs és katonai infrastruktúrát kell létrehozni.”²⁰ Megjegyezzük, az új nemzeti biztonsági stratégia (СТРАТЕГИЯ национальной безопасности Российской Федерации от 31 декабря 2015 г. №683) még inkább kiemeli az Északi-sark geopolitikai és geostratégia fontosságát az Oroszországi Föderáció számára.

Az Oroszországi Föderáció geostratégiai érdekei az Északi-sarkon

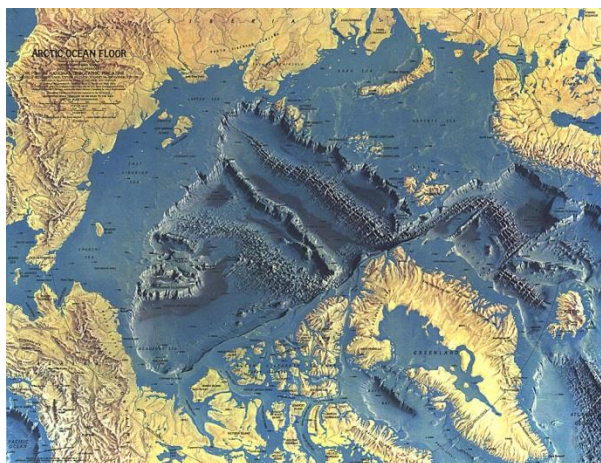
Az Oroszországi Föderáció 2015-ben újabb módosítási javaslatot nyújtott be az ENSZ 1982-ben elfogadott Tengerjogi Egyezménye ügyében. Az Északi sarkkörön belüli területből mintegy 1,2 millió km² részre tart igényt, mivel a Lomonoszov-hátság (50-70 km széles és 1300-1800 km hosszú hegység, amely 1000 km mélyen húzódik a sarkkör alatt) és a Mengyelejev-hátság az eurázsiai talapzat folytatása – állítják, tudományosan megalapozott elméleti és gyakorlati kutatásokra alapozva.²¹

Hasonló területi igényvel lépett fel az Amerikai Egyesült Államok, Kanada, Norvégia és Dánia is. Valószínű, hogy a háttérben a feltáratlan földgáz és kőolaj tartalékokhoz való hozzájutás húzódik meg. Különösen Dánia fellépése határozott, mert állítása szerint a Lomonoszov-hátság az országhoz tartozó Grönland talapzatához csatlakozik. Véleményünk szerint az Északi-sark területi vitái az említett államok között még hosszú ideig elhúzódnak, és annál hevesebbek lesznek, minél kevesebb lesz a jég a tengeren a sarkkörön belül.

²⁰ KALLÓ László – DEÁK Anita: Az Északi-sark – a „versenyfutás” kezdete, Felderítő Szemle X. évfolyam, 1-2. sz. pp. 43-65.

²¹ The United Nations Agreement for the Implementation of the Provisions of the United Nations Convention on the Law of the Sea of 10 December 1982 relating to the Conservation and Management of Straddling Fish Stocks and Highly Migratory Fish. http://www.un.org/depts/los/convention_agreements/fish_stocks_agreement_states_partie_s.htm (Letöltés ideje: 2017. 04. 03.)

Commission on the Limits of the Continental Shelf (CLCS) Outer limits of the continental shelf beyond 200 nautical miles from the baselines: Submissions to the Commission: Submission by the Russian Federation, http://www.un.org/depts/los/clcs_new/submissions_files/submission_rus.htm (Letöltés ideje: 2017. 04. 03.)

4. számú ábra: A Lomonoszov-hátság²²

A benyújtott módosítási javaslattal közel azonos időben Vlagyimir Putyin elnök rendeletére az Északi Flotta nagyszabású hadgyakorlatot tartott, a készenlét ellenőrzése céljából a Jeges-tenger térségében, demonstrálva a módosítási javaslat komolyságát.

A hat napig tartó rendkívüli ellenőrzés során a kijelölt katonai egységeknek az Északi-sarkvidéken, az Oroszországi Föderációhoz tartozó Novaja Zemlja szigetsopornál és a Ferenc József-földnél kell végrehajtaniuk a meghatározott feladatot. „Meg kell erősíteniük a térségben állomásozó hadseregcsoportot, meg kell semmisíteniük a feltételezett ellenség haditengerészeti erejét, fel kell venniük a harcot az ellenség diverzáns-felderítő egységeivel” – hangsúlyozta Vlagyimir Geraszimov, vezérkari főnök.²³

2014. november 24-én Putyin elnök bejelentette, hogy az Északi Flotta parancsnokságának bázisán 2014. december 1-től létrehozzák az Északi Stratégiai Parancsnokságot. A bejelentést a következőkkel indokolta: „ez a döntés javítja a fegyveres erők szerkezetét, növeli jelenlétiünket a sarkkörön belül. Ez a jelenlét kiterjed az Északi-sarkon a szárazföldre, a kozmikus térre, a tengerekre és az országunkhoz tartozó valamennyi szigetsoporra. Az Oroszországi Föderáció 6200 km-es tengeri határán katonai ellenőrzést valósít meg a 2014-es év végétől.

*Biztosítjuk érdekeink védelmét a térségben, az energia kitermelés és hozzáférés szempontjából. Továbbá fontos számunkra a tengeri szállítás a part menti vizek közelében. Ugyanakkor a nemzetközi hajózás-, a környezeti biztonság és a békés energia kitermelés és felhasználás érdekében a térség államait és a NATO tagországokat együttműködésre kérem fel.*²⁴

²² Forrás: Mail Online, <http://www.natgeomaps.com/arctic-ocean-floor-map> (Letöltés ideje: 2017. 04. 03.)

²³ Сoвeщaниe пo вoпpocy paзвигия Вoopyжeнных Сил, <http://kremlin.ru/events/president/news/47061> (Letöltés ideje: 2017. 04. 03.)

²⁴ Путин: 1 декабря начнет действовать новое стратегическое командование в Арктике, <http://kremlin.ru/events/president/news/47061> (Letöltés ideje: 2017. 04. 03.)
Сoвeщaниe пo вoпpocy paзвигия Вoopyжeнных Сил, <http://politrussia.com/news/putin-1-dekabrya-358/> (Letöltés ideje: 2017. 04. 03.)

5. ábra: Döntés az Északi Stratégiai Parancsnokságról²⁵

A döntéssel kapcsolatban a miniszterelnök-helyettes az újságíróknak a következőket mondta: „a társadalmi-gazdasági-, a technológiai-, az információs és távközlési fejlesztés-, a katonai infrastruktúra-, valamint a környezeti biztonság szempontjából az Északi-sark kiemelt helyen szerepel az Oroszországi Föderációban” – hangsúlyozta Dmitrij Rogozin.²⁶

6. ábra: Meglévő és tervezett orosz katonai bázisok az Északi-sark térségében²⁷

Az elnöki döntést követően a politikai, gazdasági, infrastrukturális és katonai feladatok a következők lesznek: az Északi Flotta és az Északi Stratégiai Parancsnokság egyesítése a feladatoknak megfelelően; a korábban elhagyott katonai bázisok felújítása és ismételt használatba vétele; új katonai bázisok és repülőterek építése; az állomány és a családok elhelyezésére szolgáló épületek elkészítése. Továbbá kutató- és mentőállomások telepítése. Új korai- és előrejelző radarok építése, a korábban építettek korszerűsítése, ezek bekapcsolása az ország légi-koszmikus rendszerébe. (Az új repülőtereket úgy építik meg, hogy nehéz

²⁵ Forrás: Совещание по вопросу развития Вооружённых Сил, <http://kremlin.ru/events/president/news/47061> (Letöltés ideje: 2017. 04. 03.)

²⁶ Rogozin рассказал о приоритетах России в Арктике, <https://ria.ru/politics/20170227/1488866928.html> (Letöltés ideje: 2017. 04. 03.)

²⁷ Forrás: Of Fire and Ice: Russia's Militarization of the Arctic, <http://mackenzieinstitute.com/of-fire-and-ice-russias-militarization-of-the-arctic/> (Letöltés ideje: 2017. 04. 03.)

szállítógépek fogadása is biztosított legyen.) Továbbá az állomány felkészítéséhez, kiképzéséhez szükséges bázisok létrehozása. A tervek szerint 2020-ig mintegy 50-60 gazdasági és katonai létesítmény készül el.²⁸

7. ábra: Katonai bázis építése a sarkkörön belül²⁹

„2018-ig a legfontosabb bázisok, szolgálati épületek építése, mind az állománynak, mind a családoknak befejeződik. A bázisok rendelkeznek a szolgálat-, a szociális-, az egészségügyi- és a kulturális ellátás valamennyi feltételével. Elkészülnek a közlekedéshez szükséges utak, és az infokommunikációs szolgáltatást biztosító rendszerek” – hangsúlyozta Szergej Sojgu védelmi miniszter.³⁰

8. ábra: Ellenőrzés járőrözéssel a tengerparton³¹

A szárazföldi erők állományában a 200. (Pecsenga bázison) és a 80. (Alakrutti bázison) önálló gépesített dandárok feladata a tengerközeli partszakasz ellenőrzése,

²⁸ Air force and air defense army for Russia's Arctic to be in place 2015 — General Staff. Új bázisok: Kotyelnij-sziget, Alekszandra-föld, Szrednyij, Rogacsevo, Smidt-fok és Vrangel-sziget, <http://tass.com/russia/769867> (Letöltés ideje: 2017. 04. 03.)

²⁹ Forrás: РОССИЯ И АРКТИКА, <http://bastion-karpenko.ru/russia-and-the-arctic/> (Letöltés ideje: 2017. 04. 03.)

³⁰ U.o.

³¹ Forrás: РОССИЯ И АРКТИКА, <http://bastion-karpenko.ru/russia-and-the-arctic/> (Letöltés ideje: 2017. 04. 03.)

speciális járművekkel, és védőöltözetben. Ezeket a feladatokat támogatja, az 536. (Sznyeysnogorszk bázison) önálló partvédő rakéta-tüzér dandár, a 186. (Szeveromorszk bázison) önálló rádióelektronikai harccsoport. Kiemelt figyelmet kapott mind a személyi állomány, mind a családok, a katonák megfelelő védőfelszereléssel, technikai eszközökkel történő ellátása, tekintettel az időjárási körülményekre. Az ellenséges hajók sikeres megsemmisítése érdekében mind a gépesített dandárokat, mind a tüzérdandárt korszerű, önjáró rakétaalegységekkel (береговой комплекс «Рубеж» RUBEZS) szerelik fel.³²

9. ábra: „Князь Пожарский” tengeralattjáró³³

Az Északi Flotta bázisai, tengeralattjárói és felszíni hajói képezik az Oroszországi Föderáció legerősebb tengeri erőit. A flotta rendelkezik 12 darab, különböző típusú tengeralattjáróval, mintegy 160 darab interkontinentális ballisztikus rakétával. Ugyanakkor az Északi Flotta korszerűsítésére is szükség van, ugyanis néhány hajó már korszerűtlen, nem felel meg az új feladatok végrehajtásához.³⁴

³² Russia to Form Arctic Military Command by 2017, <https://themoscowtimes.com/articles/russia-to-form-arctic-military-command-by-2017-39975> (Letöltés ideje: 2017. 04. 03.)

³³ Forrás: РОССИЯ И АРКТИКА, <http://bastion-karpenko.ru/russia-and-the-arctic/> (Letöltés ideje: 2017. 04. 03.)

³⁴ Северный флот ВМФ России, <http://flot.com/nowadays/structure/north/> (Letöltés ideje: 2017. 04. 03.)

10. ábra: Tiksi repülőtér³⁵

Az Északi Stratégiai Parancsnokság állományába tartozik a 45. Légi és Légvédelmi Hadsereg, amelynek állományában van az 1. Légi–Kozmikus Dandár, három légvédelmi és kettő rádiótechnikai ezreddel. A Tiksi repülőtér MIG-31 és MIG-35 elfogó vadászpilóták bázisa lesz, légtérellenőrzési és -védelmi feladatokkal. A korai előjelző és felderítő radarokkal együtt jelentősen megerősítik a légvédelmi képességet is a sarkkörön belül, az ország északi tengerpartjának teljes hosszán. Modernizált föld-levegő légvédelmi rakéták (Sz-300-as és Sz-400-as, Pancir-SZA, Top-M2ДТ), valamint partvédelmi rendszerek (Bastion-P, береговой комплекс «Рубеж» RUBEZS) telepítését tervezik a légi célok és hajók ellen.³⁶

11. ábra: Mi-8AMTS-VA típusú helikopter³⁷

A parancsnokság új típusú helikoptereket (Mi-8AMTS-VA) kapott, amelyek megnövelt üzemanyagtartályokkal és raktérrel rendelkeznek. Továbbá speciális sarkvidéki feladatokra fejlesztették ki hajtóműveiket, a gépek elviselik és megbízhatóan működnek akár a -60° C hőmérséklet körülményei között is. A helikoptereket felszerelték modern kommunikációs és új, továbbfejlesztett inerciális navigációs rendszerrel is, mellyel pontosabbá és biztonságosabbá válik majd a sarkköri repülési feladatok végrehajtása. A helikopter a felszereléseinek

³⁵ Forrás: Минобороны РФ открыло аэропорт Тикси, <http://www.news.ykt.ru/article/10029> (Letöltés ideje: 2017. 04. 03.)

³⁶ Арктическая техника, https://ria.ru/defense_safety/20170421/1492786261.html (Letöltés ideje: 2017. 04. 03.)

³⁷ Forrás: РОССИЯ И АРКТИКА, <http://bastion-karpenko.ru/russia-and-the-arctic/> (Letöltés ideje: 2017. 04. 03.)

köszönhetően kutató-mentő feladatkörben is alkalmazható. Hatótávolsága a megnövelt tartályoknak köszönhetően több mint 1.400 kilométerre nőtt, illetve képes akár 7 órát is a levegőben tölteni.³⁸

12. ábra: Az Északi-sark térségét ellenőrző orosz korai előrejelző és távfelderítő radarok³⁹

Az Oroszországi Föderáció a korábban épített radarokat korszerűsíti és újakat is épít (Алакүртти база, Александра земля és Остров Врангеля).⁴⁰

Подсолнух” és a „Сопка-2” elnevezésű korai előrejelző és felderítő lokátorok lehetővé teszik az automatikus célfelderítést és adatszolgáltatást már a horizonton túl megjelenő tengeri és légi célokról, mérettől függően 400-500 km távolságról és 20 km magasságig. Egy időben 300 tengeri és 100 légi célról képesek adatokat szolgáltatni, a célokat automatikusan osztályozzák, és az adatokat továbbítják a légvédelmi és partvédelmi eszközöknek. A korábban telepített Voronyezs M rádiólokátor (Lehtuszi) rendeltetése kettős, a rakétatámadás nagytávolságban történő felderítése, valamint a kozmikus térben repülő tárgyak és műholdak ellenőrzése. A technikai fejlesztések hatására az elavult rendszerek helyett, valamint a Szovjetunió szétesését követően a „közel-külföldön,” azaz a volt szovjet tagköztársaságokban” maradt rádiólokátorok pótlására a Voronyezs rádiólokátor három változata (Voronyezs–M, Voronyezs–DM és Voronyezs–VP) állt és áll rendszerben. Ezek mindegyike a kor csúcstechnikai és technológiai színvonalát képviseli.⁴¹

Az új stratégiai parancsnokságot 5. Katonai Körzetként is megnevezik a szakemberek. Ez pedig azt jelenti, hogy a parancsnokságot bekapcsolták az Oroszországi Föderáció légi-kozmosz védelmének rendszerébe. Ha figyelembe vesszük a Központi- és Keleti Katonai Körzetek erőit, akkor az Északi Stratégiai Parancsnoksággal együtt az Oroszországi Föderáció minden szempontból érvényesíteni akarja geopolitikai és geostratégiai érdekeit az Északi-sark térségében.⁴²

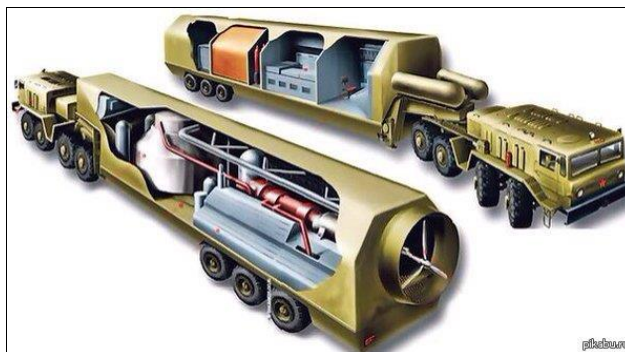
³⁸ В России появилась 45-я армия ВВС и ПВО Северного флота, <http://www.interfax.ru/russia/492208> (Letöltés ideje: 2017. 04. 03.)

³⁹ Forrás: Арктический щит: Россия закрывает Арктику от чужих ракет сплошным радиолокационным полем, <https://cont.ws/@su-35/68098> (Letöltés ideje: 2017. 04. 03.)

⁴⁰ Новые локаторы осваивают Арктику, <http://www.vko.ru/oruzhie/novye-lokatory-osvaivayut-arktiku> (Letöltés ideje: 2017. 04. 03.)

⁴¹ Новые локаторы осваивают Арктику, <http://www.vko.ru/oruzhie/novye-lokatory-osvaivayut-arktiku> (Letöltés ideje: 2017. 04. 03.)

⁴² Russian Military Map: The Joint Strategic Command ‘North’, <https://southfront.org/the-joint-strategic-command-north/> (Letöltés ideje: 2017. 04. 03.)

13. ábra: Tervezett mobil atomerőmű⁴³

„2015. november hónapban, Szergej Sojgu védelmi miniszter utasította a Mérnöki Fejlesztési Intézetet, hogy kezdjék meg a mobilizált, kisteljesítményű atomerőmű kifejlesztését az Északi Stratégiai Parancsnokság bázisainak és katonai rendszereinek energiaellátása céljából. A fejlesztési terveket 2016 végéig kellett előterjeszteni, amely megtörtént. Ezt követően az intézet megkezdte a prototípusok kifejlesztését. Figyelembe véve a sarki körülményeket, a mobil atomerőművek szállíthatóak-, kerekes vagy szántalpas járműveken legyenek elhelyezve, biztonságosan üzemeljenek és 2020ig kezdjék meg az energiatermelést” – nyilatkozta Jurij Konyusko, az intézet főigazgatója.⁴⁴

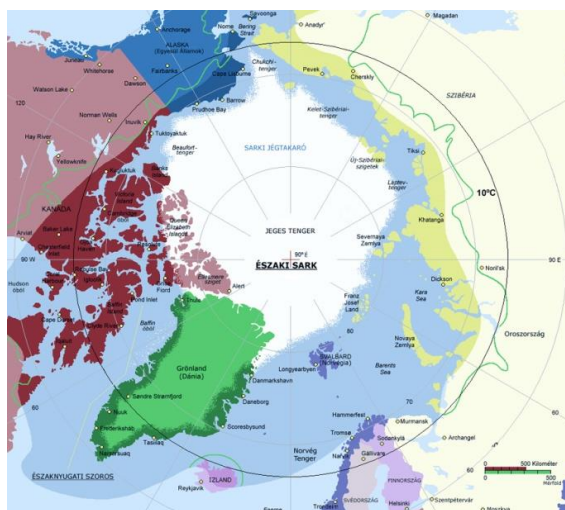
14. ábra: Tervezett úszó atomerőmű⁴⁵

⁴³ Forrás: К 2020 г российские военные получат малогабаритные атомные энергостанции, <https://topwar.ru/85711-k-2020-g-rossiyskie-voennye-poluchat-malogabaritnye-atomnye-energostancii.html> (Letöltés ideje: 2017. 04. 03.)

⁴⁴ Минобороны РФ к 2020 году получит мобильные атомные энергостанции, <http://tass.ru/armiya-i-opk/2406087> (Letöltés ideje: 2017. 04. 03.)

⁴⁵ Forrás: Россия снова приступила к строительству первой плавающей атомной электростанции, <http://www.dailytechinfo.org/energy/4991.html> (Letöltés ideje: 2017. 04. 03.)

A 6. Nemzetközi Tengervédelmi Kiállításon, Szentpéterváron jelentették be, hogy az Oroszországi Föderáció megkezdte az úszó atomerőművek gyártásának előkészületeit, és a munka 2016-ban megkezdődött.⁴⁶ A tervek szerint villamos energiát, kellő mennyiségű hőt és édesvizet lesz képes előállítani az erőmű. Ezzel a mennyiséggel mintegy 200 ezer fős nagyváros ellátását biztosítja. Az úszó atomerőművet 69 fős személyzet üzemelteti és a természeti katasztrófák következményei (szökőár, földrengés, hajók ütközése) ellen is védett lesz. A szakértők szerint a reaktorok működtetése teljesen biztonságos lesz, a speciális védőburok és az új biztonsági berendezések alapján. Az úszó atomerőművek az Északi-sark Stratégiai Parancsnokság alárendeltségében működnek majd.

Lakosság életszínvonalának emelése:
2,089 millió fő

Ásványkincsek (a készletek %-ában):

Olaj 60

Gáz 95

Szén 100

Gyémánt 100

Arany 40

Fémek (kobalt, nikkelt stb.) 70

Tervezett katonai létesítmények:

6 katonai város

10 katonai bázis

13 katonai repülőtér

1 földi repülésirányító központ

10 előrejelző és felderítő lokátor

1 stratégiai rendeltetésű repülőtér

Atomerőművek:

2 - 4 úszó

10 - 15 mobil

15. ábra: az Oroszországi Föderáció érdekei az Északi sarkkörön belül⁴⁷

Befejezés

Az északi sarkkörön belüli hajózás mindig nagy kihívásnak számított, különösen télen, amikor a jégtakaró déli irányba húzódott, és elvágtatta a tengeri útvonalakat az akkori Oroszországtól, illetve Kanadától északra, és jégtörők alkalmazásával is csak részben voltak hajózhatók. A globális felmelegedés hatására azonban az elmúlt évtizedek óta rendkívüli változások indultak el a térségben. A korábban állandó jégfelület jelentős része nyaranta felolvad, az Északi-sark jége pedig az elmúlt 25-30 évben évtizedenként 10-10%-át elveszítette területének. Mindez új lehetőségeket teremt a tengerhajózás és az olajkitermelés számára.

⁴⁶ Военно-морской салон в Петербурге пройдет с 14 июня по 14 июля 2016 года, <http://flotprom.ru/2016/%D0%9C%D0%B2%D0%BC%D1%81/> (Letöltés ideje: 2017. 04. 03.)

⁴⁷ Передел Арктики: Россия и мир кроят Северный полюс, <http://voprosik.net/arkicheskiy-sverhproekt-rossii/> (Letöltés ideje: 2017. 04. 03.)

*16. ábra: Hajózás az Északi-sarkon*⁴⁸

Valószínűleg a hajóforgalom állandósulása maga után vonja a turizmus fellendülését. Ez pedig a polgári infrastruktúra kiépítését is előrevetíti a térségben.⁴⁹

Az Északi-sark régióban megjelent határviták egyes országok között egyértelműen a globális felmelegedés következtében alakultak ki. A térség jövője azonban ebből a szempontból – az ásványi kincsek könnyebb kitermelésével és az Északi-tengeri útvonal és Északnyugati-átjáró hajózhatóvá válásával jelentkező előnyök mellett – összefügg a globális felmelegedésnek a más térségekben jelentkező negatív hatásaival is, különösen az élővilág pusztulása és a környezetszennyezés szempontjából.

A vitatott térségekben az arra igényt tartók között valószínűleg továbbra is előfordulnak majd incidensek, például a parti őrségek és az „eltévedt” halászhajók között, vagy a légtérsértések, és ezek feltehetően egyre gyakoribbak lesznek.⁵⁰ A térségben érdekelt államok az Oroszországi Föderációt a tárgyalásokra nem hajlandó, erőszakos államnak tüntetik fel. Megjegyezzük, az sem elhanyagolható, hogy ez fordítva is igaz. 2017. május – június hónapban Finnország, Svédország, Norvégia és további tizenkét NATO tagállam gyakorlatot tart az Északi-sark térségében. A gyakorlaton mintegy száz repülőgép és további kiszolgáló eszközök, valamint földi kiszolgáló személyzet vesz részt. A feladat elsősorban a légtérelőrzés és a légtérvédelem lesz, de a résztvevők gyakorolni fogják az együttműködés lehetőségeit bonyolult időjárási viszonyok között.⁵¹

Az Északi-sarkot gyakran úgy ábrázolták korábban, mint egy elszigetelt, távoli területet, ahol állandó a hideg és a tengereken a jég. Napjainkra az egyre nyitottabb és barátságosabb térségben kezd megjelenni a turizmus, de a katonai jelenlét is

⁴⁸ Forrás: Arctic, <http://www.matthieuthery.com/energy/fossil-energy/crude-oil/crude-oil-geography/arctic/> (Letöltés ideje: 2017. 04. 03.)

⁴⁹ 4x4 Polar Off-road Adventures in Northwest Russia, http://www.kolatravel.com/off_road_adventures.htm (Letöltés ideje: 2017. 04. 03.)

⁵⁰ KÁLLÓ László – DEÁK Anita: Az Északi-sark – a „versenyfutás” kezdete, Felderítő Szemle X. évfolyam, 1-2. sz. pp. 43.-65.

⁵¹ Finland, Norway and Sweden Will Host Arctic Challenge Exercise 2017 in May and June, http://puolustusvoimat.fi/en/article/-/asset_publisher/1951206/arctic-challenge-exercise-2017-lentotoimintaharjoitus-jarjestetaan-touko-kesakuussa-suomessa-norjassa-ja-ruotsissa (Letöltés ideje: 2017. 04. 03.)

egyre gyakoribb. Fokozódott az érdeklődés a természeti kincsek és energiahordozók iránt is. A sarkkörrel határos államok ezt a lehetőséget kívánják kihasználni most még békés eszközökkel, reméljük így lesz ez a jövőben is.⁵²

Áttanulmányozva az orosz geopolitikai és geostratégiai dokumentumokat, valamint az ezekkel kapcsolatos szakirodalmat, megállapíthatjuk, hogy az Északi-sarkkal kapcsolatos tervek lenyűgözőek, átfogóak és világos politikai, gazdasági és katonai célkitűzéseket tükröznek. Minden szempontból hatást gyakorolnak a sarkkör kérdésében érintett államokra, de a globális biztonság más területeire is. Továbbá, az is biztosan állítható, hogy a célkitűzések megvalósítása komoly költségvetési, gazdasági és katonatechnikai erőfeszítéseket igényel a közeljövőben, hiszen a korábbi infrastruktúra felújítása, újak kiépítése, a szervezeti és technikai tervek megvalósítása komoly pénzügyi háttérrel feltételez. A jelenlegi orosz politikai vezetés bízik abban, hogy a politikai (világhatalmi törekvés) eredmény, a kitermelt energiahordozók exportbevétele, a hajózás és a turizmus nyeresége kiegyenlíti a befektetések költségét.⁵³

A Stockholmi Nemzetközi Békekutató Intézet 2017-ben kiadott évkönyve adatai alapján az Oroszországi Föderáció katonai költségvetése 69,2 milliárd US dollár volt, amely összeg 5,9 százalékkal több volt, mint az előző évi.⁵⁴

Befejezésül, még néhány gondolat az orosz geopolitikai és geostratégiai célkitűzésekről:

„Arról van szó, hogy ki kell alakítanunk az Arktisz ránk eső részén az új generációs tengeralattjárók és egyéb hajók állomásozásának egységes rendjét. Továbbra is jelentős összegeket fogunk befektetni ebbe a területbe, megoldjuk a területhez kapcsolódó társadalmi és gazdasági feladatokat, megerősítjük a terület biztonságát. Ezt követeli meg az ország nemzeti érdeke” – hangsúlyozta az orosz elnök.⁵⁵

„A sarkvidéki orosz hadsereg részben a kontinentális Oroszországi Föderáció északi területén, részben az Északi-sarkkörön belül lévő szigeteken fog települni. Ez a folyamat jelenleg is zajlik.

Ennek eredményeként 2018-ra egy önálló, jól felkészített és kiképzett, saját elektronikai és rádiófelderítő-képességekkel rendelkező haderőt állítunk fel, melyet a légierő és a légvédelem egységeivel egészítünk ki. A sarkvidéki szárazföldi és haditengerészeti egységek esetleges hadműveletét szállító- és harci repülőgépekkel támogatjuk majd, a légi-kozmosz védelem rendszerében” – hangsúlyozta Szergej Sojgu, védelmi miniszter.⁵⁶

⁵² Of Fire and Ice: Russia's Militarization of the Arctic, <http://mackenzieinstitute.com/of-fire-and-ice-russias-militarization-of-the-arctic/> (Letöltés ideje: 2017. 04. 03.)

⁵³ Of Fire and Ice: Russia's Militarization of the Arctic, <http://mackenzieinstitute.com/of-fire-and-ice-russias-militarization-of-the-arctic/> (Letöltés ideje: 2017. 04. 03.)

⁵⁴ SIPRI Yearbook 2016, <https://www.sipri.org/yearbook/2016> (Letöltés ideje: 2017. 04. 03.)

⁵⁵ Сoвещание по вопросу развития Вооружённых Сил, <http://kremlin.ru/events/president/news/47061> (Letöltés ideje: 2017. 04. 03.)

⁵⁶ РОССИЯ И АРКТИКА, <http://bastion-karpenko.ru/russia-and-the-arctic/> (Letöltés ideje: 2017. 04. 03.)

Felhasznált irodalom

- Арктический щит: Россия закрывает Арктику от чужих ракет сплошным радиоло-кационным полем, <https://cont.ws/@su-35/68098> (Letöltés ideje: 2017. 04. 03.)
- Arctic Strategic Command Sever (North) Unified Strategic Command (USC), <http://www.globalsecurity.org/military/world/russia/vo-northern.htm> (Letöltés ideje: 2017. 04. 03.)
- Åtland, Kristian: Security implications of climate change in the Arctic, <http://rapporter.ffi.no/rapporter/2010/01097.pdf> (Letöltés ideje: 2017. 04. 03.)
- Гаврилов, Юрий: "Север" Арктики Создано новое стратегическое командование, <https://rg.ru/2014/12/01/komandovanie-site.html> (Letöltés ideje: 2017. 04. 03.)
- FÜGEDI Zita: Olajozottan folytatódik az Északi-sark készleteinek feltárása, <http://kitekinto.hu/europa/2015/02/03/> (Letöltés ideje: 2017. 04. 03.)
- KÁLLÓ László – DEÁK Anita: Az Északi-sark – a „versenyfutás” kezdete, Felderítő Szemle X. évfolyam, 1-2. sz. pp. 43.-65.
- КОНЦЕПЦИЯ внешней политики Российской Федерации 30 ноября 2016 г., http://www.mid.ru/foreign_policy/news//asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/2542248 (Letöltés ideje: 2017. 04. 03.)
- MÁRTON Andrea: Katonai együttműködés és terjeszkedés az Északi-sarkon, Repüléstudományi Közlemények, 2016/2. pp. 123-131.
- Объединенное стратегическое командование «Север» приступило к выполнению задач в Арктике, http://function.mil.ru/news_page/country/more.htm?id=12002271@egNews (Letöltés ideje: 2017. 04. 03.)
- Oroszország és Európa. Orosz geopolitikai szöveggyűjtemény. Szerk.: Ljubov SISELINA – GAZDAG Ferenc, Zrínyi Kiadó Budapest, 2004.
- РОССИЯ И АРКТИКА, <http://bastion-karpenko.ru/sever-komand/> (Letöltés ideje: 2017. 04. 03.)
- Russian Military Map: The Joint Strategic Command ‘North’, <https://southfront.org/the-joint-strategic-command-north/> (Letöltés ideje: 2017. 04. 03.)
- Russian army beefs up Arctic presence over Western threat, <https://www.rt.com/news/200419-russia-military-bases-arctic/> (Letöltés ideje: 2017. 04. 03.)
- Russia completes construction of 4 military bases in Arctic, http://rbth.com/defence/2015/12/11/russia-completes-construction-of-4-military-bases-in-arctic_550009 (Letöltés ideje: 2017. 04. 03.)

- Russia Building Its 4th Anti-Stealth Radar System in Arctic, <https://southfront.org/russia-building-its-4th-anti-stealth-radar-system-in-arctic/> (Letöltés ideje: 2017. 04. 03.)
- СТРАТЕГИЯ национальной безопасности Российской Федерации от 31 декабря 2015 г. №683, <http://kremlin.ru/acts/bank/40391> (Letöltés ideje: 2017. 04. 03.)
- Стратегическое командование в Арктике на базе Северного флота начнет функционировать 1 декабря 2014 года, <http://www.b-port.com/news/item/142868.html> (Letöltés ideje: 2017. 04. 03.)
- The ArcticFrozen conflict, <http://www.economist.com/news/international/21636756-denmark-claims-north-pole-frozen-conflict> (Letöltés ideje: 2017. 04. 03.)
- ZIGAR, Mihail: Putyin metamorfózisa. Európa Könyvkiadó, 2016 ISBN: 9789634055150 p. 581
- Военная доктрина Российской Федерации 30 декабря 2014 г. №6570, <https://rg.ru/2014/12/30/doktrina-dok.html> (Letöltés ideje: 2017. 04. 03.)

Bevezetés

Elemzésem célja az európai védelmi ipar aktuális helyzetének áttekintése. Ennek érdekében bemutatom azokat a sajátosságokat, amelyek a védelmi ipar szerkezetét megkülönböztetik a klasszikus piaci struktúráktól, és amelyek sok esetben rendkívül torz viszonyokat eredményeznek e szektorban. Emellett a globális védelmi kiadások trendjeit is vizsgálom, hiszen ezek alapvetően befolyásolják az államok vásárlói kapacitását, illetve a védelmi ipari vállalatok fejlesztési és gyártási lehetőségeit. Végül – a fenti tényezők figyelembe vételével – az európai védelmi ipar sajátos szerkezetét mutatom be.

Egy torz piac törvényei

A védelmi ipar egy sajátos belső hierarchián és a klasszikus neoliberais piaci szabályoktól eltérő piaci törvényeken alapuló gazdasági szektor, aminek kialakulása elsősorban annak köszönhető, hogy a szektorra jellemző vásárlói-megrendelői és eladói oldal egyaránt jelentősen különbözik a megszokottól. Előbbi tekintetében a legfontosabb tényező, hogy a védelmi ipar megrendelői között kizárólagos helyzetben vannak az erőszak-alkalmazás monopóliumával rendelkező államok, amelyek haderői a védelmi ipar által előállított termékek elsődleges fogyasztóinak számítanak.¹ A vevők köre tehát meglehetősen szűknek mondható. Szerepük ráadásul nem áll meg a vásárlás lebonyolításánál, hiszen a védelmi iparban, sok esetben maguk az államok rendelik meg az új típusú eszközöket, amellyel irányt szabnak az eladók – azaz a védelmi ipari vállalatok – technológiai innovációinak és fejlesztéseinek is. Ráadásul, mivel a védelmi iparra jellemző kutatás-fejlesztési költségek rendkívül magasak, így az államok saját maguk kénytelenek e folyamatot finanszírozni, ami jelentősen megnöveli a védelmi ipari tranzakciók kiadási oldalát.² Tipikus példája ennek az Amerikai Egyesült Államok F-35 Joint Strike Fighter programja, amely az ország eddigi legdrágább védelmi ipari programja, s amelynek csupán a beszerzési költségei meghaladják a 400 milliárd dollárt.³ A másik oldalon – az eladók szempontjából – szintén egyfajta monopol- vagy oligopol helyzet áll fenn a piacon, hiszen a modern fegyverrendszerek megalkotásához szükséges technológiai innovációk olyan összetettek, hogy csak kevés vállalat képes azok előállítására és kivitelezésére.

¹ Elemzésem fókuszában csak és kizárólag a legális fegyverkereskedelem áll, így nem foglalkozom a szektor illegális szegmenseivel és vásárlóival.

² DE VORE, Marc R.: The Arms Collaboration Dilemma: Between Principal-Agent Dynamics and Collective Action Problems, *Security Studies*, 20:4, p. 632.

³ United States Accountability Office: F-35 Joint Strike Fighter – DOD Needs to Complete Developmental Testing Before Making Significant New Investments, <http://www.gao.gov/assets/690/684207.pdf>, p. 2. (Letöltés ideje: 2017. 06. 25.)

Ezekből fakadóan a védelmi ipar berendezkedése két szempontból is hierarchikusnak tekinthető. Egyfelől hierarchikus a viszony a szektor vállalatai között. A csúcson található az a néhány óriásvállalat (pl.: BAE Systems, Airbus Group), amelyek a nagy komplexitású fegyverrendszerek kivitelezésére képesek.⁴ Őket követik az alrendszerek fejlesztésére képes elsődleges beszállítók (pl.: Rolls Royce), majd az elektronikai termékeket előállító, fémmegmunkálásban résztvevő vagy gépészeti vállalatok, a struktúra alján pedig az általános szolgáltatásokat nyújtó – gyakran a védelmi iparhoz csak nagyon lazán kapcsolódó – vállalatok állnak.⁵

Másfelől a hierarchikusság – a szektorra jellemző állami szerepvállalásnak köszönhetően – tulajdonképpen magukra az államokra vetítve is érvényes. A piramis csúcán itt a kiterjedt védelmi ipari bázissal és nagyfokú technológiai fejlettséggel rendelkező államok állnak, amelyek a hadiipari innovációk terén is vezetőnek tekinthetők (pl. Amerikai Egyesült Államok⁶). A második szinten a kisebb ipari bázissal, de még mindig jelentős technológiai fejlettséggel rendelkező szereplők találhatók (pl. Nyugat-Európa államai, Svédország, Ausztrália, Japán, Izrael stb.). A harmadik szinten pedig a kisebb ipari bázissal és kevésbé jelentős technológiai fejlettséggel bíró államok állnak, amelyek sokszor bizonyos védelmi ipari résképességek gyártására specializálódnak (pl. Mexikó, Nigéria).⁷ Fontos kiemelni azt is, hogy a hierarchia csúcsa meglehetősen stabilnak mondható. A globális szinten dominánsnak tekinthető vállalatok és az azok fenntartásában érdekelt államoknak a szektor sajátosságaiból fakadó (pl. magas kutatás-fejlesztési kiadások, kockázatos projektek, hosszú fejlesztési folyamat) stratégiai előnye ugyanis szinte behozhatatlan.⁸ A monopolhelyzetben lévő államok és a monopolhelyzetben lévő vállalatok érdekei azonban egymással ellentétesek, hiszen míg előbbieket a költségek minimalizálására törekcsenek, addig utóbbiak éppen a profitmaximalizálásban érdekeltek. E tekintetben a helyzet sok esetben az utóbbi csoportnak, azaz a vállalatoknak kedvez, akik gyakran tájékozottabbak egy-egy eszköz gyártási költségeivel kapcsolatban. Ráadásul egy új fegyverrendszer fejlesztése esetében nincs precedens az árat illetően, ami a vásárlói oldal számára jelentős bizonytalansági tényezőt jelent, amit csak tovább fokoz, hogy a fejlesztéshez és a gyártáshoz szükséges tapasztalatok is hiányoznak, ez pedig jelentős költségnövekedést eredményezhet hosszú távon.⁹ Ez utóbbi elszenvedőinek pedig

⁴ Bipe: Anticipating Restructuring in the European Defense Industry, ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=2431&langId=en (Letöltés ideje: 2017. 06. 29.) p. 11.

⁵ Uo.

⁶ Szakértői körökben nincs megállapodás azzal kapcsolatban, hogy az Egyesült Államokon kívül bárki ebbe a kategóriába sorolható-e, ám bizonyos esetekben Nyugat-Európa, az Oroszországi Föderáció és Kína is teljesíti a kategória feltételeit.

⁷ A hierarchia természetesen tovább differenciálható és nem csak ez az egy fajta felosztás létezik. További példákhoz lásd: BITZINGER, Richard A.: New ways of thinking about the global arms industry, https://www.aspi.org.au/publications/new-ways-of-thinking-about-the-global-arms-industry-dealing-with-limited-autarky/SI98_Global_arms_industry.pdf, p. 3, vagy BITZINGER, Richard A.: The Modern Defense Industry . Political, Economic and Technological Issues, ABC Clío, 2009, p. 2. (Letöltés ideje: 2017. 06. 25.)

⁸ Uo.

⁹ ADAMS, Walter: The Military-Industrial Complex and the New Industrial State, The American Economic Review, 58:2, p. 5.

rendszerint az állampolgárok bizonyulnak, akik végső soron az állami kiadások árát megfizetik.¹⁰

Az összképet tovább bonyolítja, hogy az államok nem csak a kizárólagos vevői kört alkotják, hanem sok esetben a védelmi ipari vállalatok tulajdonosaiként, részvényeseiként vagy minimum szabályozóiként is funkcionálnak. Ez azt jelenti, hogy a védelmi ipari vállalatok exporttevékenysége gyakran erősen szabályozott a szektor stratégiai jelentőségéből következően. Hiszen egyik államnak sem érdeke, hogy magas technológiai színvonalú fegyvereit esetleg ellene használják, így az export gyakran csak a szövetséges államok irányába – vagy még feljűk sem – lehetséges.¹¹

Szemben a hagyományos piaci viszonyokkal tehát – ahol vevők és eladók széles köre található és ahol a számos eladó maga határoz a fejlesztések irányáról – a védelmi ipar meglehetősen torz viszonyokat eredményez. Általánosságban pedig az is elmondható, hogy a védelmi beszerzések rendszerint kevésbé költséghatékonyak, mint az egyéb gazdasági interakciók.¹² Mindez pedig elvezet a „*katonai-ipari komplexum*” („*military-industrial complex*”) kialakulásához, melyet Dwight D. Eisenhower elnök szavai tettek híressé, amely leginkább a különböző szereplők természetes érdekeiből származó interakciók eredménytermékének tekinthető.¹³

A védelmi kiadások trendjei

A védelmi ipar felvásárlói tehát túlnyomó többségben maguk az államok. Mivel pedig az államok a saját haderejük fenntartási és fejlesztési kiadásait a védelmi költségvetésükből fedezik, nem nehéz belátni, hogy a védelmi ipari megrendelések, beruházások száma szoros összefüggésben van a védelmi költségvetések alakulásával. Éppen ezért tanulmányom következő lépéseként a globális védelmi kiadásokban kimutatható fontosabb trendeket elemzem, amelyekből aztán következtetések vonhatók majd le a védelmi ipar sajátosságaira vonatkozóan.

A globális védelmi kiadások trendjei kapcsán az egyik legjelentősebb változást a hidegháború befejezése hozta el. A Szovjetunió felbomlásával a szuperhatalmak közti globális fegyverkezési verseny megszűnt, az Amerikai Egyesült Államok pedig vetélytárs nélkül maradt. A korábbi évek fokozott fegyverkezési programjai – köztük a Ronald Reagan elnök által meghirdetett stratégiai védelmi kezdeményezés vagy közismert nevén „csillagháborús terv” – háttérbe szorultak. Ezzel együtt globális szinten is csökkent a konfliktusok száma. Ahogy arra az oslói Peace

¹⁰ DE VORE p. 633.

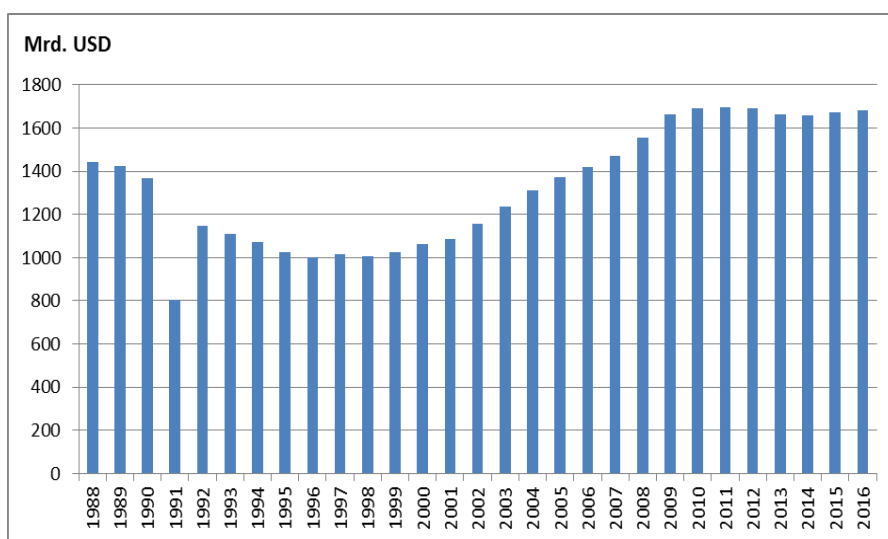
¹¹ Tipikus példája ennek a COCOM-lista létrehozása, amely egy, a KGST országait és Kínát sújtó kereskedelmi feketelista volt a hidegháború alatt annak érdekében, hogy a nyugati országok megőrizzék előnyüket a keleti blokkal folytatott fegyverkezési versenyben.

¹² SCHERER, Friedric M.: *The Weapons Acquisition Process: Economic Incentives*, Harvard University, 1964. p. 632.

¹³ ADAMS, Walter: *The Military-Industrial Complex and the New Industrial State*, *The American Economic Review*, 58:2, p. 5.

Eisenhower elnök beszédét lásd: Eisenhower Archives, https://www.eisenhower.archives.gov/all_about_ike/speeches/wav_files/farewell_address.mp3 (Letöltés ideje: 2017. 06. 20.)

Research Institute is rávilágított, míg 1991-ben 52 fegyveres konfliktus zajlott a világban, addig ez a szám 2003-ra 32-re csökkent.¹⁴ Néhány nagyobb konfliktustól eltekintve – például a Balkánon vagy a harmadik világban –, beköszöntött a globális béke korszaka, ami együtt járt a katonai biztonsági szektor jelentőségének leértékelődésével. Mindez pedig lehetőséget adott a védelmi költségvetések drasztikus csökkentésére is, amit jól szemléltet az 1. ábra 1988-tól, 2000-ig tartó időszaka. Védelmi ipari szempontból vizsgálva, a katonai szféra iránti kisebb érdeklődés és az alacsonyabb védelmi kiadások kisebb vásárlói erőt is jelentettek, hiszen az államok számára a fegyverkezés kérdése másod- vagy harmadrendű kérdéssé vált. A belső piacok pedig egyre kevésbé voltak képesek a védelmi ipari vállalatok fenntartására, hiszen azok jóval kevesebb megrendelést kaptak a kormányzatoktól. Nyugaton mindez a védelmi ipari szektor racionalizálását hozta el, ami két fontos tényezőt eredményezett. Egyfelől a kis vállalatok fúzióiból megszülettek azok az óriásvállalatok, amelyek jelentős részben mind a mai napig dominálják a piacot, másfelől pedig a vállalatok profilján belül egyre nagyobb teret kapott az exportra termelés.

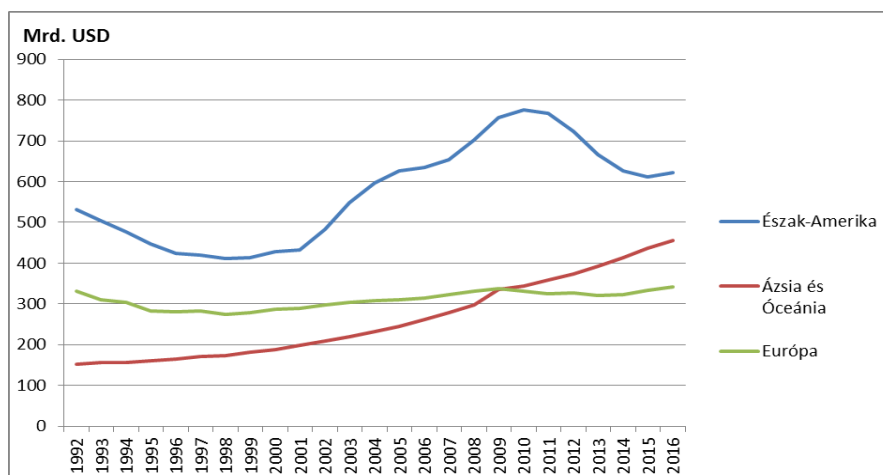
1. ábra: A globális védelmi kiadások változása 1988-2015 között.¹⁵

2001 után azonban a globális védelmi kiadások ismét növekedni kezdtek. A szeptember 11-i események hatására megindított afganisztáni műveletek, majd a 2003-as iraki invázió jelentős kiadásnövelést eredményeztek. Ahogy azonban azt a 2. ábra mutatja, ez a nyugati országok tekintetében leginkább az Amerikai Egyesült Államok védelmi ráfordításainak növekedését jelentette, az európai szövetségesek

¹⁴ PRIO: Trends in Armed Conflict, 1946–2014. http://file.prio.no/publication_files/prio/Gates,%20Nyg%C3%A5rd,%20Strand,%20Urdal%20-%20Trends%20in%20Armed%20Conflict,%20Conflict%20Trends%201-2016.pdf, p. 2. (Letöltés ideje: 2017. 06. 25.)

¹⁵ SIPRI: Military Expenditures Database. 2016. <https://www.sipri.org/databases/milex> (Letöltés ideje: 2017.06.29.). Az adatok milliárd dollárban, 2015-ös, konstans árfolyamon kerültek feltüntetésre. Az adatok Irak, Kuba, Eritrea, Észak-Korea, Türkmenisztán, Szíria, Szomália és Üzbegisztán védelmi kiadásait nem tartalmazzák.

védelmi büdzséje ugyanis csak kis mértékben emelkedett vagy éppen stagnált. Éppen ezért az amerikai védelmi ipari vállalatok számára növekedett a hazai piac jelentősége, ám ugyanez már nem volt elmondható európai társaikról. Megjelent azonban egy új piac, a délkelet-ázsiai térség megerősödésével. Ahogy Kína gazdasági nagyhatalommá vált, úgy nőttek az ország katonai kiadásai is, ami egy új – regionális szintű – fegyverkezési verseny beindulását eredményezte a csendes-óceáni térségben. Mindennek köszönhetően 2009-2010 környékére az ázsiai térség összesített védelmi költségvetése már meghaladta az európai régióét.

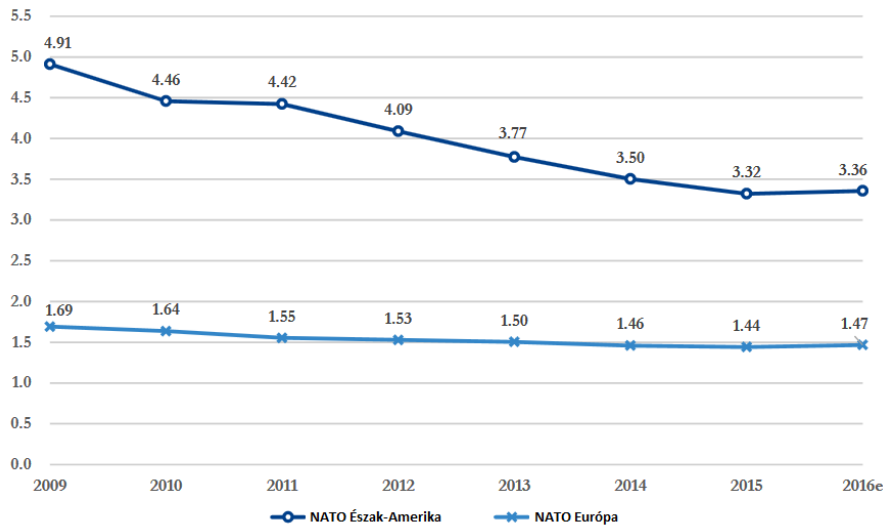

2. ábra: A védelmi kiadások változása regionális bontásban 1992-2016 között.¹⁶

Az európai államok tehát nem követték a globális trendeket (a hagyományosan erős védelmi ipari bázissal rendelkező nyugat-európai államok sem) és védelmi kiadásuk még az afganisztáni, iraki szerepvállalások fokozásával sem növekedtek szignifikánsan. Ráadásul, miként azt a 3. ábra mutatja, mindez inkább csökkenést jelentett a GDP ráfordítás tekintetében. Az európaiak helyzetét emellett tovább rontotta a 2008-as pénzügyi és gazdasági válság, amely több helyen is recesszióhoz vezetett. A gazdasági nehézségektől és megszorításoktól terhelt időszakokban pedig a védelmi szféra ideálisnak mutatkozik az állami megtakarítások fokozása szempontjából, hiszen a szektorból történő elvonások rövid távon rendszerint nem gyakorolnak direkt hatást a társadalom mindennapjaira, így különösebb politikai népszerűségvesztést sem okoznak. Az európai védelmi ipar belső piaci tehát stagnálást mutatott, és a katonai biztonság háttérbeszorulásának köszönhetően csak kevés szó esett az esetleges nagyobb fegyverkezési programok beindításáról. Ennek következtében az európai NATO-tagállamok és az Amerikai Egyesült Államok közti teherviselési különbségek egyre nagyobbá és látványosabbá váltak, ami jelentős vitákhoz vezetett a szövetségben belül. Az említett tehermegosztás különbségeket szemlélteti a 3. ábra, ami a 2009-es évben – az iraki és afganisztáni csapaterősítésekkel – érte el tetőpontját. Ezt követően azonban trendforduló következett, köszönhetően elsősorban a Barack Obama elnök nevéhez köthető

¹⁶ SIPRI: Military Expenditures Database. 2016. <https://www.sipri.org/databases/milex> (Letöltés ideje: 2017. 06. 29.) Az adatok milliárd dollárban, 2015-ös, konstans árfolyamon kerültek feltüntetésre. Az adatok Irak, Kuba, Eritrea, Észak-Korea, Türkmenisztán, Szíria, Szomália és Üzbegisztán védelmi kiadásait nem tartalmazzák.

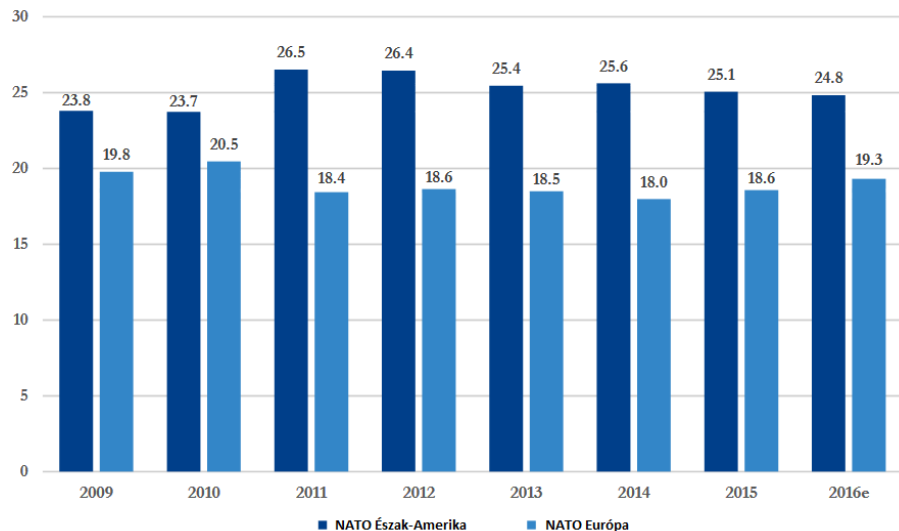
sequestration politikának, ami jelentősen csökkentette az Amerikai Egyesült Államok védelmi kiadásait is. Miközben az adminisztráció kivonult Irakból és megkezdte az amerikai jelenlét leépítését Afganisztánban, egyre inkább követelte az európai szövetségesek védelmi kiadásainak növelését is. Mindez azonban nem lett volna elég a 2014-ben, az ukrajnai orosz agresszió nélkül, ami új perspektívát adott az európai katonai szektornak. Az ukrajnai események ugyanis újfent felértékeltek a védelmi szféra jelentőségét a kontinensen, ami így ismét a politikai közbeszéd tárgya lett. A walesi, majd a varsói NATO-csúcstalálkozó eredményeképp megállt a védelmi kiadások zuhanása és több ország is elkötelezte magát a ráfordítások folyamatos emelése mellett.

3. ábra: A NATO észak-amerikai és európai tagállamainak összesített védelmi kiadásai a teljes GDP arányában, 2009-2016 között (százalék).¹⁷

A helyzet azonban korántsem egyszerű az európai védelmi ipar számára, hiszen a védelmi kiadások emelkedése nem feltétlenül jár együtt a fegyverkezési programok és a technológiai fejlesztések megindulásával. Ahogy ugyanis a 4. ábra mutatja, a beszerzésekre és kutatás-fejlesztésre fordított költségek a védelmi kiadások csak egy kis részét képezik, hiszen a költségvetés jelentős részét a személyi, a műveleti, illetve az infrastrukturális kiadások teszik ki. A hadiipari beszerzések és fejlesztések megindulása tehát korántsem következik automatikusan a védelmi kiadások növekedéséből. Ehhez határozott politikai akaratra és stratégiai tervezésre lenne szükség, ami az adott haderő modernizációját tűzi ki célul.

¹⁷ NATO: Defence Expenditure of NATO Countries (2009-2016). 2017. 03. 13. http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2017_03/20170313_170313-pr2017-045.pdf (Letöltés ideje: 2017. 06. 29.) A 2016-ra vonatkozó adatok becslített értékek.

4. ábra: A NATO észak-amerikai és európai tagállamainak összesített felszerelési kiadásai a teljes védelmi költségvetéshez viszonyítva 2009-2016 között (százalék).¹⁸

Összességében tehát megállapítható, hogy az európai védelmi ipar belső piacai – még a védelmi kiadások várható növekedése mellett is – meglehetősen szűkösek. Ennek következtében – az elmúlt évtizedek trendje – ti. hogy az export egyre nagyobb teret kapott a védelmi ipari vállalatok profiljában – várhatóan továbbra is folytatódni fog. Mindez azt is jelenti, hogy az európai óriásvállalatok egymás konkurensei is a külső piacokon, hiszen a hazai kereslet nem képes a fenntartásuk biztosítására. A globális piacoknak ráadásul új vetélytársakkal kell számolniuk, hiszen egyrészt az Amerikai Egyesült Államok vállalataival kell felvenniük a versenyt, másrészt a felemelkedő hatalmak is igyekeznek kiépíteni saját védelmi ipari bázisukat. A következőkben azt tekintjük át, hogy mindennek tükrében hogyan is néz ki az európai védelmi ipar napjainkban.

Az európai védelmi ipar helyzete

A hidegháború vége az európai védelmi ipart is jelentősen átstrukturálta, hiszen a védelmi kiadások csökkenésével az európai vállalatok jelentős része profilváltásra kényszerült. Ennek egyik leglátványosabb elemeként a specializált eszközök gyártására szakosodott vállalatok jelentős része átvált az integrált rendszerek gyártására.¹⁹ Ezzel párhuzamosan – a racionalizálás érdekében – megkezdődött az európai védelmi ipari vállalatok összeolvadása is, ami mind a mai napig a szektor alapköveinek számító óriásvállalatok létrehozásához vezetett. Így jött létre a

¹⁸ NATO: Defence Expenditure of NATO Countries (2009-2016). 2017.03.13. http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2017_03/20170313_170313-pr2017-045.pdf (Letöltés ideje: 2017. 06. 29.) Az adatsor magába foglalja a nagyobb eszközökre vonatkozó kutatás és fejlesztési kiadásokat. A 2016-ra vonatkozó adatok becsült értékek.

¹⁹ MARKOWSKI, Stefan – WYLIE, Robert: The Emergence of European Defence and Defence Industry Policies, Security Challenges, 3:2, p. 39.

kilencvenes évek végén és a kétezres évek elején az Egyesült Királyságbeli BAE Systems, a francia Thales Group vagy például a transzeurópai EADS (mai nevén Airbus Group).

Bár a védelmi ipar a kilencvenes években veszített korábbi jelentőségéből, ezzel együtt is a gazdaság stratégiai jelentőségű szektora maradt. Ebből következően az Európai Unió közös piaci szabályaihoz sem igazodott teljesen, hiszen az Európai Unió Működéséről Szóló Szerződés 346. cikke egyfajta kiskaput biztosít a tagállamok számára, hogy „biztonsági érdekeik védelmi érdekében” megtegyék az „általuk szükségesnek tartott, fegyverek, lőszer és hadianyagok előállításával vagy kereskedelmével kapcsolatos intézkedéseket.”²⁰ Más szóval a tagállamok protekcionista döntéseivel bizonyos mértékig torzíthatták a közös piac szabályozóit és ez a szektor struktúrája szempontjából kulcsfontosságú kitétel a mai napig sem változott. Mindez nem jelenti azt, hogy a vállalatok minden esetben tagállami tulajdonban lennének, sokkal inkább arról van szó, hogy az egyes tagállamok részvényeseiken keresztül gyakorolnak befolyást a védelmi ipari vállalatok döntéseire.²¹ Azt, hogy az európai védelmi ipari vállalatok a tagállamok stratégiai szintű érdekeihez milyen szorosan kapcsolódnak jól bizonyította, hogy 2012-ben épp – az akkor még az EADS-ben jelentős direkt részvényesi befolyással rendelkező – Németország vétőzta meg a BAE Systems és az EADS összeolvadását, amivel egyben a világ legnagyobb repülőgépipari és védelmi ipari vállalatának létrehozását is megakadályozta.²²

A számadatokat tekintve globális szinten az európai védelmi ipari bázis a második helyen áll az Amerikai Egyesült Államok után. A SIPRI (Stockholm International Peace Research Institute) 2015-ös adatai alapján a legnagyobb védelmi ipari vállalat TOP10-ben, mindössze 3 volt európai kötődésű (a már említett BAE Systems és az Airbus Group, valamint az olasz Finmeccanica, vagy jelenlegi nevén Leonardo).²³ Rajtuk kívül még további két francia (Thales Group, Safran) és egy brit (Rolls-Royce) vállalat található az első 20 vállalat között.²⁴ Az Európai Unió belüli aránytalanságokat jól jelzi, hogy a német, a francia, az olasz és a brit érdekeltségeken kívül – akik összesen 24 vállalattal szerepelnek az első száz vállalat között – mindössze egy svéd (Saab), egy lengyel (Polish Armament Group) és egy belga (CMI Groupe) vállalat került fel a TOP100-as listára az Európai Unióból.²⁵

²⁰ Az Európai Unió Működéséről Szóló Szerződés, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=EN>, 346. cikk (Letöltés ideje: 2017. 06. 30.)

²¹ Az állami tulajdon méreteivel kapcsolatban az Avascent 2011-ben készített kimutatást. Lásd: AVASCENT: State Ownership in the European Defense Industry: Change or Continuity? <https://www.avascent.com/wp-content/uploads/2013/01/Avascent-State-Ownership.pdf>, p. 3. (Letöltés ideje: 2017. 06. 25.)

²² DE BRIGANTI, Giovanni: Analysis: BAE-EADS Merger One Year On: Mission Accomplished, http://www.defense-aerospace.com/articles-view/feature/5/147916/bae_eads-merger-one-year-on.html (Letöltés ideje: 2017. 06. 25.)

²³ SIPRI: Arms Industry Database, <https://www.sipri.org/databases/armsindustry> (Letöltés ideje: 2017. 06. 25.)

²⁴ Uo.

²⁵ Uo.

A teljes európai repülőgépipari és védelmi szektor körülbelül 850.000 embert foglalkoztat,²⁶ s a méretbeli különbségeket jól érzékelteti, hogy ebből több mint 400.000 fő a három legnagyobb vállalathoz (BAE Systems, Airbus Group, Leonardo) köthető.²⁷ A szektor összbevétele 2015-ben meghaladta a 222 milliárd eurót, ami 11%-os növekedést jelentett 2014-hez képest.²⁸ Fontos megjegyezni azonban, hogy e számok nem csak a katonai és védelmi célú eladásokat jelölik, hiszen – ahogy az a védelmi iparban gyakran lenni szokott – az egyes vállalatok sok esetben a civil piacra is gyártanak (pl. kereskedelmi repülőgépeket). Ennek nyomán, míg a BAE Systems 2015-ös bevételeinek 93%-át a katonai eladásokból szerezte, addig ez a szám az Airbus Group esetében mindössze 18% volt.²⁹ A szektor összteljesítményének jelentős növekedése pedig szorosan összefügg a kereskedelmi repülőgépek piacának bővülésével és az ebből származó exportbevételek növekedésével.³⁰ Így például a teljes szektor civil eladásai 17%-al növekedtek 2014-2015 között, míg a 222 milliárd eurós összbevételből 74 milliárd a kereskedelmi repülőgép-exportból származott.³¹

A top európai nagyvállalatok profilját összevetve elmondható, hogy a szektoron belül is akadnak jelentős különbségek. A főleg a védelmi piacra termelő BAE Systems körülbelül 19 milliárd eurós eladásainak 54%-a a légi eszközökhöz köthető (és ezek közül is kiemelkedik a Eurofighter Typhoon gyártása).³² További 25%-ot jelentenek a haditengerészeti eladások és mindössze 16% származik a szárazföldi haderőből és 5% a kibervédelem területéről.³³ A BAE piacait tekintve a hazai megrendelések mindössze 21%-ot tesznek ki, az export több mint 55%-a pedig az Európai Unióra kívülre irányul (36% Amerikai Egyesült Államok, 21% Szaúd-Arábia).³⁴

A transzeurópai Airbus Group bevételeinek jelentős részét a civil eladásokból szerzi. A vállalat 2016 során 688 kereskedelmi repülőgépet szállított le, míg ez a szám a katonai gépek esetében mindössze 33 volt (ebből 17 darab az A400M típusú

²⁶ Aerospace and Defense Industries: Key Facts & Figures 2015, http://www.asd-europe.org/sites/default/files/atoms/files/ASD_F_F2015_web_spreads_Nov.pdf p. 2. (Letöltés ideje: 2017. 06. 25.)

²⁷ Fontos azonban megjegyezni, hogy sok több vállalat rendelkezik Európán kívüli létesítményekkel, így ezek a munkahelyek sok esetben nem csak európai munkahelyeket jelölnek. SIPRI: Arms Industry Database, <https://www.sipri.org/databases/armsindustry> (Letöltés ideje: 2017. 06. 25.)

²⁸ Aerospace and Defense Industries: Key Facts & Figures 2015, http://www.asd-europe.org/sites/default/files/atoms/files/ASD_F_F2015_web_spreads_Nov.pdf p. 2. (Letöltés ideje: 2017. 06. 25.)

²⁹ SIPRI: Arms Industry Database, <https://www.sipri.org/databases/armsindustry> (Letöltés ideje: 2017. 06. 25.)

³⁰ Aerospace and Defense Industries: Key Facts & Figures 2015, http://www.asd-europe.org/sites/default/files/atoms/files/ASD_F_F2015_web_spreads_Nov.pdf p. 2. (Letöltés ideje: 2017. 06. 25.)

³¹ Uo.

³² BAE Systems: Annual Report 2016, https://investors.baesystems.com/~/_media/Files/B/Bae-Systems-Investor-Relations-V3/Annual%20Reports/annual-report-2016-28032017.pdf, p. 2. (Letöltés ideje: 2017. 06. 28.)

³³ Uo.

³⁴ Uo. p. 3.

szállítórepülőgép).³⁵ Ehhez hasonlóan, bár az Airbus teljes bevétele meghaladta a 66 milliárd eurót, ugyanakkor ebből mindössze 12 milliárd származott a vállalat védelmi részlegeinek eladásából.³⁶ Ezen belül egyébként a katonai repülőgépek eladási mutatói a legjelentősebbek (42%), melyet az űrtechnológia (31%) követ.³⁷ Az export jelentőségét jól szimbolizálja, hogy a 2016-ban regisztrált rendelések 21%-a érkezett Európából, 18%-a Észak-Amerikából és további 33% a csendes-óceáni térségből.³⁸

Az olasz Leonardo 2016-ban közel 20 milliárd eurós megrendelést tudhatott magáénak, amelyek több mint fele a repüléstechnológiából származott.³⁹ A vállalat teljes bevételét tekintve egyébként a legjelentősebb szektornak az elektronikai, védelmi és biztonsági rendszerek eladása tekinthető (46%), míg a második helyen a helikoptergyártás (30%) áll.⁴⁰ A BAE Systemshez hasonlóan a legjelentősebb piacait az Egyesült Államok és a Közel-Kelet adja a vállalatnak.⁴¹

Az európai védelmi ipar számára a legjelentősebb projekteket továbbra is a transzeurópai kezdeményezések jelentik. A magas kutatási és fejlesztési költségek miatt ugyanis az új típusú eszközök kifejlesztése gyakran az összeurópai megoldások felé tereli a tagállamokat és azok védelmi ipari vállalatait. Egy-egy állam ugyanis csak nehezen lenne képes az ilyen horderejű programok teljes költségvetésének fedezésére. Ennek kapcsán az elmúlt évtizedekből kiemelkednek a Eurofighter Typhoon többfunkciós vadászrepülőgép és az A400M szállítórepülőgép gyártási projektjei. A probléma azonban, hogy mindkét projekt a leginkább vitatott védelmi ipari kezdeményezések sorába tartozik. Igaz ez annak ellenére, hogy a leszállított Eurofighterok száma meghaladja az 500-at.⁴² Rosszabb a helyzet az A400M esetében, amely a vártnál jóval gyengébb mutatókat produkált az eladások terén. A projekt keretében 2016 végéig 174 gépet rendeltek meg, melyek közül 38 került leszállításra, köszönhetően annak, hogy a program többször is túllépte a kijelölt pénzügyi kereteit, amit csak tovább súlyosbítottak a folyamatos késések és balesetek.⁴³

Mindez azt is jelenti, hogy a transzeurópai jelleg önmagában még nem garancia egy adott projekt hatékonyságára és sikerére. Marc R. De Vore szerint ennek elsősorban két oka van. Egyfelől az, hogy a gyártási folyamatban résztvevő vállalatok arra használták a többnemzeti programokat, hogy más piacokon előnyöket

³⁵ Airbus Group: Annual Report, <http://company.airbus.com/investors/Annual-reports-and-registration-documents.html>, p. 3. (Letöltés ideje: 2017.06.29.)

³⁶ Uo. p. 27.

³⁷ Uo.

³⁸ Uo p. 21.

³⁹ Leonardo: Being Leonardo, http://www.leonardocompany.com/documents/63265270/68487135/body_RFA_Leonardo_ENG_100517.pdf, p. 7. (Letöltés ideje: 2017. 06. 29.)

⁴⁰ Uo.

⁴¹ Uo. p. 57.

⁴² Eurofighter Typhoon: Customers, <https://www.eurofighter.com/customers>, (Letöltés ideje: 2017. 06. 29.)

⁴³ Airbus Defense and Space: Orders, Deliveries, In Operation Military aircraft by Country – Worldwide https://airbusdefenceandspace.com/wp-content/uploads/2017/02/2016-12_mrs_gen_ord-deliv-by-country.pdf (Letöltés ideje: 2017. 06. 29.)

szerezzenek.⁴⁴ Másfelől az óriásvállalatok ellenőrizhetetlenségéből fakadóan rengeteg felesleges vállalati folyamat nehezítette a programok előrehaladását.⁴⁵ Így például a brit National Audit Office becslései alapján a Eurofighter program költségei 96%-kal nagyobbak voltak, mint egy alternatív, nemzeti keretben megvalósított program költségei lettek volna.⁴⁶

Következtetések

Összegezve tehát az európai védelmi ipar helyzetét, a szektor szerkezete szempontjából az egyik legfontosabb befolyásoló tényezőnek továbbra is az óriásvállalatok dominanciáját tekinthetjük. A brit, francia, német és olasz vállalatok előnye szinte behozhatatlannak tűnik a csak kisméretű védelmi ipari bázissal rendelkező tagállamokból nézve. Mindez nem csak az Európai Unión belüli protekcionista szabályozóknak köszönhető, hanem annak is, hogy napjainkra csak az említett óriásvállalatok képesek azokra a technológiai innovációkra, amelyek a védelmi ipari fejlesztések kulcselemeiként szolgálnak.

Ráadásul – bár az európai védelmi kiadások a közeljövőben várhatóan növekednek majd – a belső uniós piac, vagy más szóval az európai államok haderői, várhatóan továbbra sem biztosítanak majd olyan vásárlóerőt, amely képes lenne önmagában eltartani a már meglévő óriásvállalatokat. Éppen ezért a bemutatott vállalatok mindegyike jelentős részben nyitott az exporttevékenység felé az elmúlt években, és napjainkra a belső eladásai csupán a bevételeik kisebb hányadát teszik ki. Ahhoz azonban, hogy a vállalatok megállják a helyüket a globális piacokon – akár az Egyesült Államok vagy a fejlődő országok vállalataival szemben – szükség van a már létrejött óriásvállalatok fenntartására, hiszen csak ezek képesek a komplex fegyverrendszerek kutatás-fejlesztési projektjeinek lebonyolítására és azok gyártási feltételeinek megteremtésére. Ez azonban az Európai Unió védelmi ipara szempontjából azt a dilemmát veti fel, hogy a kisebb vállalatok tartósan az írásom elején említett hierarchikus viszony alsóbb szintjein maradnak, az új szereplők pedig szinte esélytelenül próbálnak belépni a védelmi ipar torz rendszerébe.

Felhasznált irodalom:

- ADAMS, Walter: The Military-Industrial Complex and the New Industrial State, The American Economic Review, 58:2.
- Aerospace and Defense Industries: Key Facts & Figures 2015, http://www.asd-europe.org/sites/default/files/atoms/files/ASD_F_F2015_web_spreads_Nov.pdf (Letöltés ideje: 2017.06.25.)
- Airbus Group: Annual Report, <http://company.airbus.com/investors/Annual-reports-and-registration-documents.html> (Letöltés ideje: 2017.06.29.)

⁴⁴ DE VORE p. 657.

⁴⁵ Uo.

⁴⁶ National Audit Office: Maximising the benefits of defence equipment co-operation, <https://www.nao.org.uk/wp-content/uploads/2001/03/0001300.pdf>, p. 16. (Letöltés ideje: 2017. 06. 29.)

- AVASCENT: State Ownership in the European Defense Industry: Change or Continuity? <https://www.avascent.com/wp-content/uploads/2013/01/Avascent-State-Ownership.pdf> (Letöltés ideje: 2017. 06. 25.)
- Az Európai Unió Működéséről Szóló Szerződés, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=EN>, 346. cikk (Letöltés ideje: 2017. 06. 30.)
- BAE Systems: Annual Report 2016, <https://investors.baesystems.com/~media/Files/B/Bae-Systems-Investor-Relations-V3/Annual%20Reports/annual-report-2016-28032017.pdf> (Letöltés ideje: 2017. 06. 28.)
- Bipe: Anticipating Restructuring in the European Defense Industry, ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=2431&langId=en (Letöltés ideje: 2017. 06. 29.)
- BITZINGER, Richard A.: New ways of thinking about the global arms industry, https://www.aspi.org.au/publications/new-ways-of-thinking-about-the-global-arms-industry-dealing-with-limited-autarky/SI98_Global_arms_industry.pdf (Letöltés ideje: 2017. 06. 25.)
- BITZINGER, Richard A.: The Modern Defense Industry . Political, Economic and Technological Issues, ABC Clio, 2009.
- DE BRIGANTI, Giovanni: Analysis: BAE-EADS Merger One Year On: Mission Accomplished, http://www.defense-aerospace.com/articles-view/feature/5/147916/bae_eads-merger-one-year-on.html (Letöltés ideje: 2017. 06. 25.)
- DE VORE, Marc R.: The Arms Collaboration Dilemma: Between Principal-Agent Dynamics and Collective Action Problems, Security Studies, 20:4.
- Leonardo: Being Leonardo, http://www.leonardocompany.com/documents/63265270/68487135/body_RFA_Leonardo_ENG_100517.pdf (Letöltés ideje: 2017. 06. 29.)
- MARKOWSKI, Stefan – WYLIE, Robert: The Emergence of European Defence and Defence Industry Policies, Security Challenges, 3:2.
- National Audit Office: Maximising the benefits of defence equipment co-operation, <https://www.nao.org.uk/wp-content/uploads/2001/03/0001300.pdf> (Letöltés ideje: 2017. 06. 29.)
- NATO: Defence Expenditure of NATO Countries (2009-2016). 2017.03.13. http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2017_03/20170313_170313-pr2017-045.pdf (Letöltés ideje: 2017. 06. 29.)
- PRIO: Trends in Armed Conflict, 1946–2014. http://file.prio.no/publication_files/prio/Gates,%20Nyg%C3%A5rd,%20Strand,%20Urdal%20-%20Trends%20in%20Armed%20Conflict,%20Conflict%20Trends%201-2016.pdf, (Letöltés ideje: 2017. 06. 25.)

- SCHERER, Friedric M.: The Weapons Acquisition Process: Economic Incentives, Harvard University, 1964.
- SIPRI: Arms Industry Database, <https://www.sipri.org/databases/armsindustry> (Letöltés ideje: 2017. 06. 25.)
- SIPRI: Military Expenditures Database. 2016. <https://www.sipri.org/databases/milex> (Letöltés ideje: 2017. 06. 29.)
- United States Accountability Office: F-35 Joint Strike Fighter – DOD Needs to Complete Developmental Testing Before Making Significant New Investments, <http://www.gao.gov/assets/690/684207.pdf>, p. 2. (Letöltés ideje: 2017. 06. 25.)

**TÖREKVÉS AZ EGYENSÚLYRA
(A NATO-OROSZ VISZONY GEOPOLITIKAI ASPEKTUSBÓL)**

Bevezetés

Az eddigi kutatásim kapcsán már számtalan esetben találkoztam a Nyugat által sokat híresztelt, az Oroszországi Föderációval (továbbá: Oroszország) szemben felállított negatív spekulációkkal, melyekkel nem mindig értek egyet. Ilyen például az a hír, miszerint Vlagyimir Vlagyimirovics Putyin, orosz elnöknek a következő célpontja Ukrajna után a balti államok lesznek, a szintén orosz ajkú kisebbségre hivatkozva.¹ Egy másik megjelent hír szerint egy éven belül nem csak az előbb említett térséget, de egész Európát le fogja rohanni Oroszország.² A NATO és az orosz szembenállás okozta probléma bonyolult és talán a NATO 1949-es megalakulásához köthető, amikor is a szervezet által elsőnek kifejezésre került a szovjet blokk által keltett riogató agresszió eszméje, hiszen az Észak-atlanti Szerződés Szervezet létrejöttének lényege, hogy Európában megszilárdítsák a rendet, avagy szerették volna „*a németeket lent, az oroszokat kint és az amerikaiakat bent tartani*”.³

Számos kérdés fogalmazódott meg bennem a téma kapcsán, köszönhetően a mostanában megjelent cikkeknek, tanulmányoknak és könyveknek. Vajon miért alakult így a két fél kapcsolata? Érthető számomra, hogy eredetileg a NATO, 1949. április 4-én egyfajta ellensúlyként jött létre a Szovjetunióval szemben – majd nyilván a keleti blokk is létrehozta saját katonai szervezetét 1955. május 14-én a Varsó Szerződést – de a brüsszeli tárgyalások jegyzőkönyvéből egyértelműen kiderül, hogy az Egyesült Államok egyáltalán nem kívánta ráerőszakolni magát a Nyugat-Európa államaira.⁴ Teljesen korlátozni akarták saját részvételüket a szervezetben, és inkább az európaiakat szerették volna mobilizálni, illetve rávenni a nagyobb szerep- és tehervállásra. Tehát a NATO egyfajta támogató segítségként jött létre eredetileg az európai térség biztonságának megszilárdításában, korlátozott amerikai szerepvállalással. Ennek ellenére, hogyan jutottak el mégis a jelen szembenállásig? Összességében ezen tanulmányomban reálisan és teljesen pártatlanul szeretném tisztázni a fennálló helyzetet.

¹ Would Russia Attack & Invade the Baltics? (And Could America's Military Stop Them?)
<http://nationalinterest.org/blog/the-buzz/would-russia-attack-invade-the-baltics-could-americas-17921> (Letöltés ideje: 2017. 06. 01.)

² ON OUR OWN: US army 'would lose' war with Russia in Europe that could happen within a YEAR <http://www.express.co.uk/news/world/712551/Vladimir-Putin-Russia-invade-Europe-US-army-navy-too-weak-John-McCain> (Letöltés ideje: 2017. 06. 01.)

³ Lord ISMAY, NATO Secretary General
http://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_69910.htm?selectedLocale=en (Letöltés ideje: 2017. 06. 01.)

⁴ The North Atlantic Treaty Washington D.C. - 4 April 1949
http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17120.htm (Letöltés ideje: 2017. 06. 01.)

A bipoláris világrend

*„Ha a sokféleség közös alapot és célt talál, nagy dolgot szülhet.
Mindenki megőrzi másságát, de egy irányba húz.”
/Müller Péter⁵*

A hidegháború fogalma Walter Lippmann amerikai írótól, politikustól származik, amely az angol Cold War tükörfordítása. A nemzetközi kapcsolatokban a hidegháborús korszakot Winston Churchill brit miniszterelnök 1946-os fultoni beszédétől számítjuk,⁶ végét pedig az 1991. december 25-ei Mihail Gorbacsov lemondása – ezáltal a Varsói Szerződés és a Szovjetunió megszűnése – fémjelzi.⁷

A Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége, avagy a Szovjetunió egy kommunista berendezkedésű állam volt Euráziában, amit 1922. december 30-án hagyott jóvá az I. szovjet kongresszus, a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének megalakításáról szóló nyilatkozattal és szerződéssel.⁸ Az alapítók közé tartozik az Oroszországi Föderáció, Ukrajna és Belorusszia, mindezek mellett a Grúz, az Azerbajdzsán és az Örmény Szovjet Szocialista Köztársaságokból álló Kaukázusontúli Föderáció. Fővárosa és egyértelműen az ország gazdasági, közlekedési, oktatási és politikai központja Moszkva volt. A szövetség folyamatos belső ellentétekkel küzdött, így a végleges berendezkedés többszöri átszervezés után csak 1961-re alakult ki, ekkor a Szovjetunió 15 szövetséges köztársaságból, 20 autonóm köztársaságból, 7 autonóm területből és 10 nemzetiségi körzetből állt.⁹ Mindezen államok szövetsége 1922-től egészen 1991-ig képviselte a bipoláris világrend keleti súlyát.

A keleti blokk térhódításának eredményeképpen a világ nyugati államai már nem érezték magukat biztonságban, így az európai biztonság akkori percepciója szerint 1948 márciusában, öt nyugat-európai ország – Belgium, Franciaország, Luxemburg, Hollandia és az Egyesült Királyság – arra az elhatározásra jutott, hogy egy közös védelmi rendszert hoznak létre a szuverenitásuk elleni közvetlen fenyegetések elhárítása érdekében, vagyis hogy a világrend egyensúlyban legyen. Az „ötök” aláírták az úgynevezett Brüsszeli Szerződést,¹⁰ majd rövid időn belül tárgyalásokat kezdeményeztek az Egyesült Államokkal és Kanadával egy egységes Észak-atlanti Szövetség létrehozásáról. Azonban e közös integrációs kezdeményezés két egymással szembenálló táborra osztotta az Amerikai Egyesült Államokat. Az amerikaiak egyik része a szovjet veszélyt egyáltalán nem katonai természetűnek látta, így szerintük elegendő lett volna ellenük csupán a gazdasági, politikai, vagy szellemi, akár ideológia összefogás, hiszen a keleti blokk felől érkező tényleges katonai szervezetet csak jóval a NATO megalakulása után hívták életre. Másokban,

⁵ MÜLLER Péter: Jöskönyv - Ji-King mindennapi használatra, Alexandra Kiadó, 2006, p. 49

⁶ Cold War 1946 Churchill delivers Iron Curtain speech <http://www.history.com/this-day-in-history/churchill-delivers-iron-curtain-speech> (Letöltés ideje: 2017. 05. 17.)

⁷ Союз Советских Социалистических Республик (A Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége) <http://sssr.su/> (Letöltés ideje: 2017. 05. 15.)

⁸ Республики СССР (A Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége) <https://sovtime.ru/republics/> (Letöltés ideje: 2017. 05. 16.)

⁹ Uo.

¹⁰ The North Atlantic Treaty Washington D.C. - 4 April 1949 http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17120.htm (Letöltés ideje: 2017. 06. 01.)

viszont a szovjet agressziótól tartva megfogalmazódott egy szoros amerikai-európai, főként fegyveres erőkre támaszkodó paktum gondolata. És ahogy a történelem is igazolja, az utóbbi tábor akarata érvényesült, így ennek fényében titkos amerikai–brit–kanadai tárgyalások kezdődtek, amelyek a csehszlovák események és más szovjet lépések árnyékában meglehetősen hamar eredményre vezettek. 1949. április 4-én, a 12 alapító tag Washingtonban aláírta az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének létrehozó paktumát. Összességében megállapítható, hogy a tagok célja a kölcsönös elkötelezettségeken alapuló biztonsági garanciák nyújtása. A NATO első főtitkára, Lord Ismay a szervezet célját abban látta, hogy „az oroszokat Nyugat-Európán kívül, az Egyesült Államokat Európán belül, Németországot pedig ellenőrzés alatt tartani”¹¹ – a lehető legmegfelelőbb megoldás volt a közös biztonság érdekében. A szervezet a hidegháború éveiben sikeresen garantálta a tagországok számára a kitűzött célokat, mind biztonsági, szabadságjogi és függetlenségi aspektusokból egyaránt.¹²

Miután e tanulmányom célja a nyugati sztereotípiák tisztázása, nem mehetek el a volt NATO főtitkár, Lord Ismay azon kijelentése mellett, hogy a szervezet egyik célkitűzése, hogy az oroszokat Európán kívül kell tartani. Miért tehetette meg ezen állítást? A válasz az akkori nyugati külpolitikában keresendő, melyhez teljesen 1947 decemberéig kell visszamenni, amikor is az egykori szövetséges hatalmak külügyminiszterei a londoni értekezletükön beismerték a tényt, miszerint nem tudnak együttesen dönteni Németország sorsáról, és ez nem jelentett mást, mint szabad utat az egymás ellen irányuló külön megoldások felé. A németellenes Brüsszeli Szerződés már részben a szovjet veszélyre figyelve jött létre. Azonban ez még meglehetősen korlátozott szövetséget jelentett, hiszen hiányzott belőle a hatékonyság és az Egyesült Államok által képviselt hiteles elrettentő erő. Elsőnek a britek majd utána néhány kisállam ismerte fel, hogy a világháború kimenetelét nagyban fogja befolyásolni az államok Szovjetunióhoz fűződő viszonya. A két nagyhatalom közötti érdekbeli, törekvésbeli és ambícióbeli különbségek egyre nyilvánvalóbbá váltak. Bár az együttműködés gondolata kitarzott a végső győzelemig, sőt egy-két évig azután is érvényesült, de sokkal erősebbek voltak azok a hangok, amelyek a Szovjetunió terjeszkedésének és a kommunista pártok befolyásának feltartóztatását követelték. Ezek a szovjet ellenes ideológiák a háború alatt csak a háttérben működtek, majd később egyre inkább előtérbe kerültek, és már-már egyértelműen kifogásolták Moszkva biztonsági vagy ideológiai alapú, esetenként egyértelműen az imperializmus tükrében kinyilvánított térnyerését, kompromisszumképtelenségét, egyoldalú befolyásnövelését, mindezt téve pont a Nyugat által oly nagyon féltett Kelet-Európában.¹³

¹¹ SZEMERKÉNYI Réka: Az átalakuló NATO. In: Dunay Pál – Gazdag Ferenc: Az Észak Atlanti Szerződés Szervezete. Tanulmányok és Dokumentumok, Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, Budapest, 1997, p. 96.

¹² TÖMÖSVÁRY Zsigmond: A NATO és Oroszország kapcsolatai, e kapcsolatok hatása Közép-Európára, s benne Magyarország biztonságára, Doktori PhD értekezés, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Intézet, 2003, p. 9.

¹³ DÉRER Miklós: A NATO születése, http://www.rubicon.hu/magyar/nyomtathato_verzio/a_nato_szuletese/ (Letöltés ideje: 2017. 05. 19.)

Azonban a világ nyugati részén megalakuló katonai szövetség, a NATO felkeltette az addig csak politikai célok mentén csoportosuló kommunista blokk figyelmét. Megfogalmazódott az igény, miszerint nekik is ki kell alakítaniuk saját katonai integrációjukat. Ennek értelmében 1955. május 14-én megalakult az európai szocialista országok katonai szervezete, a Varsói Szerződés (VSZ), ami tulajdonképpen egyértelmű politikai és katonai válasz volt a NATO-ra.¹⁴ Az erőteljesen szovjet érdekeket szolgáló szervezet bilaterális szerződésekkel biztosította, hogy a kelet-európai országok hadseregei a saját haderejének ellenőrzése alá kerüljenek. Fontos kiemelni, hogy a VSZ kizárólag katonai konvenció volt, és a teljes szovjet dominanciára épült, a tagországok részleges szuverenitásának korlátozásával. A szervezet egyszerre védte a tagállamok területi integritását a külső támadásokkal szemben, és mindemellett a szocialista fejlődési modellt is elősegítette. Mindez lehetővé tette a tagállamok belső ügyeibe való beavatkozást, mind diszkrétebb és durvább formát öltve. Erre támaszkodva a szovjetek többek között Magyarországon is beavatkozhattak 1956-ban.¹⁵

A hidegháborús időszakban a két meghatározó politikai, és egyben a már fent említett katonai blokk (NATO, Varsói Szerződés), illetve a két vezető nagyhatalom (Amerikai Egyesült Államok, Szovjetunió) között közvetlen katonai összetűzésre nem került sor, azonban ezen évtizedek a nukleáris, és a hagyományos fegyverkezési verseny, az űrverseny és az ideológiai, kulturális, gazdasági szembenállásának jegyében teltek.¹⁶

A szatellit államokban megjelenő polgárháborús társadalmi feszültségek esetén viszont, folyamatosan „mérték” egymás politikai és esetenként reagáló katonai képességeit a Nyugat és Kelet erői. Ezekben a szatellit államokban lecsapódó úgynevezett proxy háború volt megfigyelhető Koreában is, ami 1950 és 1953 között zajlott. A második világháború után a terület északi részén kialakult a kommunista Koreai Köztársaság szovjet és kínai nyomásra, míg délen amerikai mintát követve megalakult a kapitalista Korea. 1950-ben a szovjetek offenzív támadást indítottak az amerikaiak ellen, melynek az 1953-as tűzszünet vetett véget. Azonban a békekötés a mai napig nem történt meg. A két ország közt demilitarizált övezet húzódik és mindennapos az ellenségeskedés.¹⁷ Érdeklődésként értelmezhető a Berlini fal következtében kialakult konfliktus is, miszerint Berlin városát 1948 után egy amerika-barát, és egy oroszok által megszállt övezetre osztottak fel, ekkor még csak kezdetleges kerítéssel. Azonban 1961. augusztus 13-án Hruscsov elrendelte a fal felépítését – a folyamatos nyugatra való átszökések miatt –, mely teljesen 1989-ig kanyargott a városban.¹⁸ Ide sorolható még többek között a Kubai rakétaválság is,

¹⁴ Варшавский договор 1955 года. Историческая справка (A Varsói Szerződés 1955-ben, történelmi adatok) https://ria.ru/history_spravki/20110221/330213761.html (Letöltés ideje: 2017. május 20.)

¹⁵ PERJÉS Zoltán: Ötvenhat éve jött létre a Varsói Szerződés, 2011, <http://www.honvedelem.hu/cikk/25904> (Letöltés ideje: 2017. május 1.)

¹⁶ RADA Péter: Új világrend? - Nemzetközi kapcsolatok a hidegháború utáni világban, Budapest, Corvinus Külügyi és Kulturális Egyesület Ifjú Közgazdászok Közhasznú Egyesülete, 2007, p. 56.

¹⁷ HARMAT Árpád Péter: A hidegháború öt legnagyobb konfliktusa, 2016, <http://tortenelemklub.com/node/42> (Letöltés ideje: 2017. 06. 01.)

¹⁸ HARMAT Árpád Péter: A berlini fal története, 2016, <http://tortenelemcikkek.hu/node/655> (Letöltés ideje: 2017. 05. 16.)

ahol 1959-ben Fidel Castro forradalma után egy szovjetbarát kommunista rezsim alakult ki. Így a szovjetek titokban rakétákat tudtak telepíteni a szigetre, melyek fenyegetőleg hatottak az Amerikai Egyesült Államok biztonságára. Ellentámadásként az amerikai flotta blokád alá vonta Kubát. Ekkor közel állt a két fél az atomháborúhoz, de Kennedy és Nyikita Hruscsov elnököknek sikerült megállapodni, miszerint a szovjetek elviszik a rakétákat Kubából, s cserébe az amerikaiak Törökországból vonják vissza rakéta támaszpontjaikat.¹⁹ A következő amerikai-orosz szembenállás remek példája Vietnám 1954-es kettészakadása. Északon kommunista köztársaság, délen nyugatbarát kapitalista állam alakult ki. A két országrész 1955-ben háborút kezdett egymással, melybe öt év múlva az USA is beavatkozott. Végül az amerikaiak feladták a harcot az otthoni tiltakozások miatt, és 1973-ban Nixon elnök parancsára az amerikai sereg kivonult Vietnámból.²⁰ A saját kiemeléseim mellett persze több jelentős régiós és helyi konfliktusban is megjelentek a politikai és esetenként a katonai érdekek „szatellit-jellegű” ütköztetései, mint az afganisztáni, a közel-keleti, vagy a közép-európai válságok esetében.

Véleményem szerint ezen fegyverkezési versenyek sohasem a várt eredményt idézik elő, vagyis nem a biztonságot, hanem sokkal inkább még a meglévőnél is nagyobb veszélyforrásokat hoznak a felszínre. Így történt ez a hidegháborúban is, hiszen az egyik legnagyobb problémája az USA-nak és a Szovjetunióknak mindemellett, hogy az egymás elleni háborúban magukkal cipelték az emberiség létét fenyegető veszélyeket, hatalmas pénzüsszegeket pazaroltak el, hiszen folyamatosan túl szerették volna szárnyalni a szembenálló fél eszközeit, így a keleti és nyugati világ vezetése válaszul elé került. Vagy folytatják a szembenállást és kimerítik a gazdasági és társadalmi dimenziójuk teljes keretét, vagy feladják ellentétes törekvéseiket és a béke felé orientálódnak. Mindkét tábor felismerte a létfenyegetést, és úgy gondolom, szerencsésen a fegyverzet és a haderő csökkentése mellett tették le voksukat.

A bipoláris rend megszűnése, az új erőviszonyok tisztázása

*„Oroszország nem duzzog, hanem összeszedi magát.”
/Alexander Mikhailovich Gorchakov²¹*

A hidegháború lezárása felé haladó úton megkezdődött a kelet-nyugati enyhülési folyamat – amelyet Mihail Gorbacsov szovjet pártfőtitkár beiktatásától számítunk –, ekkor események sora mutatta az új korszak közeledtét. 1989-ben lebontották a berlini falat, 1990-ben Németország újraegyesült. 1989-1990-ben

¹⁹ GADDIS, John Lewis: Most már tudjuk, a hidegháború történetének újraértékelése, Budapest, Európa könyvkiadó, 2001, pp. 1-35.

²⁰ НАРМАТ Árpád Péter: A Vietnámi háború története (1955-1975), 2016, <http://tortenelemcikkek.hu/node/160>, (Letöltés ideje: 2017. 05. 01.)

²¹ „Россия не сердится, Россия сосредотачивается...” - новое воплощение традиционной политики („Oroszország nem duzzog, hanem összeszedi magát...” –a hagyományos politika újbóli megtestesülése) <http://politrussia.com/world/rossiya-ne-serditsya-396/> (Letöltés ideje: 2017. 06. 01.)

rendszerátalakítás következett be a szovjet blokk országaiban. 1991-ben a Szovjetunió és a Varsói Szerződés is felbomlott, így megszűnt a bipoláris világrendszer. Az új világpolitikai helyzet elemi erővel vetette fel, hogy mi legyen a NATO jövője, milyen stratégiára van szüksége a Szervezetnek az új helyzetben?

„Tudatában vagyunk annak, hogy az új Európában minden egyes állam biztonsága elválaszthatatlanul kapcsolódik szomszédja biztonságához. A NATO-nak olyan intézménnyé kell válnia, melyben az európaiak, kanadaiak, amerikaiak együtt munkálkodnak nemcsak közös védelmük érdekében, hanem azért is, hogy új partneri kapcsolatot építsen ki Európa valamennyi intézményével. Az atlanti közösség tagjainak Kelet-Európa országai felé kell fordulniuk, melyek ellenfeleink voltak a hidegháborúban, és baráti jobbot kell nyújtani feléjük.”²²

1991. december 25-én Gorbacsov megbuktatásával formálisan is megszűnt a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége, avagy a Szovjetunió – ezzel szinte párhuzamosan, 1991. december 26-én a Varsói Szerződés is – mely 1922-től 1991-ig alkotott egy egységet a világ keleti részén. Felbomlása után jogutódja az Oroszországi Föderáció lett, ezen kívül még további 14 utódállamra bomlott. Mindeközben 1991. december 21-én létrejött a Független Államok Közössége.²³

Miután a NATO eredetileg egyfajta ellensúlyként jött létre a keleti blokkal szemben, így a Szovjetunió és a VSZ feloszlása után logikus következtetés lehetett volna a NATO-t is megszüntetni, hiszen már nem kell kompenzálni. A kétpólusú világ megszűnése után már tényleg kevésbé lehetett indokolni a NATO európai jelenlétét.²⁴ Talán a Berlini fal lebontása adhatja meg a választ a szervezet életben maradására. Mihail Gorbacsov szovjet pártfőtitkár még a Fal lebomlása előtt kijelentette, hogy nemcsak Kelet-Németországból, hanem egész Kelet-Európából szeretné kizárni a NATO jövőbeli terjeszkedését.²⁵ A kezdeti konfliktusok elkerülése érdekében a nyugat vezetői javasolták, hogy a katonai szövetség nyilatkozatban erősítse meg, hogy nincs napirendi ponton a keleti bővítés. Ekkor Moszkvában tárgyalást indítottak a NATO jövőjéről, miszerint a szervezet hatásköre nem tolódhat kelet felé. Azonban a washingtoni nemzetbiztonsági tanács nem látta értelmét annak, hogy Németország egyik fele a NATO-n belül, a másik fele pedig azon kívül legyen. Sőt, Bush amerikai elnök úgy nyilatkozott, hogy *"Mi győztünk, ők nem. Nem engedhetjük meg, hogy a szovjetek az utolsó pillanatban győztesként kerüljenek ki."*²⁶ Nem engedték érvényesülni Moszkva akaratát. Az angol és a francia vélemény is teljesen más képet mutatott, de Németországot egyesítették, majd csatlakozott a NATO-hoz.

²² Nyilatkozat az Észak-atlanti Tanács ülésén résztvevő állam- és kormányfők csúcscrétékezletéről. London, 1990. július 5-6. In: A változó NATO. Dokumentumok 1989-1994. Budapest, Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, 1994, p. 101.

²³ NAGY Bianka: A NATO bővítéseinek esélyei a posztszovjet térégben, Diplomamunka, Eger, 2014, p. 8.

²⁴ Uo. p. 5.

²⁵ Кто обещал Горбачеву "нерасширение НАТО на восток"? /Путин опять соврал/ (Gorbacsov megígérte, hogy „a NATO nem bővít keletre”? /Putyin ismét hazudott/ <http://v-n-zb.livejournal.com/8883349.html> (Letöltés ideje: 2017. 05. 21.)

²⁶ A NATO kijátszotta Moszkvát a hidegháború végén, 2014, http://multkor.hu/20140828_a_nato_kijatszotta_moszkvat_a_hideghaboru_vegen (Letöltés ideje: 2017. 05. 21.)

A Jelcini kormány külpolitikájának első korrekciója, a „Stratégia Oroszország számára” címet viselte, amit a Kül- és Védelempolitikai Tanács 1992 augusztusában ratifikált. Oroszországban ekkor ismerték el nyíltan először, hogy az ország nagyhatalmi státuszából degradálódott középhatalommá. Bár hozzátette, hogy a nemzetközi státusz erodálódása még nem befejezett folyamat. Moszkva világpolitikai lehetőségeit továbbra is a nagyhatalmak közé sorolta úgy mint Franciaországhoz, Nagy-Britanniához és Indiához. A nukleáris fegyverzet Moszkva világpolitikai tőkájének központi eleme maradt továbbra is. Mindezek mellett Jelcin nem tartotta sem helyénvalónak, sem fenntarthatónak az akkori külügyminiszter Amerika felé húzását. Kifejtette, hogy Moszkva nem érdekelt Oroszország izolációjának további fokozásában, a saját lábukra kell állniuk. Továbbra is fontosnak tartja a Nyugattal fenntartott kapcsolatokat, párbeszédet, azonban a NATO-tagság továbbra sem cél, sőt az utódállamokban meg kell akadályozni az esetleges tagsági érdekeket.²⁷ Ennek ellenére, 1992. május 6-án Václav Havel, Lech Walesa és Antall József, vagyis a közép-európai, úgynevezett Visegrádi országok vezetői bejelentették, hogy a teljes jogú NATO-tagság a céljuk.²⁸ Andrej Kozirjev külügyminiszter úgy gondolta, hogy a Kreml és a Nyugat viszonyában csak az a politika lehet sikeres és megbízható, amelyik elismeri a két fél egyenjogúságát, és kölcsönös előnyeit, valamint Oroszország nagyhatalmi státuszát és jelentőségét.²⁹

Bill Clinton amerikai elnök hamar arra a következtetésre jutott, hogy Oroszország mellett a NATO szerepét is újra kell gondolni, pontosabban Oroszország és a NATO addigi politikai és katonai céljainak kérdését egyszerre kell kezelni. 1993 augusztusában a NATO-n belüli és kívüli országok közeledése érdekében létrehozták a Partnerség a Békéért (PfP) elnevezésű programot.³⁰ A PfP-programról Kozirjev úgy nyilatkozott, hogy az „egységes, blokkmentes Európa” kialakításában inkább az EBESZ-nek kell a főszerepet kapnia, mintsem a PfP-nek, továbbá fokozottan kíván támaszkodni az ENSZ-re, azon belül az ENSZ Biztonsági Tanácsának állandó tagjaira.³¹ Az „ENSZ rendelkezik a legfőbb mechanizmussal, amely biztosítja a kétpólusú világrendről a többpólusú világrendre való akadálytalan áttérést”.³² Az amerikaiaknak fontos volt, hogy Oroszország ne ellenséges lépésként értékelje az európai biztonsági szempontjából fontos stratégiai elhatározást. 1994 decemberében Budapesten Borisz Jelcin élesen nyilatkozott a NATO bővítésről, ekkor az amerikaiak és európai szövetségeseik belátták, hogy 1996-ig, vagyis az orosz elnökválasztásokig a NATO tagországainak növelése

²⁷ GECSE Géza: Régi és új elemek az orosz külpolitikai gondolkodásban Gorbacsovtól Jelcinig, Külügyi Szemle, Budapest, 2006, p. 205.

²⁸ ASMUS, Ronald D.: A NATO kapunyitása. Az új korszak és a szervezet átalakítása, HM Zrínyi Kommunikációs Szolgáltató KHT, Budapest, 2003, pp. 43-49.

²⁹ GECSE: i.m. p. 206.

³⁰ DEÁK András György: Az orosz külpolitikai gondolkodás története (1992-1997) Ph.D. Értekezés, Budapest, 2003, p. 74.

³¹ GECSE: i.m. p. 209.

³² KISS Ilona – TATJANA SAKLEINA – KORTUNOY, Andrej (szerk.): Doktrínák és alternatívák. Az orosz külpolitikai gondolkodás: 1992–1998. Alkotmány- és Jogpolitikai Intézet (COLPI), Budapest 1998, pp. 26-27.

politikailag fel nem vállalható. 1995. október 23-án Jelcin kifejtette Clintonnak, hogy az orosz emberek allergiásak a NATO-ra.³³

1996. január 6-án Kozirjev külügyminiszter helyére a külföldi hírszerzés főnökét, Jevgenyij Primakovot nevezte ki, aki a NATO bővítésének elszánt ellenzője. A Primakov által kiadott doktrína leszögezi, hogy megszűnt a nagy blokkok konfrontációja, de ez nem jelenti azt, hogy a demokratikus elvek automatikusan érvényre jutottak a nemzetközi kapcsolatokban. Egyre nagyobb figyelmet kell szentelni a regionális konfliktuszónákra, a tradicionális veszélyforrásokra, a megjelent terrorizmusra, szervezett bűnözésre. A kétpólusú világrendet felváltotta a többpólusú. A doktrinából egyértelműen látszik, hogy Oroszország igyekszik beleszólni a NATO-bővítés menetébe, bár a szervezet bővítését az oroszok túlgondolták.³⁴

Moszkva és a nyugati világ kapcsolatai Putyin elnökségének korai szakaszában alakultak a leginkább sikeresen. A Kreml gyors és nem várt kiállása az Amerikai Egyesült Államok mellett 2001 szeptemberében pillanatok alatt megváltoztatta az addig uralkodó washingtoni Oroszország-képet, a gyenge és kiszámíthatatlan szovjet jogutódról. Ekkor komoly esély nyílt arra, hogy Oroszország és a Nyugat kapcsolatai tartósan és átfogóan megváltozzanak. Egy ideig úgy tűnt, hogy Moszkva és a Nyugat kapcsolatai ezen az úton haladnak, aztán kiderült, hogy mégsem.³⁵

A NATO-orosz viszony alakulása

*„A védelmi rendszerünk nem Önök ellen van.
Amit Önök tesznek, arról pedig feltételezzük, hogy nem ellenünk van.”
/Putyin, a NATO-nak³⁶*

A NATO-val való kapcsolatkeresés alapvetően a hidegháború végének közeledtével indult el, amikor a két fél felismerte, mint ahogy már említettem, hogy a fegyverkezési verseny mindkét félnek a teljes összeomláshoz fog vezetni, mint társadalmilag, mind gazdaságilag. Ez időben a Szervezet több ízben is kifejtette nyitottságát és arra való készségét, hogy kapcsolatot keressen az újjáformálódó Európa valamennyi Szövetségen kívüli államával, közte a Visegrádi Együttműködés országaival, de még magával a Szovjetunióval is, illetve a későbbi jogutódjával, Oroszországgal. Oroszország már több ízben kifejtette, hogy nem szeretne NATO-tag lenni, sőt a szovjet utódállamokban is szeretné megakadályozni a csatlakozást. Ennek ellenére a NATO-nak és Oroszországnak közös érdeke volt a Szovjetunió utódállamainak stabilitása, mindemellett a hagyományos és a tömegpusztító fegyverek ellenőrzött körülmények közötti rendezése.

³³ AMUSS: i. m. p. 198.

³⁴ PRIMAKOV, Jevgenyij: Nemzetközi kapcsolataink a XXI. század küszöbén: Problémák és perspektívák. Szerk.: Gazdag-Siselina, 1996, pp. 33–45.

³⁵ MAGYARICS Tamás: Az Egyesült Államok nemzetbiztonsági politikája 2001. szeptember 11. után. In: Tóth Péter, 2006, p. 112.

³⁶ Встреча с руководителями международных информагентств (A nemzetközi hírgyűnökségek vezetőinek találkozója) 2016. június 17., <http://special.kremlin.ru/events/president/transcripts/52183> (Letöltés ideje: 2017. 06. 01.)

1991. június 6-7-én, a Koppenhágában tartott ülésen megkezdődött egy egyfajta kölcsönös közeledés, ekkor elfogadták a „Partnerségi viszony a közép- és kelet-európai országokban” címet viselő nyilatkozatot, mely hangsúlyozta, hogy a NATO konstruktív partneri viszony létesítésére törekszik a Szovjetunióval és más közép- és kelet-európai országokkal annak érdekében, hogy előremozdítsa a stabilitást és a biztonságot Európában.³⁷

1991 decemberében, vagyis közvetlenül a hidegháború lezárásával és a Szovjetunió felbomlásával, hivatalosan megkezdődött a NATO és Oroszország között a kapcsolatfelvétel. Oroszország csatlakozott az Észak-atlanti Együttműködési Tanácshoz. A szervezetet, az Észak-atlanti Szövetség 1991 decemberében hozta létre a párbeszéd és konzultáció kiterjesztésére, illetve a biztonság és béke szavatolása érdekében, Európa keleti irányában. Jelzésértékű, hogy a kooperációs tanácsban a Varsói Szerződés minden korábbi tagállama alapító tag lett. Érdekesség, hogy éppen a NACC³⁸ alapító ülésének ideje alatt szűnt meg hivatalosan is a Szovjetunió. Kezdetben kilenc országot érintett a kezdeményezés, majd márciusra a NACC, a Független Államok Közösségének gyakorlatilag összes tagállamát felvette tagjai közé. 1994-ben Oroszország bekapcsolódott a NATO Partnerség a Békéért Programjába. (1996-tól orosz katonák a NATO keretein belül Bosznia-Hercegovinában részt vesznek a békefenntartó missziókban.) 1997-ben Oroszország és a szövetségesei tagállamainak vezetői létrehozták az Állandó Közös Tanácsot, amellyel megteremtették akkor a közös konzultációs mechanizmus alapjait. A dokumentum rögzíti, hogy a NATO és Oroszország nem tekinti egymást ellenségnek, és a kölcsönös bizalomépítés jegyében és a kooperatív biztonsági szellemében kezdik meg együttműködésüket. Mindezek megerősítették a két fél egymásba vetett bizalmát, és ezzel az új keletű formális partnerséggel egy addiginál szorosabb együttműködés indult meg Brüsszel és Moszkva között.³⁹ A folyamatosan felmerülő hidegháborús emlékek hatására a Tanács teljes potenciálja nem kerülhetett kihasználásra. Működésének első mélypontja 1999-ben következett be, amikor a koszovói válság kapcsán, a szervezet légiere alkalmazása miatt kialakult egy NATO-orosz ellentét, így Oroszország felfüggesztette tanácsbeli tagságát. Ezzel párhuzamosan azonban továbbra is folytak a közös békefenntartó hadműveletek Boszniában, sőt az orosz diplomácia végül kulcsszerepet játszott a koszovói válság megoldásában. Ebben az évben Oroszország csatlakozott az Észak-atlanti Partnerség Tanácshoz. A Kurszk tengeralattjáró 2000. augusztus 12-én történő elsüllyedése és a 2001. szeptember 11-ei terrortámadás a NATO-orosz kapcsolatokat előtérbe hozta, illetve fokozódott az együttműködés a felek között, Oroszország megnyitotta a légerét az afganisztáni nemzetközi műveletek utánpótlás szállítása előtt.⁴⁰

³⁷ DONELLY, Chris Donnelly: NATO partnerség kiépítése a tágabb Közel-Kelettel, NATO tükr, 2004, <http://www.nato.int/docu/review/2004/issue1/hungarian/art3.html> (Letöltés ideje: 2017. 05. 16.)

³⁸ NACC: North Atlantic Cooperation Council (Észak-atlanti Együttműködési Tanács)

³⁹ TÖMÖSVÁRY: i. m. pp. 9-50.

⁴⁰ TÓTH Tamás: Globalitás – Biztonság, 2012, <http://biztonsagpolitika.hu/szakkollegium/biztonsagpolitikai-szakkollegium-hirek/globalitas-biztonsag> (Letöltés ideje: 2017. 05. 01.)

2002. május 8-án, a római csúcstalálkozón történt talán a legnagyobb áttörés, amikor is a Közös Állandó Tanács helyett létrehozták a NATO-Oroszország Tanácsot (NRC)⁴¹, amely az előző, alapvetően kétoldalú (USA–Orosz) struktúra helyett lépett életbe. Az NRC felállítása rendkívüli jelentőséggel bír a NATO által megtestesített euro-atlanti térség és a hidegháború során a legnagyobb ellenségnek tekintett Szovjetunió utódjaként létrejött Oroszország közeledésének történetében. A Tanács a konzultációra, a politikai dialógusra, az érdekegyeztetésre és a felek közötti együttműködésre biztosít lehetőséget. A biztonság átfogóbb értelmezést kapott, mely kiterjed a hagyományos és tömegpusztító fegyverekre, a terrorizmusra és a biztonság gazdasági, politikai és egyéb dimenzióira. Fontos, hogy a feleknek tartózkodnia kell a fegyveres erőszaktól és az erőszak alkalmazásával való fenyegetéstől, fenn kell tartani a békét az ENSZ és az EBESZ elvei szerint. Egymás szuverenitását, területi integritását és politikai függetlenségét tiszteletben kell tartani. A Tanács keretében a NATO tagállamok és Oroszország egy állandó jellegű fórumon egyenlő félként vitatják meg a kérdéseket. A Szervezet számos munkacsoportot és bizottságot foglal magában, melyek az együttműködés meghatározott területeire specializálódnak. Oroszország aláírta 2005-ben a békepartnerségi műveleti együttműködéshez szükséges dokumentumokat, a külföldi katonai erők állomásoztatásáról szóló egyezményt. 2007-ben Oroszországnak missziója volt a NATO brüsszeli főhadiszállásán, és katonai hivatala a Szövetség műveleti parancsnokságán. Cserébe a NATO-nak tájékoztató irodája, illetve katonai összekötő hivatala működik Moszkvában.⁴² 2008-ban a grúz-orosz konfliktus következtében a NATO és Oroszország kapcsolata igen negatív képet mutatott, melynek következtében akkor egy időre felfüggesztették a NATO-Oroszország Tanács munkáját. A terrorizmus és kábítószer elleni küzdelem területén az együttműködés folytatódott.⁴³

2009-ben az Amerikai Egyesült Államok meghirdeti a RESET politikáját az amerikai–orosz kapcsolatokban, amely a jövőben sokkal inkább a közös érdekekre és kevésbé a különbségekre, ellentétekre koncentrál majd. Ennek eredményeként 2009 decemberében a grúziai háború után újra összeül a NATO-Oroszország Tanács, ahol a résztvevők igyekeznek újraéleszteni az Oroszország és a NATO tagállamok közötti együttműködést. A találkozón született döntés értelmében a közös konzultációs testületeket is átstrukturálták az alábbiak szerint.⁴⁴ 2010-ben a felek elfogadtak egy a közös biztonsági kihívásokat és érdekeket összefoglaló Nyilatkozatot, amely a további, szélesebb együttműködés alapját jelentheti. Lisszabonban elfogadott új Stratégiai Koncepció rögzítette a NATO-Oroszország együttműködés stratégia jelentőségét. 2011-ben az együttműködés gyakorlati elemeinek mélyítésére került sor. Oroszország megnövelte afganisztáni

⁴¹ NRC (NATO-Russia Council- NATO-Oroszország Tanács) NATO-Russia Council, http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_50091.htm?selectedLocale=en (Letöltés ideje: 2017. 06. 01.)

⁴² NATO- Russia Council meeting concludes the Bucharest Summit, 2004, <http://www.nato.int/docu/update/2008/04-april/e0404b.html> (Letöltés ideje: 2017. 05. 01.)

⁴³ Relations with Russia, http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_50090.htm?selectedLocale=en (Letöltés ideje: 2017. 06. 01.)

⁴⁴ GOLDGEIER M., James: A Realistic Reset with Russia, School of International Service, American University, 2009, <http://www.cfr.org/world/realistic-reset-russia/p19957> (Letöltés ideje: 2017. 05. 28.)

szerepvállalását és előrelépés történt az európai rakétavédelem kérdéseinek egyeztetése terén is.⁴⁵ Moszkva a Szovjetunió felbomlásától kezdve arra törekedett, hogy a NATO-val olyan meghatározott és jogilag lefektetett keretek között építse ki kapcsolatrendszerét, hogy azok garantálják az orosz biztonsági érdekeket, vagyis hogy nem fognak keleti irányba bővíteni.⁴⁶

Oroszország és a NATO jövőbeni kapcsolatában a 2016. július 8-9-én megrendezésre került varsói csúcstalálkozó kiemelkedő szerepet töltött be. Ekkor a nemzeti konfliktusok rendezése mellett a fő kérdés a NATO és az Oroszországi Föderáció jövőbeni kapcsolata volt. A konkrét kérdés az volt, hogy a hosszas szünet után megújulnak-e a tárgyalások a NATO-Oroszország Tanácsban? Itt előzményként megemlíthető, hogy az Európai Unió 2014. július 31-én, az ukrajnai helyzetet destabilizáló intézkedésekre válaszul, szankciókat vezetett be Moszkva ellen. Az NRC 2016. december 19-ei brüsszeli ülésén újratárgyalta, majd meghosszabbította az orosz gazdaság bizonyos ágazatait célzó szankciókat, amelyek így 2017. július 31-ig érvényben maradnak, mely köszönhető a minszki megállapodás teljes figyelmen kívül hagyásának.⁴⁷ A varsói csúcstalálkozó fejleményeit összegezve megállapítható, hogy a szervezet döntéseit beárnyékolta az orosz „agressziótól” való félelem. Hiszen a szervezet jövőjére nézve, elsődlegesen a lakosság biztonságának szavatolása érdekében olyan fontos döntéseket hozott, mint a védelmi költségek növelése, vagy a készenlét folyamatos fokozása, a rugalmas reagálás, az európai rakétavédelmi rendszer kiépítése. Azonban ezen lépések tovább fokozzák a NATO és az Oroszországi Föderáció egymásnak feszülését, melyben a negyedik generációs hadviselési eszközök megjelenése cseppet sem segít.⁴⁸

A NATO már több ízben kifejtette, hogy nem akar újabb hidegháborús biztonsági helyzetet a kontinensen, így megpróbálják a konfliktusokat békésen megoldani párbeszéd útján, s természetesen elvárják egymástól az egységet és a szolidaritást. A stratégia középpontjában a szervezet tagjainak a védelmi megerősítése áll, és az, hogy kézzelfoghatóvá tegyék az elkötelezettségünket az 5. cikkely iránt. Közösen szeretnék megerősíteni nemzeti védelmüket, s ezzel biztosítani, hogy a katonai és civil képességek megfelelő kombinációjával kezelni tudják majd a folyamatosan változó biztonsági kihívásokat, beleértve a kiberhadviselést és a hibrid háborúkat is. Jens Stoltenberg NATO főtitkár és a tagországok védelmi miniszterei közösen felhívták a figyelmét Moszkvának, hogy vessen véget a kelet-ukrajnai szakadárak támogatásának, és vonja ki felfegyverzett

⁴⁵ Ballistic missile defence, 2016,
http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49635.htm?selectedLocale=en (Letöltés ideje: 2017. 05. 01.)

⁴⁶ DEÁK András: A szovjet kihívástól a partnerségen át az orosz kihívásig: egy makacs bilateralizmus története, Magyar Külügyi Intézet, 2011,
http://www.kodolanyi.hu/oroszcivilizacio/doc/hasznos/mki_deak_szovjet_kihivas.pdf
(Letöltés ideje: 2016. 12. 16.)

⁴⁷ TÁLAS Péter: A varsói NATO-csúcs legfontosabb döntéseiről, Stratégiai Védelmi Kutatóközpont, Elemzések 2016/10., 2016, pp. 1-4.

⁴⁸ KOÓS Gábor – SZTERNÁK György: A NATO állam- és kormányfőinek csúcstalálkozója Varsóban (2016. július 8 -9.), valamint annak orosz visszhangja. pp. 11-13.

katonáit a szomszédos országból, beleértve a Krím félszigetet is. Azonban kiemelendő, hogy azóta a Krími Föderatív Területet, mint közigazgatási autonóm területet az oroszok a Déli-Föderáció Körzettel egyesítették.⁴⁹

Összességében megállapítható, hogy a két fél nézetei bizonyos biztonsági kérdésekben nagyon is eltérnek, és kicsi az esély a nézetkülönbségek rendezésére. Ezt tükrözi továbbá az 1997-ben aláírt NATO-Oroszország Alapító Okirat, melyben a felek vállalták, miszerint tartózkodnak attól, hogy jelentős katonai erőket telepítenek egymás területével határos térségekbe.⁵⁰ 2016. június 29-én Szergej Sojgu, orosz védelmi miniszter bejelentette, hogy a közelében folytatott gyakorlatai, valamint a katonai erői megsértik a szerződésben vállaltakat, és a Szövetség eddigi tevékenységei veszélyeztetik Oroszország és a térség biztonságát, és ezáltal megbontották a kontinens geostratégiai egyensúlyát.⁵¹ A varsói csúcson ennek ellenére a NATO főtitkár megerősítette, hogy a NATO-Orosz Tanács működése újraindul, amelyre a csúcstalálkozót követően került volna sor.⁵²

Mihail Gorbacsov, volt szovjet pártfőtitkár szerint a világ veszélyes hely lett az Egyesült Államok és Oroszország közti konfliktus miatt. Dmitrij Kiszeljov, az orosz állami média igazgatóhelyettese pedig már arról beszél, hogy az USA közel-keleti akciói majdnem egy nukleáris konfliktushoz vezettek. Mindenközben felröppent a hír, miszerint Moszkva Iszkander-M típusú rakétákat telepített a Lengyelországgal és Litvániával határos Kalinyingrádba, azonban Dmitrij Peskov tagadta a vádakát, hiszen pont hogy ezen fegyverek megsemmisítése folyik, és pont hogy Európa fegyverkezzeik a térségben Oroszország ellen.⁵³ Sir Richard Shirreff, egykori NATO parancsnok szerint: „Egy nukleáris háború Oroszországgal, teljességgel valóságos lehet a következő évben”.⁵⁴

Realista észlelés

*„Az oroszok sohasem olyan erősek – se nem olyan gyengék –,
mint amilyennek látszanak.”
/Klemens von Metternich/⁵⁵*

A bipoláris világrend megszűnése után új típusú fenyegetések alakultak ki, amelyeknek kezelésére a világpolitika meghatározó szereplőinek a korábbi

⁴⁹ TÁLAS: i.m. pp. 1-4.

⁵⁰ NATO-Russia relations: the facts,
http://www.nato.int/cps/it/natohq/topics_111767.htm?selectedLocale=en (Letöltés ideje: 2017. 06. 01.)

⁵¹ GÁL Mária: Orosz erőfitogtatás a NATO-csúcs előtt, 2016,
<http://nepszava.hu/cikk/1098633-orosz-erofitogtat-as-a-nato-csucs-elott> (Letöltés ideje: 2017. 05. 28.)

⁵² EU verlängert Wirtschaftssanktionen gegen Russland, 2016,
<http://www.handelsblatt.com/politik/international/ukraine-konflikt-eu-verlaengert-wirtschaftssanktionen-gegen-russland/15001896.html> (Letöltés ideje: 2016. 12. 21.)

⁵³ Песков: Россия не ответит "Искандеры" из Калининграда в нынешних условиях (Peskov: Jelen helyzetben Oroszország nem helyez ki „Iszkander” típusú rakétákat Kalinyingrádba) <http://tass.ru/politika/3959838> (Letöltés ideje: 2017. 06. 01.)

⁵⁴ SIR SHIRREFF, Richard: 2017 - Háború Oroszországgal, Athenaeum Kiadó, 2017, p. 38.

⁵⁵ Das „System Metternich“ <http://www.geschichte-abitur.de/lexikon/uebersicht-restauration-vormaerz/metternichsches-system> (Letöltés ideje: 2017. 06. 01.)

konfrontáció helyett az együttműködést kellett a tevékenységük középpontjába állítani. Olykor az egész régió biztonságát érintő helyi vagy akár regionális válságok, esetenként pedig a nyílt katonai konfliktusok, vagy az egyre elterjedtebb transznacionális fenyegetések kezelését kellett a lehető leghamarabb, a legmegfelelőbb módon megoldaniuk. Moszkvára különös figyelmet kell szentelnie a szervezetnek, mivel az európai biztonság megkerülhetetlen tényezője.

A Szovjetunió 1991. december 25-én bomlott fel. Ezáltal a jogutódnak, vagyis az Oroszországi Föderációnak nagymértékben csökkent területi kiterjedése, így befolyási övezete háttérbe szorult. A jelentős földrajzi, gazdasági, társadalmi és politikai változások maguk után vonták a szuperhatalmi státusz széthullását is. Mindez hatalmas veszteség az oroszok számára, amit a mai napig nem nagyon tudnak feldolgozni és elfogadni. Ennek ellenére úgy gondolom, hogy az akkor gazdaságilag meggyengült országot nem szabad a nagyhatalmak sorából végleg törölni. A kialakult többpólusú világban Oroszország ismét komoly szereplővé vált, amit katonai erejének, atomfegyvereinek, történelmi hagyományainak köszönhet.

Véleményem szerint az Oroszországi Föderáció a jelenlegi, kiemelkedő szerepét a világban egyértelműen a geostratégiájának köszönheti. Ugyanis a mára kialakult új orosz-eurázsiai politikai nézetnek a lényege, hogy Oroszország nem csupán egy állam, egy regionális hatalom, hanem világhatalom, vagy legalábbis mindenképpen arra törekvő állam. Azonban még mindig aktívan formálnia kell geopolitikáját, hogy ténylegesen ismét szuperhatalom lehessen, és újra ki tudja építeni birodalmi státuszát. Ehhez elsősorban ideológiailag kell fejlődnie, máskülönben az Észak és Dél közötti globális szembenállása teljesen felmorzsolja. Másodsorban ki kell alakítania saját érdekelttségi körét a nemzetközi kapcsolatok színterén, amit a későbbiekben folyamatosan ápolnia kell. Ezt követően jön a harmadik, talán a legfontosabb fejlődési pontja, a gazdaság, melynek köszönhetően együtt tud működni a legfejlettebb országokkal, hiszen gazdaságilag még mindig vezető szerepet tölt be a térségben. Ezen érdekszféra kiépítése elsődlegesen még a földgázhoz és a kőolajhoz kapcsolódik. Végül soron pedig a katonai feladatokat kell előremozdítani, hogy a biztonságot fenyegető eseményekre megfelelően tudjon válaszolni. Ebben azonban Moszkvának van egy hatalmas előnye, ami egyértelműen a nukleáris ereje. Mely nem feltétlen katonai, hanem inkább politikai értelemben bír elsődleges jelentőséggel, hiszen atomnagyhatalom révén igen hamar fontos globális geopolitikai pólussá válhat.

Oroszország geopolitika koncepciójának magja az orosz nép, amely egységes mind etnikai, vallási, kulturális és pszichológiai értelemben. Vallásuknak és kultúrájuknak köszönhetően egy olyan egyedi típust képviselnek, mely élesen különbözik a Nyugattól. Az orosz népet mindennél előbbre helyezi, így az orosz ügyeknek érvényesülni kell mindenekfelett, melyeknek sem Oroszország területi határai, de még Eurázsia sem szabhat korlátot. Ennek tükrében gondolom nem lesz meglepő, ha elárulom, valójában mi is most a szovjet jogutód geopolitikai stratégiájának lényege: természetesen a birodalomépítés.⁵⁶

⁵⁶ DUGIN, Alexander: ГЕОПОЛИТИКА РОССИИ, Москва Академический Проект, (Oroszország geopolitikája, Moszkvai Akadémiai Projekt) 2012.,

Azonban szerintem az oroszok az új birodalmukat csak akkor tudnák kiépíteni, ha újra egyesítenék a Közel-Kelet elvesztett régióit, vagyis, ha felújítják a szövetségi kapcsolatokat Kelet-Európa országaival. Mindezek mellett egy új eurázsiai stratégiai blokkban szeretnék tömbösíteni a kontinentális Nyugat államait, ahol első sorban a németekre és franciákra gondol, főként gazdasági érdekek miatt. Keletről pedig Iránt, Indiát és Japánt és Kínát szeretnék közel tudni magukhoz. Azonban már külső szemmel is megállapítható, hogy fontos lenne Oroszországnak haladéktalanul visszatérnie a posztszovjet államok által elvesztett régi politikai, gazdasági, stratégiai befolyási övezetébe, ha ezt nem teszi meg, akkor veszélyezteti önmagát és a világszívet valamennyi részét. Ezen esetleges katasztrófák abból adódnak, hogy minden állam más és más külpolitikai ambícióval rendelkezik.

Napjainkban az Oroszországi Föderáció új alapokra helyezte viszonyát Ázsiával, elsősorban Japánnal, Indiával, és főként Kínával. A szorosabb együttműködésüknek számos alapja van. Ha nemzetközi szinten nézzük, akkor mindannyian szenvedő alanyai az elsősorban iszlám indíttatású nemzetközi terrorizmusnak, melyre egyértelműen közösen kell válaszolniuk. Energetikai téren a geopolitikai elhelyezkedésük a mérvadó. Gazdasági téren kapcsolataiknak hagyományai vannak, mely főként a tudományos-technikai és a haditechnikai együttműködés kapcsán tükröződik, ahol a felek érdekei jól kiegészítik egymást.

Kína és Oroszország még ezeknél is erősebb kapcsolatot szeretett volna kialakítani, így létrejött köztük számos stratégiai megállapodás, amelyek főleg a katonai és gazdasági kapcsolatokat erősítik. Ezen együttműködések egyike a 2004-ben aláírt Tengeri együttműködési megállapodásuk, melynek értelmében az év május 23-24-én megkezdődött a közös tengeri hadgyakorlatuk, amely összesen 12 hadihajót tartalmazott. A fókuszban a közös veszélyforrások feltérképezése és az ellenük adható legoptimálisabb válaszcsoport volt.⁵⁷ Egy másik meghatározó pont a két állam életében az 1996. április 26-án létrejött „Sanghaji ötök”, vagyis mai nevén a Sanghaji Együttműködési Szervezet, ahol egyértelműen Kína és Oroszország töltöttek be a vezető szerepet, Tádzsikisztán, Kazahsztán és Kirgizisztán mellett. 2001-ben Üzbegisztánnak, 2007-ben pedig Indiának és Pakisztánnak is sikerült csatlakoznia a kooperációhoz. A szervezet tagjai hangsúlyozták, hogy együtt fognak működni a közös biztonsági szférájuk megteremtésében és a terrorizmus elleni harcokban.⁵⁸ Itt mindemellett szeretnék megemlíteni egy nagyon fontos Kína vezetésű projektet, a Nicaraguai-csatornát, ami azért is fontos, mert magába foglalja az orosz építőipari vállalatok tevékenységét. Oroszország és Nicaragua már most is együttműködnek bizonyos gazdasági és katonai kérdésekben, hiszen a közép-amerikai állam szabaddá tette kikötőit az orosz hadihajók előtt, és repülőtereit az orosz repülőgépek, többek között a stratégiai bombázók számára. A két fél úgy

<http://4pt.su/ru/content/geopolitika-rossii-uchebnoe-posobie-2012> (Letöltés ideje: 2017. 06. 01.)

⁵⁷ Открытие военно-морских учений - Морское взаимодействие – 2014., (Sea együttműködés 2014-ben - nyílt haditengerészeti gyakorlatok)

<http://www.kremlin.ru/events/president/news/21048> (Letöltés ideje: 2017. 06. 01.)

⁵⁸ Саммит Шанхайской организации сотрудничества (A csúcson a Sanghaji Együttműködési Szervezet) <http://kremlin.ru/events/president/news/54736> (Letöltés ideje: 2017. 06. 08.)

gondolja, hogy ha a NATO teljesen körbefoghatja Euráziát, ugyanezt megtehetik ők is az Amerikai Egyesült Államokkal szemben.⁵⁹

Ha pedig az európai térségre fókuszálunk, akkor pedig több konfliktus is kibontakozhat, véleményem szerint a NATO Oroszország szempontjából erőszakosnak tűnő keleti bővítéseinek köszönhetően. A legelső ütközőpont a Balti államok lehetnek, akik még 2004-ben hivatalosan is a NATO tagjává váltak, így akkor teljesen kikerültek az orosz érdekszférából. Ennek ellenére napjainkban ismét teret nyert a nyugati sajtóban a „riogató rémhír”, miszerint Putyinnak szánt szándéka a Balti államokat a fennhatósága alá vonni.⁶⁰ De gondoljuk végig realisan, az Oroszországi Föderációnak nincsenek olyan objektív érdekei, amik azt sugallnák, hogy neki meg kellene támadnia mondjuk a Balti államokat, vagy akármelyik másik államot Európában mindaddig, amíg a Nyugat olyan helyzetet nem teremt, mely az orosz felfogás szerint biztonsági fenyegetést jelent.

A következő gócpont a Romániába és Lengyelországba telepített NATO rakétavédelmi rendszer, melynek kapcsán az Amerikai Egyesült Államok az állítja, hogy mindez kizárólag a védelmet szolgálja, és semmiképpen sem Moszkva ellen irányul. Ennek ellenére én úgy gondolom, hogy a térségbe telepített 3500 amerikai katona és ezáltal a megkezdett fegyverkezési verseny nem hogy csökkentené, hanem növeli a konfliktus intenzitási szintjét és megbontja az európai biztonságot. Hiszen minderre reagálásként Moszkva, a Balti-tengeren lévő exklávéjába, Kalinyingrádba több ezer katonát, katonai felszerelést és rakétavédelmi rendszert telepített.⁶¹

Nem lehet kihagyni a szovjet utódállamokat sem, ahol már kezd kialakulni a következő konfliktus. A Moldovai Köztársaságban közvetlen választások útján megválasztották az új elnököt, aki hangsúlyozta, hogy szeretnének semlegesek maradni és egy kiegyensúlyozottabb kelet/nyugat kapcsolatot akarnak. Mindezek ellenére a NATO nyitni fog a köztársaság területén egy összekötő irodát, figyelmen kívül hagyva az új államfő akaratát, miszerint ők egy semleges állam, és nem kérnek a NATO intézményrendszeréből, amely csorbítja az állam területi semlegességét, bontja biztonságát és mindezek mellett jogosan attól tartanak, hogy a későbbiekben az erős nyugati nyomás következtében az esetleges NATO tagságuk megkönnyítené a Romániával való egyesülésüket. Úgy gondolom, ha nem tesz le ezen tervéről a NATO, itt is nagy valószínűséggel kemény orosz reagálásba fognak ütközni.⁶²

⁵⁹ F. MALOOF, Michael: Russia joins China in building canal to rival Panama's <http://www.wnd.com/2014/05/russia-joins-china-in-building-nicaragua-canal/#gDv5KrDDYudVQWrU.99> (Letöltés ideje: 2017. 06. 01.)

⁶⁰ OSBOR, Kris: Would Russia Attack & Invade the Baltics? (And Could America's Military Stop Them?) <http://nationalinterest.org/blog/the-buzz/would-russia-attack-invade-the-baltics-could-americas-17921> (Letöltés ideje: 2017. 06. 01.)

⁶¹ A telepített eszközök: S-400 (SA-21 Growler) légvédelmi rendszer, közepes és nagy távolságú légvédelmi rakétákkal, hatótávolsága 400 km. 3K55 Bastion (SSC-5 Stooge) partvédelmi rakéta 300 km hatótávolsággal, Iskander-M (SS-26 Stone) ballisztikus rakéta, hatótávolsága 500 km. Forrás: The Military Balance Chapter Five: Russia and Eurasia 2017. p. 4.

⁶² ROMANIA'S PERMANENT DELEGATION to NATO <https://nato.mae.ro/en/node/589> (Letöltés ideje: 2017. 05. 28.)

Az európai térségből nem lehet kihagyni Ukrajnát sem, akik a hadászati mélység miatt élveznek kiemelkedő szerepet az Oroszországi Föderáció életében. Az itteni polémia még 2014-ben kezdődött, amikor megbuktatták az oroszbarát Viktor Janukovicst, aki nem írta alá az Európai Unió társulási szerződését. Ami azért annyira nem meglepő, hiszen gondoljunk bele, hogy az Európai Unió mind a 28 tagállamával összesen kevesebb kereskedelmi forgalma volt Ukrajnának, mint az egyedüli Oroszországgal, és ugye az Európai Unió társulási szerződésének alapja egy szabadkereskedelmi viszony lett volna. Az utcai módszerekkel hatalomra jutott új ukrán vezetést az ukrainai oroszok nem ismerték el. Oroszország természetesen ezt kihasználva, támogatást nyújtott a krími népszavazáshoz és ennek köszönhetően a többségében oroszok lakta Krím 2014. március 18-án „egyesült” Oroszországgal. A másik gócpont a 2014 áprilisától felerősödött kelet-ukrainai szeparatista folyamatok, melyek mára már a katonai dimenzióban is kiteljesedtek. Hivatalosan 2015 óta tűzszünet lépett életbe ezen a területen, ezt azonban csak április 29-én, 32-szer sikerült megsérteni a szeparatistáknak.⁶³

Tehát megfigyelhető, hogy a NATO erőszakos keleti bővítései aggodalmakkal járnak, hiszen a szervezet a Szovjetunió felbomlásának köszönhetően igen közel került a szembenálló nagyhatalom határához. Ha csak egy kicsit is reálisan gondolkozunk, és végiggondoljuk az előzőekben említett kész tényeket, konfliktusokat, akkor feltehetjük a kérdést, hogy mitől lesz Európa biztonságosabb, ha felveszük a NATO-ba mondjuk Moldovát vagy Ukrajnát? Én úgy gondolom semmivel, sőt ez ismét egy erős orosz reagálást fog eredményezni, ami bontja a térség geostratégiai egyensúlyát. Észre kell vennünk, hogy Moszkva nem kezdi a konfliktust, de a túlélés és a biztonsági zónájának szavatolása érdekében nagy erővel üt vissza. Véleményem szerint sokkal jobb lenne a kapcsolatokat építeni, mintsem több generációra lerombolni mondjuk a gazdaságot. Figyelembe kell vennie a két félnek, hogy bizonyos esetekben nagyon erős az egymásra utaltság és az együttműködési kényszer.

Összegzés és válságkezelés

Összességében megállapítható, hogy Oroszország nem szeretne a NATO tagja lenni, illetve a posztszovjet utódállamokban is szeretné megakadályozni az esetleges csatlakozást annak ellenére, hogy a szervezet – mint a legnagyobb katonai és politikai tömb – komoly együttműködési potenciállal rendelkezik a posztszovjet térségben. Putyin új külpolitikai stratégiájában és az új Oroszországi Föderáció Nemzetbiztonsági Stratégiája is kiemeli már az Egyesült Államokat és a NATO-t, mint Oroszország nemzetbiztonságát fenyegető tényezőket. Az oroszok nem érzik magukat biztonságban. A NATO-nak az orosz határ közelében folytatott gyakorlatai, veszélyeztetik Oroszország és a térség biztonságát, és ezáltal megbontották a kontinens geostratégiai egyensúlyát.

Az is nyilvánvaló, hogy a NATO tart az orosz haderőtől, hiszen nem lehet tudni, valójában mit is rejt a „putyini haderő”. Biztos vagyok benne, hogy Putyin a fegyveres erők alkalmazása terén a végsőkéig el fog menni, hiszen az államfő túlzott

⁶³ NAGY Bianka: A NATO bővítés kihívásai különös tekintettel Oroszországra, OTDK pályamunka, 2017. április 26. pp. 35-45.

önbizalommal rendelkezik. Oroszország nem fog engedni és fejet hajtani az Amerikai Egyesült Államokkal szemben, úgy vélik, hogy rendelkeznek az akaratérvényesítéshez szükséges minden potenciállal. USA viszont már nem lenne képes ekkora kockázatot vállalni, így számára a legmegfelelőbb út a válság mielőbbi kezelése lenne, hogy ne jusson el a kialakult helyzet a tényleges katonai szembenállásig. Erre már részben rá is jött a NATO, hiszen az utolsó, 2016 végén megrendezett NATO-csúcson hangsúlyozta, hogy Moszkva felé a kommunikációt tartják elsődlegesnek. Eddigi tanulmányaim szerint ez csak a NATO intézményrendszerének átlátható és jól kommunikált bővítésével érhető el. Az új tagok megnyerése mellett az orosz érdekek megértése és megértetése elengedhetetlen. Ellenkező esetben minden résztvevő számára ismételtlen szembe kell nézni a jövőben hidegháborút idéző diplomáciai, titkosszolgálati és újszerű információ- és hálózat-centrikus, továbbá az egyre többet idézett hibrid műveletek végrehajtásával.

Felhasznált irodalom:

- “Россия не сердится, Россия сосредотачивается...” - новое воплощение традиционной политики <http://politrussia.com/world/rossiya-ne-serditsya-396/> (Letöltés ideje: 2017. 06. 01.)
- A NATO kijátszotta Moszkvát a hidegháború végén, 2014, http://multkor.hu/20140828_a_nato_kijatszotta_moszkvat_a_hideghaboru_vegen (Letöltés ideje: 2017. 05. 21.)
- ASMUS Ronald : A NATO kapunyitása. Az új korszak és a szervezet átalakítása. Zrínyi Kiadó, Budapest 2003, p. 198.
- ASMUS, Ronald: A NATO kapunyitása. Az új korszak és a szervezet átalakítása, HM Zrínyi Kommunikációs Szolgáltató KHT, Budapest, 2003, pp. 43-49.
- Ballistic missile defence, 2016, http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49635.htm?selectedLocale=en (Letöltés ideje: 2017. 05. 01.)
- Cold War 1946 Churchill delivers Iron Curtain speech <http://www.history.com/this-day-in-history/churchill-delivers-iron-curtain-speech> (Letöltés ideje: 2017. 05. 17.)
- Das „System Metternich“ <http://www.geschichte-abitur.de/lexikon/uebersicht-restauration-vormarx/metternichsches-system> (Letöltés ideje: 2017. 06. 1.)
- DEÁK András György: Az orosz külpolitikai gondolkodás története (1992-1997) Ph.D. Értekezés, Budapest, 2003, p. 74.
- DEÁK András: A szovjet kihívástól a partnerségen át az orosz kihívásig: egy makacs bilateralizmus története, Magyar Külügyi Intézet, 2011, http://www.kodolanyi.hu/oroszcivilizacio/doc/hasznos/mki_deak_szovjet_kihivas.pdf (Letöltés ideje: 2016. 12. 16.)

- DÉRER Miklós: A NATO születése, http://www.rubicon.hu/magyar/nyomtathato_verzio/a_nato_szuletese/ (Letöltés ideje: 2017. 05. 19.)
- DONNELLY, Chris Donnelly: NATO partnerség kiépítése a tágabb Közel-Kelettel, NATO tükör, 2004, <http://www.nato.int/docu/review/2004/issue1/hungarian/art3.html> (Letöltés ideje: 2017. 05. 16.)
- DUGIN, Alexander: ГЕОПОЛИТИКА РОССИИ, Москва Академический Проект, 2012 <http://4pt.su/ru/content/geopolitika-rossii-uchebnoe-posobie-2012> (Letöltés ideje: 2017. 06. 01.)
- EU verlängert Wirtschaftssanktionen gegen Russland, 2016, <http://www.handelsblatt.com/politik/international/ukraine-konflikt-eu-verlaengert-wirtschaftssanktionen-gegen-russland/15001896.html> (Letöltés ideje? 2016. 12. 21.)
- F. MALOOF, Michael: Russia joins China in building canal to rival Panama's <http://www.wnd.com/2014/05/russia-joins-china-in-building-nicaragua-canal/#gDv5KrDDYudVQWrU.99> (Letöltés ideje: 2017. 06. 01.)
- GADDIS, John Lewis: Most már tudjuk, a hidegháború történetének újraértékelése, Budapest, Európa könyvkiadó, 2001, pp. 1-35.
- GÁL Mária: Orosz erőfitogtatás a NATO-csúcs előtt, 2016, <http://nepszava.hu/cikk/1098633-orosz-erofitogtat-as-a-nato-csucs-elott> (Letöltés ideje: 2017. 05. 28.)
- GECSE Géza: Régi és új elemek az orosz külpolitikai gondolkodásban Gorbacsovtól Jelcinig, Külügyi Szemle, Budapest, 2006, pp. 205-209.
- GOLDGEIER M., James: A Realistic Reset with Russia, School of International Service, American University, 2009, <http://www.cfr.org/world/realistic-reset-russia/p19957> (Letöltés ideje: 2017. 05. 28.)
- HARMAT Árpád Péter: A berlini fal története, 2016, <http://tortenelemcikkek.hu/node/655> (Letöltés ideje: 2017. 05. 16.)
- HARMAT Árpád Péter: A hidegháború öt legnagyobb konfliktusa, 2016, <http://tortenelemklub.com/node/42> (Letöltés ideje: 2017. 05. 01.)
- HARMAT Árpád Péter: A Vietnámi háború története (1955-1975), 2016, <http://tortenelemcikkek.hu/node/160> (Letöltés ideje: 2017. 05. 01.)
- KISS Iлона – SAKLEINA, Tatjana– KORTUNOY, Andrej (szerk.): Doktrínák és alternatívák. Az orosz külpolitikai gondolkodás: 1992–1998. Alkotmány- és Jogpolitikai Intézet (COLPI), Budapest 1998, pp. 26-27.
- KOÓS Gábor – SZTERNÁK György: A NATO állam- és kormányfőinek csúcstalálkozója Varsóban (2016. július 8 -9.), valamint annak orosz visszhangja. Szakmai Szemle 2016/3. szám pp. 11-13.
- MAGYARICS Tamás: Az Egyesült Államok nemzetbiztonsági politikája 2001. szeptember 11. után. In: Tóth Péter, 2006, p. 112.

- NAGY Bianka: A NATO bővítés kihívásai különös tekintettel Oroszországra, OTDK pályamunka, 2017. április 26. pp. 35-45.
- NAGY Bianka: A NATO bővítéseinek esélyei a posztszovjet térégben, Diplomamunka, Eger, 2014, p. 8.
- NATO- Russia Council meeting concludes the Bucharest Summit, 2004, <http://www.nato.int/docu/update/2008/04-april/e0404b.html> (Letöltés ideje: 2017. 05. 01.)
- NATO-Russia Council, http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_50091.htm?selectedLocale=en (Letöltés ideje: 2017. 06. 01.)
- NATO-Russia relations: the facts, http://www.nato.int/cps/it/natohq/topics_111767.htm?selectedLocale=en (Letöltés ideje: 2017. 06. 01.)
- Nyilatkozat az Észak-atlanti Tanács ülésén résztvevő állam- és kormányfők csúcsértekezletéről. London, 1990. július 5-6. In: A változó NATO. Dokumentumok 1989-1994. Budapest, Stratégiai és Védelmi Kutató- intézet, 1994, p. 101.
- On our own: US army 'would lose' war with Russia in Europe that could happen within a YEAR <http://www.express.co.uk/news/world/712551/Vladimir-Putin-Russia-invade-Europe-US-army-navy-too-weak-John-McCain> (Letöltés ideje: 2017. 06. 01.)
- OSBOR, Kris: Would Russia Attack & Invade the Baltics? (And Could America's Military Stop Them?) <http://nationalinterest.org/blog/the-buzz/would-russia-attack-invade-the-baltics-could-americas-17921> (Letöltés ideje: 2017. 06. 01.)
- PERJÉS Zoltán: Ötvenhat éve jött létre a Varsói Szerződés, 2011, <http://www.honvedelem.hu/cikk/25904> (Letöltés ideje: 2017. 05. 01.)
- PRIMAKOV, Jevgenyij: Nemzetközi kapcsolataink a XXI. század küszöbén: Problémák és perspektívák. Szerk.: Gazdag–Siselina, 1996, pp. 33–45.
- RADA Péter: Új világrend? - Nemzetközi kapcsolatok a hidegháború utáni világban, Budapest, Corvinus Külügyi és Kulturális Egyesület Ifjú Közgazdászok Közhasznú Egyesülete, 2007, p. 56.
- Relations with Russia, http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_50090.htm?selectedLocale=en (Letöltés ideje: 2017. 06. 01.)
- ROMANIA'S PERMANENT DELEGATION to NATO <https://nato.mae.ro/en/node/589> (Letöltés ideje: 2017. 05. 28.)
- SIR SHIRREFF, Richard: 2017 - Háború Oroszországgal, Athenaeum Kiadó, 2017, p. 38.

- SZEMERKÉNYI Réka: Az átalakuló NATO. In: Dunay Pál – Gazdag Ferenc: Az Észak Atlanti Szerződés Szervezete. Tanulmányok és Dokumentumok, Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, Budapest, 1997, p. 96.
- TÁLAS Péter: A varsói NATO-csúcs legfontosabb döntéseiről, Stratégiai Védelmi Kutatóközpont, Elemzések 2016/10., 2016, pp. 1-4.
- The Military Balance 2017. ISSN: 0459-7222
- The North Atlantic Treaty Washington D.C. – 4 April 1949 http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17120.htm (Letöltés ideje: 2017. 06. 01.)
- TÓTH Tamás: Globalitás – Biztonság, 2012, <http://biztonsagpolitika.hu/szakkollegium/biztonsagpolitikai-szakkollegium-hirek/globalitas-biztonsag> (Letöltés ideje: 2017. 05. 01.)
- TÖMÖSVÁRY Zsigmond: A NATO és Oroszország kapcsolatai, e kapcsolatok hatása Közép-Európa, s benne Magyarország biztonságára. Budapest, Doktori PhD értekezés, 2003, pp. 9-50.
- Would Russia Attack & Invade the Baltics? (And Could America's Military Stop Them?) <http://nationalinterest.org/blog/the-buzz/would-russia-attack-invade-the-baltics-could-americas-17921> (Letöltés ideje: 2017. 06. 01.)
- Варшавский договор 1955 года. Историческая справка https://ria.ru/history_spravki/20110221/330213761.html (Letöltés ideje: 2017. 05. 20.)
- Встреча с руководителями международных информагентств, 2016 június 17., <http://special.kremlin.ru/events/president/transcripts/52183> (Letöltés ideje: 2017. 06. 01.)
- Кто обещал Горбачеву "нерасширение НАТО на восток"? /Путин опять соврал/ <http://v-n-zb.livejournal.com/8883349.html> (Letöltés ideje: 2017. 05. 21.)
- Открытие военно-морских учений «Морское взаимодействие – 2014» <http://www.kremlin.ru/events/president/news/21048> (Letöltés ideje: 2017. 06. 01.)
- Песков: Россия не ответит "Искандеры" из Калининграда в нынешних условиях Подробнее на <http://tass.ru/politika/3959838> (Letöltés ideje: 2017. 06. 01.)
- Республики СССР <https://sovtime.ru/republics/> (Letöltés ideje: 2017. 05. 16.)
- Саммит Шанхайской организации сотрудничества <http://kremlin.ru/events/president/news/54736> (Letöltés ideje: 2017. 06. 08.)
- Союз Советских Социалистических Республик <http://sssr.su/> (Letöltés ideje: 2017. 05. 15.)

A MUSZLIM TESTVÉRISÉG HELYZETE EGYIPTOMBAN ÉS A NEMZETKÖZI SZÍNTÉREN A MORSZI-KORMÁNY BUKÁSA UTÁN

Bevezetés

A Muszlim Testvériség a Hasszan al-Banna által 1928 márciusában létrehozott társaságból a kétezres évek végére Egyiptomban a legnagyobb ellenzéki erő lett, és az iszlám világban közvetlenül vagy közvetve, szinte mindenhol a politika meghatározó szereplőjévé vált.

Egyiptomban a 2011-es forradalmat és Hoszni Mubarak elnök megbuktatását követő 2012-es választásokat a Muszlim Testvériség pártja, a Szabadság és Igazság Párt megnyerte, és Mohamed Morszi elnök vezetésével egy mérsékelt iszlamista kormányt alakított.

Egyiptomban, a Testvériség története során, szervezetein és az általa támogatott Szabadság és Igazság Párton keresztül először kerülhetett vezető pozícióba, ám regnálása tiszavirág életűnek bizonyult. Ezt köszönhette egyrészt rossz gazdaságpolitikájának, mely nemhogy növekedést eredményezett volna, de az egyiptomi átlag-életszínvonal további csökkenéséhez vezetett, másrészt annak, hogy Morszi elnök megpróbálta csökkenteni a korábban a hatalmat lényegében birtokló hadsereg érdekkörének gazdasági befolyását, és ezáltal függetlenedni tőle.¹ Ennek a törekvésnek a tetőpontja az volt, amikor a hadsereg közeli cégeket kihagyta a legnagyobb egyiptomi infrastrukturális beruházásból, a Szezi-csatorna bővítéséből. A Morszi-kormány tárgyalásokat kezdeményezett a csatorna bővítéséről az Egyiptomi Muszlim Testvériséget (MT) már jó ideje pénzelő Katarral, „Így a Testvériség ellenőrizte volna a gazdasági szuverenitást” mondja Robert Springborg, a Naval Postgraduate School nyugalmazott professzora, akinek az egyiptomi hadsereg a szakterülete. „A katariai adták volna a pénzt, a MT állította volna fel a vállalatokat, és a hadsereget kihagyták volna.”²

Morszi ezzel a lépésével gyakorlatilag megpecsételte kormánya sorsát. Az addig őt támogató védelmi minisztere, Abdel Fattah asz-Szíszi tábornok katonai puccsal átvette a hatalmat, így a hadsereg visszaszerezte az irányítást. A Muszlim Testvériség – a hatalomátvételt követő tisztogatás és letartóztatások következtében rendkívül meggyengítve – ismét illegálisba szorult. Asz-Szíszi a Szezi csatorna

¹ BESENYŐ János – MILETICS Péter: Országismertető - Egyiptom, második, bővített kiadás, Budapest, 2014, http://www.kalasznyikov.hu/dokumentumok/orszagismerteto_egyiptom2.pdf (Letöltés ideje: 2017. 03. 19.)

² HAUSLOHNER, A.: Egypt's 'Military Inc' expands its control of the economy. The Guardian 2014. március 18., <https://www.theguardian.com/world/2014/mar/18/egypt-military-economy-power-elections> (Letöltés ideje: 2017. 03. 12.)

bővítésének ügyéből nemzetbiztonsági kérdést csinált, hazaárulással vádolta a Morszi-kormányt, így generálva jogalapot a puccsnak. Morszit később a 2011-es forradalom alatt elkövetett bűnök miatt vonták felelősségre. Asz-Szisi 2014 májusára új elnökválasztást írt ki, melyet 47,5% körüli részvétel mellett³ a szavazatok 96,91%-nak megszerzésével megnyert.⁴

A Muszlim Testvériség helyzete

Oda a „tűzfal”?

Sokan úgy gondolják, hogy a Muszlim Testvériség, a valamikori terrorista módszerektől sem visszariadó radikális mozgalom, mely idővel mérsékelt iszlamista tömegpártot alakított, az „Arab tavasz”-t követő rendszerváltás után, ahogy Marc Lynch egy, a The Washington Postban írt cikkében fogalmazott „az iszlamisták a még erőszakosabb szélsőségesek elleni tűzfal”⁵ szerepét játszhatta volna. A muszlim tömegek között széles körű támogatottságával elszívta volna a radikális iszlamista csoportoktól az „emberanyag-utánpótlást”, valamint az ideológiai támogatottságot, és ebben a nyugati világ pártolhatta volna.

Az újonnan megalakult Trump-kormány célja viszont az iszlamizmus teljes marginalizálása. Trump tanácsadói egy olyan rendelet tervezetén vitatkoznak, amellyel a Muszlim Testvériséget külföldi terrorszervezetnek nyilvánítanák, és ezzel a Közel-Kelet „legrégebbi és talán a legbefolyásosabb iszlamista szervezetét vették ösztűz alá.”⁶

Persze kérdés, hogy az amerikai kormány pontosan mit is ért „Muszlim Testvériség” alatt. Abdullah Al-Arian *The Muslim Brotherhood and Trump's terror list* című Al Jazeera cikkében írja, hogy azok, akik szeretnék a Muszlim Testvériséget feltüntetni a nemzetközi terrorszervezetek listájára, „csak hozzávetőleges fogalmakkal rendelkeznek, nagy valószínűséggel egyébként szándékosan nem adnak pontos definíciót, mert ez lehetővé teszi a hivatalnokoknak, hogy rugalmasan tehessenek lépéseket, bármelyik szervezet, entitás vagy egység

³ KINGSLEY, P.: Abdel Fatah al-Sisi won 96.1% of vote in Egypt presidential election, say officials. The Guardian. 2014. június 3., <https://www.theguardian.com/world/2014/jun/03/abdel-fatah-al-sisi-presidential-election-vote-egypt> (Letöltés ideje: 2017. 03. 15.)

⁴ El-Sisi wins Egypt's presidential race with 96.91%. Ahram Online 2014. június 3., <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/64/102841/Egypt/Politics-/BREAKING-PEC-officially-announces-AbdelFattah-ElSi.aspx> (Letöltés ideje: 2017. 03. 21.)

⁵ LYNCH, M.: Is the Muslim Brotherhood a terrorist organization or a firewall against violent extremism? The Washington Post. 2016. március 7., https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2016/03/07/is-the-muslim-brotherhood-a-terrorist-organization-or-a-firewall-against-violent-extremism/?utm_term=.2f31f49d4a8e (Letöltés ideje: 2017. 03. 18.)

⁶ BAKER, P.: White House Weighs Terrorist Designation for Muslim Brotherhood. The New York Times 2017. február 7., <https://www.nytimes.com/2017/02/07/world/middleeast/muslim-brotherhood-terrorism-trump.html?rref=collection%2Ftimestopic%2FMuslim%20Brotherhood%20Egypt> (Letöltés ideje: 2017. 03. 19.)

ellen, akikre szerintük ráillik a meghatározás.”⁷ A Trump-kormány Közel-Kelet-politikáját kritizálók nagy része úgy látja, hogy a Muszlim Testvériség marginalizálásával Amerika a saját szövetségeseit fejezi le és destabilizálja a régiót, mert egyrészt „számos politikai párt gyökerei a Muszlim Testvériséghez nyúlnak vissza, és ezek a pártok Marokkótól Jemenig tagjai a kormányoknak”,⁸ másrészt mert a korábban említett „tűzfal” szerepét tölthette volna be a Testvériség, és az iszlamista szervezeteket, illetve a velük szimpatizáló tömegeket csak tovább radikalizálhatja ez a lépés.

Természetesen ez a kérdés azért sokkal árnyaltabb, bár tény, hogy számos, sok esetben az Amerikai Egyesült Államokkal szövetséges kormánynak tagja egy Muszlim Testvériséghez köthető párt, ilyen például Kuvaitban az Iszlám Alkotmányos Mozgalom (ICM), vagy más nevén a „Hadas”.⁹ Vannak ugyanakkor olyan ágak is, amelyek kifejezetten Amerika-ellenességükről híresek, agresszív, terrorista eszközöktől sem visszariadó szervezetek, mint például a Hamasz, amely szintén a Muszlim Testvériséghez köthető szervezet.

Érdekes példa a Testvériséghez kapcsolható csoportok közötti különbségekre, hogy a Muszlim Testvériség kuvaiti szervezete az Öböl-háborúban üdvözölte és támogatta az amerikai csapatok bevonulását Irakba, míg az iraki és egyiptomi szárny ezt nyilván ellenezte. Ebben a helyzetben a Testvériség különböző ágai helyezkedtek szembe egymással. Ez jól mutatja, mennyire nem egységesek a Muszlim Testvériséghez köthető szervezetek, pártok és egyéb csoportok.

Tovább bonyolítja a kérdést, hogy milyen típusú szervezetek férnek bele a „terrorszervezet” vagy a „terrorszervezetet segítő” kategóriába, hiszen a Testvériséghez köthetőek különböző pártok, iskolák, alapítványok, karitatív szervezetek, és még lehetne sorolni. Ezeknek a szervezeteknek a kategorizálása szubjektív elbírálás részét képezheti, melyről az Egyesült Államok dönt, így Amerika külpolitikai érdekeitől függ, hogy mely csoportok minősülhetnek a Testvériséghez kapcsolható nemzetközi terrorszervezetnek. Lényegében, ha a tervezett rendelet életbe lép, a „Muszlim Testvériség” név egy olyan stigma lesz, amelyet a Trump-kormány szinte bármilyen, a Testvériséggel kapcsolatba hozható szervezetre rásüthet.

Terrorszervezet-e a Muszlim Testvériség, vagy nem?

A Muszlim Testvériséget sokkal bonyolultabb megítélni, mint más, egyértelműen terrort alkalmazó dzsihadista szervezeteket, például az al-Kaidát vagy az Iszlám Államot.

⁷ AL-ARIAN, A.: The Muslim Brotherhood and Trump's terror list. Al Jazeera 2017. február 2., <http://www.aljazeera.com/indepth/features/2017/02/muslim-brotherhood-trump-terror-list-170201090317237.html> (Letöltés ideje: 2017. 03. 19.)

⁸ Uo.

⁹ GRAHAM E. Fuller: The Future of Political Islam, Palgrave MacMillan, 2003., p. 39.

Habár tény, hogy kezdetben, az 50-60-as években a Testvériség is előszeretettel alkalmazott terrorista eszközöket (robbantás, merénylet stb.) a Szabad Tisztek által vezetett Egyiptomi kormány ellen, de később ezeket az eszközöket elvetették, és pusztán politikai téren próbálták érvényesíteni akaratukat. (Erőszakmentességet hirdettek, megpróbálták legitim politikai tényezőként működni és ezáltal nagy tömeghez eljutni és emészthetővé válni.) Felismerték, hogy a széles tömegek felé nyíló út nem fér össze a radikalizmussal, mert az csak egy jóval kisebb szélsőséges réteget mozgósít, ami kevés ahhoz, hogy valódi politikai tényezővé váljanak, illetve a nemzetközi legitimitás hiánya is lehetetlenné tenné azt.

Ugyanakkor felmerül a kérdés, hogy egy korábban terrorista módszerekkel dolgozó szélsőséges szervezet képes-e valódi átalakulásra, képes-e „*átlátható, legitim eszközökkel élni más politikai pártokkal való együttműködésében és a hatalom gyakorlásában*”.¹⁰ Képes-e arra, hogy konszolidálódjon és a teljes szervezetben véghez vigyen egy profilváltást.

A másik nagy különbség a klasszikus radikális iszlamista szervezetek és a Testvériség között, hogy a korábban példaként említett terrorszervezetek felépítése viszonylag egyszerűen strukturált, piramis rendszer szerint épül fel, élükön egy vezérrel. Például az Iszlám Állam feje, a magát az állam kalifájának nevező Abu Bakr al-Baghdadi, alatta egy-egy helytartója Irakban és Szíriában, továbbá a megszállt területeken 13 szíriai és iraki tartományt irányító kormányzó, és közel 1000 középvezető irányítja az Iszlám Állam lakosságát.¹¹

Igaz, a Muszlim Testvériség szervezeteinek struktúrája hasonló, szintén hierarchikusan, piramis alakban épül fel, azonban míg az Iszlám Állam vagy az al-Kaida szerkezetét tekintve csupán vertikális síkon mozog, addig a Testvériség szervezetei horizontális síkon, egymáshoz különböző szorossággal kapcsolódva, néha alá-fölérendeltségi viszonyban, de olykor egymástól teljesen függetlenül működnek. Ezért, míg a klasszikus dzsihadista szervezet könnyű körülhatárolni, addig a Testvériségnél nehéz meghúzni a határt, mely szervezetek tartoznak közvetlenül az anyaszerv alá, és melyek azok, amelyek csak bizonyos módon kapcsolhatók hozzá.

További különbség, hogy a Muszlim Testvériség rengeteg legálisan működő iskolát, alapítványt, karitatív szervezetet stb. támogat, melyek közül sokat közvetlenül a Testvériség működtet, de vannak melyek csak lazán köthetőek a Testvériséhez.

A Muszlim Testvériség helyzete Egyiptomban és Egyiptomon kívül

A Morszi-kormány előnytelen gazdasági lépései okozta életszínvonal csökkenés miatt elégedetlen tömeg, valamint az iszlamizálástól való félelmük miatt a koptok és az ellenzéki szekuláris és liberális oldal a hadsereg támogatta ellenzéki

¹⁰ BESENYŐ János: „Arab tavasz” – politikai rendszerváltás az észak-afrikai arab államokban. *Kül-Világ*. 2011. VIII./4. pp. 51-75.

¹¹ RESPERGER, István: Az erőszak helye szerepe az Iszlám Állam terrorszervezet tevékenységében *Hadtudományi Szemle*, 2015. VIII. / 4. pp. 100-111.

erő mögé sorakozott, így a kormány támogatottsága csökkent, míg az ellenzéké nőtt.¹²

Így, mikor Abdel Fattah asz-Szisi tábornok bejelentette Morszi eltávolítását, a 2012-es alkotmány felfüggesztését, a hatalom átadását az ideiglenes köztársasági elnöknek, valamint az új választások kiírását,¹³ már nem állt olyan tömeg a kormány mögött, amely a váltást megakadályozhatta volna. A Testvériség Egyiptomban a hadsereg hatalomátvételét, vagy inkább annak visszaszerzését követően teljesen lehetetlen helyzetbe került. Morszi és a Muszlim Testvériség vezetői ellen koncepciós perek százai indultak, a politikai tisztogatások során egy alkalommal, 2014 áprilisában, az egyiptomi történelemben példátlan módon, 683 embert ítélt halálra a bíróság egy tömegtárgyaláson. A tömeges halálos ítéleteket a nemzetközi közösség elítélte, de az egyiptomi belpolitikába nem szólt bele. Morszi bukása az Egyesült Államok és Európa szempontjából nem volt meghatározó jelentőségű, mivel mind az iszlamista vezetés, mind a hadsereg kereste az együttműködést a Nyugattal, és került a konfliktust. Amerika szövetségesei a régióban, Szaúd-Arábia, az Emírátságok, de még Katar is támogatásáról biztosította az új vezetést, noha Katar pénzelte volna a Szuezi-csatorna bővítését, ha a Morszi-kormányt nem buktatják meg. Habár Katar a hatalomváltás következtében óriási befektetési lehetőségétől esett el, nem ment szembe a többi GCC ország véleményével. Az oroszok hamar gazdasági partnerre találtak az új egyiptomi vezetésben, 2015 februárjában Vlagyimir Putyin orosz elnök és Asz-Szisi szándéknyilatkozatot írt alá, hogy Egyiptom első atomerőművét az oroszok építik meg.¹⁴

Kik maradtak a Testvériségnek?

Az egyiptomi Muszlim Testvériség lényegében a térség politikai életében meghatározó szövetséges nélkül maradt. A régióból csupán az „Arab tavasz”-t követően, az abból relatíve szerencsésen kijövő Tunézia, illetve a mérsékelt iszlamista vonalat képviselő Törökország ítélte el az egyiptomi kormány megbuktatását. Recep Tayyip Erdoğan nyíltan támogatja a Muszlim Testvériséget, mivel Törökországban a mérsékelt iszlamizmust kívánja erősíteni, és bizonyos fokig értékrendbeli közösséget vállal a Testvériséggel. További párhuzam Erdoğan számára Törökország és Egyiptom között a hadsereg problematikája. Atatürk a modern Törökországot úgy alkotta meg, hogy a szekuláris berendezkedést és az alkotmányos rendet a hadsereg úgy garantálja, hogy amennyiben autoriter törekvéseket észlel a rendszerben, a regnáló kormányt puccsal megdöntse, és új választásokat írasson ki. Ezek a katonai beavatkozások nem a katonai vezető elit hatalomátvételét jelentették, hanem a demokratikus rend védelmében, vagy az

¹² BESENYŐ János – GÖMÖRI Roland: Arab Spring, Christian Fall? – The situation of Christian minorities in the Middle East after the Arab Spring, International Institute for Counter-Terrorism, Herzliya, 2013. június, http://www.ict.org.il/Article/998/Arab_Spring_Christian_Fall (Letöltés ideje: 2017. 03. 21.)

¹³ BESENYŐ 2011. pp. 51-75.

¹⁴ BÁNK J.: Oroszország építi Egyiptom első atomerőművét. magyarhirlap.hu., http://magyarhirlap.hu/cikk/16999/Oroszorszag_epiti_Egyiptom_első_atomeromuvet (Letöltés ideje: 2017. 03. 19.)

országban uralkodó polgárháborús viszonyok megszüntetésének jegyében történtek.¹⁵ Atatürk ezt egyfajta védelemnek is szánta, a reiszlamizáció és a régi államforma visszarendeződésének megakadályozásának érdekében.

Erdoğan az utóbbi pár évben próbálta a hadsereg kontrollját csökkenteni a rendszer fölött. Ez a Morszi-kormánnyal ellentétben Erdoğan sokkal ügyesebb politikájának köszönhetően Törökországban megvalósulni látszik, a 2016 nyarán történt puccskísérletet követő módszeres politikai tisztogatások, a leendő új alkotmány és a prezidenciális rendszerre történő átállás pedig végleg átalakíthatják a török hatalmi viszonyokat. Bár Erdoğan ügyesen használja ki Törökország geopolitikai helyzetét azzal, hogy Szíria és Európa között a „határőr” szerepét játssza, és noha érezhetően törekszik arra, hogy a térségben vezető szerephez jusson országa, édeskevés ahhoz, hogy a Muszlim Testvériségnek az ideológiai, esetleg anyagi támogatáson kívül bármit segíthessen. Erdoğan Szíriában is a szunnita, mérsékeltlen-iszlamista ellenzék támogatja – a Szabad Szír Hadsereg (SZSZH) parancsnokság a határ török oldalán diszlokált, katonai és anyagi támogatást kaptak a török kormánytól¹⁶ –, mivel nem érdeke, hogy a kurd lázadó csapatok és a radikális iszlamista erők teret nyerjenek. Elsősorban attól tart, hogy a PKK által is támogatott kurd Népi Védelmi Alakulatok (YPG) ellenőrzésük alatt tartásuk a Törökországgal határos területeket, és ezáltal erősítsék a kurd szeparatista törekvéseket. Oroszország és a török kormány között az utóbbi időben megromlott kapcsolat és a Putyin által támogatott szír kormányerők pozíciójának megerősödése sem kedvez Törökország törekvéseinek, hogy befolyását kiterjessze a régióban.

A Muszlim Testvériség helyzete a Közel-Kelet néhány stratégiailag fontos régiójában

Szaúd-Arábia és a GCC országok

A Muszlim Testvériség az 1950-es években tűnt fel Szaúd-Arábiában, amikor több ezer tagja menekült oda Egyiptomból Nasszer megtorlása elől. A frissen alapított államban a népesség java része iskolázatlan, írástudatlan nomád vagy félnomád törzsi életet élő csoportokból állt, így a szaúdi vezetés üdvözölte a főként Egyiptomból és Szíriából elmenekült értelmiségi réteg érkezését, akik elsősorban tanári, orvosi, hivatalnoki állásokat kaptak. A szaúdi vezetés úgy gondolta, hogy a Testvériség elüldözött tagjai integrálódnak az államvallásként működő ultrakonzervatív szalafita-vahhabita irányzatba, de legalábbis kompatibilisek lesznek azzal. Hamar kiütözköztek azonban a Testvériség ideológiája és a vahhabita iskolák közötti vallásjogi kérdésekben lévő ellentétek, és habár a Szaúd-Arábiába menekült egyiptomiak nyíltan nem mentek szembe a regnáló uralommal, de az uralkodó család megtiltotta, hogy bármilyen formában beleszóljanak vallásjogi kérdésekbe. Mivel ebben az időben Szaúd-Arábiában vezetésre képes értelmiségi réteg alig létezett, a Testvériség tagjai – noha a szervezetek nyíltan nem működhettek – beépültek az államszervezetbe, a bürokráciába és az oktatásba, teljesen átszöve

¹⁵ EGERESI Zoltán A török hadsereg változó szerepe: kiszorulás a hatalomból? <http://biztonsagpolitika.hu/publikaciok-2013/egeresi-zoltan-a-torok-hadsereg-valtozo-szerepe-kiszorulas-a-hatalombol-2013-julius-27> (Letöltés ideje: 2017. 03. 20.)

¹⁶ YEZDANI, I.: Syrian rebels: Too fragmented, unruly. Hurriyet Daily News 2012. szeptember 1. <http://www.hurriyetaailynews.com/syrian-rebels-too-fragmented-unruly.aspx?pageID=238&nID=29158&NewsCatID=352> (Letöltés ideje: 2017. 03. 19.)

azokat. A Muszlim Testvériség hatására nőtt ki a szaúdi iszlamista mozgalom, a Szahva, mely nagyrészt a Testvériség ideológiájából táplálkozott, és amely később évtizedekig megtartotta szoros, konfliktusmentes kapcsolatát a szaúdi állammal. Az egyik Szahva csoport névben is felvette a Muszlim Testvériséget, de az anyaszervezettől függetlenül működött, tagjai nem fogadtak hűséget a kairói általános vezetőnek.¹⁷ A Testvériség első komoly konfrontációja a szaúdi vezetéssel az Öböl-háború idején történt. Szaúd-Arábia ugyanis támogatta Kuvait felszabadítását, engedélyezte, hogy területén amerikai csapatok állomásozzanak, és az Egyesült Államokkal közös megszálló csapatokat küldött Irakba. A Muszlim Testvériség ezt nyíltan elítélte. A Testvériség életében a megszállás más szempontból is kritikus kérdéssé vált, mivel a Testvériség kuvaiti szárnya is üdvözölte az amerikai bevonulást, míg az iraki és egyiptomi Muszlim Testvériség Szaddámot támogatta. Válaszul a kuvaiti Muszlim Testvériség kilépett a Testvériség nemzetközi szervezetéből.

Morszi hatalomra kerülését követően tovább fokozódott a feszültség Szaúd-Arábia és a Muszlim Testvériség között, ugyanis a szaúdi királyi család félt, hogy a forradalom átgyűrűzik az országba, mert attól tartott, hogy a Testvériség által támogatott Morszi-kormány mérsékelt iszlamizmusa alternatívát kínálhat a szaúdi vahhabita rendszerrel és az uralkodó családdal szemben főleg a népesség több mint 30%-át kitevő vendégmunkások körében.¹⁸ A Morszi-kormány bukását követően a szaúdi állammal szemben több Szahva-vezető is nyíltan elítélte a szerintük legitím egyiptomi kormány ellen elkövetett puccsot. A helyzet odáig fajult, hogy a szaúdi kormány válaszul 2014. március 7-én hivatalosan terrorista szervezetnek nyilvánította a Muszlim Testvériséget, más Szíriában harcoló dzsihadista szervezetekkel együtt.¹⁹

A Testvériség helyzete az Emirátusokban sem kedvezőbb, a vezetés szintén tart az államellenes szervezkedésektől, így a Testvériséget terrorista szervként tartják nyilván.

A Muszlim Testvériség Szíriában

Az egyiptomi anyaszervezethez lazán kötődő szír Muszlim Testvériség, Szíria 1946-ban elnyert teljes függetlenségét követően legális ellenzékként működött az Egyesült Arab Köztársaság 1958-as kikiáltásáig. A Nasszer vezette köztársaság 3 évében a szervezetet ugyan nem üldözték, de politikai pártot nem alapíthatott, nem támogathatott. Az államszövetség bukását követően utoljára 1961-ben indult a Testvériség pártja választásokon, majd az 1963-as puccsot követően, miután a szekularista arab-szocialista Baasz párt került hatalomra, a szervezetet betiltották. A

¹⁷ LACROIX, S.: Saudi Arabia's Muslim Brotherhood predicament. The Washington Post. 2014. március 20., https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2014/03/20/saudi-arabias-muslim-brotherhood-predicament/?utm_term=.0780fe0d2177 (Letöltés ideje: 2017. 03. 19.)

¹⁸ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sa.html> (Letöltés ideje: 2017. 03. 10.)

¹⁹ LACROIX: i.m.

szír Testvériség illegálisból segített több szunnita kormányellenes mozgalmat, támadta a szekularizmust és az alavita kisebbségi vezetést. Az 1982-ben Hama városában kitört, majd a kormányerők által leverett lázadásban betöltött szerepe miatt a Testvériséget minden eszközzel üldözni kezdte a szír vezetés, tagjának lenni főbenjáró bűnnek számított. A tiltás ellenére a Testvériség nem tűnt el, csupán tovább marginalizálódott. A szír Muszlim Testvériségből nőtt ki magát az 1987-ben létrejött Hamasz mozgalom.

A 2011-es polgárháború kitörése óta a szír Muszlim Testvériség a szunnita ellenzéki szervezeteket támogatja, és bár a Testvériségnek nincs hivatalos katonai szárnya és visszautasítja, hogy titokban segítené a szíriai polgárháborúban harcoló csoportokat.²⁰ Elsősorban a legnagyobb ellenzéki erőt, a Szabad Szír Hadsereget (SZSZH) támogatja, és az SZSZH-val a kezdetekben együtt harcoló, de később vele súlyos konfliktusba keveredő, az Al-Kaidához köthető iszlamista Al-Nuszra csoport mellett is kiállt, amikor tiltakozását fejezte ki az ellen, hogy azt az Egyesült Államok 2012-ben terrorista alakulatnak nyilvánította azt. Ugyanakkor a Testvériség magát mérsékelt iszlamistának vallja, az Iszlám Államtól teljes mértékben elhatárolódik.

A Muszlim Testvériség a síita többségű országokban (Irak és Irán)

Irakban a Muszlim Testvériséghez köthető Iraki Iszlamista Párt tagja az iraki szunnita pártszövetségnek. A párt a Testvériség szervezeteként alakult meg, de mára már nem köti magát az egyiptomi Muszlim Testvériséghez, viszont szoros politikai és szellemi szövetségesnek tartja azt.²¹ A Baasz-párt hatalma idején földalatti szervezetként működött, Szaddám Huszein bukását követően pedig aktív részese lett az iraki politikának. Retorikájában támadja Amerikát és a koalíciós erők jelenlétét Irakban, ugyanakkor hajlandó a párbeszédre.

Irán és a Muszlim Testvériség között sajátos viszony alakult ki. Noha a síita-perzsa Irán történelme során rendszerint szemben állt a szunnita-arab országokkal, a Testvériséggel sokszor a közös ellenség összekötötte. Már az irak-iráni háborúban megfogalmazódott a közös érdek, mivel a Szaddám Huszein vezette baaszista rezsimmel Irán és a Testvériség is szemben állt. Amikor 2011-ben elkezdődött az „Arab tavasz”, az Iráni Iszlám Köztársaság az „iszlám ébredéséért” üdvözölte azt, és saját, 1979-es forradalma folytatásaként értékelte. Teherán szerint sok közös vonás van Iránban és az Egyiptomi Muszlim Testvériség között, különösen az „iszlám demokrácia” fogalma és értelmezése területén.²² A Morszi-kormány megdöntését Teherán elítélte. Hossein Amir-Abdulahian, Irán arab ügyekért felelős minisztere kijelentette, hogy Irán elítéli a puccsot. *„Nyomatékosan közöltük az egyiptomi hatóságokkal, hogy a Muszlim testvériséget nem tekintjük terrorszervezetnek. Ugyanakkor részt veszünk asz-Szíszi elnök beiktatásán.”* – nyilatkozta, továbbá felszólította az egyiptomi hadsereget, hogy tartózkodjon az

²⁰ AFANASIEVA, D.: Banned in Syria, Muslim Brotherhood members trickle home. Reuters 2015. május 7., <http://www.reuters.com/article/us-syria-crisis-brotherhood-idUSKBN0NR20Y20150507> (Letöltés ideje: 2017. 03. 19.)

²¹ <http://www.globalsecurity.org/military/world/iraq/iip.htm> (Letöltés ideje: 2017. 03. 12.)

²² DOT-POUILLARD, N.: Iran and the Muslim Brotherhood: The best of enemies? Middle East Eye 2016., <http://www.middleeasteye.net/news/iran-and-muslim-brotherhood-best-enemies-2061107490>, (Letöltés ideje: 2017. 03. 15.)

olyan erőszakos lépésektől, amelyeket már korábban alkalmaztak az egyiptomi Muszlim Testvériséggel szemben.²³

Összegzés

A hadsereg puccsát követően a Muszlim Testvériség egyiptomi anyaszervezetét hatalmas károk érték. Túl azon, hogy a szervezetet újra betiltották, a tömeges letartóztatások után számos vezetőt bebörtönöztek vagy kivégeztek, ezzel megbénították a Testvériség működését. A Muszlim Testvériség alapvető egysége az „*uszra*”, a család, mely 4-5 emberből áll, melynek a vezetője a „*naqib*”, a kapitány.²⁴ A kapitányok rendszeres időközönként találkoznak és tanácskoznak a helyi adminisztratív tanácsban, az ő választottaik képviselik őket a regionális vezetékben,²⁵ és így lényegében egy képviseleti, ugyanakkor szigorúan hierarchikus rendszerben működik a vezetés és a döntéshozatali rendszer. Mivel a legtöbb kisebb szervezeti egység fejét letartóztatták, vagy rejtőzködésként kényszerültek, a családok vezető nélkül maradtak, nincs, aki tartsa a kapcsolatot, ezért elszigetelődnek egymástól. A szervezet működése lebénul és szétesik.

A testvériség megmaradt tagjainak nincs túl sok választásuk, vagy illegálisban folytatják tevékenységüket, kockáztatva ezzel letartóztatásukat, vagy elfogadják az új hatalmi rendet és a háttérbe húzódnak. Várható egy szűk réteg radikalizálódása, de nem számottevő mértékben, mert az egyiptomi vezetés Testvériséggel szembeni kemény fellépése, és az amerikai és orosz kormány iszlamizáció ellenes megnyilvánulásai ellenére a legtöbben nem azonosulnak a radikális vonallal, illetve, mivel Egyiptomban a gazdasági helyzet stabilizálódni látszik és az életszínvonal újra növekedésnek indul, nincs komolyabb ellenállás a kormánnyal szemben. Nyilván várhatóak kormányellenes megmozdulások, de ezt a kormány és a hadsereg kezelni tudja.

Hasonló a helyzet Szíriában és az Iszlám Állam által kontroll alatt tartott többi területen is. Az Iszlám Állam megítélése a lakosság körében elkövetett vérengzések miatt legalább olyan negatív, mint a kormányerőké, még a szunnita lakosság körében is, ezért nem várható, hogy a szélsőséges iszlám jelentős tömegeket radikalizál. Természetesen igaz, hogy ezzel együtt akár néhány száz, esetleg néhány ezer taggal bővíthet a radikális terrorista szervezetek tagjainak száma, de katonai szempontból ez a szám nem jelent kifejezett komoly kockázati tényezőt egyik nagyhatalom számára sem. Valódi biztonsági kockázatot a térségben dúló polgárháború elől menekülő migránsok kontrollálatlan belépése jelenti az Európai Unió területére.

²³ DOT-POUILLARD: i.m.

²⁴ TRAGER, E.: The Unbreakable Muslim Brotherhood: Grim Prospects for a Liberal Egypt. The Washington Institute 2011. szeptember-október, <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/the-unbreakable-muslim-brotherhood-grim-prospects-for-a-liberal-egypt> (Letöltés ideje: 2017. 03. 18.)

²⁵ The Meir Amit Intelligence and Terrorism Information Center: The structure and funding sources of the Muslim Brotherhood. Crethi Plethi. 2011. június 19. <http://www.crethiplethi.com/the-structure-and-funding-sources-of-the-muslim-brotherhood/global-islam/2011/> (Letöltés ideje: 2017. 03. 19.)

Nemzetközi szinten a Muszlim Testvériség már korántsem meghatározó hatalmi szereplő. Az egyiptomi anyaszervezetet szétverték, így még tovább lazul a különböző ágak, csoportok közötti kapcsolat. Annyira különböző az iszlám világ országainak, politikai szféráinak az érdeke, hogy eddig is szinte lehetetlen volt összehangolni a Testvériséget internacionális szinten. Egyes csoportok szembe helyezkednek különböző hatalmakkal, más csoportok ugyanazokkal szimpatizálnak. Az, hogy melyik, a Muszlim Testvériség alatt működő, vagy azzal kapcsolatban lévő szervezetből válik „terrorista csoport”, az attól függ, hogy milyen politikai erőkkel helyezkednek szembe. Amerika is lefektette a játékszabályokat a készülő rendeletével. Amely csoportok szembe mennek vele, vagy a nemzetközi politikai, gazdasági érdekeikkel, az a Muszlim Testvériséghez kapcsolódó terrorista csoporttá válik, más Amerika-barát szervezetek pedig majd nem köthetőek a Testvériséghez. De ez a módszer nem új és nem is egyedülálló. Hasonló példa Törökország esetében a Fetullah Gülen vezette Hizmet mozgalom megítélése nemzetközi szinten, de Nelson Mandela és az Afrikai Nemzeti Kongresszus is csak 2008-ban került le az Egyesült Államok terrorista szervezeteket nyilvántartó listájáról.²⁶

Összességében elmondható, hogy az „Arab tavasz”-t követő iszlamizációs törekvések szalmaláng életű felemelkedést hoztak a Muszlim Testvériség számára, de mára helyzete semmivel sem jobb, mint az arab nacionalizmus korszakában történő üldöztetése idején volt. Az arab világ társadalmaiban várt áttörés, melyet az „Arab tavasz” forradalmi hullámától reméltek, elmaradt. Az egyiptomi események a legjobb példája annak, hogy nem elég megszerezni a hatalmat, ha az új vezetés nem tud válaszolni a gazdasági és szociális kihívásokra és a különböző érdekcsoportok közötti status quo-t nem bírja fenntartani, nem lesz képes a tartós kormányzásra. Az iszlamizmus mint ideológia pedig önmagában nem ad választ a társadalmi és szociális problémákra, míg a hadsereg által támogatott kormány, ha nem is nyeri el a vallásos réteg ideológiai támogatását, de a fenti problémákra megoldást talál, és valamiféle stabilitást hoz, a szegényebb tömeg, amely Egyiptom lakosságának nagy részét adja, zömmel támogatni fogja.

Felhasznált irodalom:

- AFANASIEVA, D.: Banned in Syria, Muslim Brotherhood members trickle home. Reuters 2015. május 7., <http://www.reuters.com/article/us-syria-crisis-brotherhood-idUSKBN0NR20Y20150507> (Letöltés ideje: 2017. 03. 19.)
- AL-ARIAN, A.: The Muslim Brotherhood and Trump's terror list. Al Jazeera 2017. február 2., <http://www.aljazeera.com/indepth/features/2017/02/muslim-brotherhood-trump-terror-list-170201090317237.html> (Letöltés ideje: 2017. 03. 19.)

²⁶ Mandela taken off US terror list. BBC. 2008. július 1., <http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/7484517.stm> (Letöltés ideje: 2017. 03.)

- BAKER, P.: White House Weighs Terrorist Designation for Muslim Brotherhood. The New York Times 2017. február 7., <https://www.nytimes.com/2017/02/07/world/middleeast/muslim-brotherhood-terrorism-trump.html?ref=collection%2Ftimestopic%2FMuslim%20Brotherhood%20Egypt> (Letöltés ideje: 2017. 03. 19.)
- BÁNK J.: Oroszország építi Egyiptom első atomerőművét. magyarhirlap.hu., http://magyarhirlap.hu/cikk/16999/Oroszorszag_epiti_Egyiptom_első_atomero_muvet (Letöltés ideje: 2017. 03. 19.)
- BESENYŐ János: „Arab tavasz” – politikai rendszerváltás az észak-afrikai arab államokban. In: Kül-Világ. VIII. évfolyam, 4. szám. 2011, pp. 51-75.
- BESENYŐ János – MILETICS Péter: Országismertető – Egyiptom, második, bővített kiadás, MH ÖHP – MH KDK és az MH GEOSZ közös kiadványa, Budapest, 2014, ISBN: 978-963-89948-1-3, 294 oldal, http://www.kalasznyikov.hu/dokumentumok/orszagismerteto_egyiptom2.pdf (Letöltés ideje: 2017. 03. 19.)
- BESENYŐ János – GÖMÖRI Roland: Arab Spring, Christian Fall? The situation of Christian minorities in the Middle East after the Arab Spring, International Institute for Counter-Terrorism, Herzliya, 2013. june, http://www.ict.org.il/Article/998/Arab_Spring_Christian_Fall (Letöltés ideje: 2017. 03. 21.)
- DOT-POUILLARD, N.: Iran and the Muslim Brotherhood: The best of enemies? Middle East Eye 2016., <http://www.middleeasteye.net/news/iran-and-muslim-brotherhood-best-enemies-2061107490>, (Letöltés ideje: 2017. 03. 15.)
- EGERESI Z.: A török hadsereg változó szerepe: kiszorulás a hatalomból? 2013., <http://biztonsagpolitika.hu/publikaciok-2013/egeresi-zoltan-a-torok-hadsereg-valtozo-szerepe-kiszorulas-a-hatalombol-2013-julius-27> (Letöltés ideje: 2017. 03. 20.)
- HAUSLOHNER, A.: Egypt's 'Military Inc' expands its control of the economy. The Guardian 2014. március 18., <https://www.theguardian.com/world/2014/mar/18/egypt-military-economy-power-elections> (Letöltés ideje: 2017. 03. 12.)
- KINGSLEY, P.: Abdel Fatah al-Sisi won 96.1% of vote in Egypt presidential election, say officials. The Guardian. 2014. június 3., <https://www.theguardian.com/world/2014/jun/03/abdel-fatah-al-sisi-presidential-election-vote-egypt> (Letöltés ideje: 2017. 03. 15.)
- LACROIX, S.: Saudi Arabia's Muslim Brotherhood predicament. The Washington Post. 2014. március 20., https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2014/03/20/saudi-arabias-muslim-brotherhood-predicament/?utm_term=.0780fe0d2177 (Letöltés ideje: 2017. 03. 19.)

- LYNCH, M.: Is the Muslim Brotherhood a terrorist organization or a firewall against violent extremism? The Washington Post. 2016. március 7., https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2016/03/07/is-the-muslim-brotherhood-a-terrorist-organization-or-a-firewall-against-violent-extremism/?utm_term=.2f31f49d4a8e (Letöltés ideje: 2017. 03. 18.)
- RESPERGER I.: Az erőszak helye szerepe az Iszlám Állam terrorszervezet tevékenységében. Hadtudományi Szemle VIII. évfolyam, 4. szám. 2015. pp. 100-111.
- The Meir Amit Intelligence and Terrorism Information Center: The structure and funding sources of the Muslim Brotherhood. Crethi Plethi. 2011. június 19. <http://www.crethiplethi.com/the-structure-and-funding-sources-of-the-muslim-brotherhood/global-islam/2011/> (Letöltés ideje: 2017. 03. 19.)
- TRAGER, E.: The Unbreakable Muslim Brotherhood: Grim Prospects for a Liberal Egypt. The Washington Institute 2011. szeptember-október, <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/the-unbreakable-muslim-brotherhood-grim-prospects-for-a-liberal-egypt> (Letöltés ideje: 2017. 03. 18.)
- YEZDANI, I.: Syrian rebels: Too fragmented, unruly. Hurriyet Daily News 2012. szeptember 1. <http://www.hurriyetaidailynews.com/syrian-rebels-too-fragmented-unruly.aspx?pageID=238&nID=29158&NewsCatID=352> (Letöltés ideje: 2017. 03. 19.)

Internetes források

- El-Sisi wins Egypt's presidential race with 96.91%. Ahram Online 2014. június 3., <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/64/102841/Egypt/Politics-/BREAKING-PEC-officially-announces-AbdelFattah-ElSi.aspx> (Letöltés ideje: 2017. 03. 21.)
- Mandela taken off US terror list. BBC. 2008. július 1., <http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/7484517.stm> (Letöltés ideje: 2017. 03. 21.),
- <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sa.html> (Letöltés ideje: 2017. 03. 10.)
- <http://www.globalsecurity.org/military/world/iraq/iip.htm> (Letöltés ideje: 2017. 03. 12.)

A terrorizmus elleni fellépés intézményrendszere Spanyolországban

A 2004. évi madridi radikális iszlamista terrortámadást követően a spanyol kormány terrorellenes operatív tervet (*Plan Operativo de Lucha Contra el Terrorismo*) fogadott el, ami meghatározta a terrorellhárítással kapcsolatos feladatokat és a belügyminisztérium égisze alá rendelte a szükséges politikák kidolgozását és végrehajtását. A korábbinál integráltabb együttműködés jött létre a terrormegelőzés és -elhárítás terén az érintett minisztériumok, illetve a központi és regionális-tartományi szervezetek között.

A spanyol belbiztonsági intézményi struktúra is jelentős reformokon ment keresztül annak érdekében, hogy alkalmas legyen a dzsihádisták terrorizmus jelentette kihívások kezelésére¹, kiemelten a megelőzésre, azaz az esetleges terrortámadások megghiúsítására még a tervezés vagy az előkészítés időszakában. Az ország egész területére kiépítették a csendőrség és a rendőrség központi és regionális hírszerző-információs egységeinek rendszerét. A rákövetkező négy évben 1000 fővel növelték a nemzetközi terrorizmussal foglalkozó rendőrségi és csendőrségi szakemberek létszámát, miközben az ETA jelentette fenyegetéssel foglalkozók száma nem csökkent. A létszámnövekedés mértéke a rendőrségi hírszerzés esetében 72%-os, a csendőrségit tekintve 22%-os volt. Az egyik legfontosabb cél ugyanis – különösen a rendőri – hírszerzési képesség erősítése volt. Jelentősen növelték az arab, urdu stb. nyelveket ismerő fordítók, tolmácsok számát is. Négy év alatt csaknem 50%-kal nőtt a nemzetközi terrorizmus elleni fellépéssel közvetlenül összefüggő költségvetés.²

2004-ben hozták létre a Terrorellenes Nemzeti Koordinációs Központot (*Centro Nacional de Coordinación Antiterrorista – CNCA*)³, a hírszerzési információk integrált elemzésére és a biztonsági erők terrorellhárító tevékenységének koordinálására. A Központ feladata a stratégiai hírszerzési információkon alapuló rendszeres kockázat- és fenyegetés-elemzések készítése, amelyek lehetséges cselekvési terveket és műveleti jellegű ajánlásokat is tartalmaznak a tárgyalat

¹ Az 1990-es évektől a dzsihádisták terrorizmus nem volt ugyan ismeretlen a spanyol biztonsági szervek előtt, de az elhárítására nem fordítottak jelentős anyagi/humán erőforrásokat.

² REINARES, Fernando: After the Madrid Bombings: Internal Security Reforms and the Prevention of Global Terrorism in Spain. Real Instituto Elcano, WP 40/2008 http://www.realinstitutoelcano.org/wps/portal/rielcano_en/contenido?WCM_GLOBAL_CONTEXT=/elcano/elcano_in/zonas_in/international+terrorism/dt40-2008, pp. 2-4. (Letöltés ideje: 2017. 03. 04.)

³ 2014-ben összevonták a Szervezett Bűnözés elleni Hírszerzési Központtal (*Centro Inteligencia contra el Crimen Organizado*), azóta a neve: Terrorizmus és Szervezett Bűnözés elleni Hírszerzési Központ (*Centro de Inteligencia contra el Terrorismo y el Crimen Organizado - CITCO*)

fenyegetések elhárítására. A Központban rendőrségi és csendőrségi elemzők dolgoznak együtt a Nemzeti Hírszerzési Központ (*Centro Nacional de Inteligencia – CNI*) által delegált elemzőkkel. A Központ partnerszolgálati együttműködést végez a hozzá hasonló európai (például *Joint Terrorism Analysis Centre – Egyesült Királyság, L'unité de coordination de la lutte antiterroriste – Franciaország*) és Európán kívüli (*National Counterterrorism Center – USA, Le Centre africain d'études et de recherche sur le terrorisme – az Afrikai Unió Algírban működő hasonló szervezete*) intézményekkel. 2006-ban a Központon belül létrehozták a terrorellenes műveletek koordinációs rendszerét (*Sistema de Coordinación de Operaciones Antiterroristas*), ahová a rendőrség és a csendőrség terrorellhárító egységei helyeznek el adatokat az éppen folyamatban lévő műveleteikről, nyomozásaikról. A Központ a nemzetközi dzsihádisták terrorellenes fellépés mellett az ETÁ-val és más szélsőséges szervezetekkel szembeni elhárítási feladatokat is koordinálja.⁴ Hangsúlyosabbá váltak a Nemzeti Hírszerzési Központ feladatai is a dzsihádisták terrorizmus elhárításában.

A spanyol igazságszolgáltatási rendszerben a terrorizmusra és a szervezett bűnözésre szakosodott központi polgári büntetőbíróság (*Audiencia Nacional*) működik, amely egységes kritériumok alapján, a terrorcselekmények jelentette igazságszolgáltatási problémák ismeretében végzi a munkáját.⁵

A fegyveres erők szerepét a terrorellenes küzdelemben a 2008. évi, majd a 2012. évi nemzeti védelmi irányelv (*Directiva de Defensa Nacional*) határozta meg a következőképpen: „országunk számára a terrorizmus, a szervezett bűnözés és a tömegpusztító fegyverek proliferációja jelentik a legjelentősebb transznacionális fenyegetéseket. Esetleges összefonódásuk jelentős veszélyeket hordoz és pusztító következményei lennének.”⁶ A nemzetközi biztonsági környezet nagyfokú bizonytalanságát és a gazdasági válságnak a védelmi költségvetésre gyakorolt hatását hangsúlyozó 2012. évi védelmi irányelv így fogalmaz: „Spanyolországnak fel kell készülnie arra, hogy szembe szálljon azokkal a kockázatokkal, amelyeket a hálózatokkal átszőtt világban az információáramlás sebessége és minősége, a digitális tranzakciók, a szabad mozgások és a kereskedelmi kapcsolatok jelentenek, meg kell akadályoznia, hogy ezeket a terrorizmus és a szervezett bűnözés a maga céljai érdekében a társadalmi béke, a lakosság biztonsága, a politikai stabilitás és az általános jólét megzavarására használja.”⁷

⁴ REINARES 2008, pp. 2-4.

⁵ TARRERO, Alonso Óscar: Islamismo radical en España. Monografía. *Escuela Superior de las Fuerzas Armadas, Dpto. Inteligencia, 2010.*
http://www.defensa.gob.es/ceseden/Galerias/esfas/destacados/en_portada/ISLAMISMOx20RADICALx20ENx20ESPANA.pdf, p. 22. (Letöltés ideje: 2017. 05. 19.)

⁶ DDN 2008, - Directiva Defensa Nacional 2008, *Gobierno de España, Ministerio de Defensa* [online],
http://www.armada.mde.es/ArmadaPortal/page/Portal/ArmadaEspañola/mardigital_documento/prefLang_es/01_docu-institucional-defensa--05_directiva-defensa-nacional, p. 3. (Letöltés ideje: 2017. 05. 23)

⁷ DDN 2012 - Directiva Defensa Nacional, 2012 *Gobierno de España, Ministerio de Defensa* [online],
http://www.armada.mde.es/ArmadaPortal/page/Portal/ArmadaEspañola/mardigital_documento/prefLang_es/01_docu-institucional-defensa--05_directiva-defensa-nacional, p. 3. (Letöltés ideje: 2017. 05. 23)

A pénzmosás elleni 2010. évi törvény⁸ a Spanyol Királyság Központi Bankjában évtizedek óta működő, a pénzmosás és a pénzügyi visszaélések elleni fellépésért felelős pénzügyi hírszerzési egység (*Servicio Ejecutivo de la Comisión de Prevención de Blanqueo de Capitales e Infracciones Monetarias* – SEPBLAC) feladatává tette a terrorfinanszírozás felderítését és megakadályozását.⁹

Fontos szerepet tölt be a Nemzeti Válságkezelési Központ (*Centro Nacional de Conducción de Situaciones de Crisis* – CNCSC) 24 órában működő riasztási szolgálata, valamint Kritikus Infrastruktúravédelmi Nemzeti Központ (*Centro Nacional de Protección de las Infraestructuras Críticas* – CNPIC) válsághelyzetekben alkalmazott, jó gyakorlatokat összegyűjtő és rendszerező, valamint a kompetens kontaktszemélyeket tartalmazó adatbázisa.¹⁰

A terrorellenes intézményrendszer különböző szintjein az alábbi résztvevők működnek:

- stratégiai szint: a miniszterelnök és a kormány, a belügyminisztérium, az egyesített vezérkar végrehajtó bizottsága, a hírszerzési ügyek kormánybizottsága, a vészhelyzeti bizottság;
- operatív szint: Terrorizmus és Szervezett Bűnözés elleni Hírszerzési Központ, Nemzeti Válságkezelési Központ;
- taktikai szint: Nemzeti Hírszerzési Központ, nemzeti rendőrség, csendőrség, tartományi rendőrségek, tűzoltóság, vámórság, a pénzmosás és a pénzügyi visszaélések megelőzéséért felelős végrehajtó szolgálat (*SEPBLAC*), a terrorfinanszírozó tevékenységet felügyelő bizottság, a Királyi Gárda, a védelmi minisztérium, a külügyminisztérium.¹¹

A terrorizmus elleni fellépés jogszabályi alapjai és kormányzati stratégiai dokumentumai

A szeparatista indíttatású belső terrorizmus következtében az 1995. évi spanyol büntetőtörvénykönyv¹² tartalmazza a terrorszervezet meghatározását és az ilyenben való részvétel, az alkotmányos vagy a közrend megzavarását célzó cselekmények szankcionálását (VII. fejezet, 571 – 580. cikk). A törvény 2010. évi módosítása¹³ rendelkezik a kiskorúak büntethetőségéről terrorbűncselekmény elkövetése esetén. Az alkotmányból levezethető – demokratikus államokban ritkán alkalmazott – jogi lehetőség a terrorcselekményekben részvétellel vádolt személyek szabadságjogainak felfüggesztése.¹⁴ A büntetőtörvénykönyv a bünszövetkezetek közt a fegyveres és

⁸ Ley 10/2010

⁹ ZIEBA, Aleksandra: Counterterrorism Systems of Spain and Poland: Comparative Studies. *ECPR Joint Sessions of Workshops 2015 (Warsaw) Counterterrorism Strategies of the European States: Problems, Solutions and Challenges*. <https://ecpr.eu/Filestore/PaperProposal/d47dc01e-e154-4db1-8c04-7f08b0692592.pdf>, p. 6. (Letöltés ideje: 2017. 05. 19.)

¹⁰ Uo. p. 8.

¹¹ Uo. pp. 6-7.

¹² Ley Orgánica 10/1995

¹³ Ley Orgánica 5/2000

¹⁴ ZIEBA p. 5.

terrorcsoportokat, szervezeteket is felsorolja, különböző büntetési tételeket jelölve meg az aktív segítők vagy irányítók, illetve a résztvevők és tagok számára.¹⁵ A büntető törvénykönyv 2015. évi módosítása értelmében bűncselekménynek minősül az a külföldi utazás, amelynek célja a terrorizmus, más országok intézményeinek destabilizálása vagy részvétel katonai kiképzésben. Ugyancsak büntethető a fenti célú utazásokhoz a toborzás és a támogatás nyújtása. A dzsihádista radikalizáció és a terrorizmust támogatók jelentette kihívásokra adott válaszként az új rendelkezések a terrorfinanszírozás különböző aspektusaival is foglalkoznak, bűncselekménynek minősítik a terrorcsoporttal vagy szervezettel folytatott együttműködést a propagandatevékenységben, a hittérítésben vagy az internetes kiképzésben.¹⁶

A külföldiekről szóló törvény (*Ley Orgánica sobre Derechos y Libertades de los Extranjeros en España y su Integración Social*) lehetővé teszi külföldi állampolgárok kiutasítását, ha a nemzeti biztonságot fenyegető, vagy Spanyolország más országokkal való kapcsolatát hátrányosan érintő cselekményekben vesznek részt, illetve a közrendvédelmi törvényben (*Ley Orgánica sobre Protección de la Seguridad Ciudadana*) meghatározott bűncselekményeket követnek el. A kiutasítás érvénye 3-10 évre vonatkozhat.¹⁷

A 2013. évi Nemzeti Biztonsági Stratégia (*Estrategia de Seguridad Nacional*) az aktuális kihívások és fenyegetések közt másodikként a terrorizmust azonosítja: „A terrorizmus közvetlen módon érinti az állampolgárok életét és biztonságát ... A kormányzat elsődleges célja – annak eredetétől függetlenül – a terrorizmus megelőzése, megakadályozása és leküzdése. (...) Spanyolország célpontja a dzsihádista terrorizmusnak...”.¹⁸ Sorra veszi a terrorizmust kiváltó tényezőket: ezek „az éghajlatváltozás, a szegénység, az egyenlőtlenség, az ideológiai szélsőségek, a demográfiai egyensúly hiánya vagy az új technológiák rosszhaszemű használatának tömegessé válása”.¹⁹ (A terrorizmus elleni fellépés célja a Stratégia megfogalmazása szerint „a terrorizmus jelentette fenyegetés semlegesítése és a társadalom sérülékenységének csökkentése a támadásaival szemben, felvéve a harcot a terrorizmust megelőző és támogató radikalizációs folyamatok ellen”).²⁰

A Stratégia által megnevezett négy cselekvési irányban (megelőzés, védekezés, üldözés, reagálás) számos kezdeményezés indult: megelőzési célú A terrorfinanszírozás elleni fellépés akcióterve (*Plan de Acción de Lucha Contra la Financiación del Terrorismo*), A börtönökben végbemenő radikalizáció elleni program (*Programa contra la radicalización en prisiones*) és Az erőszakos radikalizáció elleni harc nemzeti stratégiája (*Plan Estratégico Nacional de Lucha*

¹⁵ TARRERO p. 6.

¹⁶ PONTE, María Ponte: La reforma de los delitos de terrorismo mediante la Ley Orgánica 2/2015”, *Análisis GESI*, 11/2015. [online] <http://www.seguridadinternacional.es/?q=es/content/la-reforma-de-los-delitos-de-terrorismo-mediante-la-ley-org%C3%A1nica-22015> pp. 5-8. (Letöltés ideje: 2016. 12. 02)

¹⁷ HRW-Setting an Example? Counter-Terrorism Measures in Spain. *Human Rights Watch*, 2005.01, Vol. 17, No. 1(D), <http://www.refworld.org/docid/42c3bd2e0.html> (Letöltés ideje: 2016. 01.29.)

¹⁸ ESN - Estrategia de Seguridad Nacional 2013. *Gobierno de España, Presidencia del Gobierno*. [online] <http://www.dsn.gob.es/es/estrategias-publicaciones/estrategias/estrategia-seguridad-nacional>, p. 25. (Letöltés ideje: 2015. 03. 20.)

¹⁹ Uo. p. 21.

²⁰ Uo. p. 39.

contra la Radicalización Violenta). 2015 decemberétől a nemzeti biztonságért való társadalmi felelősségvállalást szorgalmazva megkezdődött az állampolgárok együttműködésén alapuló „Állítsuk meg a radikalizmusokat” projekt (*Stop Radicalismos*).

A 2007-ben elkészült, a kritikus infrastruktúrák védelmére vonatkozó első nemzeti terv (*Plan Nacional de Protección de las Infraestructuras Críticas*), majd a 2011. évi kritikus infrastruktúrávédelmi törvény (*Ley 8/2011 de Protección de Infraestructuras Críticas*) alapján számos intézkedést hoztak olyan helyszínek vagy események biztonságának megerősítése érdekében, melyek a terrorizmus számára vonzó célpontok lehetnek. A büntető törvénykönyv már említett módosításai mellett kiegészült a büntetőeljárás törvény is: terrorcselekménynek minősül az iszlamista radikalizmushoz kapcsolódó katonai és harci kiképzés, a fegyver- vagy robbanószerhasználatra kiképzés, beleértve ezek passzív (pl. interneten keresztül megvalósuló) formáit is, és definiálták a külföldi terrorista harcos fogalmát. A válaszlépések részeként növelik a terrorizmus áldozatainak nyújtott segítséget és erősítik részvételüket a terrorizmust elutasító retorika kidolgozásában. 2015-ben a politikai pártok társadalmi konszenzust hoztak létre a terrorellenes fellépésben (*Acuerdo para afianzar la unidad en defensa de las libertades y en la lucha contra el terrorismo*), és növelték a spanyol részvételt a különböző, témával kapcsolatos fórumokon és munkacsoportokban.²¹

A Nemzeti Biztonsági Stratégia értelmében létrehozott 2015. évi Nemzeti Biztonsági Törvény (*Ley de Seguridad Nacional*) integrált megközelítéssel a közigazgatás és a társadalom egészének feladatait tárgyalja, megteremtve a három közigazgatási szint (állami, regionális és helyi) számára a biztonsági kérdésekben elengedhetetlen együttműködés jogi keretét.²²

Az éves nemzeti biztonsági jelentés (*Informe Anual de Seguridad Nacional*) 2016. évi kiadása a terrorizmust a nemzeti biztonságot érintő egyik legfőbb fenyegetésnek nevezi, különös tekintettel arra, hogy Spanyolország – történelmi, földrajzi, társadalmi és demográfiai okok következtében – folyamatosan a dzsihadista fenyegetések fókuszában áll. A jelentés a terrorizmus elleni fellépés minden dimenzióját stratégiai prioritásnak tartja. Megállapítja, hogy Európa-szerte növekszik az iszlamista radikalizáció, és egyre több olyan csoport van jelen, amely – a már kialakított logisztikai háttérével – képes összetett és koordinált terrortámadást végrehajtani. A dokumentum kihívásként kezeli annak a lehetőségét, hogy az Iszlám Állam harcosaként a közel-keleti válságövezetekbe kiutazott spanyol állampolgárok vagy tartózkodási engedéllyel rendelkezők visszatérnek²³, illetve azt, hogy más

²¹ MARTÍNEZ Martínez – MARÍA Julia: El riesgo de ataque terrorista de ideología yihadista en España. *CISDE, Observatorio* 2016.10.04. [online] <https://cisde.es/observatorio/riesgo-de-ataque-terrorista-de-ideologia-yihadista-en-espana> (Letöltés ideje: 2017. 05. 19.)

²² ZAMORA Navarro – José Fco.: La Ley 36/2015, de Seguridad Nacional. *Instituto Español de Estudios Estratégicos. Documento Opinión 46/2016.* http://www.ieee.es/Galerias/fichero/docs_opinion/2016/DIEEEE046-2016_LeySeguridadNacional_JFcoZamora.pdf, p. 1. (Letöltés ideje: 2017. 05. 25.)

²³ Hivatalos jelentések szerint 2016 októberéig 160 (nem hivatalos becslések alapján 2015 októberéig 250) spanyol állampolgárságú (60%) vagy spanyol tartózkodási engedéllyel rendelkező (40%) személy utazott a közel-keleti válságövezetekbe, hogy az Iszlám Állam harcosává váljon. Közülük bizonyítottan meghalt 29 fő és hazatért 20 fő. Lásd: , Fernando - GARCÍA-CALVO, Carola: El Estado Islámico en España. *Real Instituto Elcano*, 2016,

uniós országokból a térségbe utazott harcosok, kihasználva a schengeni térség adta lehetőségeket, Spanyolországba érkeznek.²⁴

Az ugyancsak 2015-ben elfogadott Erőszakos radikalizáció elleni harc nemzeti stratégiája (*Plan Estratégico Nacional de Lucha contra la Radicalización Violenta – PEN-LRV*) három területen (nemzeti, nemzetközi, kibertér) veszi sorra a szükséges intézkedéseket.²⁵

Az Iszlám Állam jelentette új fenyegetések elleni fellépés keretét adhatja a 2012-től hatályos „A nemzetközi terrorizmus és a radikalizáció elleni integrált stratégia” (*Estrategia Integral Contra el Terrorismo Internacional y la Radicalización*) folyamatban lévő felülvizsgálata.²⁶

Spanyolország részvétele a nemzetközi terrorellenes fellépésben

2001. szeptember 11-ét követően Spanyolország katonai erőkkel is részt vesz a nemzetközi terrorellenes küzdelemben. Aláírta és ratifikálta a nemzetközi terrorizmus elleni fellépés érdekében létrejött legtöbb ágazati megállapodást és egyezményt, az ENSZ, az Európai Tanács protokolljait és aktív végrehajtója az EU által kidolgozott megoldási javaslatoknak. Tevékeny részese a Pénzmosással Foglalkozó Pénzügyi Akciócsoportnak (*Financial Action Task Force – FATF*) és a 154 ország Pénzügyi Hírszerző Egységének (*Financial Intelligence Unit*) együttműködésével a pénzmosás elleni küzdelmet segítő Egmont Csoportnak.²⁷²⁸

Az ENSZ 2006-ban elfogadott Globális Terrorellenes Stratégiájának megvalósítása érdekében Spanyolország aktív szerepet vállal a Terrorizmus elleni Akciócsoportban (*Counter Terrorism Implementation Task Force – CTITF*), alapítója a 2011-ben létrehozott Globális Terrorizmus elleni Fórumnak (*Global Counter Terrorism Forum – GCTF*), részt vesz a 2005-ben jóváhagyott EU Terrorizmus elleni Stratégia végrehajtását felügyelő három munkacsoportban (COTER²⁹, TWG³⁰, CP931 WP³¹). Az Európa Tanács terrorizmus szakértőinek

<http://www.realinstitutoelcano.org/publicaciones/libros/Informe-Estado-Islamico-Espana.pdf>, p. 73. (Letöltés ideje: 2017. 05. 10.)

²⁴ IASN 2016 - Informe Anual de Seguridad Nacional 2016. *Gobierno de España, Presidencia del Gobierno* [online]
http://www.lamoncloa.gob.es/serviciosdeprensa/notasprensa/Documents/140217-Informe_Anuual_de_Seguridad_Nacional_2016.pdf, pp. 43-46. (Letöltés ideje: 2017. 01. 20.)

²⁵ REINARES, Fernando: Avatares del terrorismo yihadista en España. *Claves de Razón Práctica*. núm. 250 (2017), p. 5. – in: *Revista de Prensa*
<https://www.almendron.com/tribuna/avatares-del-terrorismo-yihadista-en-espana/> 6/8 (Letöltés ideje: 2017. 04. 26.) 2008, p. 5.

²⁶ REINARES 2016, p.73.

²⁷ Az Egmont Csoport tevékenységéről ld..<http://www.egmontgroup.org> (Letöltés ideje: 2017. 04. 26.)

²⁸ ZIEBA pp. 1-6.

²⁹ *Commission for Territorial Cohesion Policy and EU Budget* – a nemzetközi terrorizmus aktuális kérdéseivel foglalkozik, és előkészíti az EU harmadik országokkal folytatott terrorizmus-ellenes párbeszédét.

³⁰ *Terrorism Working Group* – a terrorellenes politika operatív aspektusait tarja szem előtt.

kormányközi bizottságába³² is delegál szakértőket.³³ 2004 óta részt vesz az úgynevezett 5+5 munkacsoportban, ahol öt dél-európai (Franciaország, Málta, Olaszország, Portugália, Spanyolország) és öt Maghreb ország (Algéria, Líbia, Marokkó, Mauritánia, Tunézia) védelmi minisztere folytat párbeszédet és információcserét az iszlamista szélsőségesek jelentette kihívásokról és fenyegetésekről.³⁴ A terrorizmussal kapcsolatos belügyi információcserét szolgálja Spanyolország együttműködése az informális G6 csoportban Németországgal, Franciaországgal, az Egyesült Királysággal, Olaszországgal és Lengyelországgal. Része továbbá Belgium, Németország, Franciaország, Luxemburg, Hollandia és Ausztria mellett a Schengen-3 néven is ismert, a terrorizmus, a transznacionális bűnözés, valamint az illegális migráció elleni küzdelemre irányuló, határokon átnyúló együttműködést célzó Prümi Szerződésnek.

Szoros Spanyolország kétoldalú terrorellenes együttműködése az Egyesült Államokkal. Ezek mellett megerősítette kapcsolatait azokkal az arab országokkal, ahol az al-Kaida vagy fiókszervezetei működnek, ahonnan elérhetik Spanyolország területét, illetve térségbeli spanyol érdekeltségek vagy ott tartózkodó spanyol állampolgárok ellen intézhetnek támadást. Ebből a szempontból kiemelt prioritást élvez a Maghreb-térség (kiemelten Marokkó és Algéria)³⁵. A rendőri együttműködés kialakítása, illetve elmélyítése érdekében belügyi attaséi hálózatot építettek ki Líbiában, Marokkóban, a Száhel-térségbeli Mauritániában, a Közel-Keleten Jordániában és Szíriában, Ázsiában, Pakisztánban, Indonéziában, a Fülöp-szigeteken, Maliban, Libanonban és Szaúd-Arábiában. 2007-2008-ban Algériával, Egyiptommal és Malival kétoldalú terrorellenes megállapodást kötöttek.³⁶ A terrorizmus elleni fellépést is segítik azok a szervezett bűnözés visszaszorítását célzó kétoldalú együttműködési megállapodások, melyeket Spanyolország földközi-tengeri (Algéria, Marokkó, Tunézia, Törökország), közel-keleti (Izrael, Jordánia, Katar) és fekete-afrikai (Zöld-foki Köztársaság, Kamerun, Elefántcsontpart, Mali, Szenegál) országokkal kötött.³⁷

³¹ *Common Position 931 Working Party* – a terrorellenes fellépés egyes intézkedéseinek végrehajtását és a terroristák uniós jegyzékét felügyeli.

³² *Committee of Experts on Terrorism - CODEXTER*

³³ MAEC - A spanyol kül- és együttműködési minisztérium honlapja. *Gobierno de España, Ministerio de Asuntos Exteriores y Cooperación* [online], <http://www.exteriores.gob.es/Portal/en/PoliticaExteriorCooperacion/Terrorismo/Paginas/LuchaContraElTerrorismoDesdeLosForosInternacionales.aspx> (Letöltés ideje: 2017. 05. 30.)

³⁴ CRT - Country Reports on Terrorism 2014, 2015 Europe Overview. Spain. *United States Department of State* [online] <https://www.state.gov/j/ct/rls/crt/> (Letöltés ideje: 2017. 04. 26.)

³⁵ A spanyol börtönökben dzsihádisták terrorbűncselekményekért fogva tartottak 80%-a térségbeli országokból származik, 40%-uk Marokkóból, másik 40%-uk pedig Algériából.

³⁶ REINARES 2008, p. 7.

³⁷ MAEC - A spanyol kül- és együttműködési minisztérium honlapja. *Gobierno de España, Ministerio de Asuntos Exteriores y Cooperación* [online], <http://www.exteriores.gob.es/Portal/en/PoliticaExteriorCooperacion/Terrorismo/Paginas/LuchaContraElTerrorismoDesdeLosForosInternacionales.aspx> (Letöltés ideje: 2017. 05. 30.)

Spanyolország jelenleg 370 fős katonai kiképző misszióval vesz részt Irakban az Iszlám Állam elleni nemzetközi koalícióban, feladata többek közt a Bismája (*Besmayah*) kiképző központ kiépítése és vezetése, ahol 125 spanyol katona és 25 csendőr szolgál, valamint különleges erővel részt vállal a bagdadi repülőtér védelmében is.³⁸

A dzsihádzmus spanyolországi kialakulása és gyökerei

A szalafita dzsihádzmus az 1980-90-es években jelent meg Spanyolországban, ám ekkor nem tartották a nemzeti biztonságra elsődlegesen veszélyt jelentő tényezőnek, tekintettel az ETA baszk szeparatista terrorszervezet jelentette kihívásokra. Több, egymástól elszigetelt iszlám radikális háttérű gyilkosság és robbantás közül a legjelentősebb a Torrejón de Ardoz katonai légitámaszpont közelében működő, észak-amerikai katonák által látogatott vendéglátóhelyen 1985-ben elkövetett – a libanoni Hezbollahnak tulajdonított – robbantás, ami 18 spanyol állampolgár életét követelte. 1995-ben az algériai Fegyveres Iszlám Csoporttal (*Groupe Islamique Armée – GIA*) kapcsolatban álló személyt akadályozott meg a rendőrség abban, hogy egy bőröndnyi fegyverrel távozzon Barcelonából. Ettől kezdve rendszeressé váltak a GIA-val kapcsolatba hozható személyek elleni rendőrségi műveletek. A 2000-es évek elejéig a Spanyolországban tevékenykedő dzsihádisták a már említett GIA-hoz, a Harc és az Ima Szalafita Csoportjához (*Groupe Salafiste pour la Prédication et la Combat – GSPC*), a Marokkói Iszlám Harci Csoportjához (*Groupe Islamique Combattant Marocain – GICM*) és az al-Kaida központi szervezetéhez voltak köthetők, és az országot logisztikai háttérként használták, nem tekintették terrortámadások közvetlen célpontjának.³⁹

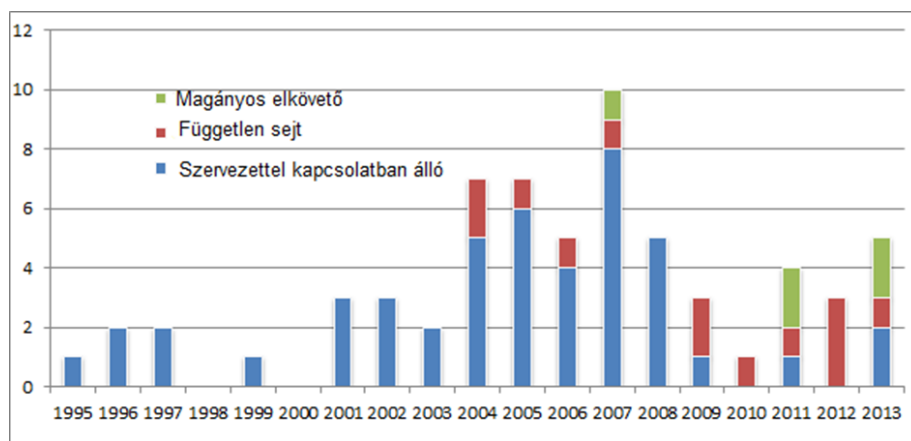
A 2004. évi madridi terrortámadást a GICM-hez és az al-Kaida központi szervezetéhez kapcsolódó személyek tervelték ki és hosszabb felkészülés előzte meg: a Maghreb térségből és a Közel-Keletről érkezett szélsőséges iszlamisták kollektív radikalizációt követően logisztikai háttérrel építettek ki. A helyi érdekű vasút elleni robbantások okaként Spanyolország részvételét jelölték meg az Irak és Afganisztán elleni nemzetközi katonai koalícióban.⁴⁰ A terrortámadás máig ható következményeként a spanyol külpolitikai szerepvállalás a Közel-Keleten a második vonalba szorult. Emellett, elsősorban Katalóniában, más gyökerű, pakisztáni kapcsolatokkal rendelkező dzsihádzmus is kialakult.⁴¹ 2008-ig a nemzetközi szinten tevékenykedő terrorszervezetekkel kapcsolatba hozható személyek és csoportok voltak többségben, azt követően az elszigetelten, illetve önállóan tevékenykedők is jellemzőkké váltak.

³⁸ INFORMACIÓN - España incrementará su presencia en Irak en 2017. *La Información* [online], 2016.12.31. http://www.lainformacion.com/politica/defensa/ESPANA-INCREMENTARA-PRESENCIA-IRAK_0_986001481.html (Letöltés ideje: 2017. 05. 24.)

³⁹ GEES - Historia, evolución y características del yihadismo en España. *Grupo de Estudios Estratégicos*, 2016.12. <http://www.gees.org/contents/uploads/docs/GEES%20yihadismo.pdf>, pp. 9-10. (Letöltés ideje: 2017. 05. 17.)

⁴⁰ Uo. pp. 14-16.

⁴¹ GOMARIZ Pastor, Antonio: Cultura en red del terrorismo yihadista. *Blogbejegyzés*. <https://antoniogomariz.files.wordpress.com/2010/02/cultura-en-red-terrorismo-yihadista.pdf>, pp. 3-4. (Letöltés ideje: 2017. 05. 08.)

1. ábra: A spanyol rendvédelmi szolgálatok terrorellenes műveleteinek száma és letartóztatottak kapcsolatának jellemzői 1995-2013 között⁴²

Az algériai terrorszervezetek (GIA, GSPC, al-Kaida az Iszlám Maghreb Földjén – AQMI) hatása folyamatos és megújuló, ennek egyik jele a más terrorszervezetekkel (GICM, központi al-Kaida, Iraki al-Kaida, majd Iraki és Szíriai Iszlám Állam (*Islamic State in Iraq and Syria* – ISIS) kialakított kapcsolatrendszerük. Ezen szervezetek elsődleges spanyolországi célja a GSPC/AQMI számára végzett toborzás és az Algériába küldött pénz vagy árucikkek segítségével anyagi források előteremtése. Tevékenységüket bűncselekmények (például okirat-hamisítás, kettős felhasználású technológiák megszerzése) révén finanszírozzák. Amióta 2007-ben a GSPC hűségesküt tett Oszama bin Ladennak, és AQMI néven folytatja tevékenységét, megszorodtak a Spanyolországot közvetlenül megfenyegető kommunikációk. Ám annak ellenére, hogy az AQMI aktív sejtekkel rendelkezik Spanyolországban, a szóbeli fenyegetéseket nem követték erőszakos cselekmények. A GICM spanyolországi jelenlétére 2004-et követően, elsősorban az iraki dzsihád számára innen nyújtott támogatás jellemző, melynek elsődleges formái a toborzás, a pénzügyi támogatás és az önkéntesek küldése.⁴³

A spanyolországi radikális iszlámhoz köthető terrorizmusnak a szíriai fegyveres konfliktus kirobbanását követő újabb szakaszát a spanyol települések muszlimok lakta negyedeiből kikerülő önkéntes harcosok fémjelzik. A

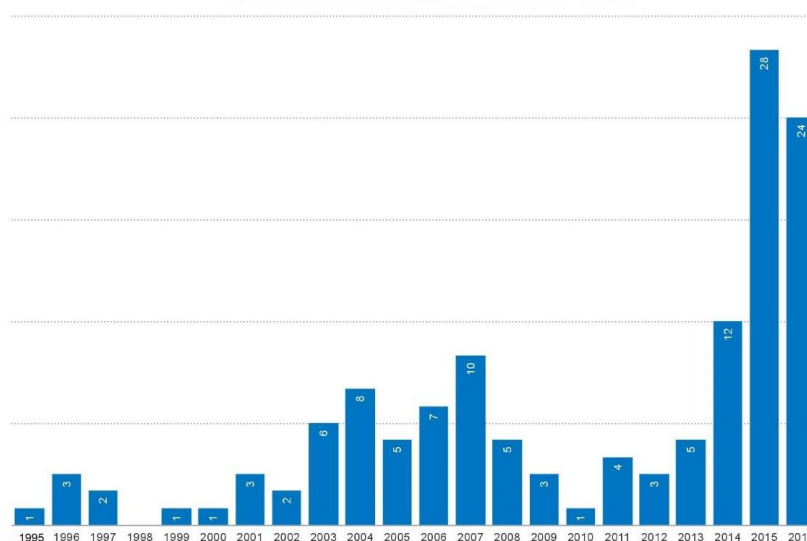
⁴² JORDÁN, Javier: Evolución organizativa de la militancia yihadista en España. *Real Instituto Elcano, ARI 12/2014*
http://www.realinstitutoelcano.org/wps/portal/rielcano_es/contenido?WCM_GLOBAL_CONTEXT=/elcano/elcano_es/zonas_es/terrorismo+internacional/ari12-2014-jordan-evolucion-organizativa-militancia-yihadista-espana, p. 4. (Letöltés ideje: 2017. 05. 08.)

⁴³ GEES - Historia, evolución y características del yihadismo en España. *Grupo de Estudios Estratégicos*, 2016.12
<http://www.gees.org/contents/uploads/docs/GEES%20yihadismo.pdf>, pp. 9-10. pp. 18-21. (Letöltés ideje: 2017. 05. 17.)

spanyolországi radikálisokra 2012-től a szíriai al-Nuszra Front, illetve az ISIS, majd Iszlám Állam nevet viselő, iraki-szíriai területen kalifátus kiépítését szándékozó terrorszervezet hatása a meghatározó. Jelen vannak az országban olyan, elsősorban térítéssel, toborzással foglalkozó szervezetek, mint *Dzsamaat al-Tabligh* (Az Iszlám Terjesztésének Társasága), vagy a *Hizb ut-Tahrir* (Felszabadítási Párt).⁴⁴

A *National Consortium for the Study of Terrorism and Responses to Terrorism* globális terrorizmus adatbázisa⁴⁵ szerint 2015-ben a korábban említettek mellett az egyiptomi háttérű *Takfir val-Hidzsra*, az *Ansár-al-Iszlám*, a *Dzsamaa al-Iszlamiya*, a Muzulmán Testvériség és az Abu Hafsz al-Maszri Brigádja működése is kimutatható volt Spanyolország területén.⁴⁶

A spanyol rendvédelmi szervek terrorellenes műveletei

2. ábra: A spanyol rendvédelmi szervek sajtótudósításokban is megjelent dzsihádisták terrorellenes műveleteinek száma 1995-2016 között⁴⁷

2014-től, a szíriai-iraki konfliktussal kapcsolatos dzsihádisták tevékenységgel szembeni rendvédelmi fellépés megelőző jellegű. Ezt egyrészt a visszatérő harcosok letartóztatása fémjelzi, akikről joggal feltételezik a spanyol hatóságok, hogy radikalizálódtak, szakértelmet szereztek az erőszak alkalmazásában és szocializálódtak az erőszakra. 2014-ben 14 visszatérő harcost tartóztattak le, egy részük Szíriából, másik részük Maliból tért vissza. Jellemző az Iszlám Állam

⁴⁴ Uo. pp. 23-27.

⁴⁵ *Global Terrorism Database – GTD*

⁴⁶ ZIEBA p. 3.

⁴⁷ GESI - Operaciones policiales contra el terrorismo yihadista en España. *Grupo de Estudios en Seguridad Nacional, Universidad de Granada*. [online] <http://www.seguridadinternacional.es/?q=es/print/589> (Letöltés ideje: 2017. 04. 26.)

harcosává válni szándékozó személyek megelőző őrizetbe vétele is – noha Spanyolországban, más európai országokkal szemben nem százas, hanem tízes nagyságrendben mérhető a számuk. Rendvédelmi műveletek indultak olyan személyekkel szemben is, akik népszerűsítik vagy elősegítik a Közel-Keletre utazást a harcokban való részvétel céljával. Az európai országok, köztük Spanyolország is új jelenséggel szembesülnek: „telepes” nők toborzása kezdődött meg az Iszlám Állam által ellenőrzött területre.^{48,49} Az is új fejlemény, hogy a külföldre távozott önkéntes harcosok közt a spanyol hadsereg kiképzett katonái, illetve egykori rendőrök is voltak, ami a második generációs bevándorlókként a befogadó ország állampolgárságával rendelkező dzsihádistákkal kapcsolatos újabb biztonsági problémákra hívja fel a figyelmet. A dzsihádisták tevékenység logisztikai támogatása elleni fellépések során pedig például szíriai menekülteknek nyújtott humanitárius segítségnek álcázott, egyenruhákat tartalmazó szállítmányokra bukkantak.⁵⁰

A spanyol biztonsági erők fellépéseinek fő színterei az elmúlt néhány évben Katalónia, valamint a két észak-afrikai városállam, Ceuta és Melilla voltak. Katalóniában, valamint Andalúziában, Madridban és az Ebro-völgyének településein élő muszlim közösségek bizonyos rétegeiben az utóbbi két évtizedben megfigyelhető az iszlám radikalizmus fokozatos térnyerése. Ceuta és Melilla esetében az iszlám radikalizmus terjedésének fontos tényezője Marokkó fizikai közelsége, valamint az, hogy a városállamokban már az 1980-as évektől jellemző volt a muszlim bevándorlás (szemben Spanyolország más területeivel), így mostanra felnőttkorba léptek a második generációs migránsok.⁵¹ Marokkóból több mint ezer önkéntes harcos utazott Szíriába és Irakba, így a közös fenyegetés elleni küzdelem 2014-től a marokkói és a spanyol rendvédelmi együttműködés erősödését eredményezte.^{52,53} Spanyol értékelések szerint Marokkó hatékonyan védi a Földközi-tenger medencéjének déli térségében húzódó migrációs útvonalat, megakadályozva, hogy a Közel-Keletről Spanyolországba érkezzenek az Iszlám Állam követői. A

⁴⁸ LÁZARO, Fernando: España ha detenido a 47 radicales islámicos en sólo un año. *El Mundo*, 2015. 01.11.

<http://www.elmundo.es/espana/2015/01/11/54b199cf22601de25a8b4583.html> (Letöltés ideje: 2017. 05. 18.)

⁴⁹ A bűnügyi adatbázisok alapján a 2013-2016 közt Spanyolországból Szíriába vagy Irakba távozott harcosok közé sorolt nők arányát 17% -ra becsülik. Lásd: REINARES – GARCÍA-CALVO, 2016, p. 69.

⁵⁰ GEES - Historia, evolución y características del yihadismo en España. *Grupo de Estudios Estratégicos*, 2016.12
<http://www.gees.org/contents/uploads/docs/GEES%20yihadismo.pdf>. pp. 30-31. (Letöltés ideje: 2017. 05. 17.)

⁵¹ DE LA CORTE, Luis: ¿Enclaves yihadistas? Un estudio sobre la presencia y el riesgo extremistas en Ceuta y Melilla. *Revista de Estudios en Seguridad Internacional*, Vol. 1, No. 2 (2015), pp. 7-12. <http://www.ugr.es/~resi/Vol1-No2-1.pdf> (Letöltés ideje: 2017. 05. 24.)

⁵² GEES - Historia, evolución y características del yihadismo en España. *Grupo de Estudios Estratégicos*, 2016.12
<http://www.gees.org/contents/uploads/docs/GEES%20yihadismo.pdf>. pp. 31-32. (Letöltés ideje: 2017. 05. 17.)

⁵³ 2013 júniusa és 016 májusa között nyolc közös terrorellenes műveletet hajtottak végre. Lásd: REINARES – GARCÍA-CALVO, 2016, p. 73.

marokkói nemzetbiztonsági szolgálatok jó pozíciókat építettek ki a Száhel-övezetben az al-Kaida által működtetett kiképzőtáborok ellenőrzésére is. Kontroll alatt tartják továbbá azokat a Marokkó területén működő radikális mecseteket, amelyekben több, később Spanyolországban letartóztatott iszlamista szélsőséges felkészítése folyt. Mindezek következtében komoly aggodalmat keltett a spanyol kormányzatban az Európai Unió Bíróságának 2016. decemberi döntése⁵⁴, amely szerint az EU és Marokkó közti társulási, valamint liberalizációs megállapodások nem alkalmazhatók Nyugat-Szaharára, ugyanis döntést követően a tengeri úton Marokkóból Spanyolországba tartó, migránsokat szállító hajók forgalmának megnövekedését, és a Ceuta és Melilla városállamokat körülvevő határvédő kerítéseken az illegális átkelések tömegessé válását tapasztalták annak eredményeként, hogy a marokkói hatóságok visszafogták ellenőrző tevékenységüket.⁵⁵

Az iszlám radikalizmus térnyerésének további területei a dzsihádisták propagandát népszerűsítő, szíriai, mali, líbiai harcokban való részvételre toborzó virtuális (internetes) fórumok és közösségi hálózatok (pl. *Sharia4Spain*, későbbi nevén *Millatu Ibrahim España*; *Jamia Hafsa Urdu Forum*, a 35.000 követővel rendelkező *Islam en Español* elnevezésű Facebook-profil).⁵⁶

2014-ben, az akkor még négyfokú skálán 1-ről 2-re emelték Spanyolország terrorfenyegetettségének szintjét⁵⁷ a Száhel-térségből, Líbiából, Szíriából és Irakból visszatérő harcosokra vonatkozó hírszerzési információk alapján. A 2015 januári *Charlie Hebdo* elleni párizsi merényleteket követően 3-as fokozatú terrorfenyegetettséget rendeltek el, ezúttal inkább megelőző intézkedésként, óvatosságból. 2015 júniusában a jelzőrendszert 5 fokozatúra bővítették, és a fenyegetettséget azóta is 4-es szintűnek minősítik.⁵⁸

A rendvédelmi erők dzsihádisták terrorellenes műveletei során keletkezett bizonyítékok (köztük lőfegyverek és a használatukhoz szükséges kiképzés, lőszer, szűrő- és vágófegyverek) alapján 2015-től öt esetben került sor Spanyolország területén elkövetni tervezett terrortámadás miatti vádemelésre. Egyik esetben sem elszigetelt elkövetőt, hanem 10-12 fős csoportokat számoltak fel, melyek tagjai nem

⁵⁴ Az Európai Unió Bíróságának a C-104/16 P. sz. Tanács kontra Front Polisario ügyben hozott ítélete

⁵⁵ MONTERO, Daniel: El Gobierno teme que Rabat reduzca su apoyo antiterrorista por el Sáhara. *El País*, 2017. 03. 24.[online]
http://www.elspanol.com/espana/politica/20170323/202980390_0.html (Letöltés ideje: 2017. 05. 27.)

⁵⁶ LÁZARO, Fernando: España ha detenido a 47 radicales islámicos en sólo un año. *El Mundo*, 2015. 01.11.
<http://www.elmundo.es/espana/2015/01/11/54b199cf22601de25a8b4583.html> (Letöltés ideje: 2017. 05. 18.)

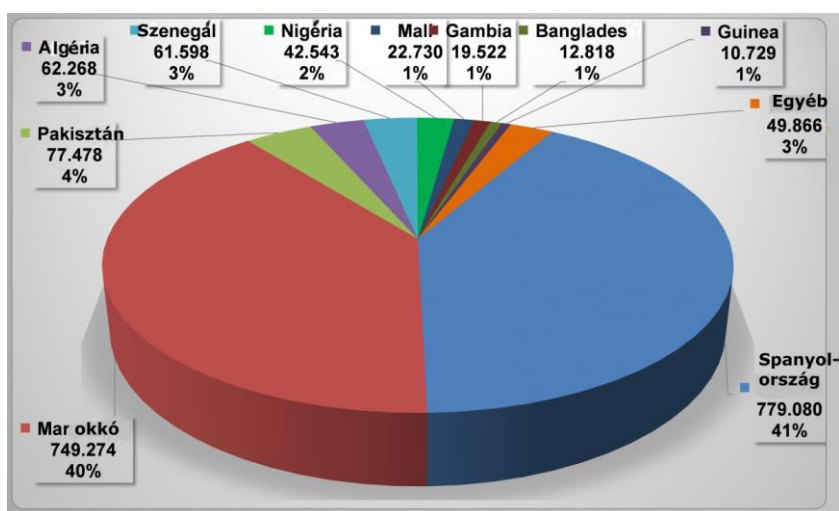
⁵⁷ A terrorfenyegetettséget mutató veszélyszintek rendszerét 2005-ben hozták létre és 2009-ben módosították négyfokozatúra. A szintekhez két intenzitási szintet rendeltek, ezek meghatározzák a rendelkezésre álló eszközök bevetésének és az intézkedések meghozatalának mértékét.

⁵⁸ CEP - Spain: Extremism & Counter-Extremism. *Counter Extremism Project* [online],
https://www.counterextremism.com/sites/default/files/country_pdf/ES-10102016.pdf, p. 1. (Letöltés ideje: 2017. 05. 24.)

visszatért harcosok, hanem Spanyolországban – elsősorban a Marokkóval határos városállamokban – radikalizálódott személyek.⁵⁹

A muszlim népesség Spanyolországban

Spanyolország 46 millió fős lakosságának kb. 4%-a muszlim, a 2015-ös adatok szerinti 1,9 millió muszlim 41%-a spanyol állampolgár, 56%-a külföldi, 3%-uk pedig egyéb kategóriába sorolt. 2003 óta a spanyolországi muszlim népesség létszáma csaknem megnégyszereződött, akkor 525 ezer fő körülire tették a számukat. A spanyolországi muszlimok 40%-a marokkói származású.

3. ábra: A spanyolországi muszlimok összetétele származási országuk szerint⁶⁰

A muszlim lakosság 80%-a Katalónia,⁶¹ Andalúzia, Madrid, Valencia, Murcia, Ceuta és Melilla, valamint a Kanári-szigetek autonóm tartományokban összpontosul. A településeket tekintve a legjelentősebb muszlim lakossággal Barcelona, Ceuta, Madrid városa, és Melilla rendelkezik. A spanyolországi muszlim közösségek nagy része szunnita, a vallásgyakorlás leginkább elterjedt iskolái a máliki és a hanafi.⁶²

A vonatkozó törvény értelmében⁶³ a települési és tartományi muszlim közösségek 75%-át tömörítő Spanyolországi Iszlám Bizottság (*Comisión Islámica de España* – CIE) képviseli a kormány és a társadalom előtt hivatalosan a

⁵⁹ GEES - Historia, evolución y características del yihadismo en España. *Grupo de Estudios Estratégicos*, 2016.12
<http://www.gees.org/contents/uploads/docs/GEES%20yihadismo.pdf>. pp. 35-36. (Letöltés ideje: 2017. 05. 17.)

⁶⁰ MARTÍNEZ– MARÍA i.m.

⁶¹ Katalóniában él a legjelentősebb spanyolországi muszlim közösség: a teljes muszlim lakosság több, mint negyede. Lásd: TARRERO pp. 3-8.

⁶² MARTÍNEZ– MARÍA i.m.

⁶³ Ley 26/1992

muszlimokat, vesz részt az őket érintő tárgyalásokon illetve írja alá és hajtja végre a rájuk vonatkozó megállapodásokat.⁶⁴

A spanyolországi dzsihadista terrorizmus néhány jelenlegi vonása

A spanyol *Elcano* Intézet Globális terrorizmus programja keretében végrehajtott kutatás megállapította, hogy 1996-2012 között a dzsihadista terrorizmussal kapcsolatban letartóztatott személyek közt a spanyol állampolgársággal rendelkezők aránya 16,6% volt, ezek 11,5%-a külföldön született, állampolgárságot később szerzett személy. Ezzel szemben 2013-tól a különböző dzsihadista, radikális iszlamista vagy toborzó hálózatokhoz tartozó, a bűnüldöző szervek által letartóztatott személyek 70%-a rendelkezett spanyol állampolgársággal, többségük születésétől fogva. Az adatok arra is rámutatnak, hogy a hazai neveltetésű (*homegrown*) típusú dzsihadizmus – más nyugat-európai országokhoz hasonlóan – Spanyolországban is a muszlim többségű országokból bevándorolt népesség második generációját jellemzi, még akkor is, ha ez a réteg sem relatív, sem abszolút számokban nem éri el a nyugat-európai országokban élő hasonló lakosság létszámát. A 2013 után radikális iszlamista tevékenységért letartóztatott személyek jelentős hányada a két spanyol városállamból, Ceutából és Melillából származott, ahol – más spanyol területekkel szemben – kiterjedt második generációs bevándorló muszlim lakosság él. A második generációs bevándorló hátterű letartóztatottak 80%-a Spanyolországban született (elsősorban a két afrikai városállamban, valamint Katalóniában) és spanyol állampolgársággal rendelkezik. A statisztikai adatok is rámutatnak arra, hogy az Iszlám Állam ideológiáját követő iszlamisták legfőbb bástyáinak is a katalóniai Barcelona tartomány, valamint Ceuta tekinthetők. A felderített spanyolországi dzsihadista csoportok az Iszlám Állam és az al-Nuszra Front, valamint az AQMI mellett kapcsolatban álltak olyan, terrorszervezetekkel is, mint a Maliban aktív Mozgalom a Nyugat-afrikai Egységéért és a Szent Háborúért (MUJAO) és *al-Murabitun*.⁶⁵ A spanyol radikális iszlamista személyek, csoportok vagy hálózatok jelentős része a szíriai és az észak-mali konfliktusok kezdetét követően aktivizálódott.⁶⁶⁶⁷

⁶⁴ TARRERO pp. 3-6.

⁶⁵ A Spanyolországban 2013-2015 közt letartóztatott dzsihadista vagy feltételezett dzsihadista személyek 100%-a igazodási pontként nevezte meg az Iszlám Államot, 27,6 %-uk emellett még az al-Nuszra Frontot, 12,2 % -uk a MUJAO-t –t, 11,2%-uk a marokkói dzsihadisták által létrehozott, a szíriai polgárháborúban harcoló Harakat Sam al-Iszlám-ot, 7,1 % -uk az AQMI-t. Lásd: REINARES, Fernando – GARCÍA-CALVO, Carola [2]: Terroristas, redes y organizaciones: facetas de la actual movilización yihadista en España. *Real Instituto Elcano, Documento de trabajo 17/2015* <http://www.realinstitutoelcano.org/wps/wcm/connect/d4164c804a9125f4813f8f207bacc4c/DT17-2015-Reinares-GarciaCalvo-Terroristas-redes-organizaciones-facetas-actual-movilizacion-yihadista-Espana.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=1447668810772>, p. 22. (Letöltés ideje: 2017. 03. 04.)

⁶⁶ A Spanyolországban 2013-2015 közt letartóztatott dzsihadisták vagy feltételezett dzsihadisták 57,1%-a volt újonnan alakult hálózatokhoz tartozó, melyek olyan személyekből álltak, akik korábban más ilyen csoportoknak nem voltak tagjai. Lásd: REINARES – GARCÍA-CALVO 2015 [2], p. 20

⁶⁷ REINARES, Fernando – GARCÍA-CALVO, Carola: España frente a los retos de un yihadismo en cambio. *Real Instituto Elcano, ARI 6/2015*. http://www.realinstitutoelcano.org/wps/portal/rielcano_es/contenido?WCM_GLOBAL_CONTEXT=/elcano/elcano_es/zonas_es/terrorismo+internacional/ari6-2015-reinares-

2013-2016 között a dzsihádisták elleni küzdelem során Spanyolországban letartóztatott és bírósági eljárásba vont több mint 150 személy 18,4%-a az AQMI, vagy a MUJAO szervezetekhez kötődött, 81,6%-uk (124 fő) pedig az Iszlám Államhoz. Az Iszlám Állammal kapcsolatba hozható tevékenységeikért letartóztatottak 45,3%-a spanyol, 41,1%-a marokkói, 13,6%-a más állampolgársággal rendelkezik, születési helyüket tekintve ugyanakkor 39,1%-uk spanyolországi, 45,5%-uk marokkói, 3,3%-uk franciaországi, 1,6%-1,6%-uk belgiumi és szíriai. 51,7%-uk elsőgenerációs bevándorló, 42,2%-uk második vagy többedik generációs, 6,1%-uk pedig nem bevándorló háttérű spanyol állampolgár.⁶⁸

Az Iszlám Állammal kapcsolatba hozható tevékenységért 2013-2016 között letartóztatottak 86,1%-a eredetileg is muszlim vallású, 13,9%-uk pedig áttért a muszlim vallásra, de összesen 11%-uk rendelkezik mélyebb (és releváns) tudással az iszlám tanításairól és az iszlám törvénykezéséről. 28,2%-uk alapfokú, 59%-uk középfokú iskolázottságú és 50,1%-uknak volt munkája, 25,5 %-uk pedig munkanélküli (az utóbbi két adat mindössze néhány százalékkal magasabb az időszakban jellemző spanyolországi átlagnál).

A vizsgált személyek 47,2%-a 2014-ben, 16,7%-a 2013-ban, 19,3%-uk pedig 2011 előtt radikalizálódott – ezek a számok is rámutatnak az Iszlám Állam 2013-tól kibontakozott mozgósító stratégiájára, valamint arra, hogy az elmúlt néhány évben a radikalizálódás folyamata sokkal gyorsabb, és hamarabb vezet terrorcselekmény elkövetéséhez. Az érintettek 73,8%-a Spanyolországban (főként Ceutában, illetve Barcelona és Madrid tartományokban), 10%-uk az országon kívül, 16,2%-uk mindkét helyen radikalizálódott – az országon kívüli radikalizáció meghatározó helyszínei Marokkó (62%) és Franciaország (28,5%).⁶⁹

A vizsgált személyek 61,4%-a 2011 után alakult terrorista sejthez, terrorista csoporthoz vagy hálózathoz tartozott. Az Iszlám Állammal kapcsolatba hozható szervezeteknek 29,7%-a működött kizárólag spanyolországi irányultsággal; 70,3%-uk pedig transznacionális, hiszen a tevékenységük akár több országra is kiterjedt: 77,9% Marokkó, 45,6% Törökország, 38,2% Belgium, 23,5% Franciaország, 22,1% Tunézia, 13,2% Egyiptom és csaknem 9-9% Mali, Líbia és Indonézia érintettsége. A terrorista sejtek, csoportok vagy hálózatok mindegyike foglalkozott toborzással és radikalizációval, csaknem 80%-uk küldött harcosokat elsősorban Szíriába vagy Irakba, 62%-uk pénzügyi támogatást szerzett, 56%-uk propagandatevékenységet végzett, 34% a terrorizmust dicsőítette. Spanyolország terrorfenyegetettsége szempontjából meghatározó, hogy a vizsgált csoportok 35%-a rendelkezett operatív képességekkel és az országon belül szándékozott terrortámadást elkövetni, 34%-a pedig kiképzést folytatott az országban. A letartóztatottak 65%-ának állt szándékában külföldön harcolni.⁷⁰

garcia-calvo-espana-frente-a-los-retos-de-un-yihadismo-en-cambio, pp. 1-3. (Letöltés ideje: 2017. 04. 06.)

⁶⁸ REINARES – GARCÍA-CALVO 2016. pp. 17-26.

⁶⁹ Uo. pp. 35-37.

⁷⁰ Uo. pp. 62-65.

Összegzés

A megghiúsított terrorbűncselekmények száma alapján az elmúlt években Spanyolország egyike a terrorizmus által leginkább fenyegetett európai országoknak, ugyanakkor a terrorelhárítás eredményességének is köszönhetően halálos áldozatokkal vagy sérültekkel járó terrortámadást évek óta nem követtek el az ország területén.

Spanyol szempontból aggasztó biztonsági fejlemény a Földközi-tenger nyugati medencéjében a fiatal muszlimok körében végbemenő radikalizáció és a toborzás. A közel-keleti országokban harci cselekményekben résztvevő körülbelül 6000, a régióból származó személy esetleges hazatérésével az Iszlám Állam térségbeli befolyása jelentősen megnő. Az Észak-Afrikában jelenleg aktív és a későbbiekben létrejövő iszlamista terrorszervezetek léte, és versengésük vagy együttműködésük egyaránt fenyegetést jelent Spanyolország számára. A relatíve új keletű bevándorlás miatt a radikalizáció szempontjából kulcsfontosságúnak tűnő muszlim második generációs beilleszkedéssel kapcsolatos kérdések Spanyolországban még függőben vannak, de a statisztikák alapján kirajzolódó tendenciák azt mutatják, hogy csak sokrétű integrációs programokkal lehet a többi nyugat-európai országban már ismert kihívásokat megelőzni.

A spanyolországi dzsihadista tevékenység várhatóan a jövőben is a nemzetközi terrorszervezetek befolyásának mértékétől és a közel-keleti, vagy észak-afrikai országok politikai stabilitásától függően alakul. Spanyolország biztonságára stratégiai jellegű fenyegetést a nagy terrorszervezetekhez kötődő iszlamisták jelentenek, és számolni lehet a kisebb csoportok vagy magányos elkövetők által végrehajtandó szimbolikus értékű támadások (pl. fegyveres testületek tagjai vagy keresztény pap ellen) növekedésével is.

Felhasznált irodalom:

- Az Európai Unió Bírósága 146/16. sz. sajtóközleménye a C-104/16 P. sz. Tanács kontra Front Polisario ügyben hozott ítéletről.
<https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2016-12/cp160146hu.pdf> (Letöltés ideje: 2017. 05. 30.)
- BUDAI Ádám: Spanyolország terrorizmus elleni fellépése I. - A madridi merényletek utáni jogi és szervezeti változások. biztonságpolitika.hu [online] 2012.01.04.
<http://old.biztonsagpolitika.hu/?id=16&aid=1146&title=spanyolorszag-terrorizmus-elleni-fellepese-i-a-madridi-merenyletek-utani-jogi-es-szervezeti-valtozasok> (Letöltés ideje: 2017. 05. 05.)
- BUDAI Ádám: Spanyolország terrorizmus elleni fellépése II. – Stratégiai dokumentumok és nemzetközi együttműködés. biztonságpolitika.hu [online] 2012.01.27.
<http://old.biztonsagpolitika.hu/?id=16&aid=1155&title=spanyolorszag-terrorizmus-elleni-fellepese-ii-strategiai-dokumentumok-es-nemzetkozi-egyuttmukodes> (Letöltés ideje: 2017. 05. 05.)

- European Union Terrorism Situation and Trend Reports 2007-2016. Europol [online] <https://www.europol.europa.eu/activities-services/main-reports/eu-terrorism-situation-and-trend-report#fndtn-tabs-0-bottom-> (Letöltés ideje: 2017. 04. 20.)
- ESN - Estrategia de Seguridad Nacional 2013. Gobierno de España, Presidencia del Gobierno. [online] <http://www.dsn.gob.es/es/estrategias-publicaciones/estrategias/estrategia-seguridad-nacional> (Letöltés ideje: 2015. 03. 20.)
- IASN 2016 - Informe Anual de Seguridad Nacional 2016. Gobierno de España, Presidencia del Gobierno [online] http://www.lamoncloa.gob.es/serviciosdeprensa/notasprensa/Documents/140217-Informe_Anuual_de_Seguridad_Nacional_2016.pdf (Letöltés ideje: 2017. 01. 20)
- GEES - Historia, evolución y características del yihadismo en España. Grupo de Estudios Estratégicos, 2016.12 <http://www.gees.org/contents/uploads/docs/GEES%20yihadismo.pdf> (Letöltés ideje: 2017. 05. 17.)
- CEP - Spain: Extremism & Counter-Extremism. Counter Extremism Project [online], https://www.counterextremism.com/sites/default/files/country_pdf/ES-10102016.pdf (Letöltés ideje: 2017. 05. 24.)
- CRT - Country Reports on Terrorism 2014, 2015 Europe Overview. Spain. United States Department of State [online] <https://www.state.gov/j/ct/rls/crt/> (Letöltés ideje: 2017. 04. 26)
- DDN 2008, DDN 2012 - Directiva Defensa Nacional 2008, 2012 Gobierno de España, Ministerio de Defensa [online], http://www.armada.mde.es/ArmadaPortal/page/Portal/ArmadaEspannola/mardigital_docinstituc/prefLang_es/01_docu-institucional-defensa--05_directiva-defensa-nacional (Letöltés ideje: 2017. 05. 23.)
- DE LA CORTE, Luis: ¿Enclaves yihadistas? Un estudio sobre la presencia y el riesgo extremistas en Ceuta y Melilla. Revista de Estudios en Seguridad Internacional, Vol. 1, No. 2 (2015), pp. 1-34. <http://www.ugr.es/~resi/Vol1-No2-1.pdf> (Letöltés ideje: 2017. 05. 24.)
- GESI - Operaciones policiales contra el terrorismo yihadista en España. Grupo de Estudios en Seguridad Nacional, Universidad de Granada. [online] <http://www.seguridadinternacional.es/?q=es/print/589> (Letöltés ideje: 2017. 04. 26.)
- GOMARIZ Pastor, Antonio: Cultura en red del terrorismo yihadista. Blogbejegyzés. <https://antoniogomariz.files.wordpress.com/2010/02/cultura-en-red-terrorismo-yihadista.pdf> (Letöltés ideje: 2017. 05. 08.)

- HRW-Setting an Example? Counter-Terrorism Measures in Spain. Human Rights Watch, 2005.01, Vol. 17, No. 1(D), <http://www.refworld.org/docid/42c3bd2e0.html> (Letöltés ideje: 2016. 01. 29.)
- INFORMACIÓN - España incrementará su presencia en Irak en 2017. La Información [online], 2016.12.31. http://www.lainformacion.com/politica/defensa/ESPANA-INCREMENTARA-PRESENCIA-IRAK_0_986001481.html (Letöltés ideje: 2017. 05. 24.)
- JORDÁN, Javier: Evolución organizativa de la militancia yihadista en España. Real Instituto Elcano, ARI 12/2014 http://www.realinstitutoelcano.org/wps/portal/rielcano_es/contenido?WCM_GLOBAL_CONTEXT=/elcano/elcano_es/zonas_es/terrorismo+internacional/ari-12-2014-jordan-evolucion-organizativa-militancia-yihadista-espana (Letöltés ideje: 2017. 05. 08.)
- KIS-BENEDEK József: Észak-afrikai iszlám radikális csoportok tevékenysége Európában. Felderítő Szemle, 2007/1. sz. pp. 77-87. <http://knbsz.gov.hu/hu/letoltes/fsz/2007-1.pdf> (Letöltés ideje: 2017. 05. 07.)
- LÁZARO, Fernando: España ha detenido a 47 radicales islámicos en sólo un año. El Mundo, 2015. 01.11. <http://www.elmundo.es/espana/2015/01/11/54b199cf22601de25a8b4583.html> (Letöltés ideje: 2017. 05. 18.)
- LSN - Ley de la Seguridad Nacional. Boletín Oficial del Estado, 2015.09.29. <http://www.boe.es/boe/dias/2015/09/29/pdfs/BOE-A-2015-10389.pdf> (Letöltés ideje: 2017. 05. 30.)
- MAEC - A spanyol kül- és együttműködési minisztérium honlapja. Gobierno de España, Ministerio de Asuntos Exteriores y Cooperación [online], <http://www.exteriores.gob.es/Portal/en/PoliticaExteriorCooperacion/Terrorismo/Paginas/LuchaContraElTerrorismoDesdeLosForosInternacionales.aspx> (Letöltés ideje: 2017. 05. 30.)
- MARTÍNEZ Martínez – MARÍA Julia: El riesgo de ataque terrorista de ideología yihadista en España. CISDE, Observatorio 2016.10.04. [online] <https://cisde.es/observatorio/riesgo-de-ataque-terrorista-de-ideologia-yihadista-en-espana> (Letöltés ideje: 2017. 05. 19.)
- MONTERO, Daniel: El Gobierno teme que Rabat reduzca su apoyo antiterrorista por el Sáhara. El País, 2017. 03. 24.[online] http://www.elespanol.com/espana/politica/20170323/202980390_0.html (Letöltés ideje: 2017. 05. 27.)
- NESSER, Peter: Cronology of Jihadism in Western Europe 1994-2007: Planned, Prepared and Executed Terrorist Attacks. Studies in Conflict & Terrorism, 2008. vol.31. no.10. http://www.ps.au.dk/fileadmin/site_files/filer_statskundskab/subsites/cir/pdf-filer/chronology.pdf (Letöltés ideje: 2017. 05. 21.)

- PONTE, María Ponte: La reforma de los delitos de terrorismo mediante la Ley Orgánica 2/2015”, Análisis GESI, 11/2015. [online] <http://www.seguridadinternacional.es/?q=es/content/la-reforma-de-los-delitos-de-terrorismo-mediante-la-ley-org%C3%A1nica-2015> (Letöltés ideje: 2016. 12. 02.)
- REINARES, Fernando: After the Madrid Bombings: Internal Security Reforms and the Prevention of Global Terrorism in Spain. Real Instituto Elcano, WP 40/2008 http://www.realinstitutoelcano.org/wps/portal/rielcano_en/contenido?WCM_GLOBAL_CONTEXT=/elcano/elcano_in/zonas_in/international+terrorism/dt40-2008 (Letöltés ideje: 2017. 03. 04.)
- REINARES, Fernando: Avatares del terrorismo yihadista en España. Claves de Razón Práctica. núm. 250 (2017), pp. 12-19 – in: Revista de Prensa <https://www.almendron.com/tribuna/avatares-del-terrorismo-yihadista-en-espana/6/8> (Letöltés ideje: 2017. 04. 26.)
- REINARES, Fernando – GARCÍA-CALVO, Carola: España frente a los retos de un yihadismo en cambio. Real Instituto Elcano, ARI 6/2015. http://www.realinstitutoelcano.org/wps/portal/rielcano_es/contenido?WCM_GLOBAL_CONTEXT=/elcano/elcano_es/zonas_es/terrorismo+internacional/ari6-2015-reinares-garciacalvo-espana-frente-a-los-retos-de-un-yihadismo-en-cambio (Letöltés ideje: 2017. 04. 06.)
- REINARES, Fernando – GARCÍA-CALVO, Carola [2]: Terroristas, redes y organizaciones: facetas de la actual movilización yihadista en España. Real Instituto Elcano, Documento de trabajo 17/2015 <http://www.realinstitutoelcano.org/wps/wcm/connect/d4164c804a9125f4813f8f207bacc4c/DT17-2015-Reinares-GarciaCalvo-Terroristas-redes-organizaciones-facetas-actual-movilizacion-yihadista-Espana.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=1447668810772> (Letöltés ideje: 2017. 03. 04.)
- REINARES, Fernando – GARCÍA-CALVO, Carola: El Estado Islámico en España. Real Instituto Elcano, 2016 <http://www.realinstitutoelcano.org/publicaciones/libros/Informe-Estado-Islamico-Espana.pdf> (Letöltés ideje: 2017. 05. 10.)
- RÉPÁSI Krisztián: Terrorizmus az Európai Unióban. Nemzet és Biztonság, 2014/3. pp. 20-40 http://www.nemzetesbiztonsag.hu/regi_szamok.php?rsz=2&ev=2014&szam=3 (Letöltés ideje: 2017. 05. 15.)
- TARRERO, Alonso Óscar: Islamismo radical en España. Monografía. Escuela Superior de las Fuerzas Armadas, Dpto. Inteligencia, 2010. http://www.defensa.gob.es/ceseden/Galerias/esfas/destacados/en_portada/ISLAMISMOx20RADICALx20ENx20ESPANA.pdf (Letöltés ideje: 2017. 05. 19.)

- VARGA Attila: Terrorizmus – az iszlám dzsihádisták hálózatok. *Felderítő Szemle*, 2007/1. sz. pp. 97-106. <http://knbsz.gov.hu/hu/letoltes/fsz/2007-1.pdf> (Letöltés ideje: 2017. 05. 07.)
- ZAMORA Navarro, José Fco.: La Ley 36/2015, de Seguridad Nacional. Instituto Español de Estudios Estratégicos. Documento Opinión 46/2016.. http://www.ieee.es/Galerias/fichero/docs_opinion/2016/DIEEEO46-2016_LeySeguridadNacional_JFcoZamora.pdf (Letöltés ideje: 2017. 05. 25.)
- ZIEBA, Aleksandra: Counterterrorism Systems of Spain and Poland: Comparative Studies. ECPR Joint Sessions of Workshops 2015 (Warsaw) Counterterrorism Strategies of the European States: Problems, Solutions and Challenges. <https://ecpr.eu/Filestore/PaperProposal/d47dc01e-e154-4db1-8c04-7f08b0692592.pdf> (Letöltés ideje: 2017. 05. 19.)

Bevezetés

A II. világháborút követően Európa soha nem látott ideológiai és területi megosztottság árnyékában igyekezett lábra állni. A Szovjetunió térnyerésével, valamint az Egyesült Államok megerősödésével párhuzamosan a nyugat-európai vezetők számára világossá vált, hogy a szuverenitásukat megőrző országok tényleges gazdasági, katonai, politikai függetlenségüket és nemzetközi súlyukat csak együttműködés útján képesek biztosítani.

A háborús borzalmak megelőzése érdekében hat nyugat- és dél-európai ország 1951-ben lefektette az európai integráció alapkövét és létrehozta az Európai Szén- és Acélközösséget (a továbbiakban: ESZAK). A Schumann-nyilatkozatból táplálkozott az ESZAK működési koncepciója¹, azaz olyan, a haditermeléshez elengedhetetlen iparágak kerültek közös felügyelet alá, mint a szénbányászat és acéltermelés. Az eredeti elképzelés szerint az együttműködés hosszú távon a békét, valamint a gazdasági növekedést segíti elő, egyben lehetetlenné teszi a II. világháború kirobbanásához vezető egyoldalú és ellenőrizhetetlen fegyverkezést.

A bipoláris világrendet a folyamatos fegyverkezési verseny, valamint a kölcsönös elrettentés doktrínája határozta meg, amely főszereplői az Egyesült Államok, valamint a Szovjetunió voltak. A függetlenségüket megőrző nyugat-európai országok a „két óriás” közé szorulva igyekeztek biztosítani fennmaradásukat és gazdasági fejlődésüket, amely folyamatnak az Egyesült Államok aktív szereplőjévé vált.

A biztonsági és védelemi kihívások hosszú évtizedeken keresztül meghatározták az európai országok mindennapjait, így az ezekkel kapcsolatos szakpolitikák mindvégig a felszínen maradtak. Az európai integráció intézményei minden időben igyekeztek mélyíteni az együttműködést, jóllehet a gazdasági vonalhoz képest a biztonság- és védelempolitika folyamatos lemaradásban volt.

A Szovjetunió felbomlásával a nemzetközi kapcsolatok új fejezete nyílt meg, amely új kockázatokat, kihívásokat és fenyegetéseket, illetve ezekre válaszként más védekezési stratégiákat eredményezett. A XXI. század első másfél évtizedét az arab világban végmenő konfliktusok – afganisztáni és iraki háború –, az „Arab tavasz”, majd annak nyomán kialakult további konfliktusok határozták, határozzák meg. Az európai integráció a Mediterrán-térség felől egy instabillá vált régióval kénytelen szembenézni, amelyet polgárháborúk – Líbia, Szíria, Jemen –, vallási fanatizmus

¹ Schumann-nyilatkozat, Europa.eu, https://europa.eu/european-union/about-eu/symbols/europe-day/schuman-declaration_hu (Letöltés ideje: 2017. 07. 05.)

fellángolása – Iszlám Állam –, vallási alapú rivalizálás – síita–szunnita tömb szembenállása –, valamint demográfiai-gazdasági problémák kísérnek.

Az európai integrációnak az elmúlt években újra kellett fogalmaznia biztonság- és védelempolitikáját, illetve olyan kihívásokra kellett választ találnia, mint a tömeges migráció nyomán fellépő szociális, gazdasági és politikai feszültségek, határvédelem, a régióban fekvő országok vezetőivel kialakult kapcsolatok újradefiniálása, illetve szélsőségekkel szembeni hatékony fellépés a határain belül és azon kívül is.

Jelen tanulmány sorra veszi az európai integráció biztonság- és védelempolitika fejlődésének főbb sarkköveit, röviden áttekinti a NATO-val való viszonyrendszerét, és az előzmények tükrében megvizsgálja a legújabb együttműködési forma, a PESCO kilátásait, realitásait.

A biztonság- és védelempolitika történetének főbb állomásai

1948-ban Franciaország, Nagy-Britannia, valamint a Benelux-államok a Brüsszeli Egyezményvel létrehozták a Nyugati Unió Védelmi Szervezetet, amely kizárólag védelmi szempontból alakított ki integrációs platformot. Az együttműködés mindössze néhány évig működött eredeti formájában, mivel az 1949-ben – az Egyesült Államok bevonásával – létrehozott NATO egy hatékonyabb védelmi-katonai együttműködést jelentett a kontinensen, illetve a német kérdés megoldása is befolyásolta a politikai napirendet.²

A NATO alapvetően több célt szolgált egyszerre. Egyfelől gátat szabott a Szovjetunió expanzív politikájának, megakadályozta a nacionalista alapokon nyugvó militarizmus kibontakozását Európában, illetve védőernyője alatt megteremtette az európai gazdasági integráció feltételeit.

1950-ben a Pleven-terv felvázolta az Európai Védelmi Közösség koncepcióját, amely német katonai erőket is bevonva állított volna fel egy százezer főből álló haderőt, biztosította volna közösségi finanszírozását, valamint a NATO irányítás alá helyezte volna. Az 1952-ig bezáróan megtartott tárgyalások résztvevői ugyanakkor jóval kisebb léptékű köteleket és eltérő politikai-katonai irányítást tartottak megvalósíthatónak, végül az ESZAK tagállamai az eredeti tervtől igencsak eltérő koncepciót tartalmazó egyezményt írtak alá.³ Franciaország viszont nem volt elégedett az egyezmény szövegével, és egészen 1954-ig elhúzódtak az újabb egyeztetések anélkül, hogy Párizs ratifikálta volna a megállapodást. A Pleven-terv hatására megszületett egyezményt végül 1954-ben elutasította a francia parlament.

Az Európai Védelmi Közösség létrehozásának egyik sarkalatos pontját Németország önrendelkezése és fegyveres ereje felállításával kapcsolatos kételyek jelentették. A tárgyalások során kialakult álláspontok, valamint az 1950-ben

² KOLLER Boglárka – ARATÓ Krisztina: Európa utazása – Integrációtörténet, Gondolat Kiadói Kör, Budapest, 2009. pp. 38.

³ The organisation of post-war defence in Europe (1948-1954.) - The plan for an EDC, CVCE.eu, <https://www.cvce.eu/en/education/unit-content/-/unit/803b2430-7d1c-4e7b-9101-47415702fc8e/29a4e81c-c7b6-4622-915e-3b09649747b8> (Letöltés ideje: 2017. 07. 05.)

kirobbant koreai háború vezetett arra az elhatározásra 1954-ben, hogy a győztes hatalmak (Amerikai Egyesült Államok, Franciaország, Nagy-Britannia) visszaadják a nyugat-német területek önrendelkezési jogát, valamint megszüntessék a katonai megszállást.⁴ Nyugat-Németország Olaszországgal együtt ugyanebben az évben csatlakozott a módosított Brüsszeli Egyezményhez, amely az immáron Nyugat-európai Uniónak nevezett együttműködésen belül tömörítette a tagállamok közös védelmi- és katonapolitikai kérdéseit. A kezdeti európai integráció katonai védelméről azonban továbbra is a NATO gondoskodott, ugyanis egy közös irányítású és finanszírozású haderő helyett továbbra is az egyes tagállamok hatáskörébe tartozott a fegyveres erők fejlesztése. Az 1950-es évektől kezdődően az európai integráció gazdasági vonalon vált egyre mélyebbé, és több évtizedes együttműködés eredményeképpen gyűrűzött át a politikai és biztonságpolitikai területekre.

A Szovjetunió felbomlása és a hidegháború vége az útkeresés időszaka volt akár az európai integráció, akár a NATO számára. Súlyos kudarcként könyvelhető el, hogy a délszláv háborúk kibontakozását érdemben egyik szervezet sem volt képes megakadályozni – jóllehet a konfliktusok lezárása és a békefenntartás tekintetében a NATO megkérdőjelezhetetlen érdemeket szerzett.

Az átalakult nemzetközi környezet hívta életre az Európai Uniót létrehozó Maastrichti Szerződést, amely pilléres szerkezetében önálló helyet foglalt el a közös kül- és biztonságpolitika (a továbbiakban: KKBP). A KKBP kormányközi alapú döntéshozatallal, de lehetővé tette a tagállamok külpolitikai kérdésekben való együttes fellépését.⁵

Szintén 1992-ben sor került a Nyugat-európai Unió petersbergi ülésére, amely az együttműködés számára időszakos előrelépést, de hosszabb távon feladatainak kiüresedését hozta. A megállapodás fő eredménye, hogy funkcionális kapcsolatot teremtett az Európai Unió, valamint a Nyugat-európai Unió között, ennek értelmében az Európai Unió felkérhette a védelemre szakosodott intézményt olyan döntések végrehajtásában való részvételre, amelynek védelmi oldala van. Világosan el lett határolva, hogy amíg a kollektív védelmi feladatok a NATO kizárólagos kompetenciája, addig a Nyugat-európai Unió válságkezelési és megelőzési, béketeremtő és humanitárius feladatok tekintetében saját hatáskörben is tevékenykedhet. Ugyanakkor a NATO-tól való világos elhatárolás, valamint a KKBP kialakítása előrevetítette a szervezet kiüresedését, amelyet a 2000. év végéig bezáróan további feladatok formális átadása is megerősített. Az Európai Tanácson belül új politikai és katonai szervek jöttek létre – Politikai és Biztonsági Bizottság, Katonai Bizottság, Katonai Törzs –, amelyet a rákövetkező évben az állandó

⁴ SUTTON, Michele: France and the Construction of Europe, 1944-2007, New York, Oxford, 2007. pp. 77-79.

https://books.google.hu/books?id=SoDq4OGbtgcC&pg=PA76&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (Letöltés ideje: 2017. 07. 05.)

⁵ Treaty on European Union, Europa.eu, https://europa.eu/european-union/sites/europa.eu/files/docs/body/treaty_on_european_union_en.pdf (Letöltés ideje: 2017. 07. 05.)

Politikai és Biztonsági Bizottságának, az Európai Unió Katonai Bizottságának, valamint az Európai Unió Katonai Törzsének kialakítása követett.⁶

1999-ben az Európai Tanács kölni ülésén döntöttek a közös kül- és biztonságpolitika megerősítéséről.⁷ Innentől fogva a közös biztonság- és védelempolitika⁸, mint fogalom és szakterület intézményesült.

Az 1999. decemberben megtartott helsinki csúcsértekezleten az unió vezetői 2003-ig bezáróan előremutató célokat tűztek ki. Ez magában foglalta a petersbergi feladatok ellátására képes, önkéntes alapú, közös gyorsreagálású haderő felállítását – 50-60 ezer fős létszámot határoztak meg –, a műveletekhez szükséges logisztikai és hírszerzési kapacitások kialakítását, valamint kötelezte a tagállamokat, hogy az együttműködés keretén belül az általuk biztosított egységeket legkésőbb két hónapon belül mozgósítsák szükség esetén.⁹

A fejlemények ellenére az európai integrációt a soron következő bővítés(ek), illetve a gazdasági mélyítés kötötte le. 2003-ban fogadták el az Európai Biztonsági Stratégiát, amely mind a közös kül- és biztonságpolitikának, mind pedig a közös biztonság-, és védelempolitikának keretet nyújtott.¹⁰

Az Európai Unió bővítésére készülve először a kudarcba fulladt alkotmányozási kísérlet, majd pedig a Lisszaboni Szerződés előkészítése kezdődött meg. Utóbbi 2009-es hatályba lépésétől kezdődően az Európai Unió közös kül-, és biztonságpolitikáját a főképviselő irányítja, aki javaslataival hozzájárul a politika alakításához, és a Tanácstól kapott felhatalmazás alapján hajtja végre feladatait.¹¹ Ugyanez vonatkozik a közös biztonság-, és védelempolitikára.

A Nyugat-európai Unió sorsáról a Lisszaboni szerződést követően döntöttek: mivel az Európai Unió tulajdonképpen alkalmassá vált a biztonság-, és védelempolitikai feladatok továbbvitelére, nem volt szükség egy párhuzamosan futó szervezetre. A Nyugat-európai Uniót 2010-ben hívták fel feladatainak beszüntetésére, és hivatalosan 2011. június 30-án fejezte be működését.¹²

⁶ Uniók együttműködés a biztonság és védelem területén, Europa.eu, <http://www.consilium.europa.eu/hu/policies/defence-security/> (Letöltés ideje: 2017.07.05.)

⁷ Conclusion of the Presidency, Cologne European Council, 1999. 06. 3-4. Forrás: http://www.europarl.europa.eu/summits/koll_en.htm#V (Letöltés ideje: 2017.07.05.)

⁸ Angolul: Common Foreign and Security Policy - CFSP

⁹ Helsinki Headline Goal, Europa.eu, <https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/Helsinki%20Headline%20Goal.pdf> (Letöltés ideje: 2017.07.05.)

¹⁰ A Secure Europe in a Better World – European Security Strategy, Helsinki, 2003. december 12. <https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf> (Letöltés ideje: 2017.07.05.)

¹¹ A Lisszaboni Szerződés 9e cikk (2) bekezdés. Forrás: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/ALL/?uri=CELEX:12007L/TXT> (Letöltés ideje: 2017.07.05.)

¹² Uniók együttműködés a biztonság és védelem területén, Europa.eu, <http://www.consilium.europa.eu/hu/policies/defence-security/> (Letöltés ideje: 2017.07.05.)

2010-ben revízió alá vették az 1999-es helsinki célkitűzéseket, összhangban a korábbi műveletek eredményeivel, valamint az Európai Biztonsági Stratégiával. Az Európai Unió önmagát globális hatalomként definiálva további célkitűzéseket, illetve technikai ajánlásokat fogalmazott meg a védelmi együttműködés területén.¹³

Jóllehet a Lisszaboni Szerződés új lendületet adhatott volna a biztonság- és védelempolitika fejlődésének, azonban a folyamat külső hatásra ismét megtorpant. A 2008-as gazdasági világválság begyűrűző hatásai megakasztották a tagállamok fejlődését, és ezzel egyetemben a nehézségek aláásták az integrációs törekvéseket. Az Európai Unió az egyes tagállamok megmentéséért – mint Görögország, Spanyolország, Portugália, Írország –, valamint az eurózóna egyben tartásáért küzdött, így a biztonsági kérdések hátrébb sorolódtak.

Az Európai Unió ennél fogva nem tudott hatékonyan reagálni a környezetében zajló folyamatokra. Jól mutatja ezt az a tény is, hogy a Lisszaboni Szerződés hatálybalépése után először 2013-ban tartott az Európai Tanács tematikus megbeszélést védelempolitikai kérdésekről.¹⁴

Az észak-afrikai és közel-keleti régióban futótűzként terjedő „Arab tavasz” ekkor már több mint két éve zajlott, több országban máig tartó politikai instabilitást, vagy fegyveres konfliktust eredményezve. Az „Arab tavasz” egyik következményeként pedig 2015 óta változó intenzitású tömeges illegális migrációval kell megküzdenie az integrációnak, amely napjainkig folyamatosan nyomás alá helyezi az Uniót. Az európai vezetők között húzódnó mély egyet nem értések azt eredményezték, hogy az Európai Unió nem tudott hatékony és egységes választ adni a határvédelmi kérdésekre. Magyarország, Görögország, Olaszország, Horvátország, Szlovénia és Ausztria egyedülálló lépések meghozatalára szánta el magát. Magyarország, Bulgária, Észtország, Lettország és Litvánia a fizikai határvédelem megerősítésében fedezték fel a megoldást, amelyet az Európai Unió és Törökország közötti megállapodás, illetve a török határvédelem hasonló megerősítése egészített ki.¹⁵

2016-ban az Európai Unió aktualizálta biztonsági stratégiáját, amely a „Közös jövőkép, közös fellépés: Erősebb Európa” címet kapta. Az Európai Unió ismételten hangsúlyozva globális szerepvállalását igyekezett kiemelni a közös érdekeltségű területeket, és megfogalmazni a további lépéseket.¹⁶

¹³ Headline Goal 2010, Europa.eu, <https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/2010%20Headline%20Goal.pdf> (Letöltés ideje: 2017.07.05.)

¹⁴ Európai Tanács, 2013. december 19-20 – Következtetések, Brüsszel, 2013. december 20. pp. 1-8. Forrás: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-217-2013-INIT/hu/pdf> (Letöltés ideje: 2017.07.05.)

¹⁵ EU –Turkey statement, 2016. március 18. Europa.eu, <http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/03/18-eu-turkey-statement/> (Letöltés ideje: 2017.07.05.)

¹⁶ Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe – A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy, 2016. június. Europa.eu,

Az Európai Unió és a NATO

Az európai integráció és a NATO között mindig is voltak átfedések, lévén a tagságuk bizonyos tekintetben megegyezik. Az 1992-es petersbergi ülés egyfajta profiltisztítást végzett az európai biztonság- és védelempolitika terén, így a katonai a feladatok oroszlánrészét, azaz a kollektív védelmet meghagyta a NATO-nak.

A hidegháború végével, akárcsak az európai integrációnak, a NATO-nak is felül kellett vizsgálnia addigi működését, ráadásul utóbbinak a megváltozott nemzetközi biztonsági környezethez is gyorsan adaptálnia kellett.

Viszonylag későn, mindössze 2001-ben indult meg az Európai Unió, valamint a NATO közötti intézményesedés. A 2002-ben megszületett NATO–EU nyilatkozat a két entitás közötti kapcsolatot „stratégiai partnerségnek” ismerte el. Az Európai Unió ennél fogva igénybe vehette a NATO tervezési képességeit saját katonai műveletei végrehajtásához.¹⁷ 2003-ban a Berlin Plusz megállapodás értelmében az Európai Unió erőinek lehetőségük nyílt a NATO erőforrásait és képességeit igénybe venni, amellyel még ugyanabban az évben az Európai Unió a Concordia-misszió keretén belül Macedónia (volt Jugoszláv Köztársaság) területén már élt is.¹⁸

Az együttműködés, valamint a NATO afganisztáni és balkáni tapasztalatai magával hozták a fogalmak és eljárások újradefiniálását. A békefenntartás többé nem lehetett önmagában elégséges egy destabilizálódott országban, ezért csak az átfogó megközelítéssel átitatott béketeremtés hozhatja meg a kívánt eredményt. A biztonság fogalmának kiterjesztett értelmezése vezetett el a 2011-es líbiai beavatkozáshoz is, hiszen a polgári lakosság szabadságának megőrzését is magában foglalta extrémista szervezetekkel, illetve az elnyomó államapparátussal szemben.

2016-ban az Európai Tanács és az Európai Bizottság elnökei, valamint a NATO főtitkára közös nyilatkozatban erősítették meg a stratégiai partnerséget.¹⁹ A nyilatkozat a két entitás közötti együttműködés mélyítését sürgeti olyan területeken, mint hibrid fenyegetésekre adott hatékony válaszok kidolgozása, a migráció kapcsán felmerülő biztonsági problémák, a kiberbiztonság- és védelem, valamint a keleti és déli partnerek védelmi és biztonsági képességeinek fejlesztése. A nyilatkozaton túlmenően az Európai Unió és a NATO is elkötelezett a terrorizmus visszaszorítása, valamint a tömegpusztító fegyverek kereskedelmének felszámolása mellett.²⁰

http://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf (Letöltés ideje: 2017. 07. 05.)

¹⁷ NATO–EU Relations, NATO, Fact Sheet, 2016. Forrás: http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2016_07/20160630_1607-factsheet-nato-eu-en.pdf (Letöltés ideje: 2017.07.05.)

¹⁸ CONCORDIA/FYROM, Europa.eu, https://eeas.europa.eu/archives/csdp/missions-and-operations/concordia/index_en.htm (Letöltés ideje: 2017.07.05.)

¹⁹ Joint Declaration by the President of the European Council, the President of the European Commission, and the Secretary General of the North Atlantic Treaty Organisation. Forrás: http://www.nato.int/cps/de/natohq/official_texts_133163.htm (Letöltés ideje: 2017.07.05.)

²⁰ NATO–EU Relations, NATO, Fact Sheet, 2016. Forrás: http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2016_07/20160630_1607-factsheet-nato-eu-en.pdf (Letöltés ideje: 2017.07.05.)

A 2016 óta eltelt időszakban a mélyebb együttműködés megvalósítása érdekében több magas rangú uniós és NATO tisztségviselő egyeztetett, 2017 júniusában pedig egy előrehaladási jelentés született az együttműködés megvizsgálására.²¹ A jelentés számottevő előrelépésekről számol be, ugyanakkor látni kell, hogy a 22 közös tagállammal²² bíró entitások önmagukban képtelenek olyan horderejű konfliktusok kezelésére, mint amely Líbiában és Szíriában tapasztalható.²³ Lényeges megjegyezni, hogy bár sem az Európai Unió, sem a NATO nem képes feloldani a polgárháborús országokban tapasztalható szembenállást, úgy az ENSZ is tehetetlen, ezáltal befolyásosabb országok – Egyesült Államok, Oroszország, Szaúd-Arábia, Irán – számára nyílik arra lehetőség, hogy egymással szembemenő elképzeléseket ültessenek át a gyakorlatba. Szintén sűrűlődhözhet az a tény, hogy egyes országok – például Franciaország és Nagy-Britannia – meghatározóbb szerepet vállalnak a regionális konfliktusokban, mint más országok.

A 2017. június 9-én prágai csúcsértekezleten az Európai Unió és a NATO vezetői megerősítették a két entitás egymással szembeni kiegészítő jellegét, azaz a petersbergi ülésen megfogalmazottak a jövőben is alapját képezik az együttműködésnek.²⁴

Az együttműködés új formája: PESCO

Az Állandó Strukturált Együttműködés (angol rövidítése: PESCO /Permanent Structured Cooperation/) kialakítására a Lisszaboni Szerződés 46. cikke biztosít lehetőséget. A PESCO az Európai Unión belül tetszőleges számú tagállam számára biztosítja az együttműködést egy koherensebb biztonság- és védelempolitika megteremtésének irányába anélkül, hogy az Uniót ezzel megosztaná. Ennélfogva az együttműködésben való részvétel kizárólag önkéntes alapon működik, arra tagállamot kötelezni nem lehet.

A 2017. június 22-én megtartott Európai Tanács ülésen döntöttek a vezetők arról, hogy a PESCO intézményét – a jogi kereteken túl – valódi tartalommal töltsék fel.²⁵ A kezdeményezés az Európai Tanács elképzelése szerint a jövőben mélyíti az

²¹ Relations with the European Union, NATO.int, http://www.nato.int/cps/in/natohq/topics_49217.htm# (Letöltés ideje: 2017. 07. 05.)

²² Közös tagállamok a következők: Belgium, Bulgária, Csehország, Dánia, Észtország, Franciaország, Görögország, Hollandia, Horvátország, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Luxembourg, Magyarország, Nagy-Britannia, Németország, Olaszország, Portugália, Románia, Spanyolország, Szlovákia, Szlovénia,

²³ Hasonlóképpen eredménytelenek volt mondható az Európai Unió európai szomszédságpolitikáján belüli fejlesztési segélyei és tudástranszfere, amely az integráció környezetében igyekezett előmozdítani a demokrácia és jogállamiság megszilárdulását. Az Európai Unió jelen pillanatban sem civil, sem katonai hatalomként nem, vagy nagyon elenyésző sikerrel tud ráhatást gyakorolni a konfliktusos országokra.

²⁴ European Council conclusions on security and defence, 2017. június 22. Europa.eu, <http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2017/06/22-euco-security-defence/> (Letöltés ideje: 2017. 07. 05.)

²⁵ European Council, 2017. június 22-23. Europa.eu, <http://www.consilium.europa.eu/en/meetings/european-council/2017/06/22-23/> (Letöltés ideje: 2017.07.05.)

integrációs törekvéseket, mivel az egyes tagállamok által irányított, egyben a közös együttműködésbe bevont haderők nyomán a katonai együttműködés új formája alakulhat ki.²⁶ A távlati célok között szerepel továbbá, hogy összehangolja a tagállamok katonai-védelmi képességeit, és új lendületet biztosít az európai fegyvergyártásnak. A PESCO a tagállamok védelmi felkészítési terveivel, valamint a NATO és ENSZ követelményeknek megfelelően kerül kialakításra, ügyelve arra, hogy párhuzamos intézkedéseket a jövőben se hozzanak.

Az együttműködés feltétele, hogy a tagállamok a tevékenységüket az Európai Tanács stratégiai iránymutatása, valamint a közös kül- és biztonságpolitikai missziók gyakorlati tapasztalatai tükrében végezhetik. Jelenleg számos elképzelés létezik, milyen irányba is kellene elindítani az együttműködést, abban viszont a felek egyetértettek, hogy sikeres működés esetén, középtávon az Európai Unió globális szerepvállalásának egyik sarokkövét képezheti.

A költségvetési és gazdaságpolitikák koordinálására szolgáló európai szemeszter mintájára felmerült egy „európai védelmi szemeszter” bevezetése, amely a közpénzek költését tenné átláthatóbbá. Az elképzelés szerint a tagállamok hadügyminiszterei az Európai Bizottság elnökének és alelnökének jelenléte mellett rendszeres időközönként üléseznének, biztosítva azt, hogy a PESCO a 2004-ben létrehozott Európai Védelmi Ügynökség, valamint az Európai Külügyi Szolgálat nyomvonalára mentén dolgozzon. A PESCO-ban nem részes tagállamoknak ad hoc jelleggel lehetőségük nyílhat bizonyos projektekbe történő bekapcsolódásra.²⁷

A PESCO mint ötlet, a regionális, valamint globális kihívásokból fakadóan aktuális, ugyanakkor hasonlóan kedvezőtlen az időzítés, mint az elmúlt évtizedek során bármelyik másik hasonló kezdeményezés esetén volt.

Az Európai Unió ismételten belső nehézségek elé néz, mégpedig Nagy-Britannia kilépése miatt. Az európai integráció a kezdetek óta csak bővült, kilépésre eddig nem került sor, így számos olyan kiemelt jelentőségű terület vár átgondolásra, mint szavazati jogok és erőviszonyok alakulása, a közös büdzsébe történő befizetés, egy 65 millió fős piac leválásának hatásai, stb.²⁸

Az elmúlt években tapasztalható migránsválság, amely előmozdította a biztonság- és védelempolitika továbbfejlesztését, erősen megosztja a tagállamokat. Az illegális migránsok megítélése, betelepítése és integrációja pártcsaládokon és kormányokon átívelő konfliktusokat eredményezett és eredményez mind a mai napig.

²⁶ Council conclusions on progress in implementing the EU Global Strategy in the area of Security and Defence, Europa.eu, <http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2017/03/06-conclusions-security-defence/> (Letöltés ideje: 2017.07.05.)

²⁷ In Defence of Europe – Defence Integration as a Response to Europe’s Strategic Moment, Europa.eu, https://ec.europa.eu/epsc/publications/strategic-notes/defence-europe_en (Letöltés ideje: 2017.07.05.)

²⁸ An Assessment of the Economic Impact of Brexit on the EU27, Centre for European Policy Studies, 2017. március, [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/595374/IPOL_STU\(2017\)595374_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/595374/IPOL_STU(2017)595374_EN.pdf) pp. 28-35. (Letöltés ideje: 2017.07.05.)

A sorozatos egyet nem értés a tagállamok vezetői között, illetve Nagy-Britannia kiválása ismételten felkorbácsolta az integrációpárti politikusok érzelmeit, akik a kétsésséges Európa mellett teszik le voksukat. Gazdasági-pénzügyi szempontból már napjainkban is létezik a két Európa – eurózónába tartozó és nem zóna-tagállamok – és erősen kétséges, hogy a táborok közötti további távolodás mennyire szolgálná hosszú távon az integráció érdekeit.

A szoros együttműködés szükségessége

Az Európai Unió tagállamai közötti mélyebb együttműködésre a védelem- és katonapolitika terén vitathatatlanul nagy szükség van. Ennek ellenére az uniós tagállamok kül- és katonapolitika tekintetében eltérő prioritásokkal bírnak, illetve különböző elképzeléseket tartanak a szemük előtt, amelyeket nagyban befolyásol a különböző nemzetközi szereplőkkel, kiváltképpen az Egyesült Államokkal ápolat viszony.

Azonban kétségtelen, hogy a közös védelem-, és katonapolitikai lépések nemcsak az Európai Unió egészét, hanem az egyes tagállamokat is erősítené. Az alábbiakban csoportosítva kerülnek bemutatásra azon szempontok, amelyek az integráció mélyítését sürgetik.

1. Donald Trump amerikai elnök gondolatai mind a választási kampány idején, mind a beiktatása után komoly aggodalmakat ébresztettek a NATO-val kapcsolatban. Mivel a NATO jelenti az Európai Unió tagállamai többsége számára a valódi garanciát szuverenitásuk megőrzéséhez, éppen ezért az Egyesült Államok nyújtotta védelem megrendülése olyan tényező, amellyel komolyan számolni kell. Az európai NATO tagállamok nyilvánvalóan nem fejlesztették úgy védelmi kapacitásaikat, mint ahogy az Egyesült Államok „elvárta” volna, és ennek Donald Trump amerikai elnök 2017 májusában hangot is adott.²⁹

	2008.	2012.	2016.
Egyesült Államok	4,2%	4,2%	3,3%
Franciaország	2,3%	2,2%	1,3%
Lengyelország	1,8%	1,8%	2%
Magyarország	1,2%	1%	1%
Nagy-Britannia	2,4%	2,2%	1,9%
Németország	1,3%	1,3%	1,2%
Románia	1,5%	1,2%	1,5%
Törökország	2,3%	2,3%	2%
Oroszország	3,3%	4%	5,3%

1. ábra: Az egyes országok védelmi kiadásainak aránya a GDP-hez viszonyítva.
(Forrás: Stockholm International Peace Research Institute³⁰)

²⁹ DIAMOND, Jeremy: Trump scolds NATO allies over defense spending, CNN Politics, 2017. május 25. <http://edition.cnn.com/2017/05/25/politics/trump-nato-financial-payments/index.html> (Letöltés ideje: 2017. 07. 05.)

³⁰ Military expenditure by country as percentage of gross domestic product, 2003-2016. SIPRI.org, <https://www.sipri.org/sites/default/files/Milex-share-of-GDP.pdf> (Letöltés ideje: 2017. 07. 05.)

Mivel az európai országok a 2008-as gazdasági világválság következtében elhanyagolták védelmi kapacitásaik fejlesztését, ezért akár a NATO, akár az Európai Unión belül kialakításra kerülő szorosabb védelmi- és katonapolitikai együttműködés a kiadások növekedését célozza meg.

2. Gazdasági-pénzügyi aspektusból mindig is komoly kihívást jelentett, miképpen lehet egymástól jelentősen eltérő adottságokkal bíró országokat integrálni, ez a védelmi ipar tekintetében különösen igaz. Mivel a 22 NATO-, s egyben uniós tagállamnak önállóan kell teljesíteni katonai kötelezettségeit, a fejlesztések gyakran párhuzamosan és bárminemű koordináció nélkül zajlanak. A közös hadiipari fejlesztések áthidalnák a tagállamok általános forrásproblémáit, összekapcsolnak a technológiákat és szakértőket, egyben a méretgazdaságosság elvét kihasználva hozzájárulhatnak az európai védelmi vállalatok növekedéséhez.³¹

A párhuzamosság nemcsak a tagállamok, hanem az európai integráció és NATO között is felfedezhető. Az európai országok tekintetében a NATO védőernyője alatt is folyamatosan felmerült az az igény, miszerint a biztonság- és védelempolitikai együttműködést szorosabbra kell fogni. A két entitás egészen a 2000-es évek elejéig nem szánta magát rá arra, hogy a védelmi együttműködést intézményesített úton folytassák. Katonai szempontból az európai országok nyernek többet, hiszen hozzáférnek a világ legerősebb fegyveres erejét³² magáénak tudó ország parancsnoki rendszeréhez és katonai infrastruktúrájához. Donald Trump amerikai elnök éppen a NATO kapcsán felmerülő kiadások, valamint a hadi erőforrások hozzáférése kapcsán fogalmazta meg ellenérzéseit, jóllehet az együttműködés az Egyesült Államok számára is előnyös.

3. A kelet-európai térségben számolni kell az orosz agresszió kérdésével is, amelyre az Ukrajnával kapcsolatos fejlemények szolgáltatták a legszembetűnőbb példát. Oroszország regionális térnyerési kísérletei azonban itt nem állnak meg, hanem átnyúlnak olyan konfliktusos országokba is, mint Szíria és Líbia. Az elmúlt években dinamikus változó politikai-hatalmi viszonyok ezen országokban lehetővé tették, hogy a globális aspirációkkal bíró Oroszország átírja az addigi nemzetközi kapcsolatokat, a korábbinál jóval meghatározóbb befolyást építve ki.

4. Az Európai Unió környezetében több olyan állam fekszik, amely súlyos államszervezési problémákkal/fegyveres konfliktussal küzd. Líbia és Szíria kapcsán az öreg kontinens kiváltképpen a tömeges illegális migráció kapcsán érzékelt a helyzet súlyosságát, ugyanakkor hasonló problémákat jelent a szélsőséges csoportok megerősödése, ellenőrizhetetlen fegyver- és emberkereskedelem, és az egymással vetélkedő katonai-politikai tömörülések közötti rivalizálás. Az Európai Uniónak újra kell definiálni a mediterrán térségben való együttműködést az országokkal.

Kifejezetten a migrációs nyomás hatására alakította ki az Európai Unió Földközi-tengerre fókuszáló műveleteit, amely a déli államokba irányuló, illegálisan érkező járművek fogadására és a menekültek mentésére hivatott. A Mare Nostrum művelet uniós kiegészítő finanszírozással, de Olaszország hadiflottájának és

³¹ CSIKI Tamás, Dr. – TÁLAS Norbert, Dr. – TÓTH Norbert, Dr.: Közigazgatási szakvizsga – Kül- és biztonságpolitikai ágazat, Budapest, 2016. október 15. pp. 32-36.

³² 2017 Unites States Military Strength, Global Firepower, http://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.asp?country_id=united-states-of-america (Letöltés ideje: 2017. 07. 05.)

hajóinak felhasználásával valósult meg³³, éppen ezért a közös szerepvállalást ez a kezdeményezés még nélkülözte. A 2014-ben induló Triton-művelet, amely célja az olasz hatóságok támogatása, valamint kutatási és mentési feladatok ellátása volt, már 18 tagállam bevonásával kezdte meg működését.³⁴ 2015 áprilisában kezdetét vette a négy lépcsőben megvalósításra szánt Sophia-művelet, amelyet spanyol, olasz, francia, belga és holland egységek hajtanak végre – igaz, az utóbbi időben a szerepet vállaló országok, valamint Nagy-Britannia immáron több járművét vonta ki a műveletből, mint amennyi jelenleg szolgálatot teljesít.³⁵

A fenti műveletek említészerű felsorolása megmutatja, hogy az uniós tagállamok egy része jelenleg is szorosabb együttműködést folytat egy aktuális probléma leküzdésére, amely tapasztalatait a jövőben is fel lehet használni. Látni kell ugyanakkor, hogy a tagállamok az egész Európai Uniót érintő krízis esetén sem elkötelezettek a hosszú távú együttműködés mellett, és csak szerény katonai, illetve egyéb infrastruktúrával járulnak hozzá az akcióhoz.

5. Az ENSZ előrejelzése szerint a Föld lakossága 2050-re eléri a 9,8 milliárd főt.³⁶ A népességnövekedés a fejlődő országokba fókuszálódik, ami azt jelenti, hogy a már jelenleg is nehezen áthidalható szociális, alapvető ellátási és természeti problémák a jövőben hatványozott erővel jelennek meg.

Az Európai Unió geostratégiai védőgyűrűjét egészen 2010-ig az észak-afrikai és közel-keleti országok (dacára a térség konfliktusos jellegének) alkották, amely az „Arab tavasz” következtében részben „átszakadt”. Maga az „Arab tavasz” is politikai-szociális gyökerekkel indult el, és az elkövetkező évtizedekben várhatóan még nagyobb lakosság fog koncentrálni a kedvezőtlen földrajzi és éghajlati viszonyokkal bíró országokban. A szíriai polgárháború kapcsán látható volt, hogy elegendő mindössze 1-2 év ahhoz, hogy jelentős migráns tömeg induljon el az Európai Unióba, és várhatóan a jövőben a tagállamok ennek a fenyegetésnek még inkább ki lesznek téve.³⁷

Éppen ezért az Európai Unió közös védelmi és katonai együttműködése a jelenben, de hangsúlyosabban a jövőre nézve létfontosságú, hiszen a közös határok védelme egyben a politikai kohéziót is elősegíti.

³³ BORGER, Julian: EU under pressure over migrant rescue operations in the Mediterranean, The Guardian, 2015. 04. 15. Forrás: <https://www.theguardian.com/world/2015/apr/15/eu-states-migrant-rescue-operations-mediterranean> (Letöltés ideje: 2017.07.05.)

³⁴ Frontex 2014. évi általános jelentés, pp. 14., http://frontex.europa.eu/assets/About_Frontex/Governance_documents/Annual_report/2014/General_Report_HU.pdf (Letöltés ideje: 2017.07.05.)

³⁵ EUNAVFOR MED operation SOPHIA, Europa.eu, https://eeas.europa.eu/csdp-missions-operations/eunavfor-med/12215/deployed-units_en (Letöltés ideje: 2017.07.05.)

³⁶ World population projected to reach 9.8 billion in 2050, and 11.2 billion in 2100, United Nations, 2017. 06. 21. Forrás: <https://www.un.org/development/desa/en/news/population/world-population-prospects-2017.html> (Letöltés ideje: 2017.07.05.)

³⁷ The Migration Crisis and the Future for the European Union, Wharton University of Pennsylvania, <http://kwhs.wharton.upenn.edu/2016/08/migration-crisis-future-european-union/> (Letöltés ideje: 2017.07.05.)

Konklúzió

Az európai integráció történelme során a biztonsági kihívásokkal egyidejűleg számos alkalommal megfogalmazódott a szorosabb védelmi és katonai együttműködés lehetősége, amelyet azonban előbb a hidegháborús berendezkedés – egyben az Egyesült Államok jelentette védőburok –, majd a 2000-es évek környékén tapasztalható érdektelenség, valamint a 2008-as gazdasági világválság rendre másodlagos kérdéssé tett.

Az Európai Unió „civil hatalomként”, azaz politikai-diplomáciai és gazdasági eszközökkel igyekszik közvetlen környezetét alakítani, és hiányzik az a közös katonai erő, ami regionális szinten is cselekvőképes nagyhatalommá tenné.

A kül- és biztonságpolitikai főképviselő ugyan egyféleképpen igyekszik kifejezni 28 tagállam érdekeit, ugyanakkor a tagállamok nagyfokú külső szuverenitása aláássa az Európai Unió egységes fellépését és teret enged az önálló kezdeményezések és külpolitikai elképzelések megvalósításához.

A védelempolitikai együttműködéshez nagyfokú politikai elköteleződés lenne szükséges, hiszen annak mélyülése jelentős beruházásokat és koordinációs feladatokat róna a tagállamokra. Az ennek folyományaként jelentkező kiadásokat azonban a tagállamok mindeztidáig nem kívánták felvállalni, minthogy évek óta csökkenő tendenciát mutatnak a katonai beruházások. Kérdéses az is, hogy regionális, illetve globális ambíciókkal bíró tagállamok – mint Franciaország és Németország – miként lennének hajlandók a közös kutatás-fejlesztés megvalósítására, közkinccsé téve értékes haditechnológiájukat.

A fentiekben túl további nehézségek is jelentkeznek. A Frontex, azaz az Európai Unió határvédelméért felelős ügynöksége egymaga nem képes megvédeni a szárazföldi és vízi határokat. A Földközi-tengeri migránsútvonalak felderítésére további kiegészítő missziók jöttek létre az elmúlt évek során, amelyek kellő infrastruktúra hiányában képtelenek hatékonyan ellátni feladataikat. Ez újabb bizonyíték arra, hogy a tagállamok még az Európai Unió egészére nehezedő nyomás idején sem hajlandók az eredményért politikai-gazdasági áldozatokat hozni³⁸, jóllehet hosszú távon az mindenki javát szolgálná.

A PESCO a napjainkban tetten érhető helyzetet kíván változtatni úgy, hogy önkéntes alapokra helyezve az együttműködést, a legelszántabb tagállamok számára nyújt lehetőséget a védelempolitikai együttműködések elmélyítéséhez.

A tanulmányban bemutatott fejlődésút tanulságait levonva azonban érdemes visszafogott optimizmussal tekinteni az együttműködésre. Először is a tagállamok a Lisszaboni Szerződés hatályba lépése óta most először szánták el magukat arra, hogy az intézményt tartalommal is feltöltsék, miközben az Európai Unió környezetében számos alapvető változás történt („Arab tavasz” és annak hatásai). Másodsor, noha az Európai Unió és a NATO intézkedései kiegészítő jelleggel is erősítik egymást, az Egyesült Államok szerepvállalásának köszönhetően a NATO

³⁸ A haderőfejlesztéssel járó kiadások sok országban negatívan befolyásolják a közvéleményt és a kormánypárt(ok) megítélését. Tematikus oldal például <http://demilitarize.org/> (Letöltés ideje: 2017.07.05.)

fajsúlyosabb entitást képez a tagállamok számára. Ezért többen nem igazán érdekeltek abban, hogy a kollektív biztonság intézményén túlmenően további politikai-gazdasági áldozatokat hozzanak a haderőfejlesztés érdekében. Harmadrészről pedig az együttműködésben részes felek nagy száma okán várhatóan továbbra is a politikai konszenzus, semmint a hatékonyság és pragmatizmus fogja dominálni a döntéshozatalt, ami a célok ellaposodásához és az intézmény nem hatékony működéséhez vezethet.

Összefoglalva, az európai integráció jelenlegi állapota, illetve a nemzetközi szintéről érkező kihívások ismét megnehezítik a védelempolitika elmélyítését. Az olyan időkben, amikor az integrációs intézmények nem illeszkednek valós kihívásokhoz, teret szereznek maguknak a tagállami kezdeményezések és külpolitikák, ami egyfajta spirálként folyamatosan, immáron évtizedek óta gátja a hatékonyabb védelempolitikai integrációnak.

Felhasznált irodalom

- BORGER, Julian: EU under pressure over migrant rescue operations in the Mediterranean, The Guardian, 2015. 04. 15., <https://www.theguardian.com/world/2015/apr/15/eu-states-migrant-rescue-operations-mediterranean> (Letöltés ideje: 2017.07.05.)
- Conclusion of the Presidency, Cologne European Council, 1999. 06. 3-4., http://www.europarl.europa.eu/summits/kol1_en.htm#V (Letöltés ideje: 2017.07.05.)
- Európai Tanács 2013. december 19-20 – Következtetések, Brüsszel, 2013. december 20. <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-217-2013-INIT/hu/pdf> (Letöltés ideje: 2017.07.05.)
- Frontex 2014. évi általános jelentés, http://frontex.europa.eu/assets/About_Frontex/Governance_documents/Annual_report/2014/General_Report_HU.pdf (Letöltés ideje: 2017.07.05.)
- Headline Goal 2010., <https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/2010%20Headline%20Goal.pdf> (Letöltés ideje: 2017.07.05.)
- Helsinki Headline Goal, <https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/Helsinki%20Headline%20Goal.pdf> (Letöltés ideje: 2017.07.05.)
- In Defence of Europe – Defence Integration as a Response to Europe’s Strategic Moment, https://ec.europa.eu/epsc/publications/strategic-notes/defence-europe_en (Letöltés ideje: 2017.07.05.)

- Joint Declaration by the President of the European Council, the President of the European Commission, and the Secretary General of the North Atlantic Treaty Organisation, <http://www.consilium.europa.eu/hu/policies/defence-security/> (Letöltés ideje: 2017.07.05.)
- Lisszaboni Szerződés, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/ALL/?uri=CELEX:12007L/TXT> (Letöltés ideje: 2017.07.05.)
- Military expenditure by country as percentage of gross domestic product, Stockholm International Peace Research Institute, <https://www.sipri.org/sites/default/files/Milex-share-of-GDP.pdf> (Letöltés ideje: 2017.07.05.)
- NATO–EU Relations, NATO, Fact Sheet, 2016., http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2016_07/20160630_1607-factsheet-nato-eu-en.pdf (Letöltés ideje: 2017.07.05.)
- Schumann-nyilatkozat, https://europa.eu/european-union/about-eu/symbols/europe-day/schuman-declaration_hu (Letöltés ideje: 2017.07.05.)
- SUTTON, Michele: France and the Construction of Europe, 1944-2007, New York, Oxford, 2007. https://books.google.hu/books?id=SoDq4OGbtgcC&pg=PA76&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (Letöltés ideje: 2017.07.05.)
- The plan for an EDC, University of Luxembourg, <https://www.cvce.eu/en/education/unit-content/-/unit/803b2430-7d1c-4e7b-9101-47415702fc8e/29a4e81c-c7b6-4622-915e-3b09649747b8> (Letöltés ideje: 2017.07.05.)
- World population projected to reach 9.8 billion in 2050, and 11.2 billion in 2100, United Nations, 2017. 06. 21., <https://www.un.org/development/desa/en/news/population/world-population-prospects-2017.html> (Letöltés ideje: 2017.07.05.)

MÓGOR TAMÁSNÉ – PROF. DR. RAJNAI ZOLTÁN

AZ INFORMÁCIÓBIZTONSÁGI KULTÚRA JELENLEGI HELYZETE ÉS FEJLESZTÉSÉNEK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI MAGYARORSZÁGON

Bevezetés

Az Internet kifejlesztése és továbbfejlesztése óriási előnyt jelent az ember életében azzal, hogy olyan lehetőséget biztosít a felhasználók számára, amely segítségével megszámlálhatatlan mennyiségű információhoz férhetnek hozzá világszerte. Azonban, ami a legnagyobb előnye, az egyben hátránya is, hiszen károkat, rombolást, teljes megsemmisülést is okozhat az emberek életében. Pusztán azért, mert erős tűzfalat, vagy kódolást használunk, még nem szabad biztonságban érezni magunkat. A számítógépes rendszerek használatával az egyének és szervezetek egyaránt ki vannak téve a veszélyeknek. Mivel nincs totális biztonság, törekedni kell a minél komplexebb védelem kialakítására. A komplex védelem megvalósulásának fontos pillérét képezi az információbiztonsági tudatosság megalapozása és erősítése.

Történelmi áttekintés

Az információ megszerzése és védelme, vagyis az információbiztonság évezredek óta foglalkoztatja az emberiséget. A történelem vizsgálata során megfigyelhetjük, hogy a XX. század közepéig a társadalmak politikai, gazdasági és egyéb mozgásait két fontos tényező motiválta: egyrészt a terület megszerzése és megtartása, másrészt a nyersanyagokhoz való hozzáférés, ezek birtoklása és elzárása.

A kezdetleges számítógépek megjelenésekor, majd később a fejlett, adatkezelő rendszerek kifejlesztésével az információ megszerzésének és védelmének jelentősége, módja is megváltozott.

A 19. század végétől kezdve olyan dinamikus változások kezdődtek az egész világon, melyek az élet minden területén gyors fejlődést, átalakulást eredményeztek. Gondoljunk csak a közlekedés, a híradás, az energetika területére, melyek rendkívüli előrelépést hoztak az emberiség életében, ugyanakkor sérült az egyén, a közösségek, országok, földrészek, vagyis az egész világ biztonságérzete. Az 1900-as évek közepétől az ember már nem tudta felvenni azt a dinamikát, amit az információs fejlődés diktált. Ettől az időszaktól kezdve fő értékévé vált az energia, az energiaforrások birtoklása és a technikai fölény megszerzése. Mérföldkövet jelentett, hogy a változások mozgatórugói az információ, a kommunikáció, a humán erőforrás, a jogalkalmazás és a globalizáció lettek. Ennek következtében az 1900-as évek közepétől egyre jelentősebb szerepet kapott az információbiztonság kérdése.¹

¹ <http://www.internetlivestats.com/internet-users> (Letöltés ideje: 2016. 11. 07.)

Az információbiztonság történeti fejlődésének vizsgálatakor hangsúlyt szükséges fektetni a kriptográfiára és annak átalakulására. A kriptográfia gyökerei tulajdonképpen egészen az ókorig nyúlnak vissza, de általánosságban elmondható, hogy a kriptográfia egészen a XX. századig inkább művészet volt, ami olyan fejlődésen ment keresztül, amely nem volt tudatos. Már ie. 800 körül megfigyelhető volt a Káma Szútra szerelmeseinek kommunikációjában a titkosírás. Az arab világban 1000 körül fedezték fel a kriptanalízist, az 1400-as években pedig egyre elterjedtebbé vált a titkosírás a diplomáciai levelezésekben. Az első kriptográfiával foglalkozó nyomtatott könyv 1518-ban jelent meg, melyet Johannes Trithemius spanheimi apát írt Poligraphiae címmel. 1586-ban kriptanalízis segítségével Sir Francis Walsingh, I. Erzsébet királynő államminisztere rábizonyította a Babington-összeesküvés² résztvevőire bűnösségüket.

1793-ban Claude Chappe³ létrehozta az első nagytávolságú szemaforjelzéseket használó kommunikációs vonalat. 1795-ben Thomas Jefferson⁴ megalkotta a Jefferson-korongok rejtjelző szerkezetet és módszert, melyet egy évszázad múlva Etienne Baserie⁵ újra felfedezett.

1837-ben Samuel Morse⁶ megtervezte és szabadalmaztatta az elektromos telegráfot, és megalkotta a Morse-kódot.

1917-ben történelmi fordulatot jelentett, hogy a brit hírszerzés elfogta és megfejtette Arthur Zimmermann táviratát, ami miatt az USA belépett az I. világháborúba. Jelentős előrelépést hozott Arthur Scherbius 1918-ban ENIGMA néven szabadalmaztatott titkosító gépe és Hugo Alexander Koch rotor alapú titkosító gépe 1919-ben.

A kriptográfia igazi áttörése azonban csak a II. világháborúhoz köthető, amikor az információszerezés a hadművelleti, harcászati siker elérése érdekében minden korábnál fontosabbá vált. A II. világháború tapasztalatainak levonása után, 1948-ban Claude E. Shannon⁷ kezdeményezésére kialakult az információelméletnek nevezett tudományág.

Az Amerikai Egyesült Államokban már az 1970-es években teret hódított az információbiztonsági értékelés hatékony rendszerének kidolgozása, előtérbe helyezése. A szakemberek belátták, hogy a biztonság magas szintje csak korszerű védelmi, biztonságtechnikai rendszerekkel valósítható meg. Elismerték azt is, hogy az integrált, komplex biztonság és a magas biztonsági szint elérésének alapvető követelménye, hogy figyelemmel kell kísérni az adott rendszert, feltárni, elemezni a kockázatokat, melyek veszélyeztetik annak működését. Ezután lehetséges a kockázatok szintjét és mennyiségét úgy lecsökkenteni, hogy a lehető legbiztonságosabb működés valósulhasson meg.

Hatalmas előrelépésnek könyvelhetjük el, hogy mindez még az ezredforduló előtt áterjedt Európába, ezen belül Magyarországra is. Ennek következtében a Miniszterelnöki Hivatal 1996-ban hazai ajánlást adott ki *Informatikai Rendszerek Biztonsági Követelményei* címmel.

² A második legnagyobb összeesküvés I. Erzsébet királynő ellen, ami Stuart Mária kivégzéséhez vezetett

³ Francia feltaláló, 1763 és 1805 között élt.

⁴ Az USA harmadik elnöke, 1743 és 1826 között élt, szakterülete többek között a kriptográfia volt.

⁵ Kriptanalízissel foglalkozó feltaláló, 1890-től az I. világháborúig a francia hadseregben tevékenykedett.

⁶ Amerikai feltaláló, 1791 és 1872 között élt.

⁷ Matematikus, hírközlési szakember

Az információbiztonság tudománya 2001. szeptember 1-től óriási hangsúlyt kapott az amerikai terrortámadások révén. Elmondható, hogy ez a dátum, és a hozzá kapcsolódó események a nyugati társadalmak és a szakma információbiztonság iránti felelősségének kezdetét jelentették. Ettől kezdve rohamosan megnöttek az információbiztonságra fordított költségvetések. Az országok politikai és katonai vezetői belátták, hogy a biztonságnak kiemelt szerepe van egy ország, egy szervezet működésében.

Az ezredforduló után hazánkban is sürgetővé vált a biztonságtudománnyal kapcsolatos elvek, eszmék, követelmények meghatározása, melyet az Óbudai Egyetemen a következőképpen írtak le:

„Magyarországon az ezredfordulóra megszületett a jövő globális tudománya, a biztonságtudomány. Ma a biztonságnak a társadalom által elvárt magas szintje a gyakorlatban csak korszerű védelmi, biztonságtechnikai rendszerekkel valósítható meg. Az elvárt biztonsági szint egyre növekszik, s az ennek eléréséhez szükséges műszaki megoldások, rendszerek egyre bonyolultabbakká válnak.”⁸

A korábban említett, 2001. szeptember 11-én történt események és a napjainkban világszerte „tomboló” terrorizmus megerősítették azt az elvárást, hogy az információvédelmi szakembereknek a biztonság minden területén fel kell készülniük a legváratlanabb eseményekre. Egyre több vészjósló, szakértők által megfogalmazott kijelentés tükrözi azt, hogy nagyon nagy kihívásokkal kell az információs társadalomnak felvenni a harcot. Amikor a következő mondatokat⁹ halljuk, mi laikus emberek is jogosan érezzük veszélyben magunkat:

„Kiberháború – a hadviselés ötödik dimenziója”

„A következő Pearl Harbor egy számítógépes támadás lesz”

„Láthatatlan ellenség a digitális térben”

A felmerülő veszélyek és kockázatok növekedése egyre hangsúlyosabb szerepet szán olyan tevékenységeknek, mint a megelőzés, védelem, biztonság. Minden ország – ahol ez lehetséges – törekszik arra, hogy információs, oktatási kampányokat indítson annak érdekében, hogy az információbiztonság egységessé, nemzetközileg elfogadott szabályozáson alapulóvá váljon.

Magyarország 1999-es NATO-csatlakozása a Magyar Honvédség egészét illetően óriási változást hozott. Ez az információbiztonság területén is új kihívásokat jelentett, de a szakemberek gyorsan felismerték, milyen fontos NATO-tagállamként a szervezet jogszabályi és szakmai hátterét úgy alkalmazni, hogy nemzeti érdekeink ne sérüljenek.

A 2001 szeptemberében Amerikában elkövetett támadásokkal új korszak kezdődött a védelem területén, melyben kiemelt szerepet kap a NATO, ezáltal a Magyar Honvédség is.

Az utóbbi évek statisztikái szerint naponta megközelítőleg a Föld népességének 40%-a használ internetet. 1993 óta a felhasználók száma folyamatosan növekszik. 2010-ben 2 milliárd, 2014-ben pedig már 3 milliárd felhasználó kapcsolódik naponta az internethez. Átlagban másodpercenként 57.000 keresés történik a Google-ben, a 2015 márciusi állapot szerint a filmkészítők a youtube-on

⁸ <http://www.internetlivestats.com/one-second/#google-band> (Letöltés ideje: 2017. 02. 02.)

⁹ <http://www.youtube.com/yt/press/statistics.html> (Letöltés ideje: 2017. 02. 02.)

több mint 10000 videót töltöttek fel, amit több mint 1 milliárdan néztek meg, több mint 70 millió óra alatt. Havonta kb. 250.000 ezer új alkalmazást töltenek le az Apple-felhasználók,¹⁰ és ez alatt az időtartam alatt 30 milliárd tartalmegosztás történik a Facebookon. 2013-ban több mint 100 milliárd e-mail került elküldésre, illetve fogadásra, és az Amazon nettó negyedéves bevétele 2016-ban 252 millió dollár. Ezek elképesztő számok. Ebben a virtuális térben mind az eszközök, a rendszerek, mind azok felhasználói rengeteg támadásnak vannak kitéve. 2013-ban 1,8 millió kártékony és nem kívánt programot azonosítottak a kutatók. Ezen kártékony programok célpontjai az informatikai rendszerek, eszközök, és nem utolsósorban a felhasználók, az emberek „virtuális élete”. Ezek a riasztó adatok az embereket nem csupán „civil” felhasználóként érintik, hanem munkájuk és hivatalos – online bankolás, kapcsolattartás állami szervekkel – tevékenységük során egyaránt.

Annak érdekében, hogy egy adott szervezetnél az információbiztonsági kockázatokat csökkenteni tudjuk, nagyon fontos tényezőnek tartom az információbiztonsági stratégia, információbiztonsági kultúra kialakítását és fejlesztését. Ebben a folyamatban központi szerepet tölt be az ember, hiszen az adatvesztés, adat-kompromittálódás legtöbbször humán tényezőkre vezethető vissza. Az ember szándékos vagy nem szándékos károkozásával tönkretelheti a „bombabiztos” technikai megoldásokat is.

Nagy előrelépésként könyvelhető el, hogy egyre több olyan kezdeményezést, törekvést fedezhetünk fel, amelyek az információbiztonság tudatosság fejlesztésére tesznek lépéseket.

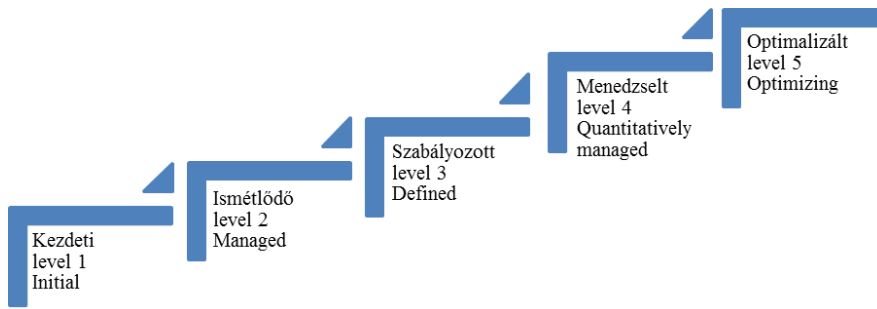
A biztonsági kultúra kialakításához és fejlesztéséhez támpontot nyújt az OECD¹¹ az információs rendszerek és hálózatok biztonságára vonatkozó útmutatóban, amelyben kilenc alapelvet határoztak meg a biztonsági kultúra megvalósítása érdekében. Ezek a következők: Tudatosítás elve, Felelősség elve, Választételek elve, Etika elve, Demokrácia elve, Kockázatfelmérés elve, Biztonságtervezés és végrehajtás elve, Biztonságmenedzsment elve, Újraértékelés elve.

Ma már egyre több olyan modell létezik, amellyel a szervezetek biztonsági szintjét értékelni lehet. Az alábbi táblázatban a CMM¹² szerinti érettségi modellt szeretném bemutatni.

¹⁰ <http://szifon.com/tag/statisztika> (Letöltés ideje: 2017. 02. 02.)

¹¹ OECD: Organisation for Economic Co-operation and Development - Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet

¹² Capability Maturity Model (Képesség-érettség modell)

1. ábra: Képesség - Érettség Modell

A modellben öt fokozat található, amely alapján kiértékelhető egy szervezet fejlettsége a szabványos folyamatok kifejlesztése és követése tekintetében. A modell nagyon jól rávilágít arra, hogy az információbiztonsági kultúra kiépítése, fejlesztése egy fokozatos, egymásra épülő struktúrák létrehozásával végbemenő folyamat. Ebben a folyamatban alapvető szerepet kell kapnia az alapoknak, amelyek biztosítani tudják a tudatos és színvonalas fejlesztést.

A Capability Maturity Model 1 szintje (kezdeti/initial) még csak kezdeti, ad-hoc érettségi szinttel rendelkezik. Ebben az esetben a szervezet már felismerte a biztonsági kultúra fontosságát, de nem tudatosan készíti fel a munkatársakat. Ezen a szinten igény mutatkozik a biztonsági kultúra fejlesztésére.

A Model 2. szintjén (ismétlődő/managed) a szervezet vezetése elvárja a biztonsági kultúra kialakítását, de nem törekszenek tervszerűen rá. A jogszabályoknak való megfelelésre viszont igyekeznek hangsúlyt fektetni.

A 3. szinten (szabályozott/defined) a szervezet létrehozta a biztonsági kultúra fejlesztési programot, de korlátozottak a megvalósítás eszközei. A szervezetnél a jogszabályoknak való megfelelés adott.

A 4. szinten (menedzselt/quantitatively) a szabályozottságnak köszönhetően eredményes a program megvalósítása, tudatosan részt vesznek benne a felhasználók. Ennek a szintnek az eredménye az, hogy szabályok szerint, folyamatosan, megfelelő szinten menedzselt rendszer jön létre.

Az 5. szinten (optimalizált/optimizing) megvalósul az optimalizáltság, a biztonsági kultúra fejlett, áthatja a szervezetet, a biztonsági kultúra fejlesztése beépült a szervezet folyamataiba. Ezen a szinten a biztonsági kultúra mutatószám-rendszer segítségével irányított és fejlesztett.

Amikor egy szervezetnél a biztonsági kultúra, a biztonságtudatosság kérdése felmerül, ideális esetben mind a vezető, mind a biztonságért felelős szakemberek minden lehetséges eszközt kiaknáznak annak érdekében, hogy a kockázati tényezőket minimálisra csökkentsék. Ezt a folyamatot kívánja segíteni a Magyarországon 2013-tól független portálként működő Isidor Kft, amely elsősorban információbiztonsággal, szoftverfejlesztéssel, webes rendszerek kialakításával és üzemeltetésével foglalkozik. Minden egyes szolgáltatásának esetében szem előtt tartja a mindenkori ügyféligényeket és a legkorszerűbb technológiák alkalmazásával biztosít számukra informatikai megoldásokat. A vállalkozás szakemberei egy olyan Biztonsági Központot (ISBK) fejlesztettek ki,

ami vállalati és egyéni felhasználók számára olyan releváns információkkal szolgál, amelyek segítségével megvédhetik a rendszereiket a sebezhetőségek, a vírusok és az egyéb fenyegetettségek ellen.

Az Isidor munkatársai folyamatosan figyelemmel kísérik az informatikai cégek, illetve a nemzetközi biztonsági központok, szervezetek által jelentett sérülékenységi adatokat és a hazai felhasználók számára információkat tesznek közzé. Jelenleg több mint 2700 termék biztonsági szempontból történő figyelését valósítják meg. Az ISBK ügyfelei között bankok, állami, közigazgatási és közoktatási intézmények, valamint kis-, közepes és nagyvállalatok is megtalálhatók.

Az ISIDOR közlése szerint: *„A Cisco 13 országban, több mint 12.000 munkavállaló megkérdezésével végzett kutatása számos olyan biztonsági megközelítést támasztott alá, amelyek jelentős mértékben meghatározzák napjaink védelmi rendszereinek hatékonyságát. Így például beigazolódott, hogy a felhasználók, munkavállalók biztonságtudatosságán van még mit csiszolni, de a biztonsági szabályzatok is igencsak elhanyagoltak.*

A felmérés eredményeiből az olvasható ki, hogy a válaszadók 69 százaléka még a jelentősebb, sokat hangoztatott biztonsági résekkel, fenyegetésekkel sincs tisztában. Nyilvánvalóan a munkavállalóknak nem is kell minden technikai részlet ismerniük, de a sérülékenységekkel kapcsolatos alapvető ismeretek hiánya már komolyan befolyásolhatja a védelem hatékonyságát.”¹³

Ebből leszűrhető, hogy a szervezetek vezetői sok esetben saját eredményességük érdekében inkább megkerülik a szabályokat, mert el akarják kerülni, hogy a biztonsági intézkedések visszafogják a hatékony munkavégzést. Ennél az esetenél egyértelműen megmutatkozik a biztonságtudatosság hiánya.

„Az informatikai biztonság, amellet, hogy költséges, legtöbb esetben kényelmetlen, többletfeladattal járó, a munkát hátráltató tényező is. Azonban a kibertérben jelentkező támadások ellen csak azzal a szemlélettel rendelkező szakembergárda képes biztosítani az üzletmenet folytonosságát, amelynek tagjaiban megvan az a tudás, hogy felismerje, melyik tette mit takar.”¹⁴

A fenti eredmények egyértelműen alátámasztják, hogy az információbiztonsági kultúra fejlesztésének terén még nagyon sok feladat áll előttünk. Azonban az utóbbi évek kezdeményezései mindenképpen arra utalnak, hogy az információbiztonsági kultúra fejlesztése terén előrelépéseket tettünk.

Példaként szeretném még megemlíteni a kormányzati szintű szervezetek közül a 2015-ben megalakult Nemzeti Kibervédelmi Intézetet, a Nemzeti Elektronikus Információbiztonsági Hatóságot, valamint a Kormányzati Eseménykezelő Központot, amely a 2013. évi L. törvényt alapján került kialakításra.

Említést érdemelnek továbbá az információbiztonság-tudatosság és a kapcsolódó informatikai biztonsági képzési programok, amelyek célja a szervezetek egészséges működéséhez szükséges információbiztonsági és informatikai biztonsági biztosítékok helyes kialakítása és használata.

A fentiekre való tekintettel hatalmas előrelépésnek tartom, hogy az utóbbi időszakban egyre több olyan kezdeményezésről hallhatunk kormányzati szinten, amelyek a biztonságtudatosság erősítésére tesznek lépéseket nem csak szervezeti szinten, hanem más célcsoportok, korcsoportok figyelembevételével egyaránt.

¹³ <http://isidor.hu> (Letöltés ideje: 2017. 02. 02.)

¹⁴ MAGYAR Sándor: Az informatikai biztonságtudatosság jelentősége az adatvédelem területén, Szakmai Szemle, 2015/2. p. 128.

A biztonságtudatosság növelése mellett információbiztonság területén a korábbiakhoz képest érdekes váltást jelent az együttműködési lehetőségek kialakítása, kölcsönös előnyökön alapuló szakmai támogatási megoldások kifejlesztése akár a védelmi szférában is. Ennek egy érdekes vetülete lehet a civil – katonai együttműködés a honvédelmi célú információs rendszerek védelme érdekében szakértői támogatás, elméleti tevékenység, elemzés és értékelés, oktatási és képzés programok vagy gyakorlatok formájában, Kassai Károly elgondolása szerint.¹⁵

Az információbiztonsági kultúrával és biztonságtudatossággal foglalkozó szakirodalom körének bővülése, valamint a témával kapcsolatos tudományos kutatások számának növekedése azt bizonyítja számunkra, hogy Magyarországon az információbiztonság az utóbbi években a korábbinál nagyobb figyelmet kap.

Befejezés

Cikkünkben olyan témakör tudományos igényű vizsgálatát kíséreltük meg, amely az információbiztonsági szint növelésének szükségességét, fejlődését, humán vonatkozásait komplexen vizsgálja a jelenkori követelmények tükrében.

Történeti áttekintésben mutattuk be az információbiztonság kezdeti szerepét, jelentőségének szükségszerű növekedését. A nemzetközi és hazai helyzetleírás segítségével rávilágítottunk arra, hogy az információbiztonság napjainkban az egyik legdinamikusabban fejlődő tudományág. A biztonságtudatos szervezet jellemzőinek meghatározásával, a biztonsági kultúra kialakításának és fejlesztésének tanulmányozásával behatárolható, hogy egy szervezet biztonsági kultúrája és a vezetés, irányítás között szoros összefüggés létezik.

A továbbiakban érdemes megvizsgálni, hogy a biztonságtudatosság egyes összetevői között a humánium által „elkövetett” incidensek milyen hatással vannak a szervezetek információbiztségára. Publikációnk egy következő tanulmány előkészítéseként kezelhető, amelyben be fogjuk mutatni, hogy – egy kérdőíves felmérés eredményeként – az emberi tényező, a felelősségtudat és a biztonságtudat kapcsolatrendszerre milyen mértékben hat a szervezeti kultúra és a biztonság komplexitására.

¹⁵ KASSAI Károly: Az elektronikus információvédelmi rendszabályok katonai specifikációjának kialakítása, a civil önkéntes támogatás megvalósításának fontosabb kérdései; Hadmérnök, IX. évfolyam, 1. szám (2014. március), pp. 195-197.

Felhasznált irodalom:

- KASSAI Károly: Az elektronikus információvédelmi rendszabályok katonai specifikációjának kialakítása, a civil önkéntes támogatás megvalósításának fontosabb kérdései; Hadmérnök, IX. évfolyam, 1. szám (2014. március), pp. 195-197.
- MAGYAR Sándor: Az informatikai biztonság tudatosság jelentősége az adatvédelem területén, Szakmai Szemle, 2015/2. p. 128.
- <http://www.internetlivestats.com/internet-users> (Letöltés ideje: 2016. 11. 07.)
- <http://www.internetlivestats.com/one-second/#google-band> (Letöltés ideje: 2017. 02. 02.)
- <http://www.youtube.com/yt/press/statistics.html> (Letöltés ideje: 2017. 02. 02.)
- <http://szifon.com/tag/statisztika> (Letöltés ideje: 2017. 02. 02.)
- <http://blog.kissmetrics.com/facebook-statistics> (Letöltés ideje: 2017. 02. 02.)
- <http://www.radicati.com/wp/wp-content/uploads/2013/04/Email-Statistics-Report-2013-2017-Executive-Summary.pdf> (Letöltés ideje: 2017. 02. 02.)
- <http://expandedramblings.com/index.php/amazon-statistics> (Letöltés ideje: 2017. 02. 02.)
- <http://securelist.com/analysis/kaspersky-security-bulletin/58265/kaspersky-security-bulletin-2013-overall-statistics-for-2013> (Letöltés ideje: 2017. 02. 02.)
- Az információs rendszerek és hálózatok biztonságára vonatkozó OECD irányelvek: Útban a biztonságkultúra felé; Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet, <http://isidor.hu> (Letöltés ideje: 2017. 02. 02.)
- www.parlament.hu/irom39/10327/10327.pdf (Letöltés ideje: 2017. 04. 25.)
- www.t-systems.hu/jovokep/201401/a_biztonsag_szemuvegen_keresztul (Letöltés ideje: 2017. 04. 25.)
- www.2010-2014.kormany.hu/download/9/32/b0000/IBTV_2012_10_12.pdf (Letöltés ideje: 2017. 04. 25.)
- www.2010-2014.kormany.hu/download/9/32/b0000/IBTV_2012_10_12.pdf (Letöltés ideje: 2017. 04. 25.)

PÁRKÁNYI CSONGOR

AZ „ODÜSSZEUSZ” – AKTÍV INTÉZKEDÉSI TERV

A helsinki konferencia eredményei

1975-ben Helsinkiben ült össze az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet (EBEÉ; Conference on Security and Cooperation in Europe, CSCE) 35 országa, amely magában foglalta az európai kontinens összes országát – Albániát leszámítva –, továbbá az Amerikai Egyesült Államokat, Kanadát és a Szovjetuniót. A soklépcsős előkészítő találkozók után végül a tárgyalások harmadik szakaszát az 1975. július 30. és augusztus 1. között rendezett Záróértekezlet fejezte be, amelyen megtörtént az erős konszenzussal elfogadott Záróokmány ünnepélyes aláírása is. Ekkor foglalták okmányba a később *helsinki kosaraknak* nevezett kérdéskörökre adott közös válaszokat.¹

Az I. kosár „*A biztonság kérdései Európában*” címet viseli, amelyben a nagyhatalmak nyilatkoznak arról, hogy nem avatkoznak egymás belügyeibe. Így lényegileg újból elismerték a formális szovjet fennhatóságot az egész szocialista tömbre, amelyért cserébe csak bizonyos emberi jogokat kellett elfogadniuk és a gyakorlatba átültetniük. Ezeket viszont pont a belügyekbe való be nem avatkozás miatt volt nehéz betartatni, amely így némileg korlátozta a konferencia gyakorlati hasznosságát is.

A II. kosár a „*Gazdasági, tudományos, technikai és életköznyezeti téren való együttműködés*” fejezetcímet kapta és főként a két hatalmi tömb közötti szabadabb és könnyebb kereskedelmet akarta elősegíteni.

A III. kosár a „*Humanitárius és egyéb területen való együttműködés*” címet viseli. Mindközül ez az egyik legvitathatóbb és legkevésbé definiált szakasza a Záróokmányoknak, amely a szerződő országok állampolgárai és az információ szabadabb mozgásának elősegítését, illetve az ehhez a kérdéskörhöz kapcsolódó további cikkelyeket tartalmazott. Komoly hiányossága volt, hogy ugyan rendelkezett az említett kérdésekről, ugyanakkor nem definiálta sem a pontos jelentésüket, sem a pontos követelményüket. Kiemelt fontossággal bír a pontok közé sorolandó, vallásszabadságról szóló idevonatkozatható rész is, amely ekkor még olyannyira kezdetleges volt, hogy nem kapott semmilyen lényegi kiemelését, így saját alpontot vagy cikkelyt sem. Mégis igen jelentős eredménynek kell tekinteni, mivel a második világháborút követően első alkalommal került bele a vallásszabadság kérdése egy

¹ VAJDA Barnabás: Az 1975-ös Helsinki-folyamat értékelése új szempontok alapján. *Eruditio - Educatio* (2012) 4, 1., http://files.barna.webnode.hu/200002116-4c39b4d3de/Helsinki_02_EE-2012.pdf (Letöltés ideje: 2017. 02. 16.)

olyan multilaterális szándéknyilatkozatba, amelynek aláírói közé tartozott a Szovjetunió is. Az említett rész így hangzik:

„[A résztvevő államok] Megerősítik, hogy a vallásos egyesületek, intézmények és szervezetek, amelyek a résztvevő államok alkotmányának keretei között működnek, valamint azok képviselői, kapcsolatba léphetnek egymással, saját tevékenységi körükben működhetnek és találkozhatnak egymással, és információkat is cserélhetnek.”²

A dokumentumrészletnek külön súlyt ad, hogy – jellemző módon – nem található a szövegben semmilyen olyan konkrétum vagy ráutaló részlet, amely ténylegesen kimondaná, hogy mindezt a hívők teljesen szabadon és – negatív – következmények nélkül tehetnék meg. Cinikusan jellemzi a korszakot, hogy mindezt az egyes szovjet befolyási zónán belüli államoknak külön engedélyt kellett adniuk az állampolgáraik számára.

Az egyes pontok – amelyek ugyan nem voltak kötelező érvényűek, de igen jelentős politikai súllyal bírtak – betartására az aláíró felek rendszeresen megrendezésre kerülő utókonferenciákat tartottak. A sorban elsőre 1977-ben Belgrádban került sor.

A belgrádi konferencia

Az utókonferenciát természetesen megelőzte több előkészületi tanácskozás is, amelyeket a magyar sajtó a helyi lapok szintjén is figyelemmel kísért. A Somogyi Néplap már az 1977. februári számában beszámol a várható előtanácskozások és a főtanácskozás várható menetéről,³ míg néhány hónappal később a Dolgozók Lapja augusztus végén tudatja az olvasóit – a korszakellennek megfelelően –, miszerint:

„A most befejeződött előkészítő szakaszban mind keleti, mind nyugati részről sok képviselő fejezte ki érdekltségét a közelgő őszi találkozó konstruktív munkájában. Ha kivétel nélkül valóban minden résztvevőt ilyen magatartás vezérel, akkor a belgrádi találkozó kétségtelenül újabb nagy hozzájárulás lesz az európai politikai légkör megjavulásához, az államközi kapcsolatoknak szuverén egyenlőség, a belügyekbe való nem avatkozás, - *egyszóval a záródokumentum alapelvei szigorú betartása* [kiemelés tőlem P. Cs.] – alapján történő fejlődéshez.”⁴

A cikkben említett szigorú betartást természetesen a szovjet befolyási övezetben a pártvezetés úgy értelmezte és adott neki helyet, ahogy az aktuális érdekei megkívánták. A fennálló rendszer alapelveiből következően az említett szabad vallásgyakorlat nem tartozott ezek közé a betartandó pontok közé, különösképpen a görögkatolikus felekezettel kapcsolatban nem.

Az idézett újságcikk ugyan kifejezetten pozitív hangot üt meg, de ezzel párhuzamosan a magyar állambiztonság hírszerző szervei több olyan jellegű anyaghoz jutottak hozzá, amelyek szerint a Szentszék kiemelt fontossággal tervezi

² VAJDA pp. 3–4.

³ Somogyi Néplap, 1977. február 1. (33. évfolyam, 26. szám)

⁴ Dolgozók Lapja, 1977. augusztus 6. (30. évfolyam, 184. szám)

előhozni a görögkatolikus kérdést, és annak a mielőbbi stabil rendezését. A problémakör viszont komolyan sérti több szocialista állam, leginkább a Szovjetunió és Románia belügyi érdekeit is.

Ennek a nyugtalanságnak az egyik első jele egy rövidített formában lejegyzett részlet a Szabad Európa Rádió egyik elfogott adásából:

„Poggi⁵ Romániában járt, méghozzá a belgrádi előkészítő konferencia ideje alatt, de nem került ki semmilyen hivatalos közlemény ezzel kapcsolatban. Feltehetően az 1948-ban jogtalanul beolvasztott görögkatolikusok miatt járt ott, amit a Vatikán azóta sem ismert el, és továbbra is egyetlen püspököt ismer el: Márton Áront.”⁶

Luigi Poggi személye a jelentős egyházi pozíciójából fakadóan hivatali ideje alatt végig az állambiztonság feldolgozás alatt állt, és több hálózati személyen keresztül jól ismert volt a III/I-4 Osztály⁷ előtt, köszönhetően többek között „BLANC”⁸ és „KÖMŰVES (SÁNDOR)”⁹ titkos megbízottaknak.

Az állambiztonság számára komoly jelentőséggel bírt, hogy Poggi delegátus fedett módon – és tervei szerint természetesen titokban – ment tárgyalni Romániába. Mindez a magyar szervek gyanúja szerint egy olyan ügyben történt, amely témakörrel kapcsolatban a Vatikán komoly érdeklődést kezdett tanúsítani az utóbbi időszakban. A kérdéskör felmelegítése viszont megítélésük szerint alkalmas lehet ellenük irányuló „bomlasztásra”.

Ezzel szemben „WEINMANN”¹⁰ fedőnevű hálózati személy – aki ekkor igen jó operatív lehetőségekkel bírt a vatikáni belső információk megszerzésében – 1977. június 18-i jelentésében ismételt az állította, hogy a belgrádi értekezleten a Vatikán pozitív szerepet kíván játszani, és ugyan a szentszéki küldött kétségtelenül

⁵ Poggi, Luigi (1917-2010) vatikáni diplomata, 1973-tól az Egyházi Közügyek Tanácsának különleges ügyekkel foglalkozó megbízottja. 1974-től a Szentszék megbízásából „rendkívüli megbízatású apostoli nuncius” és egyben delegátus is, így a kelet-európai kormányokkal való kapcsolattartásért volt felelős. Jelentős szerepet töltött be a Szentszék és a Magyar Népköztársaság között 1973–1986 között

⁶ Szabad Európa Rádió, lejegyzett adás. 1977. július 20. Lásd: ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/73/1.

⁷ A III/I-4 Osztály felelt a vatikáni, az izraeli és az egyházi emigrációval kapcsolatos hírszerzésért és anyaggyűjtésért.

⁸ Bagi István, a Pápai Magyar Intézet rektora 1973–1979 között. „BLANC” fedőnéven volt foglalkoztatva.

⁹ Nagy Töhötöm, négyfogadalmas jezsuita pap, a KALOT egyik alapítója. 1945–1946 között vatikáni diplomata, amely időszakban komoly szerepet vállalt a Szentszék és a Szovjetunió között folytatott titkos tárgyalások során, majd P. Jean-Baptiste Janssens jezsuita provinciális Mindszenty József hercegprimás kérésének eleget téve Dél-Amerikába helyezte. Ott laicizálását követően szabadkőműves lett. A magyar állambiztonság 1966. szeptember 15-én szervezte be hazafias alapon „FRANZ KIRCHENBAUER”, később „KÖMŰVES SÁNDOR” [leggyakrabban használt formája szerint csak „KÖMŰVES”] fedőnéven. Nagy egészen 1979-es haláláig titkos megbízott hálózati személyként végzett kiemelten fontos operatív munkát a magyar szervek számára.

¹⁰ Lai, Benny: jó nevű egyházi ügyekkel foglalkozó újságíró.

beszélni fog az emberi jogokról és azok fontosságáról, de egyik állam ellen sem intéznek majd célzott támadást.¹¹ Továbbá megemlítendő, hogy a belgrádi konferenciával kapcsolatos beérkező információk 1977. szeptember 12-i központi operatív kiértékelése szerint ugyancsak nem volt várható semmilyen komoly ellenséges lépés a Vatikán részéről.¹²

Ugyan október folyamán a magyar szervek folytatták az anyaggyűjtést, valószínűsíthetően magasabb szintű szovjet utasításra, de úgy tűnik, hogy konkrétan ebben az információszerző intézkedésben a hazai társszervek autonóm módon vették ki a részüket.¹³ Az elsődleges kérdés ekkor az volt, hogy milyen módon próbálják meg a saját érdekeik szerint befolyásolni a kialakult helyzetet, és megelőzni még eszkalálódásuk előtt a komolyabb problémákat. Végül az a válasz született, hogy egy dezinformációs aktív intézkedést fognak végrehajtani.

Ezekkel az eseményekkel párhuzamosan ekkor már megkezdődött a belgrádi konferencia, és egy, a tanácskozásról tudósító által elfogott, 1977. október 16-i anyag szerint:

„A Szentszék a belgrádi tárgyaláson lévő delegáltjának felszólalása bírálja¹⁴ a vallásszabadság korlátozását és a keleti szertartású katolikusok erőszakos beolvasztását az ortodox egyházba. Ezt a felszólalást elsőként az ukrán katolikusok üdvözölték, mivel két országban vannak elnyomva: Szu-ban és Romániában.”¹⁵

Achille Silvestrini 1977. október 7-i beszéde ugyan összességében mértéktartó volt a szocialista országokkal szemben, de a hírszerző szervek által nem várt komoly bírálatot fogalmazott meg a görögkatolikus kérdéssel kapcsolatban:

„Van azonban egy súlyos és nyílt seb is, amelyről nem hallgathatunk és abban a reményben beszélünk róla, hogy azt orvosolni és gyógyítani kell. A keleti szertartású katolikusok sorsáról van szó. Ezek a katolikus közösségek a századok során virágzó vallásos életet éltek. Több százados vallásos hagyományaik vannak, de az új jog, illetve politikai rendben, amely a háború után alakult ki, elvesztették a polgári életben törvényes létjogukat. Ez a tény számunkra azért olyan fájdalmas, mert a vallásszabadság lényegét érinti, azét a szabadságét, amelyet a helsinki okmányok hetedik pontjában foglaltak össze. Eszerint minden embernek joga van ahhoz, hogy hitét saját lelkiismerete szerint megvallhassa [...]”¹⁶

A korszakra jellemző paranoiát és a hirtelen ijedtséget mutatja a felszólalással foglalkozó egyik beszámolóra írt lapszéli jegyzet, amely szerint: „*Hálózati információval rendelkezünk arra vonatkozólag, hogy az egyházi körökben olyan személyek felkészítésével foglalkoznak, akiket arra szánnak, hogy a Szovjetunió*

¹¹ ÁBTL 3.2.4. K/3359 65.

¹² ÁBTL 3.2.5. O-8-552/13 90–93.

¹³ ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/7 84.

¹⁴ Silvestrini, Achille szentszéki küldött 1977. október 7-i felszólalása és értékelése. in B. Snyder, Sarah: *Human Rights Activism and the End of the Cold War: A transnational history of Helsinki Network*. Cambridge University Press, 2011, 102.

¹⁵ Szabad Európa Rádió, lejegyzett adás. 1977. október 16. in ÁBTL 3.2.1. BT-1584/7 73/7.

¹⁶ ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/7 85.

európai területére illegálisan bedobva [sic!] speciális feladatokat hajtsanak végre.”¹⁷ Természetesen ennek az értesülésnek nem kell hitelt adnunk, mivel nehezen képzelhető el egy ilyen aktív támadó intézkedés a Szentszék korabeli eszközeit ismerve. Természetesen amennyiben későbbi kutatások mégis megerősítenék ezt az értesülést, akkor a Vatikán *Ostpolitikja* némileg módosított színezetet kaphatna mind eszközeit, mind aktivitását tekintve.

A magyar szervek reakciója

A diplomáciai feddessel is felérő felszólalás nyilvánvalóan nem nyerte el a moszkvai vezetés tetszését sem, és a „szovjet társszervek igényeinek megfelelően és [...] támogatásával”¹⁸ egy, a Szentszék felé irányuló dezinformációs csatorna nyitásával bízták meg a budapesti szerveket, ahogy az a korszakban már régóta bevett gyakorlat volt.¹⁹ A terv kidolgozását a III/I-4 Osztály kapta feladatul, amely Knopp János r. főhadnagyot bízta meg annak elkészítésével.

Knopp r. főhadnagy 1977. november 18-án mutatta be első alkalommal akciótervezetét Benkő Viktor r. alezredesnek, a III/I-4 Osztály alosztályvezetőjének. Az elvi javaslat elején²⁰ ismerteti, hogy a „III/I-4 Osztály szovjet társszerve a két csoport közti együttműködési megállapodással megegyezően megerősítette azt az igényét, hogy [...] az imperialista fellazítási akciók felderítése, megakadályozása érdekében egyházi vonalon meglévő és megteremthető lehetőségeink révén segítséget vár szervüinktől.”²¹

Később megállapítja, hogy a Szentszék azt követően állt elő ismételtlen a görögkatolikusok helyzetének rendbe hozása ötletével, miután Magyarországon, Lengyelországban, az NDK-ban és Csehszlovákiában is gyakorlati sikereket tudtak elérni az egyes szocialista államokkal történő tárgyalási folyamatok során. Knopp értékelése szerint így a görögkatolikus területen történő szorgalmazott helyreállítási kísérlet a vallási és politikai befolyásolási lehetőség lenne a Szentszék számára.²²

A r. főhadnagy megfogalmazza, hogy az aktív intézkedésük célja elsősorban a Vatikán dezinformálása a szovjet társszervek igényeinek megfelelően. Az eredmény elérése érdekében közvetlen kommunikációs csatornát kívánnak nyitni a Szentszékhez, amely operatív lehetőségeik szerint ekkor Luigi Poggi delegátust

¹⁷ ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/7 84.

¹⁸ ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/7 85.

¹⁹ BOTTONI, Stefano: *Egy különleges kapcsolat története. A magyar titkosszolgálat és a Szentszék, 1961–1978.* In: *Csapdában. Tanulmányok a katolikus egyház történetéből, 1945–1989.* Szerk. BÁNKUTI Gábor–GYARMATI György, ÁBTL-L’Harmattan, Budapest, 2010, pp. 261–289.

²⁰ ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/7 84.

²¹ Az ehhez hasonló gyakran előforduló utalásokból tisztán látható, hogy a szovjet befolyás – mi több gyakran közvetlen irányítás – az 1970-es évek második felében is ugyanolyan súllyal nehezedett Magyarországra, mint az azt megelőző évtizedekben, azaz ezen a téren nem történt lényegi változás a gyakran és tévesen puhának nevezett Kádár-rendszerben sem.

²² ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/7 85.

jelenti. A hálózati személyeken keresztül megszerzett információkat a szovjet társszervek útmutatása szerint módosítanák, és dezinformációs elemekkel egészítenék ki. A kész dokumentumot egy, a Szentszék számára is megbízható és biztonságosnak tartott diplomáciai csatornán tárnák Poggi elé.

Eredményként a szovjet megbízóik megtéveszthetik, befolyásolhatják a vatikáni diplomatákat és szentszéki külpolitikai irányítóit. Továbbá mellékeredményként megismerhetővé válna számukra az Egyházi Közügyek Tanácsának és a Keleti Egyházak Kongregációjának hírigénye, és ennek ismeretében a szovjet fél kedvezőbb tárgyalási helyzetbe kerül a szovjet-vatikáni tárgyalások során.

A magyar szervek ezentúl mellékeredményként olyan operatív információkhoz juthatnak hozzá, amelyek segítik az egyházi elhárítási szervek munkáját és tájékozottságát. Ezen túlmenően pedig a III/I-4 Osztálya egy addig igen eredményes, de már magas életkorú hálózati személyük²³ perspektivikus pótlására is lehetőségük nyílna.

Az elkészült tervet a III/III-1 Osztályával és a Borsod Megyei RFK III/III Osztályával szorosan együttműködve készítik elő és egyben véleményeztetik is, majd az elkészült változatot a szovjet társszervek rendelkezésére bocsátják. Az akciót felsőbb jóváhagyás esetén 1978. első hónapjaiban indítanák meg.²⁴

Knopp János r. főhadnagy ezt követően egy több hálózati személy egyidejű konspiratív felhasználásából álló, egyben nemzetközi szálakkal is rendelkező kombinációs aktív intézkedési tervet vázolt fel, amely az „ODÜSSZEUSZ” fedőnevet kapta. Három hálózati személy került az akció látókörébe: „ZEUSZ” fedőnevű titkos munkatárs,²⁵ továbbá „BUDAI (GÉZA)”²⁶ és „KÖMÜVES (SÁNDOR)” fedőnevű titkos megbízottak. „ZEUSZ” és „BUDAI” fedőnevű hálózati személyek jól ismerték egymást, mivel „ZEUSZ” „BUDAI” tanára volt az ELTE-n. Továbbá „BUDAI” 1975-től kezdve baráti kapcsolatba került „KÖMÜVES”-sel, azaz Nagy Töhötömmel, mivel édesapja Nagy gyerekkori barátja volt, később pedig az állambiztonság biztatására „KÖMÜVES” felkérte őt, hogy segítsen neki a Világirodalmi Lexikon szerkesztésében.²⁷

²³ Knopp János r. főhadnagy itt kifejezetten Nagy Töhötömrre céloz.

²⁴ ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/7 86.

²⁵ Levárdy Ferenc, volt bencés szerzetes, 1968–1977. között az Országos Műemléki Felügyelőség vezetője, a korszakban már nyugdíjazott egyetemi tanár, korábban az ELTE művészettörténeti tanszékén töltött be vezető pozíciót. „ZEUSZ” fedőnéven hosszú éveken keresztül jelentős operatív munkát végzett titkos megbízotti minőségben. [Keresztes András segítségével sikerült beazonosítani a hálózati személyt, melyet ezúton is köszönök neki.]

²⁶ Az illető személy görögkatolikus pap, jelenleg is jó egészségnek örvendő tölti nyugdíjas éveit kisegítőlelkészként. Több jelentős műve jelent meg egyházművészet témában. Nevét lelkiismereti okokból még nem hozom nyilvánosságra.

²⁷ ÁBTL 3.1.2. M-41916 70.

A tervezet szerint Nagy legenda alkalmazásával felkéri „BUDAI”-t,²⁸ hogy készítsen egy tanulmányt a környező országokban élő görögkatolikusokról és vallási helyzetükről. Amennyiben a művelet sikerrel jár, akkor Nagy Töhötöm ír Poggi delegátusnak egy levelet, amelyben közli, hogy egy barátján keresztül lehetősége nyílt a szocialista államokban élő görögkatolikusok helyzetének megismerésére, mivel ez az igen közeli ismerőse a környező országokban folytat egyháztörténeti célú kutatásokat. „KÖMŰVES” kihangsúlyozná, hogy ez a személy felhasználható lenne ilyen – nagyjából egyházi nézőpontból történő információszerző – célra. Amennyiben az Egyházi Közügyek Tanácsa pozitívan reagál a kezdeményezésre, Nagy felfedi magát „BUDAI” előtt és közli vele, hogy ő a Vatikán szolgálatában tevékenykedik Magyarországon, és megkéri az említett tanulmány elkészítésére. Ezzel pedig egyben szondázni tudják „BUDAI” őszinteségét is, vajon beszámol-e a kapcsolattartójának az esetről.²⁹

Az aktív intézkedés

Amennyiben „BUDAI” megbízhatónak bizonyul, akkor egy próbafeladat során Romániába küldenék, ahol információt tudna gyűjteni – természetesen a megfelelő legendázása mellett. Az út után elkészült beszámolót operatív érdekek szerint módosítanák, és Nagy Töhötömmel lefordíttatnák spanyol nyelvre. Ezt követően küldenék ki a korábban már többszörösen bejártott illegális útvonalon Poggihoz a bécsi nunciaturán keresztül. Így Nagyot is ellenőrizni tudnák, mivel az egyik eredeti fordítást „BUDAI” tartója kapná összehasonlítási célból. Az Egyházi Közügyek Tanácsától kapott feltételes pozitív válasz esetén „BUDAI”-t előkészítenék a szovjetunióbeli útra, melynek legendázásához hasznos lenne a szovjet és esetleg néhány más magyar társszerv együttműködése is, illetve szükséges lenne előljárói és ismerősei előtt megszellőztetni az elutazását. Így olyan információkhoz juthatnak, melyek érdekelhetik a szovjet társszerveket, illetve amennyiben a Vatikán érdeklődne személye felől, akkor az előljárói igazolják, hogy valóban a Szovjetunióba készül. Ezen felül nagy szerepet játszana „ZEUSZ”, a nagytekintélyű művészettörténész is, hogy háttérrel adjon „BUDAI” szakmai anyaggyűjtéséhez is, mivel kiemelten szükséges, hogy az összefoglaló hiteles maradjon tudományos téren is.³⁰

Kiss Oszkár r. alezredes, a III/I-4 osztályvezetője az intézkedéssel kapcsolatban néhány nappal később levelet küldött Benkő Viktornak, a III/I-4-A alosztályvezetőjének, amelyben azt írta, hogy személyesen nagyon jónak tartja a tervet, de úgy tűnik számára, hogy a baráti szervek még nem érzékelték az ebben rejlő lehetőséget, így még ne terjesszék fel jóváhagyásra. Kiss kifejezetten jónak tartotta, hogy a tervezet biztosítja a benne szereplők kölcsönös ellenőrzését, valamint javasolta, hogy ameddig a szovjetek még nem adnak választ, addig megkezdhetik a potenciális résztvevők előzetes ellenőrzését is. Azt tanácsolta, hogy

²⁸ Érdemes megemlíteni, hogy „BUDAI” több esetben is fel volt tüntetve Nagy Töhötöm informátoraként a Pogginak küldött beadványokban, így vélhetően ekkorra már a Szentszéknél is ismerték a nevét.

²⁹ ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/7 88–89.

³⁰ ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/7 90–93.

készíttessék el „BUDAI”-val az előtanulmányt, amellyel Nagy Töhötöm esetlegesen el tudná ismertetni „BUDAI”-t a Vatikán előtt, ennek következményeként akár „KÖMŰVES” is kiváltható lenne a későbbi akciókból,³¹ mivel már kezdtek rajta látszódni az öregedés negatív jelei.³² Benkő 1977. december 5-i válaszában jelezte, hogy véleménye szerint egy „BUDAI” személyére történő elismertetési akció sok időt venne igénybe, illetve „KÖMŰVES” már korábban megbízta a célszemélyt egy olyan tanulmány készítésével, amely jelzi „BUDAI” szakmai ismereteinek mélységét, továbbá nagyvonalakban jelezték a felhasználható kapcsolatait is.³³

Knopp János a 1978. januári 5-i találkozójukon adta utasításba „KÖMŰVES”-nek, hogy bízta meg „BUDAI”-t egy újabb, a görögkatolikusokat és a belső viszonyait mélységeiben minél jobban feltáró munka megírására.³⁴ A találkozó bő egy hónap múlva, 1978. február 13-án jött létre, amikor „BUDAI” fent járt Budapesten, és meglátogatta Nagy Töhötömöt a lakásán. A felkérés közben „BUDAI” odafordult Nagyhoz, és közölte vele, hogy: *„Ne nézze már őt hülyének, mégis minek lenne neki erre szüksége? Nyugodtan mondja meg, hogy ezt a Vatikán számára kéri, hiszen jól tudja, hogy a szolgálatukban áll, és segíteni akarja őket. Ő ebben nagyon szívesen a segítségére áll és mindenben megpróbál eleget tenni a kérésnek.”*³⁵

„BUDAI” sem a találkozót, sem a „KÖMŰVES”-től kapott feladatát nem ismertette tartóiszjtjével a soron következő találkozásuk alkalmával. Megbízhatatlansága miatt Kiss Oszkár r. alezredes, a III/I-4 osztályvezetője átiratban tudatta 1979. január 7-én Gyurcsán Sándor r. ezredessel, a Borsod-megyei RFK ÁB helyettesével, hogy a 204-135/2/77 számú átiratra hivatkozva a III/III Osztály „BUDAI GÉZA” fedőnevű titkos megbízottjának operatív kombinációban történő felhasználásától elállnak, mivel az egyik operatív kapcsolatuk felkérésére két írásos összefoglalót készített a magyar görögkatolikus egyház helyzetéről, és azokat megbízójának át is adta. Ezeket az írásokat abban a meggyőződésében készítette,³⁶ hogy azzal a Vatikán érdeklődését elégíti ki.³⁷ Ezzel az aktussal végleg lezárult az akcióterv megvalósulási esélye.

Rövid értékelés

A történeti példa több jelentős konfliktuspontot is megvilágít az 1970-es évek második felének közép- és kelet-európai egyházipolitikai helyzetével kapcsolatban. Ugyan ekkora már megindult a Szentszék és az egyes szocialista államok közötti párbeszéd, de Magyarországot leszámítva a görögkatolikusok helyzete koránt sem

³¹ Figyelembe kellett venniük, hogy Nagy Töhötöm ekkor már 71 éves az állambiztonság ebből kifolyólag folyamatosan kereste a lehetséges utódját.

³² ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/7 148.

³³ ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/7 150.

³⁴ ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/7 189.

³⁵ ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/7 190.

³⁶ Érdekes kordépet kaphatunk ebből az esetből arra vonatkozólag, hogy attól függetlenül, hogy egy papot „hazafias” alapon szerveztek be, ez a tény még abszolút nem jelentette azt, hogy lelkiismereti nézeteivel végig és minden körülmények között szembe is fog menni hálózati munkája során. „BUDAI” is, amikor lehetősége adódott, hogy aktívan szolgálja egyházát és annak céljait, gondolkodás nélkül megtette volna.

³⁷ ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/8 45.

volt még megfelelően rendezett. A Vatikán a helsinki konferenciáig nem tudott kellően kiállni a védelmükben a multilaterális kötelezettségvállalás nélkül, de amint a nemzetközi politikai helyzet változásai lehetővé tették, azonnal megpróbálta a helyzetük javításának elérését. A Szovjetunió ugyanakkor ezt a belügyeibe való beleszólásként értékelte és nem tervezett javító intézkedéseket hozni a kérdéssel kapcsolatban, így a magyar szervekre osztotta ki ennek a megoldását, mivel ekkorra már régóta Budapest rendelkezett – a szocialista államok közül – a legjobb operatív lehetőségekkel a Szentszék irányába.

A jól kidolgozott, nemzetközi műveleti lehetőséggel is operáló „ODÜSSZEUSZ” fedőnevű aktív intézkedési tervet sikertelensége az egyik, kulcspozíciójú hálózati személy állambiztonsági szempontból való megbízhatatlanságának volt köszönhető: az ügynök a megbízatását vatikáni küldetésésként értékelte, így azt lelkiismereti okból nem jelentette tartótisztjének. A jelentés elmaradása rámutat arra a biztonságpolitikai szempontból igen kényes kérdésre, miszerint a beszervezett egyházi, illetve mélyen hívő személyek sok esetben érthető vallási, vagy lelkiismereti okból nem voltak maradéktalanul lojálisak a magyar szervekhez, így operatív pozíciójuk sok esetben nem volt kiaknázható az állambiztonság által remélt mértékben, sőt ebből kifolyólag akár veszélyeztethette magukat az aktív intézkedéseket is.

Az 1970-es évek második felében megélenkülő *Ostpolitik* a korábbi évekhez képest gyakran keményebben lépett fel az egyházi érdekek érvényesítése okán, de a Szovjetunióval még ekkor sem konfrontálódott visszavonhatatlan mértékben. Ezzel szemben az évtized végére, II. János Pál pápa 1978. október 16-i megválasztását követően a szocialista országokkal szemben folytatott vatikáni politika alapjaiban változott meg, köszönhetően annak, hogy az új egyházfő ténylegesen tapasztalta és belülről ismerte a szocialistának nevezett rendszert.

Felhasznált irodalom:

- BOTTONI, Stefano: *Egy különleges kapcsolat története. A magyar titkosszolgálat és a Szentszék, 1961–1978.* In: *Csapdában. Tanulmányok a katolikus egyház történetéből, 1945–1989.* Szerk. BÁNKUTI Gábor–GYARMATI György, ÁBTL-L'Harmattan, Budapest, 2010, pp. 261–289.
- B. SNYDER, Sarah: *Human Rights Activism and the End of the Cold War: A transnational history of Helsinki Network.* Cambridge University Press, 2011, p. 102.
- VAJDA Barnabás: *Az 1975-ös Helsinki-folyamat értékelése új szempontok alapján.* *Eruditio - Educatio* (2012) 4, 1., http://files.barna.webnode.hu/200002116-4c39b4d3de/Helsinki_02_EE-2012.pdf (Letöltés ideje: 2017. 02. 16.)

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára gyűjteményéből:

- Somogyi Néplap, 1977. február 1. (33. évfolyam, 26. szám)
- Dolgozók Lapja, 1977. augusztus 6. (30. évfolyam, 184. szám)
- Szabad Európa Rádió, lejegyzett adás. 1977. július 20. Lásd: ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/7 73/1.
- Szabad Európa Rádió, lejegyzett adás. 1977. október 16. in ÁBTL 3.2.1. BT-1584/7 73/7.
- ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/7 85.
- ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/7 84.
- ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/7 85.
- ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/7 84.
- ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/7 85.
- ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/7 86.
- ÁBTL 3.1.2. M-41916 70.
- ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/7 88–89.
- ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/7 90–93.
- ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/7 148.
- ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/7 150.
- ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/7 189.
- ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/7 190.
- ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/8 45.
- ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/7 84.
- ÁBTL 3.2.4. K/3359 65.
- ÁBTL 3.2.5. O-8-552/13 90–93.

KARDOS TÍMEA KATA

**A BŰNÜLDÖZÉSI CÉLÚ TITKOS FELDERÍTÉS STRASBOURGI
MEGÍTÉLÉSE, A HATÁLYOS MAGYAR SZABÁLYOZÁS FŐBB
PROBLEMATIKÁJA**

Bevezetés

A titkos felderítés alkalmazandó eszközeinek és módszereinek, valamint a használatukra feljogosított állami szervek és az alkalmazás körének, az elrendelésre illetve az igénybevételük során megszerzett adatok büntetőeljárásban történő felhasználására vonatkozó nyilvános jogi szabályozására csak a rendszerváltást követően – fokozatosan – került sor. Ennek oka, hogy a rendszerváltás után előtérbe kerül a jogállamiság kérdése, aminek következtében vált égető kérdéssé a nemzetbiztonsági szolgálatok és a rendvédelmi szervek által végzett titkos felderítés jogállami korlátok közé terelése, az alapjogok érvényesülésének érdekében.

A technikai, gazdasági és ebből fakadó társadalmi fejlődéssel a bűnözés is egyre specifikusabbá válik, amellyel szemben az állam a bűnöldözés speciális eszközeivel tud csak védekezni. Ezen eszközök alkalmazása azonban súlyos alapjogsérelemmel járhat, és beavatkozást jelenthet az eszközzel nem célzott más személyek intim szférájába is.

Célom annak megvizsgálása, hogy egy demokratikus jogállamban a titkos felderítésnek milyen jogszabályi feltételeknek kell megfelelnie, mely alapjogokat érinti és a korlátozás jogszerűsége, illetve jogellenessége között hol húzódik a határ. Ennek érdekében széleskörűen vizsgálom az Emberi Jogok Európai Bírósága (továbbiakban: EJEB, Strasbourgi Bíróság) által, az Emberi Jogok Európai Egyezményének (továbbiakban: EJEE, Római Egyezmény) evolutív értelmezése alapján, több évtized alatt kimunkált követelményrendszert, ezzel párhuzamosan kutatási körömbé vonom a magyar Alkotmánybíróság által e témakörben kialakított joggyakorlatát, ismertetem, hogy fennállása óta az Alkotmánybíróság miként vélekedik a titkos felderítés kérdésköréről és hogyan viszonyul a strasbourgi sztenderdekhez.

A garanciarendszer feltárása után a gyakorlatban igen sok problémát okozó, nehezen értelmezhető követelményt, az alkalmazás idejére vonatkozó hatályos szabályozás hiányosságait ismertetem az új büntetőeljárás törvényjavaslat főbb garanciális változásaira, esetleges hiányosságaira kitékintéssel.

1. A beavatkozással érintett alapjogok

„A titkos felderítés eszközeinek és módszereinek alkalmazása alapvetően korlátozza a magánélet, családi élet, magánlakás és levelezés tiszteletben tartásához, valamint ehhez szorosan kapcsolódva az információs önrendelkezéshez,

az információáramlás szabadságához és a személyes adatok védelméhez való jogot, az ember személyiségi jogait sérti.”¹

Ezen alapjogokat nemzetközi dokumentumok és Magyarország Alaptörvénye is deklarálja, azzal az eltéréssel, hogy levelezés helyett a kapcsolattartást nevesíti, ami fogalmilag szélesebb kört ölel fel, a levelezésen túl magába foglalva a telefonbeszélgetést, elektronikus távközlő útján történő kommunikációt, élőbeszédet és akár a jelnyelvet is. Az Alaptörvény fogalomhasználata a kor technikai fejlettségét tükrözi, ám a két dokumentum szóhasználatában való eltérés véleményem szerint az EJEB kiterjesztő értelmezése miatt nem releváns. Az Emberi Jogok Európai Egyezménye ² úgy fogalmaz, hogy mindenkinek joga van arra, hogy magán- és családi életét, lakását és levelezését tiszteletben tartsák.³

Az Alaptörvény a magánszférához való jogot az emberi méltósághoz való jog, az általános személyiségi jog részeként a II. cikkben keresztül, tartalmi elemeit – magán- és családi élet, otthon, kapcsolattartás és jó hírnévhez való jogot – külön, nevesítetten is védelem alá helyezi.⁴ A magánszférához való jog és a magánélet szabadságához való jog az egyén autonómiájának védelmére szolgáló olyan alapjog, amely az ember veleszületett, elidegeníthetetlen méltóságából ered,⁵ implicit magában foglalja azokat. *„A magánszféra védelme azonban nem szűkül le az Alaptörvény II. cikke által is védett belső intimszférára, hanem a tágabb értelemben vett magánszféra elemeit; a magán- és családi életet, a kapcsolattartást és az egyén életétől alkotott képet, vagyis a jó hírnév védelmét is magában foglalja.”⁶*

A két fogalom – vagyis a magánélet és magánszféra – egymással rokonítható, de tartalmukat tekintve nem azonosak egymással.⁷ Az EJEB joggyakorlata alapján a magánszféra és a magánélet központi eleme is az egyén személyes autonómiája.⁸ A joggyakorlat és a jogirodalom sem határolja el egyértelműen a két fogalmat egymástól. Az Alkotmánybíróság szerint a magánszféra tágabb fogalom, ami az általános személyiségi jog részeként az emberi méltóságból vezethető le, és magában foglalja a magánlakás, magántitok és a személyes adatok védelméhez fűződő jogot.⁹ A magánszféra lényegi fogalmi eleme, hogy az érintett akarata ellenére főszabály szerint abba mások ne láthassanak, hatolhassanak be.¹⁰ A legelfogadhatóbb definíció szerint a „magánszféra természetes személyhez tartozó, fizikai és virtuális értelemben meghatározható azon közeg, amelybe behatolni

¹ 2/2007.(I.24.) AB határozat

² Az Egyezmény az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről 1950. november 4-én kelt. A Magyar Köztársaság 1992. november 5-én csatlakozott hozzá és az 1993. évi XXXI. törvénnyel hirdette ki, ezzel a magyar jogrend részévé tette.

³ Római Egyezmény 8. cikk (1) bekezdés

⁴ Alaptörvény VI. cikk (1) bekezdés

⁵ 56/1994. (XI. 10.) AB határozat

⁶ 11/2014.(IV.4.) AB határozat [51] bekezdése

⁷ Az Alaptörvény és az EJE is szövegszerűen a magánélet kifejezést használja, a magyar Alkotmánybíróság és az EJE azonban kidolgozta a tágabb értelmű magánszféra fogalmat.

⁸ Case of Gillian and Quinton v. United Kingdom 28/06/2010. (Application no.4158/05.)

⁹ 2/2007. (I.24.) AB határozat 3.7.1. pont

¹⁰ 36/2005. (X.5.) AB határozat 2. pont

kizárólag a jog által elismert célból, módon és terjedelemben lehet.”¹¹ Ennek egyik legérzékenyebb területe a titkos felderítés eszközeinek és módszereinek alkalmazása, hiszen ezek szükségképpen a magánszféra legszorosabban vett tartományát, az egyéni autonómia kiteljesedésének terepet biztosító magánlakást, az ott folyó individuális tevékenységet, a családi élet intimitását, és ezen egyéni intim területhez kötődő magántitkot sérti, korlátozza az érintett tudta nélkül.

„A magánlakás sérthetlenségéhez való jog az emberi méltósághoz való jog meghatározott szempontú konkretizálása, a magánszféra része. Ennek a térbeli szférának a védelme éppen azért nem relativizálható, mert az alapjogi védelem – az emberi méltósághoz való jogból következően – nem önmagában a helyszínt, hanem az embert védi.”¹² A Bíróság ítélkezési gyakorlatából következik, hogy a munkahely, ideértve az ügyvédi irodákat is a magánélet fogalma alá szubszumálható.¹³

A magántitokhoz való jog szoros kapcsolatban áll az emberi méltóságból fakadó általános cselekvési szabadsággal, a személyiség szabad kibontakozásával és az információs önrendelkezési joggal. A magántitok fogalmát a jogalkotó nem határozta meg, az Alaptörvény külön nem is nevesíti. A fogalmát és tartalmi elemeit a joggyakorlat munkálta ki.¹⁴ Eszerint, magántitoknak minősül minden olyan bizalmas, csak szűk körben, illetve beavatottak előtt ismert tény vagy adat, amelynek nyilvánosságra kerülése a sértettre nézve érdeksérelemmel járna.¹⁵ Ez lehet személyi, vagyoni jellegű, egészségi, fizikai állapotára vonatkozó adat, aminek bizalmosságának megtartása a titokgazda érdekkörébe tartozik, s mivel a magánszférához való alapjogának részét képezi, mindazok, akik a titokról tudomást szereznek kötelesek megőrizni. A titok jellegét mindig a körülmények és összefüggések vizsgálatával kell megállapítani. A polgári törvénykönyv a magántitok oltalmának körébe sorolja a levél-, hivatásbeli- és üzleti titok megtartásához fűződő általános személyiségi jogokat is.¹⁶

Az információs önrendelkezési jog szintén az emberi méltóságból – az általános önrendelkezési jogon keresztül – levezethető tartalmi elem, amely lényegében a magánszférához való jogból vált ki.¹⁷ Az Alaptörvény e szoros kapcsolatot azáltal is kifejezi, hogy egy cikkben szabályozza e két jogot.”¹⁸ Lényege, hogy az érintett jogalany személyes adatai felett rendelkezni jogosult, hiszen magánszférájának részét képezik. Vertikális értelemben az államnak tevékenysége során passzív magatartással – be nem avatkozás – kell védenie a

¹¹ SCHANDA Balázs – BALOGH Zsolt: Alkotmányjog- alapjogok, második, átdolgozott kiadás, Pázmány Press, Budapest, 2015. pp. 247-248.

¹² 2/2007. (I.24.) AB határozat 3.7.1. pont

¹³ Case of Kopp v. Switzerland 25/03/1998., (Application no. 23224/94.), Case of Valenzuela contreras v. Spain 30/07/1998. (Application no. 27671/95.)

¹⁴ Lásd. EBH2003.926.

¹⁵ BELOVICS Ervin – MOLNÁR Gábor Miklós – SINKU Pál: Büntetőjog II. különös rész, HVG-ORAC, Budapest, 2014. p. 276.

¹⁶ A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény 2:46.§ (1) bekezdése

¹⁷ Alaptörvény VI. Cikk (2) bekezdés

¹⁸ BALOGH Zsolt – HAJAS Barnabás – SCHANDA Balázs: Alapjogok és alapvető kötelezettségek Fogalma, értelmezése, NKE, Budapest, 2014. p. 11.

személyes adatok, illetve a szenzitív adatsoportok és a bűnügyi személyes adatok bizalmas jellegét. Másfelől az állami intézményvédelmi kötelezettség keretében olyan garanciák meglétét kívánja meg, amelyek kizárják a jogosulatlan adatgyűjtést, az adatok készletezését, illetve az adatok összekapcsolásának lehetőségét. Személyes adatnak minősül bármely meghatározott – azonosított vagy azonosítható – természetes személlyel kapcsolatba hozható adat, az adatból levonható, az érintettre vonatkozó következtetés, így nevén és azonosító adatain kívül szociális, mentális jellemzői is ebbe a körbe tartoznak.¹⁹ A személyes adatok védelméhez fűződő jog érvényesülését – kezelésére és felhasználására vonatkozó rendelkezéseket – sarkalatos törvényi rendelkezés szabályozza.

2. A Római Egyezmény 8. cikkének értelmezése

Az Egyezményben megfogalmazott alapjogok és azok korlátozásaként tágran megfogalmazott absztrakt célok autentikus értelmezésére az Emberi Jogok Európai Bírósága jogosult. A jogintézmény szabályozásának és alkalmazásának feltételeit, illetve korlátait a Római Egyezmény²⁰ 8. cikkén keresztül fokozatosan vezette le az elé került egyedi ügyek elbírálása során.

A Bíróság széles joggyakorlatát elsősorban a magánszféra részét képező, a magántitok specifikumaként megjelenő levéltitok védelmével,²¹ majd a technika fejlődésével a telefon- és lakáslehallgatással kapcsolatban alakította ki.²² Mivel az EJEE kifejezetten csak a levelezést említi, kérdéses volt, hogy a telefon használata beleértendő-e a levelezés és a magánélet fogalmába. Az EJEB evolutív értelmezésével²³ a társadalmi közfelfogás, a politikai, gazdasági és technikai fejlődés hatására beálló változások miatt – az elé kerülő egyedi ügyek vizsgálata során – fokozatosan újraértelmezi az Egyezményben foglalt alapjogok tartalmát. Ennek során szűkíti,²⁴ vagy éppen tágítja azok értelmét. Éppen ezért a Bíróság a XX. század végén egyértelművé tette, hogy a telefon, személyhívó éppúgy eszköze lehet a magántitok továbbításának, mint az Egyezményben foglalt levelezés, tehát a 8. cikk fogalmi körébe tartozik.²⁵

¹⁹ Információs önrendelkezési jogról és információszabadságról szóló 2011. évi CXII. tv. 3.§ 2. pont

²⁰ Magyarország Alaptörvényének Q. cikkének (2) bekezdése kifejezi, hogy az állam a nemzetközi jogi kötelezettségeinek teljesítése érdekében biztosítja a nemzetközi jog és a magyar jog összhangját.

²¹ Fontosabb elmarasztaló ítéletek például: Case of Campbell v. United Kingdom 25/03/1992. (Application no. 13590/88), Case of Sárközy v. Hungary 05/07/1995. (Application no. 21967/93). Minkét ügyben az elmarasztalás alapja az volt, hogy a büntetés-végrehajtási intézetek által a fogvatartottak levelezésének általánosan bevett, titkos felbontása sértette a 8. cikket. A Bíróság szerint az ügyvéddel, hatóságokkal folytatott levelezés védelmi foka magasabb kell legyen, mint az elítéltek magán jellegű levelezése során.

²² GRÁD András – WELLER Mónika: A strasbourgi emberi jogi bíraskodás kézikönyve, HVG-ORAC, Budapest, 2011. p. 499.

²³ Lásd „élő jog” doktrína [Case of Tryer v. United Kingdom 25/04/1978. (Application no. 5856/72.)]

²⁴ Például az iskolai fenyegetésekkel kapcsolatos álláspontját a 3. cikk vonatkozásában.

²⁵ GRÁD 2011. p. 504.

Magyarország Alaptörvényének „kapcsolattartásra” vonatkozó fogalma ilyen szempontból előre mutató, hiszen kiterjed az élőbeszédre, az elektronikus és internetes beszédre, valamint a levelezésre egyaránt. A fogalom értelmezésével kapcsolatban nem található pontos tartalmi meghatározás, de véleményem szerint a jelbeszéd is a kapcsolattartás alá vonható.²⁶

3.1. A Strasbourgi Bíróság által kimunkált garanciarendszer és a jogállamiság követelménye

A titkos felderítés alapjog korlátozó voltát az EJEB és erre reflektálva az Alkotmánybíróság is megfogalmazta, azonban kiemelték, hogy az alkalmazást demokratikus jogállamban indokolja az a körülmény, hogy a hagyományos – nyílt – eszközök nem elegendőek a társadalmat súlyosan veszélyeztető vagy sértő bűncselekmények elleni eredményes küzdelemhez. Mivel ezek a jogintézmények titkosságukból fakadóan a legsúlyosabb állami beavatkozás körébe esnek, fokozott figyelemmel kell lenni a jogállamiság követelményére.²⁷ A jogállamiság tartalmi elemeit az Európa Tanács Velencei Bizottsága határozta meg, ilyenek például a törvényesség biztosítása, a jog uralma, a jogbiztonság követelménye, az önkényesség tilalma és az emberi jogok védelme.²⁸

„Titkos, bizalmas jellegű szabályok alapján történő megfigyelés, lehallgatás, levéllenőrzés minden esetben a Emberi Jogok Európai Egyezmény 8. cikkének megsértését jelenti.”²⁹ A Bíróság által megfogalmazott elsődleges alapkövetelmény a jogintézmény nyilvános jogi szabályozása, ami a 8. cikk (1) bekezdése szerint törvényi szintet jelenti. Az alapjog-korlátozás törvényessége abban áll, hogy a korlátozás lehetséges eseteit, a jogintézményre vonatkozó garanciális szabályokat törvényben kell meghatározni. A Bíróság utalt arra, hogy egy jogalany pusztán a titkos rendszabályok léte folytán is jogsértés áldozata lehet, még ha azokat nem is alkalmazzák.³⁰ Vagyis alapjog-korlátozása esetén a törvényi szintű szabályozás hiánya vagy annak titkossága automatikusan egyezményesértést eredményez.³¹ Azonban, nem sérül az EJEE azzal, ha a titkos felderítés végrehajtásának konkrét részletszabályait titkos rendszabályok tartalmazzák, ha azok vitathatók és bíróság által felülvizsgálhatók.³²

Mivel alkalmazása szükségképpen kizárja a hatékony jogorvoslat lehetőségét, – ezzel a védelemhez, illetve tisztességes eljáráshoz való jogot is veszélyeztetve – elengedhetetlenül fontos a szigorúbb eljárási garanciák beépítése, amelyek kellő védelmet nyújtanak az egyén részére. Az EJEB a Klass és társai ügyben kifejtette,

²⁶ Mivel az Alaptörvény elismeri a kultúra részeként. [H] cikk (3) bekezdés]

²⁷ Alaptörvény B) cikk (1) bekezdése értelmében „Magyarország független, demokratikus jogállam.”

²⁸ TRÓCSÁNYI László – SCHANDA Balázs: Bevezetés az alkotmányjogba, harmadik, átdolgozott kiadás, HVG-ORAC, Budapest, 2013. p. 73.

²⁹ BEICZI Alexa: Titkos információgyűjtés vs. jogállam, PhD értekezés TÉZISEI, Eötvös Lóránt Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Büntető Eljárásjogi és Büntetésvégrehajtási Jogi Tanszék, Budapest, 2011. p. 9.

³⁰ Case of Kennedy v. United Kingdom 08/08/2010. (Application no. 26839/05.)

³¹ Case of Malone v. United Kingdom 02/08/1984. (Application no. 8691/79.)

³² Case of Kennedy v. United Kingdom 08/08/2010. (Application no. 26839/05.)

hogy a 8. cikk (2) bekezdése jogspecifikus kivételt biztosít az (1) cikkben deklarált jogok alól, éppen ezért a korlátozó rendelkezést megszorítóan kell értelmezni.³³ A Klass és társai volt az első telefonlehallgatással kapcsolatos ügy, amelyet a Bíróság befogadott, és amiben megfogalmazta, hogy azok a titkos eszközök, amelyeket az állam alkalmaz, különleges körülmények fennállása esetén szükségesek egy demokratikus társadalomban.³⁴ Azonban titkos eszközök és módszerek alkalmazása csak olyan mértékben engedhető meg, amennyiben elengedhetetlenül szükséges az állami intézményvédelemhez.³⁵

A Malone-ügyben a Bíróság tovább vitte a törvényesség kérdését és arra a megállapításra jutott, hogy a „törvényben meghatározott” kritérium alatt nem csak az írott, hanem az „íratlan” jogot is érteni kell, vagyis a *common law* rendszer esetjoga megfelel a törvényesség kritériumának.³⁶ Azonban megállapította, hogy az akkori angol és walesi jog átláthatatlan és nehezen értelmezhető,³⁷ nem tartalmaz egységesen megszilárdult szabályozást. Ráadásul a Malone-ügy idején csak a közigazgatási gyakorlat szabályozta a telefonlehallgatást, ami nem volt publikálva, így nem volt előrelátható és világos, hogy kik ellen, milyen okok alapján, milyen mértékben alkalmazható.³⁸

A Halford v. Egyesült Királyság ügyben az elmarasztalást azonban a belső hivatali telefonvonalak lehallgatására vonatkozó teljes szabályozási hiány miatt állapította meg a törvényesség elvének sérelmét.³⁹ Az EJEB a Huvig és a Kruslin ügyben egyezően megállapította, hogy a francia szabályozás sértette a jogállamiság elvét, mivel léteztek ugyan garanciák a lehallgatásokra vonatkozóan, és ebből néhány meg is felelt az Egyezménynek, ám ezeknek csak töredékét tartalmazta a büntetőeljárás törvény, a legtöbb az egyedi ügyekben hozott ítéletekből volt levezethető, de csak töredékes módon. Ráadásul, ezen ítéletek legtöbbször az ügyben történt lehallgatás után hozták és valószínűleg még nem épültek be egységesen a bírói gyakorlatba.⁴⁰ A Bíróság azonban enyhített az alapjog-korlátozás törvényességi követelményén, amikor kimondta, hogy alapjog-korlátozásról törvénynél alacsonyabb szintű jogszabályban rendelkezhet a jogalkotó. Azonban ez csak akkor nem vet fel aggályokat, ha annak meghozatalára parlamenti felhatalmazás alapján kerül sor.⁴¹ A magyar Alkotmánybíróság ezzel szemben konzekvensen követi azt az elvet, hogy alapjog-korlátozást szabályozó normát szigorúbb elbírálás alá kell vonni. A törvényesség kettős jelentéstartalmat foglal magában. Jelenti egyrészt a társadalmi konszenzus, közakarat elérését – egyszerű vagy sarkalatos törvényi szint – másrészt

³³ "E jog gyakorlásába hatóság csak a törvényben meghatározott, olyan esetekben avatkozhat be, amikor az egy demokratikus társadalomban a nemzetbiztonság, a közbiztonság vagy az ország gazdasági jóléte érdekében, zavargás vagy bűncselekmény megelőzése, a közegészség vagy az erkölcsök védelme, avagy mások jogainak és szabadságainak védelme érdekében szükséges."

³⁴ HARRIS, David – O'BOYLE, Michael (ed.): *Law of the European Convention on Human Rights*, Oxford University Press, Oxford 2014. p. 555.

³⁵ *Case of Klass and Others v. Germany*, 06/09/1978. (Application no. 5029/71.)

³⁶ *Case of Malone v. United Kingdom* 02/08/1984. (Application no. 8691/79.)

³⁷ BERGER, Vincent: *Jurisprudence de la Cour Européenne des droits de l'homme*, 6e édition, Dalloz, Paris 1998. p. 400.

³⁸ HARRIS – O'BOYLE 2014. p. 556.

³⁹ *Case of Halford v. United Kingdom* 25/06/1997. (Application no. 20605/92.)

⁴⁰ BERGER p. 404.

⁴¹ *Case of Barthold v. Germany* 25/03/1985. (Application no. 8691/79.)

a törvény mint normavilágossági és megismerhetőségi követelményeiben nyer tartalmat.⁴²

Az EJEB nem vonja kétségbe a titkos felderítés létének és alkalmazásának szükségességét, sőt, elismeri az államok effajta beavatkozási jogát, ha annak jogalapja a belső jogban megtalálható, ám a belső jognak mindenki számára elérhetőnek, megismerhetőnek, másrésztől következményeinek előreláthatónak kell lenni.⁴³ „Az előreláthatóság követelménye azonban nem azt jelenti, hogy az egyes személyeknek olyan szinten ismerniük kell a hatóságok lehetőségeit, hogy bűnös tevékenységükkel alkalmazkodni tudjanak hozzá.”⁴⁴

A törvényi szintű szabályozásnak további kritériumoknak kell megfelelnie; világos precíz és követhető – azaz normavilágos – rendelkezéseket kell tartalmaznia, a beavatkozás jogalapját és feltételeit pontosan meg kell határozni, továbbá tartalmaznia kell a beavatkozással érintettek személyi körét, a beavatkozás időtartamát. Mindezeket túl szabályoznia kell a végrehajtás során szerzett információk dokumentálását, tárolását és a megsemmisítésre vonatkozó előírásokat.⁴⁵ A Kruslin-ügyben a normavilágosság megsértésére hivatkozva állapította meg az EJEB a Római Egyezmény megsértését, mert hiába volt meg az állam jogalapja a beavatkozásra, ha a vonatkozó törvény nem tartalmazta kellően világosan az alkalmazással kapcsolatban a hatóságok diszkrecionális jogkörének formáját, s terjedelmét.⁴⁶ „A világos és részletes szabályozás, fogalmi tisztázás elengedhetetlen ahhoz, hogy egyértelmű legyen az, hogy a közhatalmat gyakorló szervek milyen körülmények fennforgása esetén, milyen feltételek mellett jogosultak a titkos, és látens veszélyeket is magában rejtő magánéletbe történő beavatkozásra.”⁴⁷ Ezt az EJEB a Leander v. Svédország ügyben fejtette ki. Az irodai telefonlehallgatással kapcsolatos Burzo-ügyben az EJEB Romániát szintén a nem kellően világos és nem előrelátható belső jogi normái miatt marasztalta el.⁴⁸

A normavilágosságon túl a beavatkozás fontos feltétele, hogy az bírói – vagy mindenképp független és pártatlan hatóság, szerv – engedélyhez legyen kötve. Az A. v. Franciaország ügyben elmarasztaló ítéletet született, mert a lehallgatást egy rendőrtiszt bírói engedély nélkül végezte, amire egyébként sem biztosított lehetőséget a nemzeti jog.⁴⁹ „Tehát az egyezménykonformitáshoz a két feltétel – vagyis a világos jogszabályi háttér és az ezen alapuló bírói engedély – együttes megléte szükséges.”⁵⁰

⁴² SCHANDA 2015. p. 51.

⁴³ Case of Huvig v. France 24/04/1990. (Application no. 11105/84.)

⁴⁴ HETESY Zsolt: A titkos felderítés, doktori értekezés, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Doktori Iskola, Pécs, 2011. p. 89.

⁴⁵ Az EJEB Valenzuela Contreras Spanyolország elleni ügyben [30/07/1998. (Application no.27672/95.)] összefoglalta korábbi joggyakorlata által kimunkált követelményeket.

⁴⁶ Case of Kruslin v. France 24/04/1990 (Application no. 11801/85.)

⁴⁷ BERGER 1998. p. 346.

⁴⁸ Case of Viorel Burzo v. Romania 30/06/2009. (Application no. 75109/01, 12639/02) Az Amann ügyben [16/02/2000. (Application no. 27798/95.)] Svájc ugyanezen okok miatt került elmarasztalásra.

⁴⁹ Case of A. v. France 23/11/1993. (Application no. 14838/89)

⁵⁰ GRÁD 2011. p. 506.

A Kopp-ügyben is a normavilágosság miatt állapította meg az egyezményesértést, hiszen a svájci jogban nem teljesült a kellően precíz, világos szabályozás, aminél fogva nem volt megállapítható ki és milyen feltételek fennállta esetén engedélyezheti a lehallgatást.⁵¹ Ez ellentétes volt az ügyvédi titokra vonatkozó szigorúbb normavilágos törvényi védelmi szabályokkal. Mindez odáig vezetett, hogy teljes bírói kontroll nélkül az engedélyezési hatáskört egy postai tisztviselőre bízzák, akinek tisztsége az állam közigazgatási szervezetrendszeréhez tartozik, tehát nem független és pártatlan állami szerv. A Bíróság a Julien Mersch és társai Luxemburg elleni ügyben hangsúlyozta, hogy az állampolgárok titkos megfigyelése alapvetően a rendőrállamokra jellemző, épp ezért az EJEE alapján kizárólag a demokratikus állam intézményeinek védelme érdekében a szükséges mértékben engedhető meg.⁵²

A meghatározott személyi kör vonatkozásában úgy foglalt állást az EJEB, hogy a francia joggyakorlat, miszerint a lehallgatási törvényt úgy kell érteni, hogy az csak a telefon hivatalos előfizetőjét védi, Egyezményrel ellentétes, hiszen a társadalom tagjainak széles körét rekeszti ki a jogorvoslat lehetőségétől.⁵³ Ezzel Franciaország az Egyezmény 13. cikkében foglalt hatékony jogorvoslathoz való jogot is megsértette.⁵⁴

Önmagában az a tény, hogy az eszközök alkalmazása titkos, így az egyénnek nincs lehetősége jogorvoslattal élni sem a végrehajtás, sem annak befejezése után, nem sérti a Római Egyezmény 8. cikk (1) bekezdését, feltéve, ha a (2) bekezdésbe foglalt – nemzetbiztonsági, közbiztonsági, ország gazdasági jóléte, zavargás vagy bűncselekmény megelőzése, közegészség, erkölcsök vagy mások jogainak, szabadságainak védelme – célból, az alkotmányjogi követelményeknek eleget téve, megfelelő eljárási garanciák mellett történik a beavatkozás. A titkos felderítés eszközeinek és módszereinek elrendelésekor és végrehajtása során az érintett tájékoztatása ellentétes az intézmény lényegével, így ilyen igény nem támasztható a jogalkotóval, végrehajtó hatóságokkal szemben.

Az eszközalkalmazás befejezése utáni tájékoztatást azonban lehetővé kell tenni, és ezzel kapcsolatban a hatóság mérlegelési jogát korlátozni kell. A tájékoztatás korlátjaként viszont elfogadható a titkos felderítés céljának veszélyeztetése, ha erre vonatkozóan létezik időszakos felülvizsgálati eljárás.⁵⁵ Jogkorlátozás esetén, kiváltképp akkor, ha az érintett tudta nélkül történik, az állam mérlegelési jogkörét az alkalmazásról való döntés, annak végrehajtása tekintetében is szűk keretek közé kell szorítani. Az EJEB a Mersch-ügyben kijelentette, hogy egy demokratikus társadalomtól elvárt, hogy az érintett személyeket a titkos megfigyelésről utólag tájékoztatnia kell.⁵⁶ Azonban csak azt követően kell a tájékoztatásnak eleget tenni, hogy az már nem veszélyezteti a művelet

⁵¹ Case of Kopp v. Switzerland 25/03/1998. (Application no. 23224/94.)

⁵² BERGER 1998. p. 397.

⁵³ Case of Lambert v. France 24/08/1998. (Application no. 88/1997/872/1084)

⁵⁴ EJEE 13. cikke értelmébe " Bárkinek, akinek a jelen Egyezményben meghatározott jogait és szabadságait megsértették, joga van ahhoz, hogy a hazai hatóság előtt a jogsérelem hatékony orvoslását kérje az esetben is, ha e jogokat hivatalos minőségben eljáró személyek sértették meg."

⁵⁵ Case of Weber and Savaria v. Germany 29/06/2006. (Application no. 54934/00.)

⁵⁶ Case of Mersch v. Luxemburg (Application no. 10439/83.)

eredményességét. Tehát a veszélyeztetés lehetőségének fennállta esetén az EJEB indokoltan találta a tájékoztatás elmaradását.⁵⁷

Megfelelő eljárási garanciák hiányában a jogalany pusztán a titkos felderítés eljárási intézményeire vonatkozó szabályok megléte folytán is jogsérelem áldozata lehet, még ha azokat nem is alkalmazzák, hiszen a jogkorlátozás elvi lehetősége fennáll. Ennek azért van jelentősége, mert a személyek vagy személyes csoportjának akkor van lehetősége a Bírósághoz fordulni, ha a sértetti pozíció megállapítható. Ez azt jelenti, hogy az egyén személyes és közvetlen áldozatává vált a Római Egyezményből fakadó jogok és garanciák megsértésének. Azonban az EJEB a titkos felderítés esetén – annak speciális jellege miatt – kiszélesítette az érintetti, befogadhatósági feltétel körét.⁵⁸ Ilyen esetben ennek megállapításához elegendő, ha az adott személyt potenciálisan veszélyezteti a titkos felderítés szabályozásából fakadó alapjogsérelem lehetősége.⁵⁹ A Bíróság Magyarországot elmarasztaló ítéletében – az Rtv. 7/A.§ (3) bekezdésébe foglalt – a TEK feladat- és hatáskörébe utalt, bűnüldözés céljából az Nbtv. rendelkezései szerint, az igazságügyért felelős miniszter engedélye alapján folytatott titkos információgyűjtés vonatkozásában megállapította, hogy ezen rendelkezés már olyannyira általános hatókörű, hogy nem csak a társadalom egyes csoportjaira, hanem annak egészére nézve potenciális beavatkozási lehetőséget teremt.⁶⁰

A garanciák érvényesülésére tekintettel, az arányosság követelményének biztosításaképp a Bíróság azt a lényeges követelményt határozta meg, hogy a titkos eszközök alkalmazásával az alapjogokba való beavatkozást három szakaszból álló – végrehajtó hatalomtól független szerv által végzett – ellenőrzésnek kell alávetni; amikor a beavatkozást elrendelik, a végrehajtás alatt és amikor azt befejezték. Erre a legideálisabb, ha az alapjog-korlátozás bírói felülvizsgálat alatt áll, mert a függetlenség és semlegesség biztosítja a megfelelő kontrollt.⁶¹ Az EJEB ítéletei bűnüldözési célú titkos felderítéssel kapcsolatos ügyekben születtek, de későbbiek során megfogalmazta, hogy a kimunkált minimumszabályok a nemzetbiztonsági célú titkos felderítésekre is alkalmazandók, a garanciáknak érvényesülnie kell.⁶²

3.2. Részösszegzés

Az EJEB, és a magyar Alkotmánybíróság elismerik a titkos felderítés szükségességét és az állami alkalmazás jogát ennek gyakorlására, azonban kihangsúlyozzák, hogy – mivel az érintett tudtán kívül történik az alapjogba való beavatkozás – csakis kizárólag végső megoldásként, a szükségesség-arányosság és

⁵⁷ KISS László: A titkos adatgyűjtés szerepe a büntetőeljárásban, különös tekintettel az Európai Unió keretében folytatott együttműködésre, PhD értekezés, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Miskolc, 2009. p. 36.

⁵⁸ Case of Klass and Others v. Germany 06/09/1978. (Application no. 5029/71.)

⁵⁹ Az EJEB legutóbb a Magyarországot érintő titkos információgyűjtés kapcsán hozott ítéletében fogalmazta meg a Klass és társai ügyre hivatkozással. Lásd. Case of Szabó and Vissy v. Hungary 06/06/2016. (Application no. 37138/14.)

⁶⁰ Case of Szabó and Vissy v. Hungary 06/06/2016. (Application no. 37138/14.)

⁶¹ Case of Klass and Others v. Germany 06/09/1978. (Application no. 5029/71.)

⁶² HETESY 2011. p. 134.

célhoz kötöttség szigorú kritériumainak megfelelően, a jogbiztonságot szem előtt tartva, szigorú eljárásjogi garanciákkal korlátozva alkalmazhatók. A Bíróság a beavatkozás szükségességének hiánya miatt marasztalta el Szlovákiát, mivel a belső jogi feltételek nem álltak fenn a lehallgatás foganatosításához, a lehallgatott személlyel szemben nem folyt és később sem indult meg büntetőeljárás.⁶³ A beavatkozás során és az után is biztosítani kell azokat az óvintézkedéseket, amelyek a bírói utat, a védelemhez való jogot és a tisztességes eljárás követelményét garantálják. Ezeknek a kritériumoknak nem csupán a jogalkotás, hanem a tevékenység minden szintjén maradéktalanul érvényesülnie kell. Ellenkező esetben, az EJEB és az Alkotmánybíróság által megfogalmazott követelményrendszer be nem tartása a demokratikus rend megbomlásához – az alapjogok lényegének megsemmisüléséhez – önkényhez vezet.

4. A beavatkozás ideje

Az Alaptörvény értelmében alapjogot korlátozni csak más alapvető jog érvényesülése vagy alkotmányos érték érdekében, az alapjog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával lehet. A klauzulát maga az Alaptörvény szorítja a szükségesség-arányosság követelményei közé. A szükségesség-alkalmasság-arányosság tesztjét az Alkotmánybíróság dolgozta ki az 1990-es évek elején, a német alkotmánybírósági ítélkezés mentén. A teszt alapján Alaptörvény-konform az alapjog-korlátozás, ha annak oka közvetlenül az Alaptörvényre visszavezethető, ha az alkalmazott eszköz a cél elérésére alkalmas és az ez alapján okozott alapjogsérelem mértéke az elérni kívánt céllal összhangban áll.⁶⁴ Az eszköz és módszer alkalmasságának követelménye az öncélú alkalmazás tilalmát, míg az arányosság a legenyhébb eszköz megválasztásának követelményét jelenti.⁶⁵ A szükségesség kritériuma két aspektusból ragadható meg; a titkos felderítés alkalmazásának elengedhetetlen szükségessége (*ultima ratio* jelleg), és a mérték szükségessége. A teszt a jogalkotóra és jogalkalmazóra egyaránt kötelező terhet ró. A továbbiakban ennek mentén veszem górcső alá a hazai joggyakorlatban problémát jelentő garanciát, az beavatkozás idejét.

4.1. A titkos információgyűjtés határideje

A bűnüldözési célú titkos információgyűjtés alkalmazásának ideje eltérően alakul a bírói engedélyhez nem kötött, illetve a bírói engedélyköteles eszközök tekintetében.

Az előbbi eszközök vonatkozásában főszabályként a rendőrségről szóló törvény (továbbiakban: Rtv.) nem határozza meg az alkalmazás idejének maximumát. Ennek oka az, hogy ezek az eszközök kevésbé korlátozzák az érintett alapjogokat. A törvényi időkorlát abszolút hiánya azonban aggályos, hiszen igaz az, hogy az EJEB elismeri azt, hogy a kevésbé súlyos beavatkozást jelentő eszközök enyhébb szabályozás alá eshetnek, azonban ebben az esetben is szükséges állandó,

⁶³ Case of Kvasnica v. Slovakia 09/06/2009. (Application no. 72094/01.)

⁶⁴ 20/1990. (X.4.) AB határozat

⁶⁵ RÉVÉSZ Béla: Források a titkosszolgálatok politológiai tanulmányozásához, JATEPress, Szeged, 2012. p. 121.

de legalább időszakos külső kontroll alkalmazása, ami a hatályos szabályok esetén hiányzik.⁶⁶

A belső engedélyköteles eszközöknél két helyen jelenik meg időkorlát. A EHSZ esetén közvetetten, ágazati törvényben, aminek értelmében a „hálózat üzemeltetője illetve a szolgáltató az adatkérésre külön törvény szerint jogosult nyomozóhatóság, ügyészség, bíróság, törvényben meghatározott feladatai ellátásának biztosítása céljából, a kérelmekre történő adatszolgáltatás érdekében megőrzi az elektronikus hírközlési szolgáltatás előfizető, illetve felhasználó általi igénybevételevel kapcsolatos, az érintett elektronikus hírközlési szolgáltatás nyújtásával összefüggésben a szolgáltató által előállított vagy kezelt”, taxatív felsorolt adatait.⁶⁷ Sikeres hívások során előállított vagy kezelt adatokat az adat keletkezésétől számított egy évig, míg sikertelen hívások esetén fél évig kötelesek megőrizni és szolgáltatni. Ezalatt az időintervallum alatt van lehetősége az egyes bűnüldöző szerveknek és nemzetbiztonsági szolgálatoknak az adathozzáféréshez.

Kérelemre történő telefonlehallgatás esetén gumiszabályként tartalmazza az Rtv., hogy a kérelemben foglalt időn belül alkalmazható az eszközhasználat.⁶⁸ Ezzel az a probléma, hogy ez úgyszólván eltérő, bizonytalan időtartamot jelent. Véleményem szerint azonban a kérelem nem erodálja az alapjogsérelmet, hiszen igaz az, hogy a készüléket használó kérelmére történik a beavatkozás, azonban a magán- és családi élet tiszteletben tartásához fűződő alapvető jog és annak aspektusai az individuumot illeti meg, vagyis mindkét felet külön-külön.

A bírói engedélyköteles ún. különleges eszközök tekintetében az Rtv. ugyan meghatározza, hogy az adott eszközök legfeljebb 90 napra engedélyezhetők, ám újabb 90 napra történő meghosszabbításuk kötelező ügyési kontroll nélkül bármennyiszer megtörténhet, tehát elméleti síkon fennáll az indokolatlanul hosszú időn keresztül történő eszközalkalmazás. Ráadásul az elrendelő bírónak sem kötelessége a végrehajtás időszakos felügyelete, ezt pusztán lehetőségként szabályozza a törvény.

4.2. A titkos adatszerzés időtartama

A kizárólag a büntetőeljárás során alkalmazható titkos adatszerzés alkalmazására a büntetőeljárásról szóló törvény (továbbiakban: Be.) legfeljebb kilencven napos határidőt állapít meg, ami ismételt indítványra egy alkalommal legfeljebb kilencven nappal meghosszabbítható. A megfogalmazás elsősorban egyértelműnek tűnhet, azonban közelebbről vizsgálva egyáltalán nem normavilágos.

A Debreceni Ítéltábla határozatában akként foglalt állást, hogy az engedély egynél többszöri meghosszabbítására nincs mód, hiszen ennek a lehetőségét a törvény egyértelműen kizárja. Az ilyen úton szerzett bizonyíték jogellenes, így a Be. 78. § (4) bekezdés II. fordulata, vagyis a „*más tiltott módon való*” szerzés alapján kizárandó. A bíróság helyesen ítélte meg a kizárás fennállását, véleményem szerint

⁶⁶ Case of Valenzuela Contreras v. Spain 30/07/1998. (Application no.27672/95.)

⁶⁷ Az elektronikus hírközlésről szóló 2003. évi C. törvény 159/A.§(1)-(2) bek.

⁶⁸ Rtv. 64.§ (6) bek.

azonban tévesen hivatkozott a generálklauzula II. fordulatára. Álláspontom szerint a kizárás az I. fordulat – vagyis a „*bűncselekmény útján*” szerzés – alapján történik, hiszen az engedély kereteinek túllépése a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 307. §-ában szabályozott bűncselekmény törvényi tényállását meríti ki.

Az Ítéletábra egyebekben arra az álláspontra jutott, hogy az egynél többszöri meghosszabbításra ugyan nincs lehetőség, de új engedély kérésére más módszer tekintetében van, ha a titkos adatszerzésre vonatkozó újabb igény merül fel, és ezzel ismételtelen megnyílnak az eljárási határidők.⁶⁹ Tisztázandó kérdés tehát, hogy a törvényi rendelkezést a jogalkotó adott személlyel szemben, adott eszközre vagy adott ügy vonatkozásában kell-e értelmezni.

Álláspontom szerint az eljárási időkorlátokra garanciális elemként kell tekinteni, ami az érintett személy alapjogainak érvényesülését, eljárási jogainak gyakorlását segíti elő, vagyis a beavatkozás tartamának mindig a minimálisra redukálására hivatott⁷⁰. Eppen ezért semmiképp sem értelmezhető úgy a törvényhely, hogy az újabb engedély iránti indítványra más módszer tekintetében előlről indulnak a határidők. Ezt erősíti a Kúria eseti döntése is, miszerint ha az ügy folyamán újabb személlyel szemben szükséges titkos adatszerzés igénybe vétele, és az kihatna olyan személyre, akivel szemben korábban már kimerítették annak lehetőségét, az indítvány pusztán ezen az alapon nem utasítható el, azonban ezen személlyel szemben az újabb adatszerzés során felmerülő bizonyítási eszköz nem használható fel.⁷¹

További kérdésként merül fel, hogy mi van abban az esetben, ha az alkalmazás folyamán derül ki, hogy az eszköztől további eredmény nem várható, mert az eszközt eleve tévesen választották meg, vagy a körülmények változása miatt vált alkalmatlanná, viszont feltehető, hogy más eszköz alkalmas lehet. Ebben az esetben lehetőség van-e az engedélyt módosítani, vagy a megszüntetés után a kilencven nappól fennmaradó időre vonatkozóan elrendelhető-e más eszköz alkalmazása? Mivel a Be. a más eszközre áttérés és az engedély kiterjesztés lehetőségét nem szabályozza, így a megszorító értelmezés alapján jelenleg erre nincs mód.

4.3. A büntetőeljárásról szóló T/13972. törvényjavaslat újítása⁷²

A büntetőeljárásról szóló T/13972. számú törvényjavaslat a korábbi, T/4192. számú javaslatához hasonlóan egységes szerkezetébe kívánja integrálni a bűnüldözési célú titkos információgyűjtés intézményét. Ám a korábbi javaslat külön törvényben, a titkos adatszerzéstől különválasztva, míg az új javaslat a büntetőeljárási kódex részeként, önálló, sarkalatos részben kívánja egységesíteni e jogintézményt a titkos adatszerzéssel. Az az elgondolás, hogy széttagolt ágazati szabályozás helyett

⁶⁹ GABRI Angéla: Titkos adatszerzés a hatékony bűnüldözés szolgálatában, Büntetőjogi Szemle, 2015/3. p.54.

⁷⁰ Az EJEB ítéleteiben következetesen a jogállamiság biztosítékaként, minimum követelményként írja elő a hozzáférhető jogi bázisban szabályozott, normavilágosan előírt, beavatkozásra vonatkozó maximális időtartamot.

⁷¹ BH 2016.8.200.

⁷² A T/13972. számú javaslatot a kézirat lezárta előtt az Országgyűlés elfogadta, ám a kézirat lezártaig a Köztársasági elnök általi aláírása és Magyar Közlönyben való kihirdetésére nem került sor, emiatt a javaslat szövegéből dolgoztam.

egységesen, a büntetőeljárás rendszerébe helyezi a jogalkotó a titkos felderítés intézményeit, meglehetősen előremutató, hiszen a túlságosan széttagolt, átláthatatlan szabályozás sérti a jogbiztonságot.⁷³ Ráadásul a jogalkotó ezzel eleget kíván tenni az Alaptörvény 46. cikk (6) bekezdéséből fakadó kötelezettségének, hiszen a leplezett eszközökre vonatkozó hatodik fejezet elfogadását minősített többséghez köti, ami a Rtv.-ben szabályozott titkos információgyűjtés esetén hiányzik. Az engedélyezés tekintetében három típusú eszköz között tesz különbséget.

A bírói és ügyészi engedélyhez nem kötött eszközök, illetve főszabály szerint az ügyészi engedélyezés körébe tartozók tekintetében nem szab időkorlátot a javaslat. Kivétel ez alól egy új eszköz, a fizetési műveletek megfigyelése, aminek alkalmazása legfeljebb három hónapra rendelhető el, ami egy alkalommal legfeljebb három hónappal meghosszabbítható.

A kérelemre történő lehallgatás átkerül az ügyészi engedélyezés körébe azzal, hogy már nem kérelemre alkalmazzák, hanem hivatalból kerül elrendelésre, s utólagos hozzájáruláshoz kötött. Alkalmazásának hatóköre mind eszköz, mind jogalap tekintetében kiszélesedik, azonban az alkalmazás idejét a javaslat jelentősen leszűkíti. A drasztikus szűkítésre a miniszteri indokolás szerint a szükségesség alkotmányos vezérelve miatt van szükség.

A bírói engedélyköteles eszközök esetén megmarad a kilencven napos szabály a hatályos törvényhelytől azzal az eltéréssel, hogy a meghosszabbításra már többször sor kerülhet, azonban garanciális szabályként jelenik meg, hogy az alkalmazás összesen maximum háromszázhatvan napra engedélyezhető. Ha az érintettel szemben a bírói engedélyköteles leplezett eszköz alkalmazását megszüntetik, majd ezt követően ismételten engedélyezik, az egyes alkalmazások idejét össze kell adni és a háromszázhatvan napos maximumba számítani, a nyomozás eljárási szakaszától függetlenül.⁷⁴ A háromszázhatvan napos korlát között lehetőséget teremt az engedély kiterjesztésére, illetve eszközről más eszközre való áttérésre. Ezzel a szabállyal a jogalkotó pontot tesz a gyakorlatban vitatott, igen szűkszavú és pontatlan szabályozásból fakadó anomáliára és egyértelműen állást foglal a tekintetben, hogy a határidőt kizárólag adott személlyel szemben kell értelmezni.

A leplezett eszközök igénybevétele kizárólag a büntetőeljárás keretében történhet majd az előkészítő eljárás, illetve a nyomozás két szakaszában, ezzel időbeli korlátok közé szorítja az eszköz alkalmazást.

Összegzés

Az Emberi Jogok Európai Bírósága már működésének kezdetén foglalkozott a titkos felderítés kérdéskörével. Az évek során számos ügy kapcsán vizsgálta annak alapját, feltétel- és garanciarendszerét a jogállamiság tükrében. A Római Egyezmény evolutív értelmezése során az elé kerülő esetek mentén fokozatosan

⁷³ Lásd. Case of Malone v. United Kingdom 02/08/1984. (Application no. 8691/79.)

⁷⁴ Javaslat 239.§ (1)-(2) bek.

alakította a titkos felderítéssel szemben támasztott egyezmény-konform követelményrendszert, ami számos ítéletében összegzést nyert.

Az állam intézményvédelmi kötelezettségi körében elvárás, hogy a titkos felderítés intézményi szabályozása a törvényességnek megfeleljen, vagyis a részes állam lehetőleg törvényi szinten szabályozza lényeges elemeit. A jogalkotónak a törvényi szabályozás során – a beavatkozás kiemelt súlyára figyelemmel – kifejezetten figyelnie kell a jogbiztonság követelményeire, kiváltképp a normavilágosság, a megismerhetőség és előreláthatóság követelményére. A Bíróság megfogalmazása alapján minimális biztosítékként a törvényben szerepelnie kell 1) a beavatkozással érintettek körének, 2) az elrendelést indokoló jogsértések természetének, 3) a korlátozás maximális időtartamának, 4) a beavatkozás eredményének jegyzőkönyvezési rendjének, és azon óvintézkedéseknek, amelyek biztosítják, hogy azok érintetlenül jussanak el az eljáró bírósághoz.⁷⁵

Az új büntetőeljárás törvény koncepcionális változást hoz majd a tekintetben, hogy a tisztán bűnüldözési célú titkos információgyűjtést a büntetőeljárás részévé téve a titkos adatszerzés szabályaival egy rész alatt egységesen, leplezett eszközök elnevezéssel kívánja szabályozni.

Az új eszközként megjelenő, a fizetési műveletek megfigyelése esetén a javaslat három hónapos határidővel operál. Azonban a hatályos szabályozás esetén is a titkos felderítés normái napokban szabályozzák a határidőket, ugyanúgy, ahogy a leplezett eszközökre vonatkozó törvényhelyek is, ezzel az egy kivétellel. Vélhetően az összetéveszhetetlenség miatt vélte így szabályozni a jogalkotó, de célszerűbbnek látom a napokban történő számítás egységes alkalmazását, hiszen a gyakorlatban sűrűn előforduló probléma a kilencven nap három hónappal való azonosítása. Így véleményem szerint a differenciálás épp az összetéveszhetőséghez vezet majd.

Végezetül, mint említettem, a leplezett eszközök főszabály szerint a nyomozás során alkalmazhatók. A javaslat szövege a felderítési szakot nem köti határidőhöz, annyi megkötést tartalmaz, hogy azt lehető legrövidebb időn belül be kell fejezni. Azonban a vizsgálati szaknál megjelenik egy két éves határidő, ami kivételes esetben a védelem indítványára, a védelem érdekében meghosszabbítható. Ám a javaslatot szükségesnek tartom konkretizálni, hiszen a szöveg akképp szól, hogy a nyomozást a gyanúsított kihallgatástól számított két éven belül le kell zárni. Azonban a két év csak a vizsgálati szakra vonatkozik és nem a nyomozásra, mint átfogó eljárási szakaszra. A helyesbített szöveg tehát úgy szólna, hogy „a vizsgálati szakot az első gyanúsított kihallgatástól számított két éven belül le kell zárni.”

Záró gondolatként leszögezném, hogy a hatályos szabályozás garanciális hiányosságaiból fakadóan nem segíti érvényre jutni az érintett alapjogokat, ám hatékonyságát tekintve sem felel meg a jelen kor elvárásainak. A jogalkotónak nem kell választania e két követelmény között, hanem a keskeny ösvényt kell megtalálni közöttük, egyensúlyt teremtve az alapvető jogok kiteljesedése és a hatékony állami bűnüldözés, büntetőjogi igényérvényesítés között. Véleményem szerint az új büntetőeljárás törvény számos előremutató megoldást hoz a kérdéskör kapcsán.

⁷⁵ Lásd. Case of Valenzuela Contreras v. Spain 30/07/1998. (Application no. 27671/95.)

Felhasznált irodalom

- BALOGH Zsolt – HAJAS András – SCHANDA Balázs: Alapjogok és alapvető kötelezettségek Fogalma, értelmezése, NKE, Budapest, 2014.
- BEJCZI Alexa: A titkos információgyűjtés garanciális jellegű, nyílt, törvényi szabályozásának indokoltsága és annak magyarországi megjelenése, Jogi Tanulmányok, 1. kötet, 2010. pp. 321-334.
- BELOVICS Ervin – MOLNÁR Gábor Miklós – SINKU Pál: Büntetőjog II. különös rész, harmadik, hatályosított kiadás, HVG-ORAC, Budapest, 2014.
- BERGER, Vincent: Jurisprudence de la Cour Européenne des droits de l'homme, 6e édition, Dalloz, Paris 1998.
- GÁBRI Angéla: Titkos adatszerzés a hatékony bűnüldözés szolgálatában, Büntetőjogi Szemle, 2015/3. pp. 52-55.
- GRÁD András – WELLER Mónika: A strasbourgi emberi jogi bírászkodás kézikönyve, HVG-ORAC, Budapest, 2011.
- HARRIS, David – O'BOYLE, Michael (ed.): Law of the European Convention on Human Rights, Oxford University Press, Oxford 2014.
- HETESY Zsolt: A titkos felderítés, doktori értekezés, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola, Pécs, 2011.
- KISS László: A titkos adatgyűjtés szerepe a büntetőeljárásban, különös tekintettel az Európai Unió keretében folytatott együttműködésre, PhD értekezés, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Miskolc, 2009.
- RÉVÉSZ Béla: Források a titkosszolgálatok politológiai tanulmányozásához, JATEPress, Szeged, 2012.
- SCHANDA Balázs – BALOGH Zsolt: Alkotmányjog- alapjogok, második, átdolgozott kiadás, Pázmány Press, Budapest, 2015.
- TRÓCSÁNYI László – SCHANDA Balázs: Bevezetés az alkotmányjogba, harmadik, átdolgozott kiadás, HVG-ORAC, Budapest, 2013.

KIRÁLY ÁGNES – KNAPP GÁBOR

A III. NEMZETKÖZI KIBER(TÉR) SZIMPÓZIUM – 2017. BUDAPEST

Bevezetés

2017. június 20. és 21. között Budapesten, a Nemzeti Közszerződési Egyetemen került megrendezésre az Amerikai Egyesült Államok Európai Parancsnokság Összhaderőnemi Kiberműveleti Központ¹ és a Honvédelmi Minisztérium közös szervezésében a III. Nemzetközi Kiber(tér) Szeminárium (a továbbiakban: szeminárium).² Az EUCOM az alaprendeltetésből adódó feladatainak³ biztosítása érdekében – melyek fókuszában a stratégiai környezettel kapcsolatos változások adaptálásának támogatása áll⁴ – minden lehetőséget megragad a rendelkezésre álló kibertérrel kapcsolatos tapasztalatok gyűjtésére és cseréjére, melynek egyik formája a nemzetközi konzultációs lehetőséget biztosító konferenciák, szemináriumok szervezése.

A rendezvény magyar előzményekkel rendelkezik, mivel 2015 áprilisában a Stefánia Palota adott helyszínt a Cyber Endeavor II. Kibervédelmi Szeminárium háromnapos technikai jellegű „Content Filtering”⁵ című paneljének. Az akkori programhoz az Ohioi Nemzeti Gárda biztosított oktatói háttérrel a hálózati védelemmel kapcsolatos gyakorlati szempontú előadások megtartásához, ahol az általános tűzfalmegoldások, a hálózati forgalom elemzése és a forgalomszűrés általános esetei képezték a kulcskérdéseket.

Az idei szemináriumon az amerikai képviselőkön kívül előadók és hallgatóság formájában több NATO tagország és partner-nemzet képviseltette magát. Az előadók és hallgatók között a védelmi szektor mellett a szoros együttműködésben érintett civil szolgáltatók is jelen voltak.

A konferencia során lehetőség volt kétoldalú kötetlen megbeszélések formájában az elhangzottak értelmezésére, az elsősorban tapasztalatok gyűjtése céljából érkezett partnerekkel történő információcserére.

A NATO 2016. évi varsói csúcstalálkozón elfogadott kibervédelemmel kapcsolatos közös állásfoglalás a kibertér, mint új műveleti területként történő elismerése, illetve a közelmúlt tapasztalatai alapján a kibertér a hadviselés, így a különösen a hibrid hadviselés elengedhetetlen része. Alkalmazása kihatással van minden más műveleti területi feladatra, ezért már a védelmi tervezés, később a műveleti tervezés és végrehajtás során is számolni kell a terület jelentőségével.

¹ US European Command (EUCOM), Joint Cyber Center.

² <http://uni-nke.hu/hirek/2017/06/20/nemzetkozi-kiberbiztonsagi-csucstalalkozo-az-nke-n> (Letöltés ideje: 2017. 08.02.)

³ <http://www.eucom.mil/about/organization/command-structure/j6-c4-cyber> (Letöltés ideje: 2017. 08. 02.)

⁴ <http://www.eucom.mil/mission/commanders-priorities/adapt-to-a-complex-and-dynamic-strategic-environment> (Letöltés ideje: 2017. 08. 03.)

⁵ Tartalomszűrés

Jelen írás a szemináriumon elhangzottak rövid áttekintése, súlyozottan – az érzékeny információk mellőzésével – az érdekességekre, újdonságokra koncentrálva.

Megnyitó

Az USEUCOM JCC képviselőjében Mr. Christopher Brown, a Központ Stratégiai Tervező Főosztály vezetője köszöntötte a szeminárium közönségét. Kiemelte a rendezvény fontosságát a nemzetek kibervédelmi programjainak támogatása érdekében a kibertérben tapasztalható válaszok kezelhetősége céljából. A napjainkban tapasztalható szakképzett munkaerővel kapcsolatos helyzet kapcsán említést tett a kibertérben szükséges műveletekhez szükséges utánpótlás egyre fontosabbá váló kérdéséről. A szakmai célok mellett a hasonló rendezvények jelentősége, hogy kötetlen formájú információcserét, konzultációs lehetőséget biztosít a különböző szakmai és nemzeti álláspontok megismerése.

A vendéglátók nevében Talabos Tibor ezredes, a Honvéd Vezérkar Híradó, Informatikai és Információvédelmi Csoportfőnökség Elektronikus Információvédelmi Osztály osztályvezetője kívánt sikeres munkát a résztvevőknek. Rövid bevezetésének fókuszában a kibertér létezésére, mibenlétére, illetve a fenyegetésekre irányított célzott tudatosítás kérdése állt, mivel a kibertérben zajló műveletek más katonai műveletekhez hasonló hatásokra képesek napjainkban.

Az Amerikai Egyesült Államok magyarországi külképviseletének részéről Donald Ray Baker ezredes, budapesti védelmi attasé nyitotta meg a rendezvényt. Felszólalásában kiemelt fontosságúnak értékelte azt a tényt, hogy nem csak katonák, hanem a közigazgatás más szereplői is jelen vannak a szemináriumon, illetve szintén a szövetségesek, partnerek közötti könnyebb jövőbeli együttműködést állította előtérbe.

Plenáris ülés

A konferencia bevezetéseként meghívott előadók foglalták össze és mutatták be a saját nemzeti célok érdekében életre hívott, speciálisan vagy integráltan a kibertér szakterülettel foglalkozó szervezeti egységük felépítését, feladatait, a várható vagy már azonosított kihívásait, a működéshez megalkotott jogi hátteret.

A *Spanyol Hadsereg Vezérkar, Egyesített Kibertér Parancsnokság* (Cyber Comand) műveleti csoport helyettes vezetője Jose Luis Quintero Villaroya alezredes ismertette Spanyolország, a spanyol haderő kibertér szakterületi keretrendszerét és katonai vonatkozásait.⁶ Ismertette a nemzeti sajátosság alapján kialakított, független katonai szakterületként létrehozott kiberműveleti haderőnemi struktúrát.

Az előadó iránymutatásként jelezte, hogy a kibertér műveleti szakterületű, különálló parancsnokság szövetségi szinten még ritkaságszámba megy, illetve a parancsnokság kialakítására vonatkozó hosszú távú létjogosultság még nem bizonyított. *A spanyol nemzeti álláspont szerint ez a fejlődési irány elfogadott, a haderőkialakítás során ezt kell követni. Kiemelte, hogy az önálló parancsnokság egyértelműen erősséget jelent a katonai műveleteket végrehajtó szervezeti elemek támogatásában.* A kibertér egy olyan új terület, aminek a határai még pontosan nem körvonalazhatók. A kibertámadások elképesztő sebességükkel és

⁶ Jose Luis QUINTERO VILLAROYA: Spanish Joint Cyber Command; előadás.

kiszámíthatatlanságukkal fenyegetik a nemzeteket, ami a jelenkor egyik legnagyobb kockázati tényezője. A nemzetközi együttműködés elengedhetetlen a katonai műveletek biztosítása területén.

Az előadó bemutatta, hogy a spanyol nemzeti kiberbiztonsági stratégia alapján a védelmi szektorban létrehozott szereplőként a Parancsnokság jelenti a kapcsolatot a közigazgatásban minisztériumi szinten a privát és üzleti szektorokkal. Ez az együttműködés teremt meg a lehetőséget a felmerülő erőforrás – kiemelten az emberi erőforrás – megfelelő utánpótlására, amely a védelmi és így a haderő minden szintjén differenciáltan megjelenő szakterületi tudást biztosíthatja.

Az előadó kiemelte, hogy mint a szakterületen általában, *a spanyol haderőnél is küzdenek a megfelelő szakemberek megtalálásának nehézségeivel*. A képességfejlesztéssel kapcsolatosan megemlítette, hogy a spanyol haderő nem csak a NATO és az EU által szervezett gyakorlatokon vesz részt, hanem a latin-amerikai országokkal és Portugáliával együttműködve is szerveznek kibertér műveleti gyakorlatokat, ahol a spanyolok „Red Team”⁷-ként is tevékenykednek.

Az *Amerikai Kiberműveleti Parancsnokság*⁸ képviselőjében Douglas Huffman ezredes, a parancsnokság USEUCOM-hoz delegált kiberműveleti tanácsadója mutatta be a kibertér más területekre gyakorolt hatását.

Az előadó az Államokban érvényes Nemzeti Biztonsági Stratégia (2015), az US Kibertéri Nemzetközi Stratégia (2011),⁹ a Védelmi Minisztérium Kiber(műveleti) Stratégia (2015)¹⁰ és az Amerikai Kiberműveleti Parancsnokságra vonatkozó Vízión és Irányelve (2015)¹¹ vonalra fűzve mutatott rá az összekapcsolt rendszerekkel kapcsolatos kihívásokra.

Az előadás indító gondolata az *„összekapcsolt világ”* volt. A nemzetközileg gyakran bemutatott modell szereplői a közigazgatás (kormányzat), a kritikus infrastruktúra elemek, a civil szféra (saját és külföldi lakosság) szereplői, szemben a bűnözéssel, terrorizmussal, más nemzeti szereplőkkel, hackerekkel, ahol a fenyegetések megjelennek az összes szolgáltatásra, tekintet nélkül arra, hogy vezetékes vagy vezeték nélküli hang, adat, vagy képátviteli szolgáltatásról legyen szó.

A kibertér összetettségét mutatja az internetre kapcsolt eszközök (Internet of Things; IoT), a szociális média szolgáltatások (social media), a felhő (cloud), a mobiltelefonok, illetve az internetes csatlakozással rendelkező személyi szolgáltatások megszámlálhatatlan sokasága.

Az amerikai stratégiai dokumentumokban jól azonosítható, hogy a kibertér – mint műveleti környezet, *egymásra épülő logikai rétegekből áll*, mint a *fizikai réteg* (az átviteli közeg – a hálózatok technikai szintje), a *logikai réteg* (információ és adat) és *az egyénhez köthető, alkalmazási réteg* (egyedi azonosítók, a kibertérben ténykedő személyek világa).

A fenyegetéseket (kibertér incidenseket) az előadó a nemzetközi publikációkból ismerhető utolsó években tapasztalt fontosabb eseményekkel szemléltette, melynek lényege a gyakoriság, és a támadó műveletek összetettségének folyamatos emelkedése. Ehhez illesztve bemutatta az Amerikai Kiberműveleti Parancsnokság kialakulásának történetét a jogelőd szervezetek fejlődési lépcsőinek általános bemutatásával. Ismertette, hogy a létrehozott Parancsnokság az alárendelt szervezeti

⁷ Támadó csoport.

⁸ United States Cyber Command.

⁹ International Strategy for Cyberspace 2011.

¹⁰ Department of Defense Cyber Strategy 2015.

¹¹ Commander’s Vision and Guidance for US Cyber Command.

elemek közvetítése révén jelen van az amerikai védelmi szektor minden vezetési eleménél és szintjén, melyet erősségként emelt ki.

Érdekesség, hogy a *Parancsnokságnak és a Nemzeti Biztonsági Felügyeletnek (National Security Authority; NSA) közös vezetője van*, a magyar terminológia szerint kétsapkás rendszerben (dual hatted). Az összes haderőnemi parancsnokság rendelkezik kibertér műveleti szervezeti elemmel, illetve a stacioner rendszerek védelme mellett az előadásban kiemelésre került a *missziós műveleti területek és az ott alkalmazott hálózatok védelmének jelentősége*, említve, hogy a szövetségi műveletekben a vezető nemzeteknek iránymutatási szerepe is van.

Az előadásban megjelent az amerikai szakirodalomban közelmúltban feltűnt *missziók biztosítása*¹² (*mission assurance*) kifejezés. A kibertérben végzett – és egyéb – műveleteket a kialakuló (katonai) művelet szervezési elv szerint mindig a művelet sikere szempontjából kell vizsgálni, tervezni és végrehajtani.

A védelmi célok biztosítása és a képességek megvalósulása az akadémiai, ipari, szövetségi és egyéb külföldi partnerek közös tevékenysége, együttműködése eredményeképpen képzelhető el. A védelmi szektor hatékonyan csak az igazságszolgáltatással és belföldi védelmi feladatokat ellátó szervek közös fellépésével tudja ellátni feladatait.

Az előadás befejezéseként gondolatébresztő szempontok hangzottak el a *kibertérben szükséges műveleti koncepció (Concept of Operations; CONOPS) kialakításának fontosabb kérdéseiről, elemeiről*.

A német Kiberműveleti Parancsnokság, Tervezési Főosztály képviselőjében Michael Fraas alezredes mutatta be¹³ a lépcsőzetesen kialakításban lévő kezdeti, kiegészítő, majd harmadik lépcsőben teljes műveleti képességet (várhatóan 2021-re) elérő parancsnokságot. A nem hivatalos német álláspontként azonosított előadás általánosságban megvilágította a kiber(műveleti) parancsnokság nemzeti keretrendszerben azonosított helyzetét, melynek elsődleges célja az amerikai előadásban bemutatottakhoz hasonlóan a nemzeti védelmi rendszer biztosítása.

A szakmai kérdések bemutatása előtt az előadó a hadtudomány fejlődéséből adódó lehetőségekről mutatott be egy szellemes gondolatsort. Az üzenet lényege az volt, hogy a *jövőbeli technológiák megértése a kulcs a válságok kezeléséhez*. A vesztesek gyakran nem értik meg a technológiai fejlődésből adódó lehetőségeket, amit a hadtörténelemben a gépesített csapatok, a harckocsizók, a légiereő vagy a haditengerészet esetében több példával lehet azonosítani és ebbe a vonalba kell illeszteni az *információs technológiából adódó új lehetőségeket is*.

Terminológiai sajátosságként értékelhető a *„kibertér” – mint műveleti terület” helyett a németek a „kiber(műveleti) és információs terület” (Cyber and Information Domain; CID) kifejezést vezetik be*.

A Védelmi Minisztériumban Kiber(műveleti) és Informatikai Főosztály (Cyber/IT Directorate) látja el az általános felügyeleti feladatokat. A tervezési és implementáló, üzemeltető funkciókat a nemzeti megoldás szétválasztja, így megteremtve egy felügyeleti és ellenőrzési környezet biztosítását is.

A fejlesztés alatt álló Kiber(műveleti) és Információs Terület (CID) Parancsnokság négycsillagos tábornok által vezetett szervezet. A parancsnok alatt elkülönített,

¹² A kifejezésre hivatalos magyar fordítás még nincs, tartalmilag a korábbi magyar „mindenoldalú támogatás” kifejezésre hasonlít a legjobban.

¹³ Michael FRAAS: The New German Cyber Command; előadás.

önálló ágon található a kibertér szakterületi jog és a nemzeti, nemzetközi kapcsolatok területek. A törzsfőnök alatti struktúra a *támogatás*, a *műveletek* (Fúziós Központ és Műveleti Központ) és a *tervező* (Tervezés és Politika, Konceptió és Fejlesztés) ágakra bontott.

A képességek tervezetten a védelmi szektor minden szintjén és minden vezetési elemnél megjelennek. Ennek alapján a parancsnoksági funkció szerep, mint a támogatás érdekében kialakított képesség egyértelmű erősségként szerepelt az előadásban.

A kihívásokat, úgymint az emberi erőforrás hiányát a civil szektorral (akadémiák, nagyvállalatok) történő együttműködés mellett az önálló, kiemelt katonai specialitásoknak is megfelelő saját képzéssel látják biztosíthatónak, melynek érdekében *önálló katonai oktatási intézményt alakítanak ki*. A tervezett képzés 4 éves. Az elképzelések között szerepel, hogy már a képzés ideje alatt a későbbi beosztásuknak megfelelő fizetést kapják ösztöndíjként a hallgatók, akik vállalják, hogy a végzettség megszerzése után még 6-7 évet szolgálna a hadsereg kötelékeiben.

Az oktatás, képzés témaköre a hallgatóságot erősen érdekelte, így az előadó kérdésekre válaszolva ismertette – más nemzeteknél tapasztalható módon „jelentős kihívásként” értékelve – hogy a hadsereg nem elég vonzó alternatíva a fiatalok számára. *A megfelelő végzettségű szakembereket nem csak kiképezni kell, hanem a későbbiekben meg is kell tartani*, ami a mostani helyzetbe egy fix költségvetéssel rendelkező állami intézménynek nem könnyű feladat. A nagyvállalatok sokkal magasabb bért képesek fizetni egy képzett és gyakorlattal rendelkező szakembernek, mint a hadsereg. Ezért kötnének ki kötelező szolgálati időt a képzés végén, bár elismert, hogy ez csak enyhíti a problémát, de nem oldja meg. A tényleges szakemberhiányt ez reálisan nem enyhíti, de talán a jövőre nézve hoz egy ki enyhülést.

A Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat képviselőjében Dr. Kassai Károly ezredes, a KNBSZ Kibervédelmi Központ központvezetője mutatta be¹⁴ a nemzeti sajátosságokat.

Az előadás elején elhangzott, hogy a másik három nemzeti modell mellett hazánk nem rendelkezik még önálló katonai kibertér menedzselésére alkalmas struktúrával, de az ezzel kapcsolatos kérdések tanulmányozása, a szükséges fejlesztési feladatok tervezése már elkezdődött. A magyar nemzeti keretrendszer a nemzetközileg ismert rend szerint épül fel, a nemzeti biztonsági, katonai és kiberbiztonsági stratégiák mentén.

A stratégiák megvalósulását hazánkban törvény és a végrehajtására vonatkozó rendeletek szolgálják. A jogszabályok második generációnak tekinthetők, mert a 2013-as kiadás után két évvel megtörtént az első felülvizsgálat és átalakítás, melynek egyik célja a szervezeti struktúra egyszerűsítése, a szerepek pontosabb megfogalmazása volt. A jogszabályok megfogalmazzák a közigazgatási szereplők hatáskörét, feladataikat.

Az előadó bemutatta a kibertér-védelem katonai ágazati felépítését és azonosított felelősségi területeit. Hazánkban a katonai, kibertérrel kapcsolatos védelmi kérdéseket 2013-ban kiadott, miniszteri utasítás szabályozza és kijelöli a fontosabb fejlesztési irányokat. Ehhez igazodva történik a Honvédelmi Szakpolitikai Program (2015-2018) keretén belül a híradó-informatikai rendszerek korszerűsítésébe

¹⁴ Dr. KASSAI Károly: Hungarian Challenges in the Military Cyberspace; előadás.

integráltan a kibervédelmi képességek fejlesztése, ami a transzportálózat, a hálózati eszközök, központi kiszolgálók és végponti eszközök mindegyikét érinti, illetve a hálózatmenedzsment mellett súlyozott figyelmet kap az eseménykezelési rendszer kialakítása. A fejlesztés a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálatnál és az MH központi üzemeltető szervezetnél a technikai fejlesztési lépések mellett új szervezeti elemek kialakítását, strukturált rendben történő eseménykezelési rend kialakítását és folyamatos fejlesztését is jelenti. A többi nemzeti megoldásnál említettekhez hasonlóan a honvédelmi ágazati szakfeladatok megoldásához is nélkülözhetetlen a nemzeti és nemzetközi együttműködés rendszer kialakítása és folyamatos fejlesztése, ami szervezeti típusú (menedzsment) és tisztán technikai jellegű információcserét, együttműködést takar, beleértve a szervezeteknél kialakult „bevált gyakorlatok” (best practice) cseréjét is.

A 2016-os NATO Varsói Csúcsértekezlet kibertérre vonatkozó döntése nemzeti feladatok indítását is eredményezi. A kibertér művelési területté nyilvánítása egy sor feladatot indít, melyek során szükség van jogszabályok változtatására, a kibertéri műveletek integrálására a katonai művelettervezési ciklusba, a nemzetközi jog kibertérben történő alkalmazási rendjének kialakítására, a haderőben a kibertér művelési struktúra megalapozására és fejlesztésére, illetve a technikai modernizáció mellett az oktatás, képzés és gyakorlatok témakörének fejlesztésére.

A fenti feladatok során megkerülhetetlen feladat a Magyar Honvédség Doktrína Hierarchiájának felülvizsgálata és az érintett dokumentumok fejlesztése, a terminológiai kérdések megoldása, a kibervédelem helyett a kibertéri műveletekben történő gondolkodás terjesztése, a katonai gyakorlatok esetében a kibertéri feladatok megjelenítése és gyakoroltatása. Fontos kérdés lesz a szervezeti érdekek mentén történő gondolkodás helyett az együttműködési lehetősége fejlesztése, szinergikus hatások elérése.

Szakmai előadások – katonai terület

A konferencia folytatásaként az előadók saját szervezeti megvalósítási példákon keresztül vetették fel a kibertér kihívásaiban rejlő kérdések lehetséges megoldási formáit. Kitértek a tervezés, kialakítás és üzemeltetés vagy az alkalmazás nehézségeire és megfogalmazták azok lehetséges megoldási lehetőségeit, melyekhez kapcsolódóan a korábbi előadókhoz többször csatlakoztak, kiemelve az előadásokban megfogalmazottak helytállóságát. Valamint valamennyi előadó kiemelte a képzés és a szakember utánpótlás nehézségeit és kihívásait.

Casimer Szyper (Defense Cyber Investigations Training Academy, Defense Crime Center) igazgató helyettes a „kibernyomozók” képzéséről tartott előadást.¹⁵ Az Akadémia bemutatásánál elmondta, hogy a jelenlegi struktúra egyesíti a légierő és a haditengerészeti nyomozói (forensic) képzéseit. A képzésekkel kapcsolatosan elmondta, hogy a civil szféra által biztosított kibertér tematikájú képzésekkel általános probléma, hogy nehezen köthető konkrét feladathoz, illetve a képzések végén nehéz mérni a sikerességet. Az Akadémiával kapcsolatosan kiemelte, hogy a megrendelő kívánásainak megfelelően történik a képzési anyagok összeállítása, mivel a kiberműveletek területén a szárazföldi vagy a haditengerészeti egységeknek

¹⁵ Casimer SZYPER: Defense Cyber Crime Center's Defense Cyber Investigations Training Academy; előadás.

eltérő képességekre van szüksége. A képzéseket minden esetben igyekeznek a rendelkezésre álló rendszereket felhasználva (azokon bemutatva a műveletek) szervezni.

Az Akadémián csak kibervédelmi műveleteket oktatnak, támadó műveleteket nem. Az előadásának zárásaként elhangzott, hogy nem csak az akadémia székhelyén érhetőek el a kurzusok, az intézmény mobil oktatási egységekkel is rendelkezik.

*Az Amerikai Hadsereg Kiber(műveleti) Kiválósági Központja*¹⁶ részéről Charles Lewis őrnagy (15. Rádióelektronikai dandár, dandárparancsnok-helyettes, Deputy Brigade Commander 15th Signal Brigade) mutatta be a képzési rendszerüket.¹⁷ A Kiválósági Központ célja, hogy a legjobb kiber- és rádióelektronikai szakembereket¹⁸ képezzék ki, támogatva a műveleti területeken (multi-domain battle) átívelő hadműveleteket.

Az előadó fontosnak tartotta *annak felismerését, hogy a kibertér műveletek milyen formában segíthetik a katonai műveleteket*. Felhívta a figyelmet a szükséges, képzett munkaerő kiválasztásának és képzésének nehézségeire, valamint bemutatta a saját képzési struktúrájukat. Kiemelte, hogy a szakemberek kiválasztásánál nem csak a tudás a fontos, hanem kiemelt figyelmet kell fordítani azokra a nem szakmai kompetenciákra, melyek alkalmassá teszik a jelöltet a Nemzeti Gárdában való szolgálatra.

Az előadó másik érdekes megjegyzése volt, hogy *a megszerzett tudás nem minden, azt tudni kell alkalmazni*. A jövőben új karrier program elindítása tervezett, a civil szektorral együttműködésben.

Az eddigiek alapján jól látható, hogy a három nemzeti megoldás a kibertérben végzett műveletek centralizált felügyeletét célozza a struktúra kialakítással elérve, hogy a stratégiai szintű állandó híradó-informatikai rendszerek, a mobil katonai kommunikáció, a missziós feladatok megoldásához szükséges szolgáltatások egységes szemlélet szerint működjenek.

Várhatóan a NATO műveletek esetében is megjelenik az igény, hogy a már több éve terjedő, a NATO 2016-os Varsói Csúcsértekezlet döntésével is megerősített, nemrég megjelent, önállóan értelmezett „kibertér műveletek” szemléletet fel kell cserélni a kibertér műveletek katonai műveletekbe történő teljes integrálással, mert e műveleteknek is csak egy célja lehet: az adott katonai művelet sikerének biztosítása. A szakképzett állomány hiányát, illetve a megtartás nehézségeit, a tudás gondozásának fontosságát az összes előadó kiemelte, az utánpótlási kérdéseket mindenki „sürgőségi jelzéssel” látta el. Ennek fontosságát egy magyar hadtudományi publikációban korábban Magyar Sándor így foglalta össze: „Az informatikai biztonság, amellet, hogy költséges, legtöbb esetben kényelmetlen, többletfeladattal járó, a munkát hátráltató tényező is. Azonban a kibertérben jelentkező támadások ellen csak azzal a szemlélettel rendelkező szakembergárda képes biztosítani az üzletmenet folytonosságát, amelynek tagjaiban megvan az a tudás, hogy felismerje, melyik tette mit takar.”¹⁹

¹⁶ U.S. Army's Cyber Center of Excellence.

¹⁷ Charles LEWIS: U.S. Army's Cyber Center of Excellence: Building and Educating the Army's Cyberspace Workforce; előadás.

¹⁸ Cyber, Signal and Electronic Warfare Operators.

¹⁹ MAGYAR Sándor: Az informatikai biztonság tudatosság jelentősége az adatvédelem területén, Szakmai Szemle; 2015 (2); p. 128.

Az előadók szintén közös gondolata a fejlődés fontosságának felismerése és helyes kezelése, az innovációs lehetőségek kihasználása, illetve a kibertér – az infrastruktúra elemek – biztonságának megerősítése integrált mechanizmusok, eljárások alkalmazásával. A híradó-informatikai szolgáltatások, a fejlesztések biztonsági kérdéseit Kassai Károly korábbi gondolatai szerint külön tudomány megoldani: „A szakterületek közötti folyamatos egyeztetéssel biztosítani kell, hogy az üzemeltetési vagy menedzsment kérdések továbbgondolásakor a biztonsági szempontok már a legelső pillanattól kezdve integráltan megjelenjenek a tervezési és fejlesztési lépésekben. Ez biztosíthatja, hogy a védelmi rendszabályok, biztonsági mechanizmusok ne váljanak a katonai vezetés és irányítás gátló tényezőivé, csak a szükséges korlátozásokat tartalmazzák.” Ugyanígy fontos, hogy járulékos szabályozási feladatként kell tekinteni a terminológiai problémák megoldását, lehetőség szerint a szabályozók kidolgozásával egyidejűleg, mely tevékenység során szintén vállalni kell a kiegészítéssel és felülvizsgálattal járó többlet feladatokat.²⁰

Az amerikai előadás kapcsán kiemelt fontosságú szakfeladat a kibertér – mint művelési terület alkalmazásával kapcsolatos szabályozók kidolgozása. Az egységes szemléletű művelési koncepciók és végrehajtási irányelvek nélkül már nemzetben belül sem hangolhatók össze művelési lépések, a nemzetközi környezetben végzett feladatok ehhez képest nyilvánvalóan hatványozottan problémás területnek tekinthetők. Emiatt a doktrínafejlesztés, a művelési dokumentumok kidolgozása és összehangolása, a törzsmunkában a szakfeladatok összehangolása várhatóan többlet feladatokat fog jelenteni a szakterületek számára hazánkban is.

Az előadásokat követő konzultációk során visszatérő jellegű kérdés volt a kibertérrel kapcsolatos egységes terminológia hiánya, illetve az a követelmény, hogy – főleg nemzetközi környezetben – mindenki pontosan fejezze ki magát, mert az „aktív védelem” a „proaktív védelem” és egyéb kifejezések egyes esetekben jelentősen eltérő művelési vagy technikai tartalommal bírnak.

Szakmai előadások - civil szféra

A konferencián a civil szféra részéről először *Graham Hunter a CompTIA*²¹ *alelnöke* mutatta be a cég elektronikus információvédelmi megoldásait.²² A cég által nyújtott szolgáltatások között szerepel a felhasználók viselkedésének elemzése; a hálózati és egyéb naplózott adatokból történő következtetés az esetleges biztonsági incidensekre.

Általános megállapítás, hogy *nagy jelentősége van a felhasználók képzésének a fenyegetések és az incidensek elkerülésében*. A cég ajánl még fenyegetettség-elemzésre és modellezésre alkalmas megoldásokat, melyek segítségével a fenyegetésekhez kapcsolódó valamennyi adat együtt jeleníthető meg. A cég CERT-ei²³ jelenleg akkreditálás alatt állnak.

Kiemelendő, hogy az ajánlott megoldások nem csak a nyílt, hanem a minősített vagy zárt hálózatokon is képesek a felhasználók viselkedését elemezni.

²⁰ KASSAI Károly: Az elektronikus információvédelem napjainkban aktuális szabályozási kérdései a Magyar Honvédségnél; Hadmérnök; VIII. évfolyam, 2. szám, p. 356.

²¹ Europe and Middle East at CompTIA, the Global IT Industry Trade Association.

²² Graham HUNTER: Cyber Threat Evolution and Critical Skills We Need to Respond; előadás.

²³ Computer Emergency Response Team, magyar terminológia szerint eseménykezelő központ.

A *LogRhythm* vállalat képviselőjében James Carder (CISO & VP) mutatta be, hogy a cég álláspontja szerint hogyan kell kinéznie egy Kiberbiztonsági Műveleti Központnak (Security Operational Centre; SOC) ami képes a modern kibertérben megjelenő fenyegetésekre válaszolni és ellenük lépéseket tenni.²⁴ Kiemelte, hogy a viselkedés alapú fenyegetettség elemzés már megtörtént forgatókönyveken alapul ezért fenntartással kezelendő.

A 2017 évre szóló előrejelzések között megemlítette, hogy a digitális világban a támadások előtérbe kerülnek a felhő szolgáltatások, az internethez kapcsolódó eszközök (IOT), egyre inkább elterjedtek lesznek a szervezeteken (cégeken) belüli-fenyegetések (a céget a saját dolgozói kompromittálják tudatosan vagy felelőtlen viselkedésükkel). Egyre elterjedtebbek az állam vagy állami szereplők által támogatott hacker tevékenységek, illetve megnőtt a kockázata a gépek tanulás által történő támadásainak (machine learning enabled attacks).

A fenyegetések közül az előadó kiemelte, hogy napjainkban az orvosi eszközökön keresztül is lehetőség van kibertámadások indítására (medical devices as a weapon). A fenyegetések elleni védekezésre bemutatta terméküket, amely szintén tartalmaz viselkedésalapú adatgyűjtést, de azzal a különbséggel, hogy a cég saját felhasználóinak a viselkedéséről, szokásairól gyűjt adatokat és az ettől való eltérést vizsgálja, ezért a külső támadások detektálása mellett lehetővé teszi, hogy a belső (a cég hálózatában belülről érkező) támadásokat is felfedezzék. A vizsgálat alapja a viselkedés és a kibertámadások ismétlődő mintázatait.

A *ForeScout Technologies* céget Tony Gillespie Senior Solution Strategist képviselte. Előadása²⁵ elején kiemelte, hogy „nehéz olyan dolgokat védeni, amit nem látunk”. A vállalatok nagy részének biztonsági rendszerei a mobil eszközöket nem monitorozza, valamint nem fordítanak elég figyelmet a vállalat tulajdonában lévő okos eszközök biztonsági frissítéseire.

A cég kiemelt figyelmet fordít egy olyan partnerség kiépítésére, amelyen keresztül a kormányzat és a cégek információkat tudnak cserélni. Folyamatban van a minősített adatok kezelésére szóló akkreditáció, ami növeli a megosztható adatok körét. A cég szervezésében elindult egy „pilot” program a civil és a kormányzati szektor közötti információcsere bővítése érdekében, melyben a partnerség önkéntes. Aki részt vesz a programban, lehetősége van a kormányzati szervekkel is adatokat cserélni, valamint a cég által kínált kiber nyomozati szolgáltatásokat is igénybe venni. Az előadó kiemelte, hogy az együttműködés során fontos a folyamatos információcsere, kommunikáció, mivel bizonyos megoldások az egyik cégnél működnek a másikon viszont már nem, illetve a Védelmi Minisztérium (DoD) számára lehet, hogy nem ugyanazok a fontos információk, mint egy vállalatnak. A partnerségbe belépőknek lehetősége van elemzési, technikai adatokat cserélni valamint kárenyhítési és helyreállítási stratégiákat megosztani.

²⁴ James CARDER: Building World Class Security Operations; előadás.

²⁵ Tony GILLESPIE: How the DoD Comply-to-Connect Program Enables Cyber Situational Awareness; előadás.

Összefoglalás

A konferencia céljaként megfogalmazott tapasztalatcsere a bemutatott gyakorlati tapasztalatok felhasználásával megvalósult. A résztvevők a kibertérrel megkerülhetetlen szolgáltatási és műveleti területként azonosították, súlyozottan rámutatva az ezzel kapcsolatos újszerű helyzetre és a gyakran még pontosan nem ismert, feltárt kihívásokra.

Az, hogy a NATO-ban 2016-ban hivatalosan is műveleti területté nyilvánították a kibertérrel, minden nemzetet kihívások elé állított. Az új „helyzetben” szinte valamennyi nemzet ki- vagy átalakításokba kezdett a haderő azon szegmenseinél, amelyek a kibertérrel foglalkoztak.

Elkezdődött a szervezeti struktúrák és a szabályozási környezet át-, illetve újragondolása, a rövid, közép és a hosszú távú stratégiai tervezés. A tervezési folyamatok sajátossága, hogy egy folyamatosan változó és fejlődő közeghez kell alkalmazkodni.

Valamennyi résztvevő elismerte, hogy a kibertér, mint műveleti terület, szorosan kapcsolódik a többi területhez, azoktól nem szabad elkülönítve kezelni. A kibertérből származó információk feldolgozásában, felhasználásában az elemző, a felderítő és az elhárító szakterületekkel is együtt kell működni.

Minden résztvevő kiemelte az együttműködések fontosságát, mind a civil szektorral mind a kormányzati szektor képviselőivel.

A legnagyobb kihívást a megfelelő szervezeti struktúra kialakítása és a megfelelő szakembergárda megtalálása, képzése és megtartása jelenti. Még az olyan nagy nemzetek hadseregei, mint az amerikai vagy német is küzdenek ezekkel a kihívásokkal.

A megfelelő szakembergárda kialakítására minden résztvevő elengedhetetlennek tartja egy többszintű, a kihívásokhoz alkalmazkodó képzési rendszer kialakítását. (A szakembergárda megtartásának kihívásaira is megindult a megoldások keresése.)

A cégek által bemutatott megoldások az elektronikus információs rendszerek védelmének kihívásaira adnak megoldásokat. A *viselkedésalapú fenyegetettség-elemzés* a hadsereg talán valamennyi rendszerén alkalmas a belülről érkező fenyegetések kiszűrésére. A minták felismerésén alapuló elemzés pedig a kívülről jövő fenyegetések felismerését könnyíti meg.

Köszönetnyilvánítás

A szeminárium megszervezése és lebonyolítása az egyik legjobb gyakorlati példája a kibertérrel kapcsolatos fejlődéshez szükséges információcserére, szakmai kapcsolatok kiépítésére.

Köszönet illeti a Nemzeti Közszolgálati Egyetem kollégáit munkájukért, hogy a vizsgaidőszak ellenére is ilyen színvonalas környezetet biztosítottak a rendezvényhez. Külön köszönet a szervezést és végrehajtást gyakorlatilag végző Nemzetbiztonsági Intézet állományának!

Amennyiben a rendezvénysorozat folytatódik, a szakmai közösség szívesen venné az Egyetem hasonló szerepvállalását, ami jól kifejezné, hogy a magyar katonai szakmai kultúra szerves része a jövővel kapcsolatos rendezvények támogatásának – a kibertérben is.

Felhasznált irodalom:

- James CARDER: Building World Class Security Operations; előadás; III. International Cyber Seminar, Budapest, Ludovika, 2017. 06. 20-21.
- Michael FRAAS: The New German Cyber Command; előadás; III. International Cyber Seminar, Budapest, Ludovika, 2017. 06. 20-21.
- Tony GILLESPIE: How the DoD Comply-to-Connect Program Enables Cyber Situational Awareness; előadás; III. International Cyber Seminar, Budapest, Ludovika, 2017. 06. 20-21.
- Graham HUNTER: Cyber Threat Evolution and Critical Skills We Need to Respond; előadás; III. International Cyber Seminar, Budapest, Ludovika, 2017. 06. 20-21.
- KASSAI Károly: Az elektronikus információvédelem napjainkban aktuális szabályozási kérdései a Magyar Honvédségnél; Hadmérnök; VIII: évfolyam, 2. szám, p. 345-357.
- KASSAI Károly: Hungarian Challenges in the Military Cyberspace; előadás; III. International Cyber Seminar, Budapest, Ludovika, 2017. 06. 20-21.
- Charles LEWIS: U.S. Army's Cyber Center of Excellence: Building and Educating the Army's Cyberspace Workforce; előadás; III. International Cyber Seminar, Budapest, Ludovika, 2017. 06. 20-21.
- MAGYAR Sándor: Az informatikai biztonság tudatosság jelentősége az adatvédelem területén, SZAKMAI SZEMLE; 2015 (2); p. 128.
- Jose Luis QUINTERO VILLAROYA: Spanish Joint Cyber Command; előadás; III. International Cyber Seminar, Budapest, Ludovika, 2017. 06. 20-21.
- Casimer SZYPER: Defense Cyber Crime Center's Defense Cyber Investigations Training Academy; előadás; III. International Cyber Seminar, Budapest, Ludovika, 2017. 06. 20-21.
- <http://uni-nke.hu/hirek/2017/06/20/nemzetkozi-kiberbiztonsagi-csucsstalalkozo-az-nke-n> (Letöltés időpontja: 2017. 08.02.)
- <http://www.eucom.mil/about/organization/command-structure/j6-c4-cyber> (Letöltés időpontja: 2017. 08. 02.)
- <http://www.eucom.mil/mission/commanders-priorities/adapt-to-a-complex-and-dynamic-strategic-environment> (Letöltés időpontja: 2017. 08. 03.)

RECENZIO
BIZTONSÁGI KIHÍVÁSOK A 21. SZÁZADBAN

Jellemző jelenkorunk tudományos fejlődési irányaira, hogy a 19. század strukturált tudományos gondolkodásával szemben – amely alapvető fontosságúnak tartotta a jelenségek osztályozását, vagyis egymástól való értékeléssel egybe kötött elválasztását – a különféle tudományágak találkozásától vár kreatív inspirációt és a kutatások innovatív megújulását. Ezt a célt szolgálta a Belügyi Tudományos Tanács merész vállalkozása, amely nyugodtan mondhatjuk, felülmúlta az elmúlt évek egyébként is színvonalas eredményeit. Önmagában izgalmas elgondolni, hogy mit keres egy kötetben egy biológus, egy pszichológus, egy informatikus, egy mérnök, egy kriminológus, egy közgazdász és egy katona. Hát még, ha az olvasó látja: akadémikusokról, neves kutatókról van szó, akik nem csak egy-egy témakört képviselnek, hanem egész tudományágakat. Mégis, a *Biztonsági kihívások a 21. században* című tanulmánykötet nem csak közös fórumot teremtett, hanem a könyvbemutató keretében szervezett kerekasztal beszélgetés során tényleges együttgondolkodásról volt szó. Hiszen a felvonultatott jeles szerzők egymásra reflektálva fejtették ki véleményüket, olykor a tudományterületi, intézményi büszkeség és vetélkedés jegyében finom humorral fűszerezve.

A 2017. június 19-én megrendezett könyvbemutató kerekasztal beszélgetés résztvevői színpadon kaptak helyet – a helyszínt már megszokott módon a Dunapalota Színházterme adta –, de színészkedésnek nem volt nyoma, mindenki érezhetően magát adta és természetesen volt részese az eszmecsere-nek. Kiválóan szemlélteti a biztonságot érintő komplex megközelítést a kötet címlapján szereplő jenga-torony, amelynek bármely elemét is mozdítjuk meg, az a toronyra nézve végzetes következményekkel járna. A kerekasztal beszélgetés során számon kérték a szerkesztőkön, hogy a biztonság számos formája mellett a katonai biztonság és a honvédelem miért nem jelenik meg a felsorolásban. Mire érkezett Prof. Dr. Józsa Jánosnak, a BME rektorának frappáns válasza: a biztonság katonai formája szerepel az összes elem első, nem látható oldalán.

A kötet publikációs felhívása a biztonsági kihívások komplex, rendszerszintű áttekintését tűzte ki célul, amelynek időszerűsége valóban adott. Az elmúlt évtizedek környezeti problémái, globális társadalmi-gazdasági változásai, migrációs folyamatai régi-új és megújult veszélyeket, problémákat hoztak felszínre. Fontos, hogy a differenciált igényeket, az új területeket és kérdéseket a megváltozott viszonyoknak megfelelően aposztrofálja a tudományos választ kereső. A nonprofit kiadvány három fejezetből áll. *A biztonság jelentősége a 21. században* című I. fejezet alkotói elemzik az elmúlt évtizedekben bekövetkezett változásokat, azonosítják a jelenlegi veszélyforrásokat, gócpontokat. *A stratégiai előrejelzések biztonsági kihívásai* című II. fejezetben a jövő biztonsági kihívásai, trendjei állnak a fókuszban. Az alkotók összefoglalják a jelen helyzetből megjósolható tendenciákat, megoldási javaslatokat adnak a problématerületek kezeléséhez, a szükséges intézkedések és innovatív fejlesztések megvalósításához, valamint a feltárt konfliktusterületek lokális és globális kezeléséhez. Az első két fejezet harminc iskolateremtő tudós – ebből hét akadémikus – hűsz, a biztonság tágan értelmezett fogalomköréhez kapcsolódó tanulmányát tartalmazza. *Az Interdiszciplináris válaszok* című III. fejezetben fiatal, innovatív kutatók által elért eredmények bemutatása olvasható.

A kötet sokoldalúságát bizonyítja, hogy igen pozitív visszhangot kapott kutatók, egyetemi oktatók, állami vezetők és gazdasági szereplők részéről egyaránt. A biztonságot érintő megközelítések színessége a garancia arra, hogy tényleg mindenki megtalálja a neki megerősítést nyújtó ismerős hangot, mellette viszont találkozzon a meglepő, elgondolkodtató ismeretlennel, amellyel egyébként nagy valószínűséggel nem került volna közelebbi kapcsolatba. A könyvajánló nem alkalmas műfaj arra, hogy a könyvbemutató szellemi pezsgését hitelesen visszaadja. Jobb híján meg kell elégednie a tisztelt olvasónak a kötet forgatásával, amely valóban tudományos-ismeretterjesztő a kifejezés eredeti értelmében, hiszen szól minden tudományterület és szakma képviselőjének, a katedrától innen és azon túl is.

Nehéz elfogultság nélkül szólni egy olyan kötetéről, amelybe a könyvajánlót jegyző is publikált. Ettől függetlenül a fenti pár sorral szerettem volna kifejezni őszinte lelkesedésemet és a megtiszteltetést, hogy részese lehettem ennek a tudományos expedíciónak, amelynek kibővített folytatása, a szerkesztők ígérete szerint 2018-ban következik. A kötet nyomtatott változata online elérhető a http://www.bm-tt.hu/assets/letolt/BM-konyv_1.pdf link alatt.

E SZÁMUNK TARTALMA

KOÓS GÁBOR – PROF. DR. SZTERNÁK GYÖRGY

AZ ÉSZAKI-SARK GEOPOLITIKAI ÉS GEOSTRATÉGIAI JELENTŐSÉGE – OROSZ SZEMMEL

A szerzők ajánlják tanulmányukat „Az Északi-sark geopolitikai és geostratégiai jelentősége – orosz szemmel” az oktatásban és a tudományos kutatásban foglalkozóknak, és mindazoknak, akik az Oroszországi Föderációról szóló tudósítások kapcsán bővebb információt szeretnének kapni arról, miért van különös jelentősége az Északi-sarknak az orosz geopolitikai és geostratégiai gondolkodásban?

Kulcsszavak: globális felmelegedés, energiatartalékok, kontinentális talapzat, határviták, Északi Stratégiai Parancsnokság

ETL ALEX

AZ EURÓPAI VÉDELMI IPAR TRENDEJEI

Az elemzés az európai védelmi ipar helyzetét tekinti át. Ennek érdekében a tanulmány első részében a védelmi ipar sajátosságaival foglalkozunk és annak szerkezeti torzulásaira hívjuk fel a figyelmet. Ezt követően a védelmi kiadások aktuális trendjeit vizsgáljuk, külön hangsúlyt fektetve az európai védelmi költségvetések alakulására, hiszen ezek alapvetően befolyásolják a védelmi ipar helyzetét. Végül az európai védelmi ipar szerkezetét és a legfontosabb nagyvállalatokat mutatjuk be.

Kulcsszavak: védelmi ipar, Európa, védelmi kiadások, szerkezeti problémák

CONTENTS

GÁBOR KOÓS – GYÖRGY SZTERNÁK, PROF. DR.

THE GEOPOLITICAL AND GEOSTRATEGIC IMPORTANCE OF THE ARCTIC – WITH RUSSIAN EYES

The authors recommend their study, "The geopolitical and geostrategic importance of the Arctic – with Russian eyes" for everyone working in education and scientific research, and for all who want to receive a more detailed information why the Arctic has special importance in Russian geopolitical and geostrategic thinking.

Keywords: global warming, energy reserves, continental shelf border dispute, Northern Strategic Command.

ALEX ETL

TRENDS IN THE EUROPEAN DEFENSE INDUSTRY

The analysis provides an overview of the European defense industry. The first part of the study introduces structural specificities of the sector. The second part focuses on current trends in defense expenditures, with a special emphasis on the European defense budgets, due to their fundamental role in the defense market. Finally, the structure of the European defense industry, and the most important companies are presented.

Keywords: defense industry, Europe, defense expenditures, structural problems

NAGY BIANKA

TÖREKVÉS AZ EGYENSÚLYRA (A NATO-OROSZ VISZONY GEOPOLITIKAI ASPEKTUSBÓL)

A hidegháború folyamán két ellenséges katonai blokk jött létre, a NATO és a Varsói Szerződés, illetve ezzel együtt jelent meg a két vezető nagyhatalom, az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió.

1991-ben fordulat következett be a világrendben, mivel megszűnt a Varsói Szerződés és a Szovjetunió, ezzel együtt kezdetét vette egy új geopolitikai és geostratégiai rendszer kialakulása. A változásoknak köszönhetően a NATO arra kényszerült, hogy újragondolja a tevékenységét és eljárási rendjét. Ezt követően minden posztszovjet tagállammal próbálta kialakítani a megfelelő kapcsolatrendszerét, hiszen fontos volt számukra nyitni az eurázsiai térség felé. A szovjet utódállamok különböző külpolitikai ambíciókkal rendelkeznek, azonban ennek ellenére is sikerült mindegyikkel kialakítani a megfelelő kapcsolatot. A Szovjetunió jogutódja, Oroszország is változásokon ment keresztül, mivel az egykori vezetői, szuperhatalmi pozíciójának fénye elhalványult. Mára már nem Moszkva a legnagyobb nukleáris fegyverkészlettel rendelkező atomnagyhatalom.

Az új típusú körülményekkel párhuzamosan megjelentek az addigiaktól eltérő fenyegetések, melyeknek kezelésére a világpolitika meghatározó szereplőinek a korábbi konfrontáció helyett az együttműködést kellett a tevékenységük középpontjába állítani. Olykor az egész régió biztonságát érintő helyi vagy akár regionális válságok, esetenként pedig a nyílt katonai konfliktusok, vagy az egyre elterjedtebb transznacionális fenyegetések kezelését kell a lehető leghamarabb, a legmegfelelőbb módon megoldaniuk.

Kulcsszavak: geopolitika, Oroszországi Föderáció, Amerikai Egyesült Államok, bipoláris világrend, NATO

BIANKA NAGY

**STRIVING FOR BALANCE (THE NATO-RUSSIAN RELATIONSHIP
FROM A GEOPOLITICAL POINT OF VIEW)**

During the Cold War, two hostile military units were formed, NATO and the Warsaw Pact, and these appeared together with the two leading superpowers, the United States and the Soviet Union.

There was a turnaround in the world order in 1991 since the Warsaw Pact and the Soviet Union ceased, with this, the development of a new world political system began. Due to the changes, NATO has been forced to rethink its activities. Subsequently, it tried to create a good relationship with all the post-Soviet member states, as it was important to open up towards the Eurasian region. The Soviet successor states had different foreign policy ambitions; however NATO managed to stay in touch with all of them. The successor of the former Soviet Union, Russia has also undergone a change, since from its superpower position it became a power with the second largest inventory of nuclear weapons.

In the new situation, new threats have emerged for the treatment of which the significant participants of world politics had to choose cooperation instead of confrontation. Sometimes, as soon as possible and in the best possible way, local or regional crises affecting the security of the entire region, sometimes open military conflicts, or the more and more widespread transnational threats have to be solved.

Keywords: geopolitics, Russian Federation, United States of America, bipolar world order, NATO

CSAJKA-VÁNDOR ADRIÁN

A MUSZLIM TESTVÉRISÉG HELYZETE EGYIPTOMBAN ÉS A NEMZETKÖZI SZÍNTÉREN A MORSZI-KORMÁNY BUKÁSA UTÁN

A Muszlim Testvériség 2012-ben, létezése óta először jutott vezető szerephez az egyiptomi politikában. A Testvériség által támogatott Szabadság és Igazság Párt vezetői és Mohamed Morszi elnök nem voltak képesek megoldást találni a gazdasági és szociális kihívásokra, mint ahogy az iszlámizmus sem adott választ önmagában a társadalmi és szociális problémákra. A Testvériség nem mérte fel azt sem, hogy a hatalom megtartásához szükséges-e a hadsereggel és az ahhoz kapcsolódó gazdasági érdekkörökkel való együttműködés. A hadsereg Abdul Fattah asz-Szíszi, a Morszi-kormány védelmi minisztere vezetésével katonai puccsot hajtott végre és megdöntötte az egyiptomi kormányt. A Muszlim Testvériséget a puccs utáni új egyiptomi vezetés teljesen ellehetetlenítette. A nemzetközi politika szereplői elfordultak tőle, így a Testvériség ismét fokozottan a perifériára szorul. A világ nagyobb része nem ismeri el legitim politikai tényezőként, mi több, Oroszország után a Trump-kormány is arra készül, hogy a Muszlim Testvériséget „terrorista csoporttá” nyilvánítsa. Kérdés, hogy a Testvériség ebben a vert helyzetben képes lesz-e a fennmaradásra, találhat-e esetleg szövetségest a nemzetközi politikai színtéren, és a vallásos szunnita lakosságnak alternatívaként szolgáló mérsékelt iszlamista mozgalom bukását követően várható-e a népesség körében radikalizálódás, ezáltal a dzsihadista szervezetek támogatottságának növekedése a térségben.

Kulcsszavak: Muszlim Testvériség, Egyiptom, terrorizmus, Iszlám, iszlámizmus, Közel-Kelet, radikalizálódás, hadsereg, politika

MAROSI ZSUZSANNA

A DZSIHÁDISTA TERRORIZMUS SPANYOLORSZÁGBAN

A szeparatista indíttatású terrorizmus visszaszorulásával egyidejűleg a spanyolországi és a spanyol külföldi érdekeket érintő dzsihadista terrorvékenység megerősödött, ami reformokat eredményezett a spanyol közigazgatás minden szintjén. Az iszlamista terrorizmus elleni fellépés jogszabályi környezetének átalakítása máig folyamatban van. Spanyolország aktív résztvevője és alakítója a dzsihadista terrorizmus elleni nemzetközi erőfeszítéseknek is. A biztonsági helyzet alakulása a Földközi-tenger nyugati medencéjében Spanyolország terrorfenyegetettségének szempontjából meghatározó.

Kulcsszavak: dzsihadista, iszlamista, terrorizmus, Spanyolország

ADRIÁN CSAJKA-VÁNDOR

THE POSITION OF THE MUSLIM BROTHERHOOD IN EGYPT AND ON THE INTERNATIONAL ARENA AFTER THE FALL OF THE MORSI GOVERNMENT

In 2012 The Muslim Brotherhood, ever since its foundation, gained leading political power in Egypt. President Mohamed Morsi and the leaders of The Freedom and Justice Party supported by the Brotherhood were not able to find solutions to the social and economic challenges, as Islamism in itself was not the answer to social problems. The Brotherhood did not realize it either that it would be essential to cooperate with the military, and the economic interest groups related to it in order to maintain power. Abdul Fattah al-Sisi, the defence minister of the Morsi government, led the military coup that overthrew President Morsi. Following the coup, the new Egyptian leadership detained The Muslim Brotherhood in Egypt. The actors of international politics have turned away from the organisation, therefore it has been increasingly marginalized. The majority of the world does not recognize it as legitimate, what is more after Russia listed the Brotherhood as a terrorist organisation, the Trump administration also wants to designate it as a „foreign terrorist organisation”. Whether the Muslim Brotherhood might be capable to survive, might find allies on the international stage, remains a question. It is also a matter in hand that after the failure of the moderate Islamist movement that served as an alternative of the religious Sunnis, the population will radicalize and thus the support of jihadist organizations will increase in the region.

Keywords: Muslim Brotherhood, Egypt, terrorism, Islam, Islamism, Middle-East, radicalization, military, politics

ZSUZSANNA MAROSI

JIHADIST TERRORISM IN SPAIN

Along with the repression of separatist terrorism, the jihadist terrorist activities affecting Spain and Spain's foreign interests intensified, and consequently, reforms have been introduced at all levels of the Spanish administration. The transformation of the legislation aimed to counter the Islamist terrorism is still going on. Spain is an active participant and shaper of the international efforts against jihadist terrorism. The security situation in the western Mediterranean basin affects decisively the level of Spain's terror threat.

Keywords: jihadist, Islamist, terrorism, Spain

TÓTH ZOLTÁN BALÁZS

A VÉDELMI EGYÜTTMŰKÖDÉS KERETEI AZ EURÓPAI UNIÓBAN

Az Európai Unió tagállamai közötti együttműködés hosszú időre tekint vissza a biztonság- és védelempolitika keretén belül. Azonban hiába kísérte végig a kezdetektől az európai integrációt biztonsági kihívások sora, a mai napig nem jött létre hatékony intézményrendszer a válságkezelésre.

Kulcsszavak: európai integráció, NATO, biztonság- és védelempolitika, haderőfejlesztés

MÓGOR TAMÁSZNÉ – PROF. DR. RAJNAI ZOLTÁN

AZ INFORMÁCIÓBIZTONSÁGI KULTÚRA JELENLEGI HELYZETE ÉS FEJLESZTÉSÉNEK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI MAGYARORSZÁGON

Az Internet kifejlesztése és továbbfejlesztése óriási előnyt jelent az ember életében azzal, hogy olyan lehetőséget biztosít a felhasználók számára, amely segítségével megszámlálhatatlan mennyiségű információhoz és személyhez férhetnek hozzá világszerte. Azonban ami a legnagyobb előnye az egyben hátránya is, hiszen károkat, rombolást, teljes megsemmisülést is okozhat az emberek életében. Pusztán azért mert erős tűzfalat, vagy kódolást használunk, még nem szabad biztonságban érezni magunkat. A számítógépes rendszerek használatával az egyének és szervezetek egyaránt ki vannak téve a veszélyeknek. Mivel nincs totális biztonság, törekedni kell a minél komplexebb védelem kialakítására. A komplex védelem megvalósulásának fontos pillérét képezi az információbiztonsági tudatosság megalapozása és erősítése.

Kulcsszavak: Információbiztonság, biztonságtudatosság, biztonsági kultúra

ZOLTÁN BALÁZS TÓTH

THE FRAMEWORK OF SECURITY COOPERATION IN THE EUROPEAN UNION

Cooperation of security and defense policy looks back long among European Union member states. Despite of the security challenges which accompanied the European integration from the beginning, effective institutions have still not been created for crisis management.

Keywords: European integration, NATO, security and defense policy, army development

TAMÁS NÉ MÓGOR– ZOLTÁN RAJNAI PROF. DR.

SITUATION AND DEVELOPMENT OF INFORMATION SECURITY CULTURE IN HUNGARY

The development and improvement of Internet is a huge benefit to people's lives as it provides the users with the opportunity to access innumerable information and contacts around the world. However, its biggest advantage is also its disadvantage, as it can cause damage, havoc, and total destruction in people's lives. Just because we are using a powerful firewall or encryption, we should not feel safe. By using computer systems, individuals and organizations are both at risk. Since there is no total security, we must strive to create a more complex protection. An important pillar of the implementation of complex protection is the establishment and implementation of information security awareness.

Keywords: information security, security awareness, security culture

PÁRKÁNYI CSONGOR

AZ „ODÜSSZEUSZ” – AKTÍV INTÉZKEDÉSI TERV

Az 1975. évi helsinki konferencia komoly változásokat idézett elő a szovjet befolyási zónában is, mivel kötelezettségeket rótt bizonyos emberi jogokkal kapcsolatosan az aláíró országokra, így kiemelten magára a Szovjetunióra is. Az utókonferenciák közül az 1977. évi belgrádi bírt komoly először komoly meglepetéssel, mivel Achille Silvestrini pápai küldött felszólalása komoly kritikát fogalmazott meg – minden előzetes hírszerzési információval ellentétben – a szovjet és román kormányok asszimiláló és súlyosan sértő politikájával kapcsolatban, amely a görögkatolikus felekezet ellen irányult. A szovjet szervek ennek a nem várt, de igen kellemetlen helyzet megoldását a budapesti társszervekre testálták, így a feladatot a III/I-4 Osztály kapta meg. Az általuk kidolgozott „ODÜSSZEUSZ” fedőnévre hallgató tervet több, a katolikus egyházhoz kapcsolódó hálózati személyük felhasználásával tervezték végrehajtani, de az egyik kulcsemberek állambiztonság felé tanúsított megbízhatatlansága miatt el kellett állniuk az akció elindításától.

Kulcsszavak: aktív intézkedés, diplomácia, biztonsági kockázat, állambiztonság

KARDOS TÍMEA KATA

A BŰNÜLDÖZÉSI CÉLÚ TITKOS FELDERÍTÉS STRASBOURGI MEGÍTÉLÉSE, A HATÁLYOS MAGYAR SZABÁLYOZÁS FŐBB PROBLEMATIKÁJA

A technikai, gazdasági és ebből fakadó társadalmi fejlődéssel a bűnözés is egyre specifikusabbá válik, amellyel szemben az állam a bűnöldözés speciális eszközeivel tud csak fellépni. Ezen eszközök alkalmazása azonban súlyos alapjogsérelemmel járhat és beavatkozást jelenthet az eszközzel nem célzott más személyek életébe is.

Jelen tanulmányom célja annak megvizsgálása, hogy egy demokratikus jogállamban van-e helye titkos felderítésnek, és ha igen, milyen jogszabályi feltételek érvényesülése mentén. Ennek mentén elsősorban görcső alá veszem, hogy a titkos felderítés milyen alapjogokat érint, amit az Emberi Jogok Európai Bírósága által a témában kimunkált joggyakorlata és a magyar Alkotmánybíróság által megfogalmazott kritériumrendszer mentén mutatok be. Ezt követően kitekintést teszek a bűnöldözési célú titkos információgyűjtés és a titkos adatszerzés az ítélezésben sok problémát okozó garanciájára, a határidő számítás kérdéseire. Ennek során az intézmények feltétel- és garanciarendszerét az alapjogi ítélezés szempontjára vetítve vizsgálom.

A tanulmány utolsó részében bemutatom a büntetőeljárás törvényjavaslat leplezett eszközökre vonatkozó fejezetében – a határidővel kapcsolatban – kidolgozott megoldásait.

Kulcsszavak: emberi jogok, Emberi Jogok Európai Bírósága, titkos felderítés, titkos információgyűjtés, titkos adatszerzés

CSONGOR PÁRKÁNYI

THE "ODÜSSZEUSZ" – ACTIVE MEASURE PLAN

The Helsinki Accords in 1975 had a huge impact on the Soviet influenced territory, due to the human rights obligations of the signatories. Among the post conferences, the one held in Belgrad in 1977. held serious surprise, as the Holy See's nuncio, Achille Silvestrini surprisingly criticized the Soviet and Romanian politics against the Greek Catholic denomination. The Soviet CIC was surprised and had not any counterplan. They ordered the Hungarian colleges to make an active measure plan for a response, because Budapest has the best operative positions to the Vatican in the whole Soviet influenced sphere. So the Hungarian III/I-4 Class made a plan code named "ODÜSSZEUSZ". According to the plan they wanted to use some clerical and church-close agents but the behavior of the key person of the network was considered unreliable by state security, so the operation had to be cancelled.

Keywords: active measure, diplomacy, security risk, state security

TÍMEA KATA KARDOS

THE JUDGEMENT OF EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS CONCERNING SECRET INFORMATION GATHERING AND THE MAIN PROBLEM OF THE OPERATIVE HUNGARIAN REGULATION

Crime becomes more specialized with the technological, economic and social development, and so does the instruments of criminal investigation. The usage of these instruments can seriously violate the human rights, and can interfere with the lives of those who are not targeted by them.

This essay aims to study, whether there is room for secret information gathering in a democratic constitutional state, and if so, which are the legal conditions of their existence. The first part of the essay enumerate which human rights collide with the instrument of secret information gathering, and it describes these collisions throughout the practice of the European Court of Human Rights and the Constitutional Court of Hungary.

The next part of this essay provides a detailed insight in one of the aspect of secret information gathering and secret surveillance which cause many problems in practice and the questions concerning the computation of time-limits. During this analysis the essay studies the set of conditions and guarantees of these instruments from the point of view of the human rights.

In the last part the regulation of the draft of the new Criminal Procedure Act concerning the time-limits of covert instruments is described.

Keywords: human right, European Court of Human Rights, secret information gathering, secret surveillance, secret interception

SZERZŐINK

Király Ágnes	Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat munkatársa
Knapp Gábor	Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat munkatársa
Csajka-Vándor Adrián	BRFK IX. ker. Rk. Rendészeti Osztály Járőrszolgálati Alosztály munkatársa Pázmány Péter Tudományegyetem Jog és Államtudományi Kar, Msc hallgató
Etl Alex	Nemzeti Közszerológiai Egyetem Stratégiai Védelmi Kutatóközpont kutatóasszisztense, doktorandusz.
Kardos Tímea Kata	Szegedi Tudományegyetem Állam és Jogtudományi Kar, Msc hallgató
Koós Gábor	ny. alezredes
Marosi Zsuzsanna	Miniszterelnökség, Nemzetbiztonsági Iroda, főosztályvezető-helyettes, irodavezető
Mógor Tamásné	Óbudai Egyetem Biztonságtudományi Doktori Iskola, doktorandusz
Nagy Bianka	Nemzeti Közszerológiai Egyetem Msc hallgató
Párkányi Csongor	Nemzeti Közszerológiai Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola doktorandusz
Prof. Dr. Rajnai Zoltán	PhD, Óbudai Egyetem Biztonságtudományi Doktori Iskola vezetője
Prof. Dr. Szternák György	ny. ezredes, CSc, NKE egyetemi tanár
Tóth Zoltán Balázs	Emberi Erőforrások Minisztériuma Civil Kapcsolatok és Társadalmi Konzultáció Főosztálya fejlesztési referens

E SZÁMUNKAT LEKTORÁLTÁK

Árpád Zoltán	ezredes, a KNBSZ munkatársa
Dr. Botz László	ZSKF Nemzetközi Politikatudományi Tanszék, oktató, nemzetközi igazgató
Prof. Dr. Fantoly Zsanett	PhD, NKE RTK BTI Büntetőeljárásjogi Tanszék, tanszékvezető egyetemi docens
Háry Szabolcs	alezredes, a KNBSZ munkatársa
Dr. Kaiser Ferenc	PhD, NKE NBI Katonai Nemzetbiztonsági Tanszék, tanszékvezető
Dr. Kenedli Tamás	alezredes, PhD, NKE NBI Katonai Nemzetbiztonsági Tanszék és a KNBSZ munkatársa
Dr. Kis-Benedek József	nyá. ezredes, PhD, NKE, c. egyetemi tanár
Dr. Magyar Sándor	ezredes, PhD, NKE NBI Katonai Nemzetbiztonsági Tanszék, adjunktus, a KNBSZ munkatársa
Dr. habil. Resperger István	ezredes, PhD, NKE Nemzetbiztonsági Intézet, igazgató
Dr. Sabjanics István	főhadnagy, a KNBSZ munkatársa
Prof. Dr. Szternák György	nyá. ezredes, CSc, NKE egyetemi tanár
Tóth Csaba Mihály	alezredes, a KNBSZ munkatársa
Dr. Tömösváry Zsigmond	nyá. dandártábornok, PhD, c. egyetemi docens, Felderítők Társasága Egyesület elnöke
Dr. Ujházy Lóránd	PhD, az NKE HHK tudományos főmunkatársa

A SZAKMAI SZEMLÉBEN TÖRTÉNŐ PUBLIKÁLÁS FELTÉTELEI

Az írásművekkel szemben támasztott követelmények

Etikai követelmények:

- az írásmű másol, ebben a formájában még nem jelent meg;
- a szerző(k) kizárólagos szellemi tulajdona, melyet szerzői nyilatkozat aláírásával igazol(nak);
- korrekt, visszakereshető hivatkozásokkal ellátott;
- bibliográfiával ellátott (amely tartalmazza a hivatkozott irodalom jegyzékét, az internetes anyagok jegyzékét a letöltés idejével együtt);
- a szerző(k) saját véleményét is tükrözheti, mely értelemszerűen nem mindig egyezik meg a Szolgálat álláspontjával.

Tartalmi követelmények:

- a folyóiratokban – jellegével összhangban – a honvédelemmel, azon belül elsősorban a hadtudománnyal, nemzetbiztonsággal, hírszerzéssel, felderítéssel, katonai biztonsággal és a biztonságpolitikával kapcsolatos tudományos igényű kérdéseket feldolgozó és elemző írásokat – tanulmányokat, cikkeket és más tudományos területetémáit, anyagait – jelentejük meg;
- az írásmű legyen logikus, áttekinthető, tartalmilag összefüggő és jól tagolt;
- a témával kapcsolatos saját koncepció megfogalmazása legyen érthető, a következtetések pedig megalapozottak, érvekkel, adatokkal alátámasztottak legyenek.

Formai követelmények(és a kapcsolódó információk):

- a szerzői kéziratok terjedelme lehetőleg ne haladja meg az egy szerzői ívet (40 ezer karakter, illetve 20-21 gépelt oldal); a kéziratot elektronikus formában Times New Roman 12 pontos betűkkel, másfeles sortávolsággal írva, a képeket és ábrákat feldolgozható (.jpg vagy .tif) formátumban kérjük megküldeni;
- lehetőség van a kézirat interneten történő megküldésére is, a szakmaiszemle.kontakt@gmail.com e-mail címen. A kézirathoz kérjük mellékelni a szerző vagy szerzők nevét, rendfokozatát, beosztását vagy munkakörét, állandó lakcímét, telefonon és interneten történő elérhetőségét;
- a közlésre elfogadott írásokért – a szerzői nyilatkozattal létrejött megállapodás figyelembe vételével – szerzői honorárium fizethető;
- a kéziratokat a Szerkesztőbizottság minden esetben lektoráltatja. A kiadványban megjelentetni kívánt írásokat a Szolgálat kompetens, tudományos fokozattal rendelkező munkatársai vagy más szakértők lektorálják;
- a Szerkesztőbizottság – a lektori vélemények figyelembevételével – fenntartja a jogot, hogy a megjelenésre alkalmatlannak ítélt kéziratokat – indokolás nélkül – nem közli. Az ilyen írásokat nem küldi vissza és nem őrzi meg;

- a kiadványban bárki publikálhat, akinek az írását a Szerkesztőbizottság az etikai, tartalmi és formai követelmények alapján, kiadványban történő megjelentetésre, valamint az interneten történő közzétételre alkalmasnak tartja. A közlésre nem került kéziratot csak az adott naptári év végéig őrizzük meg, de a szerző kérésére azt visszaadjuk;
- a közleményhez „Absztraktot/Rezümét” kell mellékelni, maximum 10–12 sorban, magyar és angol nyelven;
- a közleményhez 3–5 kulcsszó megadása szükséges, magyar és angol nyelven;
- az írás angol nyelvű címét is kérjük megküldeni.

Tudományos közleményekkel szemben támasztott formai követelmények

A folyóirat kizárólag az MSZ ISO 960 szabvány alapján készített hivatkozásokkal ellátott tanulmányt, cikket jelentet meg.

A közleményhez szükséges megadni, mellékelni:

A SZERZŐ, SZERZŐK NEVE (rendfokozata)
 AZ ÍRÁS CÍME (magyarul, angolul)
 ABSZTRAKT/REZÜMÉ (magyarul, angolul)
 KULCSSZAVAK (magyarul, angolul)
 SZERZŐI NYILATKOZAT

Bibliográfiai hivatkozás

A társadalomtudományokban a megszokott számozott hivatkozást az idézések jegyzetben⁴⁵² módszerrel kérjük alkalmazni.

Abban az esetben, ha a szerző nem ezt a módszert alkalmazza, a kéziratot lektorálás nélkül visszaküldjük átdolgozásra!

Idézetek jegyzetben

A szövegen belüli idézést követően felső indexként megadott sorszámok jegyzetekre utalnak, melyeket a szövegbeli megjelenésük sorrendjében kell közölni. Ezek a jegyzetek tartalmazhatják az idézéseket.

Első idézés

Ha az idézések jegyzetben vannak megadva, egy dokumentumra vonatkozó első idézésnek tartalmaznia kell az idézés és a bibliográfiai hivatkozások külön jegyzékében levő kapcsolódó tétel pontos megfeleltetéséhez szükséges adatokat. Az első idézésnek tartalmazni kell: legalább a szerző(k) nevét és a teljes címet úgy, ahogy azok a bibliográfiai hivatkozásokban meg vannak adva, továbbá az idézett rész oldalszámát, ha az szükséges.

Példák:

TARJÁN G. Gábor: A terrorizmus, p. 4.

⁴⁵² Bibliográfiai hivatkozások. Magyar Szabvány, MSZ ISO 690. pp. 19-20.

KECSKEMÉTI Klára: A mediterrán térség és az Európai Unió, Európai Tükör, 2010. május XV. évfolyam 5. szám p. 38.

J. Nagy László: Mit kell tudni Algériáról?, Kossuth Kiadó, Budapest, 1987. p. 46-47.

PRYCE, Paul: France's Long War: Operation Barkhane, <http://natoconcil.ca/frances-long-war-operation-barkhane/> (Letöltés ideje: 2015.02.24.),

Global Trend 2020: Mapping the Global Future, <http://www.foia.cia.gov/2020/2020.pdf> (Letöltés ideje: 2012.08.21.),

Bibliográfiai hivatkozások jegyzéke

A bibliográfiai hivatkozások jegyzékében a hivatkozásokat az első adatelem betűrendjében kérjük megadni.⁴⁵³

Példák:

ÁCS Tibor: A reformkor hadikultúrájáról, *Budapest, 2005, Zrínyi Kiadó. ISBN 963 9276 45 6*

BEREK Lajos: A hadtudományi kutatómunka alapjai, In: SZILÁGYI Tivadar (szerk.): Szemelvények, Budapest, 1994, Zrínyi Miklós Katonai Akadémia. pp. 31–50.

KOVÁCS Jenő: Az új magyar hadtudomány gyökerei, fejlődésének szemléleti problémái, In: Új Honvédségi Szemle, 1993. 47. évf. 6. sz. pp. 1–7. ISSN 1216-7436

Global Trend 2020: Mapping the Global Future, <http://www.foia.cia.gov/2020/2020.pdf> (Letöltés ideje: 2012.08.21.),

Ábra, vázlat, térkép, diagram, egyéb melléklettel szembeni követelmények:

- az ábra, vázlat címe;
- az ábra, vázlat forrás (vagy: Szerkesztette: ...);
- az ábra, vázlat sorszáma (pl. 1. ábra.);
- idegen nyelvű ábra, vázlat esetén lehetőség szerint magyar nyelvű jelmagyarázat.

Rövidítések, idegen kifejezésekkel kapcsolatos követelmények:

- az idegen kifejezéseket, rövidítéseket magyarul és eredeti idegen nyelven kell az írásműben az első alkalommal feloldani lábjegyzetben;

Példa:

- WFP – (World Food Program – ENSZ Világélelmezési Programja).

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

⁴⁵³ Bibliográfiai hivatkozások. Magyar Szabvány, MSZ ISO 690. p. 18.